

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

DISERTĀCIJA

Pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu
problemātika kriminālprocesā

KRISTĪNE STRADA
p.k. 061176-13108

Zinātniskais vadītājs
Dr.hab.iur., profesors *R.Dombrovskis*

RĪGA, 2002

S A T U R S

Ievads	3
1.nodaļa Izzināšanas (izziņas) un pierādīšanas izpratne un savstarpējā nosacītība loģikā un kriminālprocesā	
1.1. Izzināšanas (izziņas) un pierādīšanas (pierādījuma) izpratne loģikā.....	7
1.1.1. Izzināšanas (izziņas) un pierādīšanas (pierādījuma) izpratne formālajā loģikā.....	9
1.1.2. Izzināšanas un pierādīšanas izpratne dialektiskajā loģikā.....	15
1.2. Izzināšanas un pierādīšanas jēdzieni kriminālprocesā.....	18
1.3. Izzināšanas un pierādīšanas dialektika kriminālprocesā.....	34
2.nodaļa Pierādīšanas priekšmets, subjekti, mērķis un standarts kriminālprocesā	
2.1. Pierādīšanas priekšmets kriminālprocesā	
2.1.1. Pierādīšanas priekšmeta izpratne	45
2.1.2. Krimināllietā pierādāmie apstākļi (fakti).....	50
2.1.3. Saistītie fakti un papildus (palīg) fakti.....	59
2.1.4. Fakti, kuri uzskatāmi par pierādītiem bez papildu procesuālu darbību veikšanas.....	62
2.2. Pierādīšanas subjekti kriminālprocesā	
2.2.1. Pierādīšanas subjektu izpratne.....	66
2.2.2. Procesa virzītāji kā pierādīšanas subjekti.....	73
2.2.3. Ieinteresētie procesa dalībnieki kā pierādīšanas subjekti.....	81
2.2.4. Pierādīšanas nasta (onus probandi).....	82
2.3. Pierādīšanas mērķis, standarts un robežas kriminālprocesā	
2.3.1. Pierādīšanas mērķis	98
2.3.2. Pierādīšanas standarts.....	105
2.3.3. Pierādīšanas robežas.....	111
3.nodaļa Pierādījumu izpratne, veidi un to klasifikācija, pierādījumu īpašības kriminālprocesā	
3.1. Pierādījumu izpratne un saturs kriminālprocesā. Pierādījumu jēdziena saistība ar pierādīšanas līdzekļu un pierādījumu avotu jēdzieniem.....	114
3.1.1. Pierādījumu funkcija.....	114
3.1.2. Pierādījumu, pierādīšanas līdzekļu un pierādīšanas avotu izpratne.....	117
3.1.3. Pierādījumu saturs.....	121
3.2. Pierādījumu veidi un to klasifikācija kriminālprocesā	
3.2.1. Pierādīšanā izmantojamie procesuālie pierādījumi	124
3.2.2. Pierādījumu klasifikācija.....	133
3.3. Pierādījumu īpašības	
3.3.1. Pierādījumu īpašību izpratne un kopējais raksturojums.....	141
3.3.2. Pierādījumu attiecināmība.....	143
3.3.3. Pierādījumu pieļaujamība.....	149
3.3.4. Pierādījumu ticamība.....	163
Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes	167
Anotācijas	174
Izmantoto normatīvo aktu saraksts	176
Izmantotās literatūras saraksts	177
Izmantototiesu prakses materiālu saraksts	181
Pielikums	182

I E V A D S

Katrā zinātnē un to veidojošajās teorijās ir sava noteikta jēdzienu sistēma. Jēdzieni ietver sevī zināšanas par konkrētas zinātnes un to teoriju priekšmetisko saturu. Pēc būtības jēdziens – tas ir kādas parādības atspoguļojums domāšanā. Līdz ar to indivīds jeb domāšanas subjekts domāšanas procesā operē nevis ar pašām materiālās pasaules parādībām, bet gan ar to atspoguļojumiem – jēdzieniem. Arī komunikatīvajā procesā, raksturojot kādu parādību, sniedzot informāciju par to, netiek izmantota pati parādība, bet gan tiek lietoti jēdzieni, kuros tā atspoguļojusies. Līdz ar to, lai izprastu, kas katrā konkrētā jēdzienā ir ietverts, kāda parādība tajā guvusi atspoguļojumu, mums šis jēdziens jāanalizē nolūkā noskaidrot tā saturu.

Kā vienu no nozīmīgākajiem jēdzieniem, kurš lietots kriminālprocesa zinātnē, varam nosaukt jēdzienu – pierādīšana. Šis jēdziens ir pamatā vienam no konstitucionālajiem kriminālprocesa principiem, proti, nevainīguma prezumpcijai. Nevainīguma prezumpcija, kuras pamati redzami starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos¹, kura ietverta Satversmē², konkrētu regulējumu guvusi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā³ (turpmāk Latvijas KPK), kura 19-1.p. nosaka, ka “nevienu nevar atzīt par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un sodīt, kamēr viņa vaina nav *pierādīta* likumā noteiktā kārtībā un atzīta ar likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu. *Pierādīšanas* pienākums ir apsūdzētajam. Apsūdzētajam nav jāpierāda savs nevainīgums..” Pierādīšanas jēdziens ir pamatā arī vienam no kriminālprocesa zinātnē nozīmīgākajiem jautājumiem – pierādīšanas teorijai⁴. Vārdu “pierādīšana”, “pierādīt”, “pierādījums” lietojums ikdienā ir kļuvis tik ierasts, ka par tā būtību tuvāk nedeiskutē. Tie kļuvuši par tradicionāli juridiski-procesuāliem jēdzieniem, kuru lietojums neizraisa diskusiju. Tomēr, kā atzīmēts, jebkurš jēdziens ir kādas parādības atspoguļojums, un, lai saprastu, kāda parādība aiz tā “apslēpta”, jēdziens ir jāskaidro. Pievēršoties jēdziena “pierādīšana” zinātniskai skaidrošanai, redzam, ka tā izpratne nebūt

¹ 1948.g. Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 11.pants, 1961.g. Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14.pants (Human Rights and The Judiciary A collection of International documents Edited by F.Quinn, A.Rzeplinski Vienna, 1997) u.c.

² Latvijas Republikas Satversmes (Ziņotājs, 1994, Nr.6 Ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 1998.gada 23.oktobrim) 92.pants .

³ Latvijas Kriminālprocesa kodekss R., 1999 (redakcijā, kāda spēkā uz 2002.gada 10.maiju).

⁴ Šajā darbā tiek atbalstīta jēdziena “pierādīšanas teorija” lietošana, aizstājot līdz šim tradicionālo jēdzienu “pierādījumu teorija”. Kā arguments šādai rīcībai minams tas, ka jēdziens “pierādīšanas teorija” precīzāk attēlo tajā ietvērto jautājumu procesuālo dabu un būtību. Kā pierādīšanas teorijā ietilpstotī tiek skatīti ne tikai jautājumi par pašiem pierādījumiem, to īpašībām utt., bet arī par pierādīšanas mērķi, standartu, subjektiem utt. Līdz ar to, domājams attiecīgās teorijas apzīmējumā pamatotāk lietot vārdu “pierādīšana”, kas ir uzskatāms par saturiski plašāku.

nav vairs tik viennozīmīga⁵, kā mēs esam pieraduši to saprast. Iepriekš jau minēts, ka katrai zinātnei ir noteikta jēdzienu sistēma, ar ko tā operē savā darbībā. Šāda norāde ir pareiza, tomēr atzīmējams, ka jēdzieni, ko piemēro konkrēta zinātne, var būt pašas šīs zinātnes radīti (kriminālprocesā, piemēram, jēdziens “apsūdzētais” u.c.), bet var būt aizgūti no kādas citas – vispārējas zinātnes. Pēdējā gadījumā zinātnei, kura aizguvusi kādu jēdzienu, ieteicams respektēt šī jēdziena izpratni zinātnē, no kuras tas aizgūts. Minētais tieši attiecināms uz jēdzienu “pierādīšana”, jo izsekojot jēdziena vēsturei, redzam, ka tā sākotnējais lietojums saistāms ar loģikas zinātne. Tieši loģikā meklējama šī jēdziena sākotnējā izpratne, un tieši šīs zinātnes atziņas būtu ņemamas vērā, pielietojot konkrēto jēdzienu citās zinātnēs. Attiecinot nule teikto uz pierādīšanas jēdziena lietojumu kriminālprocesā, varam secināt, ka tas ne vienmēr ir konsekvents, respektīvi, tas nereti nonāk pretrunā ar loģikas zinātnes atziņām, kuras tam būtu jārespektē. Šķiet, ka neviens neiebildīs, ja teiksim, ka pierādām mēs tad, kad pamatojam kāda apgalvojuma patiesumu. Bet, lai mēs varētu kaut ko pamatot, mums šis “kaut kas” ir jāzina pašiem, tātad pirms mēs varam kaut ko pierādīt, mums šis “kaut kas” ir jāizzina. Uzskatāmi redzamas divas darbības – izzināšana un pierādīšana. It kā neapstrīdami, tomēr vairumā kriminālprocesa zinātnes darbu nostāja ir savādāka un darbības krimināllietā nozīmīgu apstākļu noskaidrošanai, lai gan ir acīm redzami attiecināmas uz izzināšanu, tiek dēvētas par pierādīšanu. Kāds ir šī apstākļa izskaidrojums?, vai šādas situācijas esamība ir attaisnojama, vai arī ir nepieciešams to mainīt?, kas tad pēc būtības ir pierādīšana un kas ir izzināšana kriminālprocesā? – šie jautājumi ir bijuši zinātnisku diskusiju objekts jau vairākus gadu desmitus un ir izvirzīti arī dotā pētījuma pamatā un vērtējami kā tā aizsākums.

Analizējot pierādīšanas jēdzienu kā centrālo pierādīšanas teorijā, jāsecina, ka tas nevar tikt skatīts individuāli un atrauti no citiem, ar to cieši saistītiem un no tā faktiski nosacītiem jēdzieniem. Tieši no tā, kā mēs saprotam jēdzienu “pierādīšana”, ir atkarīga arī citu pierādīšanas teorijā ietilpstošo jēdzienu, kā piemēram, “pierādījums”, “pierādīšanas mērķis”, “pierādīšanas robežas”, “pierādīšanas standarts” un daudzu citu, izpratne. Šis apstākļi pamudināja neapstāties tikai pie pierādīšanas definējuma analīzes, bet virzīties tālāk, pēc iespējas aptverot visus pierādīšanas teorijas pamatjēdzienus un ar tiem saistīto

⁵ Uz neviennozīmīgu šī jēdziena izpratni norāda jau tas, ka pat populārzinātniskajās enciklopēdijās ietverti dažādi šī jēdziena skaidrojumi, tā piemēram, Latvijas Padomju enciklopēdija jēdzienu “pierādījums” skaidro sekojoši – “pierādījumi tiesībās ir jebkuras faktiskas ziņas, uz kuru pamata kompetentas valsts iestādes likumā noteiktā kārtībā noteic tādu apstākļu esamību vai neesamību ..., kuriem ir nozīme lietas pareizā izlemšanā” (Latvijas Padomju enciklopēdija 7.sējums R., 1981. 678.lpp.). Lakoniskāka ir Latviešu valodas vārdnīca – “pierādīt – pamatot (kāda apgalvojuma) patiesumu vai aplamību. Pierādījums – tas, ar kuru pierāda” (Latviešu valodas vārdnīca 2.izdevums R., 1998.620.lpp.). Kā redzam, abos norādītajos gadījumos pierādīšanas jēdziens tiek izprasts dažādi, respektīvi tajā atspoguļotas pēc būtības dažādas parādības.

problemātiku. Pētījuma gaitā arvien vairāk identificētas problēmas minēto pamatjēdzienu izpratnē, kas saistāmas ne tikai ar pamatjēdziena "pierādīšana" izpratnes izraisītiem diskutējamiem jautājumiem, bet arī ar virkni citu aktualizējamu aspektu (piemēram, objektīvās patiesības un subjektīvās pārliecības kritēriji pierādīšanas procesā u.c.). Blakus minētajam, disertācijas tēmas aktualitāti nosaka arī sekojoši apstākļi

- latviešu valodā šai problēmai veltīti padziļināti zinātniski pētījumi pēdējo gadu desmitu laikā nav publicēti,
- apzinātajā ārvalstu literatūrā izteikti dažādi viedokļi, kuru padziļināta pētīšana nepieciešama Latvijas apstākļiem atbilstoša izvirzītās problēmas teorētiskā risinājuma izstrādāšanai,
- pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu problēmatikas apzināšana un tās risinājuma ceļu ieteikšana īpaši aktuāla ir šobrīd, kad Latvijā noris aktīvs darbs pie jauna kriminālprocesuālās attiecības reglamentējoša tiesību akta izstrādes.

Strādājot pie disertācijas tēmas, analizēti spēkā esošie normatīvie akti Latvijā (redakcijā, kāda spēkā uz 2002.gada 10.maiju) un ārvalstīs, atbilstoši tēmai izmantota Latvijas apelācijas un kasācijas instanču tiesu prakse. Pētījuma gaitā izmantoti gan Latvijas, gan ārvalstu (Austrumeiropas un Rietumeiropas, kā arī Amerikas u.c. valstu) zinātnieku darbi. Tādējādi izvirzītais problēmjautājums skatīts arī no vairāku tiesību loku viedokļa.

Rezumējot iepriekš teikto, norādāms, ka kā pētījuma mērķis tika izvirzīts

- apzināt pastāvošās problēmas pierādīšanas teorijas jēdzienu izpratnē kriminālprocesā,
- veikt apzināto problēmu padziļinātu analīzi,
- izteikt priekšlikumus apzināto problēmu risināšanai teorijā,
- izteikt priekšlikumus par atbilstošāko pierādīšanas teorijā ietilpstošo jautājumu tiesiskās reglamentācijas modeli.

Ņemot vērā izvirzīto mērķi, disertācija izstrādāta kā pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu padziļināts skaidrojums ar atbilstošiem ierosinājumiem. Cita pierādīšanas teorijas un prakses problemātika skatīta tikai tiktāl, cik nepieciešama pamatjēdzienu pilnīgākam raksturojumam un ilustrācijai.

Pētījuma teorētiskā nozīme izpaužas pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu izpratnes problēmu apzināšanā un to teorētiskā analizē. Pētījumā mēģināts, analizējot dažādus uzskatus, izstrādāt savstarpēji saskaņotu un atbilstošu pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu sistēmu, uz kuras pamata tālāk attīstīt un veidot pierādīšanas teoriju kopumā. Tāpat pētījumam raksturīga zināma praktiska nozīme. Tas var tikt izmantots studiju procesā, kriminālprocesa kopumā vai tā atsevišķu tematu apgūvē. Bez tam, vienlaicīgi ar izstrādātajām teorētiskajām atziņām disertācijā izteikti vairāki ierosinājumi pierādīšanas

teorijā ietilpstošo problēmu tiesiskajam risinājumam. Uz disertācijā izdarīto zinātnisko secinājumu bāzes, izstrādāts Kriminālprocesa likuma nodaļas par pierādīšanu un pierādījumiem projekts, kas iesniegts izvērtēšanai Kriminālprocesa likuma projekta izstrādes darba grupai.

1.nodaļa

IZZINĀŠANAS (IZZIŅAS) UN PIERĀDĪŠANAS IZPRATNE UN SAVSTARPĒJĀ NOSACĪTĪBA LOĢIKĀ UN KRIMINĀLPROCESĀ

1.1. IZZINĀŠANAS (IZZIŅAS) UN PIERĀDĪŠANAS (PIERĀDĪJUMA) IZPRATNE LOĢIKĀ

Izzināšanas (izziņas)⁶ un pierādīšanas jēdzienu aizsākumi meklējami loģikas zinātnē, kura sniedz šo jēdzienu sākotnējo izpratni. Atzīmējams, ka zinātnei pazīstamas divas loģikas - formālā un dialektiskā loģika⁷ un pilnvērtīgas izvirzītās problēmas tālākai analīzei nepieciešams neliels ieskats šo loģiku vienojošos un atšķirīgos aspektos.

Literatūrā ir izteikts viedoklis, ka formālā un dialektiskā loģika ir loģikas divas, sastāvdaļas⁸. Līdzās šādam uzskatam rodams arī apgalvojums, ka formālā un dialektiskā loģika ir domāšanas procesa divi līmeņi⁹. Pamatotāks šķiet otrais viedoklis, jo tik tiešām var piekrist, ka domāšanai piemīt divi līmeņi - pirmais - veselā saprāta vai formāli loģiskā domāšana (to iespējams dēvēt arī par ikdienas jeb sadzīvisko domāšanu) un otrais līmenis - prāta jeb dialektiskā (teorētiskā) domāšana. Jau nosaukumi vien norāda, ka pirmais domāšanas līmenis raksturīgs ikdienas, sadzīviskai darbībai un tādējādi to pilnībā spēj apmierināt formālās loģikas operāciju un principu zināšanas. Savukārt jebkurš dziļāks problēmas pētījums zinātniskā plāksnē prasa papildus atziņas un līdz ar to nevar iztikt bez dialektiskās loģikas. Ņemot vērā minēto, daži zinātnieki attiecības starp formālo loģiku un dialektisko loģiku mēdz salīdzināt ar attiecībām starp elementāro (skolas) un augstāko matemātiku¹⁰. Elementārai matemātikai jeb aritmētikai ir ierobežota pielietojuma sfēra un ir neiespējami ar tās palīdzību atrisināt sarežģītus uzdevumus. Lai to izdarītu, nepieciešama

⁶ Svarīgākā filozofijas sastāvdaļa ir gnozeoloģija jeb izziņas (arī atziņas) teorija un filozofi plaši lieto jēdzienu "izziņa". Šāds jēdziens nav svešs arī kriminālprocesa zinātnē, tomēr šeit jēdzienam "izziņa" piešķirta pavisam cita nozīme – izziņa jurista izpratnē ir pirmstiesas izmeklēšanas forma vai stadija. Līdz ar to nozīmīgi šī darba kontekstā ir nesajaukt šos homonimus – t.i. vienādi izrunājamus un rakstāmus vārdus ar dažādām nozīmēm. Šī mērķa sasniegšanai šajā darbā termina "izziņa" filozofijas izpratnē vietā tiks lietots termins "izzināšana", atsevišķos gadījumos tomēr iekavās norādot uz šī procesa filozofiski adekvātu definējumu – izziņa.

⁷ Dialektisko loģiku pieņemts dēvēt arī par saturisko loģiku, savukārt formālo - par klasisko loģiku (Vedins I. Loģika R., 1996. 17.lpp.)

⁸ Карпович Е. Дialektiskais materiālisms. Sestā burtnīca : Izziņas teorija R., 1970.

⁹ Ведин Ю. О предмете диалектической логики // Философ. науки 1977. № 3 С.136.

¹⁰ Андреев Н. Диалектическая логика М., 1985. С.161

augstākās matemātikas palīdzība, kura, neatceļot aritmētikas kārtulas, ļauj risināt uzdevumus augstākā līmenī. Kā redzam, šāda veida raksturojumu un tajā redzamās paralēles var attiecināt arī uz formālās un dialektiskās loģikas savstarpējām attiecībām, kur dialektiskā loģika, pārraujot formālās loģikas šauru horizontu, ļauj izstrādāt jaunas zinātniskas atziņas, ko nav iespējams izdarīt, pielietojot tikai formāllōģiskās kārtulas. Nedaudz citiem vārdiem, tomēr ietverot to pašu pamatdomu, formālās un dialektiskās loģikas savstarpējās attiecības ir raksturojis I. Vedins - "galvenā saturiskās loģikas atšķirība no formālās loģikas ir tā, ka pirmā neabstrahējas līdzīgi formālajai loģikai no jebkura domāšanas satura", turpinot, ka "dialektiskās loģikas principi nekādā ziņā neatceļ formālās (klasiskās) loģikas principus un kārtulas. Pēdējie pilnībā saglabā savu svarīgo nozīmi "iekšējām" vajadzībām, kontrolējot mūsu domas precizitāti, nepretrunīgumu un konsekveni. Arī dialektiskā loģika neatsakās no formālās loģikas, taču nosaka tai robežas kā nepieciešamai, taču neizsmeļošai mācībai par domāšanas formām un likumiem"¹¹.

Koncentrēti augstāk minēto varētu definēt kā galveno dialektiskās loģikas atšķirību no formālās loģikas un proti, kā atšķirību to priekšmetā. Formālā loģika "pēti domāšanas iekšējās likumsakarības, tā ir savdabīga domāšana par domāšanu"¹². Dialektiskā loģika savukārt pēta ne tikai domāšanas, bet arī reālās pasaules (dabas un sabiedrības) likumsakarības. Tātad, dialektiskā loģika pēta arī praktisko darbību. Kā pirmais filozofijā šo atziņu pauda Hēgelis, "kurš loģikā apzināti ievada praksi kā patiesības kritēriju"¹³. Sakarā ar šo tēzi krievu filozofiskajā literatūrā par neapstrīdamu kļuva atziņa par dialektiskās loģikas sakrišanu ar materiālisma dialektiku un izziņas teoriju¹⁴.

"Formālā loģika sakārto mūsu domāšanu, nodrošinot tās konsekveni un iekšēju nepretrunīgumu. Formālā loģika ir pareizas domāšanas ceļš.

Dialektiskā loģika nodrošina domāšanas satura atbilstību īstenībai, pildot izziņas vispārējā metodoloģiskā pamata funkcijas. Dialektiskā loģika ir radošas izziņas ceļš"¹⁵.

Tādējādi dialektiskā loģika vienlaicīgi ir arī izziņas teorija, kas savukārt ir tiesu pierādījumu teorijas metodoloģiskais pamats. Šāda veida apgalvojumi ir sastopami vairākos kriminālprocesuālistu darbos, bet faktiski izziņas process tiek apskatīts, pielietojot

¹¹ Vedins I. Loģika R., 1996. 17.lpp.

¹² Vedins I. Loģika R., 1996. 9.lpp.

¹³ Пјенковс Ё. Мācieties дomāt корš јашības R., 1989. 76.lpp. Кумпф Ф., Оруджев З. Дialeктическая лoгика : Основные принципы и проблемы M., 1979. С.44

¹⁴ Копнин П. Дialeктика как лoгика и теория познания M., 1973.; Ильенков Э. Дialeктическая лoгика M., 1984; Субективная дialeктика M., 1982/ Материалистическая дialeктика В т.5.

¹⁵ Vedins I. Loģika R., 2000. 22.lpp.

formālās loģikas atziņas¹⁶. Ievērojot iepriekš teikto, nozīmīgi ir apskatīt izzināšanas (izziņas) un pierādīšanas jēdzienu izpratni gan formālajā, gan dialektiskajā loģikā.

1.1.1. IZZINĀŠANAS (IZZIŅAS) UN PIERĀDĪŠANAS (PIERĀDĪJUMA) IZPRATNE FORMĀLAJĀ LOĢIKĀ

Senākā no zinātnēm - formālā loģika aizsākusies kā zinātne par pierādījumu. Kā viens no tās rašanās cēloņiem tiek minēts senajā pasaulē attīstošās oratormākslas vajadzības. “.. Sākumā loģika kalpo kā viens no cilvēku prātu ietekmēšanas līdzekļiem, kā pārliecināšana par tās vai citas darbības mērķtiecību. Oratormākslā loģiskais aspekts vēl joprojām tiek uztverts kā otršķirīgs, ņemot vērā to, ka loģiskie paņēmieni kalpo ne tik daudz patiesības sasniegšanas, cik auditorijas pārliecināšanas mērķiem”¹⁷. Acīmredzot, tieši pateicoties sengrieķu retorikas mākslai, kurā meklējami formālās loģikas aizsākumi, formālajā loģikā sāka attīstīties mācība par pierādījumu¹⁸, kļūstot par tās tradicionālu sastāvdaļu. Mācība par pierādījumu loģiku raksturoja un pielīdzināja izteikto domu pamatošanas metodei. Un tikai vēlāk, loģikai izejot ārpus retorikas ietvariem un atdaloties no tās, tika atzīts, ka loģikas priekšmets ir domu savstarpējās saiknes formas. Tādējādi, gan izzināšana (izziņa), gan pierādījums formālajā loģikā tiek saprasta vienīgi kā domāšanas darbība. Līdz ar to, jāpiekrīt literatūrā izteiktajai domai, ka loģika ir sastapusies ar grūtībām, nodalot divas domāšanas darbības - izzināšanu (izziņu) un pierādīšanu (pierādījumu)¹⁹.

Formālajā loģikā ir izstrādāta t.s. “izsecināto zināšanu teorija” - jaunu zināšanu iegūšana, izmantojot loģiskās operācijas ar domām. Šīs teorijas pamatu sastāda mācība par prāta slēdzienu - loģisku darbību, kuras procesā no vairākiem spriedumiem, kas noteiktā veidā ir savstarpēji saistīti, tiek iegūts spriedums, kas satur jaunas zināšanas²⁰. Tādējādi loģikas zinātnes literatūrā tiek atzīts, ka “prāta slēdziens ir patiesības izzināšanas forma”²¹. Tomēr līdzās šādai norādei sastopamies arī ar apgalvojumu, ka prāta slēdziens ir arī secinājuma patiesuma pamatošanas metode, t.i. pierādījums²².

¹⁶ skat., piemēram., Liede A. LPSR kriminālprocess un tiesu pierādījumi R., 1970. 214.lpp. R., 1980. 153.-154.lpp.

¹⁷ Маковельский А. История логики М., 1967. С.5

¹⁸ Risinot tālāk attiecīgā jautājuma skatījumu formālajā loģikā, uzreiz jāatzīmē, ka formālā loģika nepazīst terminu “pierādīšana”, bet gan attiecīgā procesa apzīmēšanai lieto terminu “pierādījums”.

¹⁹ Кумпф Ф., Оруджев З. Дialeктическая логика : Основные принципы и проблемы М., 1979. С.220

²⁰ Кондаков Н. Логический словарь-справочник М., 1975. С.623; Гетманова А. Логика М., 1986. С.125; Свинцов В. Логика М., 1987. С.190

²¹ Габриельян Г. Основы марксистской логики Ереван., 1968. С.375

²² Skat., piemēram, N. Kondakova doto pierādīšanas definējumu formālajā loģikā – pierādīšana tiek saprasta kā kaut kādas domas patiesuma pamatošana ar citu domu starpniecību – Кондаков Н. Логический словарь-справочник М., 1975. С.158

Loģiskās teorijas pamatlicējs Aristotelis šos jēdzienus - pierādījums un izziņa (jeb izziņa) vienādoja un nešķīra. Kopš tā laika, kā norādīts literatūrā, "jautājums par prāta slēdziena nošķiršanu no pierādījuma pārvērties gandrīz vai par pašu nozīmīgāko jautājumu pierādījumu teorijā"²³. Citā literatūras avotā šī problēma formulēta sekojoši : "loģika nav spējusi atrisināt lielo problēmu, kuru izvirzīja Aristoteļa loģika, par savstarpējo attiecību starp pierādījumu un izziņu .."²⁴.

Izziņu jeb izziņāšanu no formāloģiskā viedokļa saprot kā domāšanas procesu, kurā no ziņām, spriedumiem, kas indivīdam jau iepriekš zināmi, tiek izsecinātas jaunas ziņas (spriedums). Tādā veidā indivīds iegūst jaunas zināšanas, kuras viņam iepriekš nebija zināmas, un loģika šajā gadījumā darbojas kā patiesu zināšanu iegūšanas metode. Šāda nostādne pamatos loģikas zinātnē ir vispāratzīta. Savādāka situācija izveidojusies, skaidrojot jēdzienu "pierādījums". Nereti izziņas un pierādījuma jēdzieni formālajā loģikā tiek identificēti²⁵. Šādu nostādni atbalsta, piemēram J. Students, kurš uzskata, ka "pierādījums ir jauna sprieduma vai slēdziena darinājums, pamatojoties uz otra - par patiesu, pamatotu un pareizu atzīta sprieduma"²⁶. Līdzīgu domu izsaka arī G.Čelpanovs un proti, pierādījums ir "jauna sprieduma izvešana no citiem spriedumiem, atzītiem par patiesiem un acīmredzamiem", pēcāk precizējot šo domu - pierādījumos mēs vienmēr pievēršam uzmanību premisu patiesumam, bet prāta spriedumā tas ne vienmēr ir tā un otrkārt, pierādījums atšķiras no siloģisma ar to, ka pierādāmais slēdziens ir jau iepriekš zināms²⁷. Kā redzam, abi šie autori, skaidrojot pierādījuma jēdzienu, lieto tādus vārdus kā "jauna sprieduma vai slēdziena darinājums", "jauna sprieduma izvešana", kas pēc būtības nenozīmē neko citu kā izziņāšanu jeb izziņu.

Vēlāku laiku formālās loģikas literatūrā, analizējot pierādījuma izpratni, jēdziens "izsecināšana" vairs netiek lietots bieži un tiek aizstāts ar jēdzienu "pamatošana". Tomēr, rūpīgāk iedziļinoties piedāvātajos skaidrojumos, redzam, ka notikusi tikai formāla jēdzienu nomaīņa un "pierādījuma" skaidrojumā pēc būtības nekas jauns nav ieviests. Tā, piemēram, V. Berkovs raksta, ka "loģisko operāciju slēdziena patiesuma pamatošanai ar citu patiesu slēdzienu palīdzību sauc par pierādījumu"²⁸. Šī norāde šķiet it kā jauna un progresīva, ja vien

²³ Элез Й. Единство практического и теоретического в доказательстве истины // Проблемы научного метода М., 1964. С.127

²⁴ Фогарши Б. Логика М., 1959. С.369

²⁵ Домбровский Р. Логика и теория судебных доказательств // Оптимизация расследования преступлений Иркутск, 1982. С.11.

²⁶ Students J. Loģika. Ievads formālajā loģikā un metodoloģijā R., 1931. 8.lpp.

²⁷ Čelpanovs G. Loģika Tulkojis K. Corbiks R., 1925. 174.lpp., arī Челпанов Г. Учебник логики М., 1946. С.125 Abi pēdējie G. Čelpanova norādījumi gan ir visai diskutējami, jo nevar piekrist pirmkārt tam, ka, runājot par pierādījumu, dota atsauce uz premisām, norādot, ka prāta slēdzienā nepievērš uzmanību premisu patiesumam, un otrkārt tam, ka pierādījums nav atzīts par siloģismu, kāds tas, domājsm, ir.

²⁸ Берков В. Доказательство и опровержение // Логика Минск., 1974. С.266

tai nesekotu skaidrojums, kas pierādījumu atkal pielīdzina izzināšanai jeb izziņai un proti, "pierādījums izpilda savdabīgu izzināšanas mērķi. Cilvēks to veic ar vienu noteiktu mērķi - tāpēc, lai pārliecinātos par kādu zināšanu īstumu, kas nesaraujami saistīts ar jautājumiem "vai dotā doma ir patiesa?" un "kāpēc tā ir patiesa?" Pierādījuma procesā tiek meklēti patiesi pamati, no kuriem tiek izsecinātas zināšanas"²⁹. Saskaņā ar šo uzskatu, kurš izpelnījies plašu izplatību formālās loģikas darbos, indivīds sākotnēji no viņam zināmiem slēdzieniem izsecina jaunas zināšanas, kuras pēc tam pamato, t.i. pierāda pats sev. Šādā izpratnē pierādīšana sastāv it kā no diviem posmiem :

- 1) vienu zināšanu izsecināšana no citām, jau iepriekš zināmām zināšanām,
- 2) pierādīšana pašam sev, ka izsecinātās zināšanas ir patiesas.

Šajā shēmā sastopamies ar divām problemātiskām un visnotaļ diskutējamām nostādnēm. Pirmāmkārtām, redzam, ka nosauktais pirmais posms "zināšanu izsecināšana" pēc būtības nav nekas cits kā izzināšana jeb izziņa un līdz ar to tā attiecināšana uz pierādīšanu ir visai apšaubāma. Otrāmkārtām, visnotaļ interesanta un tomēr, domājams, pakļaujama pelnītai kritikai ir norāde par šo it kā "pierādīšanu sev". Domājams, ka "pierādīšana sev" kā tāda nemaz neeksistē, jo sev cilvēks izzina, arvien meklēdams jaunus un jaunus patiesus atbalsta punktus, lai izsecinātu patiesu apgalvojumu. Jau L. Feierbahs ir atzīmējis, ka "ja es gribu kaut ko pierādīt, tad es to pierādu citiem. Kad es pierādu, mācu, rakstu, tad es pierādu, mācu, rakstu, protams, ne sev pašam,- jo es taču zinu, kaut vai pamatos, arī to, ko es nerakstu, ko es nemācu un ko es neskaidroju"³⁰.

Apskatāmo problēmu sakarā atzīmējams, ka pierādījuma jēdziena skaidrojuma problemātiku ir radījusi pati formālās loģikas šaurā daba. Nosakot konkrētus savas izpētes un darbības rāmjus, tā radījusi problēmas divos aspektos - saturiskajā un subjektu loka izpratnē.

Iepriekš jau ieskicēts formālajā loģikā plaši izplatītais uzskats par "pierādīšanu sev". Šāda nostāja pēc būtības ir nosacīta ar to, ka formālā loģika skata domāšanu kā procesu, kurš tiek īstenots viena vienīga indivīda galvā un ar to arī aprobežojas. Tādā veidā arī rodas šis uzskats par pierādīšanu sev - domājoša subjekta monologu pašam ar sevi izsecināto zināšanu patiesuma pamatošanai. Tātad subjektu loks ir ierobežots - tas ir tikai viens noteikts indivīds. Literatūrā šai situācijai rodam sekojošu formulējumu - "... loģika .. konkrētos vēsturiskos apstākļos ieguva, tā sakot, monologu raksturu, "loģiskais secinājums" tajā saņēma kādas kustības izolētā indivīda apziņā veidu"³¹. Zināšanu nodošana vai pāreja uz citu indivīdu

²⁹ Берков В. Доказательство и опровержение/Логика Минск., 1974. С.266

³⁰ Фейербах Л. К критике философии Гегеля //Избр. Философские произведения М., 1955. Т.1 С.64

³¹ Попович М. Очерк развития логических идей в культурно-историческом контексте Киев. 1979. С.236

formālās loģikas ietvaros ir izslēgta. Bez tam pierādījums ir tikai domāšanas process (formālās loģikas priekšmetiskā jeb saturiskā ierobežotība), tas neietver sevī komunikēšanos.

Neskatoties uz minēto, formālajā loģikā tomēr ir arī citi uzskati par pierādījuma izpratni. Šie uzskati it kā pārkāpj pāri šaurajiem formālās loģikas rāmjiem un izvirza apgalvojumu, ka pierādījums nav viena noteikta indivīda monologs, bet ir divu saprātīgu būtņu dialogs. Loģikas vēsture liecina par to, ka, mēģinot nodalīt pierādījuma un izziņas jeb izzināšanas jēdzienus, tika mēģināts abus šos procesus skaidrot kā prāta slēdzienus, kas savstarpēji nesakrīt. Tā budistu loģiķis Dharmakirti, dēvēts par “senās Indijas Aristoteli” šķīra “prāta slēdzienu sev” un “prāta slēdzienu citiem”. “Par “prāta slēdzienu sev” sauc tādu, ar kura starpniecību domājošais kaut ko izzina. Par “prāta slēdzienu citiem” sauc tādu, kurā kaut kas tiek citam paziņots. “Prāta slēdziena citam” būtība ir domas vārdiskā izteikumā”³². Šāda nostādne vērojama arī mūsdienu loģikas literatūrā, kur pāreja no “prāta slēdziena sev” uz “prāta slēdzienu citam” notiek it kā nemanāmi. Tādējādi, kā jau minēts, tiek pārkāptas formālās loģikas noteiktās robežas gan subjektu lokā, iekļaujot tajā vairākas personas vienlaicīgi, gan priekšmetiskā ziņā, blakus domāšanas procesam formālai loģikai pakļaujot arī runas darbības. Atzīmējams, ka vārdiskā darbība nav domāšana - “Runāt nenozīmē domāt, - atzīmēja L. Feierbahs - pretējā gadījumā lielākais plāpa būtu lielākais domātājs”³³. Tādējādi, līdz ar augstākminēto norādi, domāšanas darbībai pievienojas arī jutekliski-praktiskā darbība un līdz ar to ir pamats runāt vairs ne par formālo, bet gan dialektisko loģiku.

Tomēr, ievērojot iepriekš minēto un to, ka gan izzināšana jeb izziņa, gan pierādījums formālajā loģikā kvalificējami kā domāšanas darbības, arī formālajā loģikā starp tiem var un vajag saskatīt atšķirību.

Jāpiekrīt literatūrā izteiktajam viedoklim par to, ka atšķirība starp pierādījumu un izziņu formālajā loģikā izpaužas divos veidos - pirmkārt, domu savstarpējās saiknes formā un otrkārt, funkcijās, ko šīs domas izpilda domāšanas darbībā³⁴.

Izziņa kā domāšanas process raksturojas ar to, ka tās gaitā tiek gūtas jaunas zināšanas, izsecinot tās no jau zināmām un patiesām ziņām. Vienkāršoti to var raksturot sekojoši - no divām patiesām ziņām, sauktām par premisām, tiek izsecināta jauna - trešā ziņa, saukta par secinājumu jeb atzinumu.

³² Маковельский А. История логики М., 1967. С.31-32

³³ Фейербах Л. К критике философии Гегеля // Избр. философские произведения М., 1955. Т.1 С.66

³⁴ Домбровский Р. Логика и теория судебных доказательств // Оптимизация расследования преступлений Иркутск. 1982. С.12

Shematiski izziņas formu var attēlot ar sekojošu slēdzienu

	<i>Piemērs:</i>
<i>PREMISA (spriedums)</i>	<i>Notikuma vietā atrasts pirksta nospiedums</i>
<i>PREMISA (spriedums)</i>	<i>Pirksta nospiedumu ir atstājis Āboliņš</i>
<hr/> <i>ATZINUMS jeb secinājums (spriedums)</i>	<hr/> <i>Āboliņš ir bijis notikuma vietā</i>

Šajā slēdzienā ir trīs spriedumi un atkarībā no funkcijām, ko tie izpilda, tos dēvē vai nu par premisām vai par secinājumu.

Pirmais spriedums atspoguļots notikuma vietas apskates protokolā, otrais – eksperta atzinumā, bet trešo spriedumu (secinājumu) izdara procesa virzītājs. Tādējādi loģiskās operācijas (domāšanas) gaitā tiek iegūts jauns spriedums.

Savukārt pierādījuma forma ir pretēja - tā nevis beidzas, bet gan sākas ar atzinumu jeb spriedumu, kurš pierādījuma gadījumā tiek dēvēts par tēzi. Šī tēze tiek pamatota ar argumentiem (izziņas procesā sauktām par premisām). Pašu procesu, kas noris, tēzi pamatojot ar argumentiem, sauc par demonstrāciju³⁵.

Shematiski to var attēlot sekojoši

<i>TĒZE (spriedums)</i>	<i>Āboliņš bija notikuma vietā</i>
<hr/> <i>ARGUMENTS (spriedums)</i>	<hr/> <i>Notikuma vietā atrasts pirksta nospiedums</i>
<i>ARGUMENTS (spriedums)</i>	<i>Pirksta nospiedumu ir atstājis Āboliņš</i>

Otrais slēdziens atšķiras no pirmā ar savu apgriezto formu : viens un tas pats spriedums atkarībā no savas funkcijas figurē vai nu kā secinājums izzināšanas procesā vai kā pierādīšanas tēze pierādīšanas procesā, bet pārējie spriedumi ir vai nu premisas (izzināšanas process) vai nu argumenti (pierādīšanas process).

Bez tam no iepriekš teiktā viegli saprotams arī tas, ka atšķirīgas ir arī abu domāšanas procesu - izziņas un pierādījuma funkcijas, un proti, izziņas uzdevums jeb funkcija ir jaunu zināšanu iegūšana, izsecinot tās no citām jau iepriekš zināmām ziņām, turpretim pierādīšanas funkcija ir pamatot iepriekš izvirzīto pieņēmumu jeb tēzi, tādā veidā pārliecinot par tās patiesumu.

Cieši saistītas ar nule apskatīto jautājumu ir vēl divas citas problēmas. Pirmā no tām skar sekojošo - vai pierādīšanas jeb pierādījuma jēdzienam formāli loģiskā izpratnē ir pakļauts domāšanas process, kas saistīts ar kāda pieņēmuma nepatiesuma vai nepamatotības pamatošanu. Atbilde nav viennozīmīga, jo arī loģikas zinātnieku vidū pilnīgas vienprātības

³⁵ skat. Vedins J. Formālā loģika R.,1979. 139-141.lpp., Čelpanovs G. Loģika Tulkojis K.Corbiks R.,1925. 174.lpp., Čurakovs J. Kirilovs V. Starčenko A. Loģika R.,1966. 158.lpp.,Кирилов В. Старченко А. Логика М.,1987. С.237-240. Строгович М. Логика М.,1949.; С.325. Гетманова А. Логика М.,1986. С.100

šajā jautājumā nav. Pamatā zinātnieki nonākuši pie vienota uzskata, ka , ja tiek pamatots kādas tēzes nepatiesums, melīgums vai nepamatotība, tādā gadījumā runa iet nevis par pierādījumu, bet gan par atspēkojumu. Atšķirības vērojamas atspēkojuma kā formāli-loģiskas kategorijas definējumā. Šeit pamatā izvirzās divi uzskati - viena grupa zinātnieku atspēkojumu skata kā pierādījuma veidu, definējot to apmēram sekojoši - atspēkojums ir tēzes nepatiesuma vai nepamatotības *pierādījums*³⁶. No teiktā izriet, ka pierādījumu kā formāli loģisku kategoriju viņi iedala it kā divos veidos - kā pierādījumu šaurākā nozīmē, kas ir domāšanas process kādas tēzes patiesuma pierādīšanai ar argumentu palīdzību, un kā atspēkojumu, kas ir domāšanas process kādas tēzes nepatiesuma vai nepamatotības pierādīšanai. Otra zinātnieku grupa šķir pierādījumu no atspēkojuma, uzskatot, ka tie ir divi dažādi formāli loģiski institūti un atspēkojumu definējot nevis kā tēzes nepatiesuma vai nepamatotības *pierādījumu*, bet kā nepamatotības vai nepatiesuma *pamatojumu*³⁷.

Teorētiski precīzāks šķiet otrais uzskats, jo pierādīšana (formālajā loģikā pierādījums) pēc būtības ir pozitīvs process, tās mērķis ir kaut ko apstiprināt nevis noliegt. Pierāda nevis kaut kā nepatiesumu, bet gan kaut kā patiesumu. Tāpēc, domāju, ka attiecīgajā situācijā pamatotāk šķiet lietot jēdzienu "atspēkojums"³⁸. Tomēr, jāatzīmē, ka pierādījums un atspēkojums ir cieši savstarpēji saistīti, jo, lai atspēkotu iepriekš izvirzīto tēzi, tiek izvirzīta jauna tēze, kas sevī ietver iepriekš izvirzītās tēzes satura elementu (pašas tēzes, tās argumentu vai demonstrācijas) nolieģumu un kura tiek pierādīta. Līdz ar to ar vienu domāšanas aktu tiek veiktas divas formāli loģiskas darbības - pamatots jaunās tēzes patiesums - pierādījums; un pamatots iepriekš izvirzītās tēzes nepatiesums vai nepamatotība - atspēkojums.

Otrā problēma arī ir saistīta ar pielietojamo terminoloģiju, un proti, ar to, kā formālajā loģikā savstarpēji tiek saistīti jēdzieni "pierādījums" un "argumentācija". Arī šajā gadījumā ir divu veidu uzskati - vieni zinātnieki šos jēdzienus identificē³⁹, citi uzskata, ka pierādījums ir argumentācijas elements⁴⁰. Pēdējā gadījumā, piemēram, G.Brutjans argumentācijā blakus pierādījumam ietver arī atspēkojumu, kas būtu visumā atbalstāms, kā arī papildina šo jēdzienu ar diskutējamu kategoriju, proti, pārliecināšanu. Lai gan pati šī

³⁶ Skat. piemēram, Vedīns I. Loģika R., 1996. 375 lpp.; Строгович М. Логика М., 1949. С.325.

³⁷ Skat. piemēram, Vedīns J. Formālā loģika R., 1979. 143. lpp.; Čurakovs J. Kirilovs V.; Starčenko A. Loģika R., 1966. 165. lpp.; Гетманова А. Логика М., 1986. С.206; Кирилов В. Старченко А Логика М., 1987. С.250; Брутян Г. Аргументация Ереван, 1984. С.10.

³⁸ jāatzīmē, ka atspēkojumam loģikā ir vairāki paņēmieni - tēzes atspēkojums, argumentu atspēkojums un demonstrācijas atspēkojums.

³⁹ Skat., piemēram, Строгович М. Логика М., 1949. С.324.; Кирилов В. Старченко А Логика М., 1987. С.238

⁴⁰ Skat., piemēram, Брутян Г. Аргументация Ереван, 1984. С.10.

pozīcija, kā jau norādīts, ir visai diskutējama, šeit jau iezīmējas uzskats, ka loģika ietver sevī ne tikai domāšanas procesu, bet arī praksi, dzīvi un komunikēšanos.⁴¹

1.1.2. IZZINĀŠANAS (IZZIŅAS) UN PIERĀDĪŠANAS IZPRATNE DIALEKTISKAJĀ LOĢIKĀ

Ietverot sevī komunikēšanos, praksi, dzīvi, dialektiskā loģika ir spējusi pārvarēt formālās loģikas ierobežoto raksturu un atklāt pierādīšanas un izzināšanas jeb izziņas īsteno savstarpējo saikni un attiecības. Dialektiskajā loģikā izzināšanas jeb izziņas un pierādīšanas kā divu loģisku operāciju jēdzienu atšķirības ir paustas striktāk, tomēr vienlaicīgi ir norādīta arī to ciešā savstarpējā saikne, nonākot līdz secinājumam, ka izzināšana jeb izziņa un pierādīšana ir kāda lielāka procesa organiskas daļas. Runājot par apskatāmā jautājuma jēdzienisko bāzi dialektiskajā loģikā, jāatzīmē, ka dialektiskā loģika pazīst jēdzienu "pierādīšana". Bez tam šī jēdziena izpratne ir visai interesanta un tā atklāsme ļauj saskatīt arī izziņas un pierādīšanas kā loģisku kategoriju atšķirības.

Atšķirību starp izzināšanu jeb izziņu un pierādīšanu pārliecinoši atspoguļoja L.Feierbahs, kurš norādīja, ka pierādīšana "nav iekšējās domas vai izziņas akta formas; tās ir tikai paziņošanas formas, izteiksmes, reproducēšanas paņēmieni, domas izteikšanas veidi"⁴² L.Feierbahs uzskatīja, ka pierādīšana ir tikai veids, ar kura palīdzību domām tiek atņemta to individuālā forma, lai arī cits tās varētu skatīt kā savas domas. Pierādīšana bez paziņošanas esot bezjēdzīga. Tādā veidā Feierbahs nonāk pie secinājuma, ka indivīds pats sev neko nepierāda, vienmēr kaut kas tiek pierādīts kādam citam⁴³, tā kā "pierādīt nozīmē tikai sekojošo : likt citam (realitātē vai iespējamībā) pārliecināties par manu taisnību"⁴⁴. Tai pat laikā L.Feierbahs norāda arī uz pierādīšanas un izzināšanas ciešo savstarpējo saikni - "jebkuram izklāstam, jebkuram pierādījumam, bet domas izklāsts arī ir pierādījums, saskaņā ar savu sākotnējo būtību ir mērķis būt par cita cilvēka izziņas aktu"⁴⁵. L.Feierbaha pēdējais norādījums jau pēc būtības šķiet pazīstams, ja atceramies jau apskatīto Dharmakīrti uzskatu par "prāta slēdzienu sev" un "prāta slēdzienu citiem", un ļauj loģikas literatūrā pierādīšanu traktēt kā "izzināšanu jeb izziņu citam", vienlaicīgi it kā norādot uz izzināšanas jeb izziņas

⁴¹ Argumentāciju kā atsevišķas teorijas priekšmetu norāda arī A.Grūtups, grāmatas "Tiesāšanās kā māksla" ievadā rakstot "Tieši argumentācijas teorija ir tā saistviela, ar kuru mēģināts savienot šīs tikš atšķirīgās manis raksturotās lietas" (Grūtups A. Tiesāšanās kā māksla R., 2001., 9.lpp.)

⁴² Фейербах Л. К критике философии Гегеля // Избр. философские произведения М., 1955. Т.1 С.64., 66.-68., 77.

⁴³ Фейербах Л. К критике философии Гегеля // Избр. философские произведения М., 1955. Т.1 С.64., 66.-68., 77.

⁴⁴ Фейербах Л. К критике философии Гегеля // Избр. философские произведения М., 1955. Т.1 С.64., 66.-68., 77.

⁴⁵ Фейербах Л. К критике философии Гегеля // Избр. философские произведения М., 1955. Т.1 С.64., 66.-68., 77.

divām pusēm vai formām - “izzināšanu jeb izziņu sev” un “izzināšanu jeb izziņu citam”⁴⁶. Šādu jēdzienu - “izzināšana jeb izziņa sev” un “izzināšana jeb izziņa citam” pielietojums nav raksturīgs mūsdienu literatūrai, kurā izplatītāki tomēr ir jēdzieni “izzināšana jeb izziņa” un “pierādīšana”. Lai gan atšķiras šo loģisko operāciju jēdzieniskā bāze, tomēr to būtības izpratne palikusi nemainīga. Tieši šīs situācijas nosacīta tad arī ir problemātika, kas izpaužas atsevišķos gadījumos pie pierādīšanas un izziņas jeb izzināšanas jēdzieniskās nošķiršanas. Tā, piemēram, I. Andrejevs, raksturojot pierādīšanas un izzināšanas jeb izziņas savstarpējo attiecību, norāda, ka “dialektiskajā loģikā pierādīšanas process ir organiski saistīts ar izzināšanas procesu, ir tā neatdalāma puse”⁴⁶. Tādā veidā redzam, ka I. Andrejevs izzināšanu jeb izziņu skata šī jēdziena plašākā nozīmē, proti, ietverot tajā gan “izziņu sev”, gan “izziņu citam” jeb pierādīšanu. Tādu pašu uzskatu pārstāv arī A. Kudrins, norādot, ka “pierādīšana ir viena no izzināšanas procesa svarīgākajām formām”⁴⁷. Šiem uzskatiem, kā jau minēts, var pievienoties tikai tādā gadījumā, ja pastāvīgi tiek paturēta prātā šī izzināšanas jeb izziņas jēdziena divējādā - sašaurinātā un paplašinātā izpratne. Tādējādi dialektiskajā loģikā saturiski pierādīšana un izzināšana jeb izziņa tiek saprastas kā divas dažādas loģiskas operācijas, vienlaicīgi gan norādot to ciešo savstarpējo saikni un savstarpējo nosacītību. Savukārt jēdzieniski “pierādīšana” tiek izprasta šaurāk par jēdzienu “izzināšana jeb izziņa” vai, precīzāk sakot, tiek saprasta kā viens no izziņas veidiem. “Izzināšana jeb izziņa sev” (izzināšana šaurākā izpratnē) ir process, kurā tiek gūtas zināšanas. Savukārt no brīža, kad iegūtās zināšanas cilvēks pauž citam, tās pamatojot, norādot to patiesuma apstiprinājumu, ir pamats runāt par “izziņu citam” jeb pierādīšanu. Izzināšana jeb izziņa (“izzināšanas jeb izziņas sev” nozīmē) nav iespējama bez izzinošā subjekta jutekliski-praktiskās darbības. Tieši šī darbība ir izziņas procesa sākums, vēlāk pārejot domāšanas darbībā. Tādējādi, persona savā praktiskajā darbībā iegūst virkni informācijas un domāšanas procesā pārvērš to par jēdzieniem, pārbauda šo informāciju un atzīst sev to par patiesu vai nepatiesu. Informācijas ieguvē personai ir divi ceļi - vai nu viņa to iegūst no objekta, kas iedarbojas uz cilvēka sajūtu orgāniem, formulējot subjekta attieksmi pret sevi, un šādā gadījumā objekta raksturinformāciju cilvēks iegūst tieši jeb nepastarpināti, vai arī informācija tiek iegūta pastarpināti, proti, no otra subjekta. Abos gadījumos informācijas uztverē un izvērtēšanā mijiedarbojas cilvēka sajūtu orgānu un prāta darbība. Abos gadījumos notiek “izzināšana jeb izziņa sev”. Bet otrajā gadījumā, kad informācija tiek saņemta no citas personas, tiek sniegta ne tikai informācija, bet arī šīs informācijas patiesuma pamatojums, respektīvi, persona, kas to sniedz, veic “izzināšanu jeb izziņu citam” jeb pierādīšanu. Abas šīs izziņas formas, lai gan

⁴⁶ Андреев И. Дialeктическая логика М., 1985. С. 282

⁴⁷ Кудрин А. Истина и очевидность в системе доказательства Автореферат. М., 1985. С. 31

ir nošķiramas, jo tām arī dialektiskajā loģikā tāpat kā formālajā loģikā ir atvēlētas dažādas formas un funkcijas, ir nesaraujami saistītas, bieži vien (visos gadījumos, kad informācija tiek gūta no otra subjekta) savstarpēji nosacītas. Lai kaut ko izzinātu citam, tas ir pierādītu, no sākuma šis kaut kas ir jānoskaidro pašam sev, t.i. jāizzina. Savukārt pašam informācijas nodošanas no vienas personas otrai procesam ir divējāda daba - tas vienlaicīgi ir gan pierādīšanas akts personai, kas nodod savā rīcībā esošo informāciju otrai personai, vienlaicīgi to pamatojot, un izzināšanas jeb izziņas ("izziņas sev" nozīmē) akts personai, kas iegūst (uzklausā, izlasa utt.) informāciju. Pierādīt var vienam cilvēkam, noteiktam cilvēku lokam (piemēram, lekcijas klausītājiem), kā arī nenoteiktam cilvēku lokam (jeb visiem - savā rīcībā esošo informāciju ar tās vienlaicīgu pamatojumu nododot neierobežotam cilvēku lokam, piemēram, izdodot grāmatu, publicējot to laikrakstā, pasludinot radio, televīzijā, vai izmantojot citu masu saziņas līdzekli u.t.t.).

Raksturojot sīkāk atšķirības "izzināšanas jeb izziņas sev" un "izzināšanas jeb izziņas citam" funkcijās, norādāms, ka "izzināšanas jeb izziņas sev" funkcija ir izzināšana, jaunu ziņu gūšana, savukārt "izzināšanas jeb izziņas citam" funkcija ir izvirzītā apgalvojuma, sprieduma, atzinuma ticamības pamatošana. Savukārt, runājot par šo loģisko operāciju formām, atzīmējams, ka "izzināšanas jeb izziņas sev" forma raksturīga ar to, ka tā noslēdzas ar zināmu atzinumu vai spriedumu, kas gūts no iepriekš iegūtām ziņām un satur sevī jaunu informāciju, savukārt "izzināšana jeb izziņa citiem" sākas ar "izzināšanas jeb izziņas sev" galaproduktu - atzinumu vai spriedumu, kurš procesa laikā tiek pamatots. Tādējādi savas virzības formā izzināšana un pierādīšana ir ne tikai atšķirīgas, bet pat pretējas. Izzināšana jeb izziņa (šaurākā nozīmē) ir process, kas vērsts uz izzinošā subjekta iekšieni. Tās sākums, kā jau minēts, ir jutekliski-praktiskā darbība, kura pāriet domāšanas darbībā. Šī procesa galaprodukts - jaunas zināšanas. Pierādīšanā savukārt process noris pretēji - sākotnējā ir domāšanas darbība, kas pāriet pie jutekliski-praktiskās, t.i. domu izpaušanas. Tādējādi pierādīšanas subjekta domas, izsakot tās noteiktu zīmju formā, it kā atdalās no viņa un kļūst par kāda cita subjekta izzināšanas objektu.

Iepriekš teiktais dod pamatu secināt, ka dialektiskā loģika ievēro atšķirības starp izzināšanu (šaurākā nozīmē) un pierādīšanu, tomēr skata tās kā divu savstarpēji saistītu un no vienas otrā pārejošu formu "izzināšanas jeb izziņas sev" un "izzināšanas jeb izziņas citam" vienotību. Katra no šīm formām paredz otru, ir nosacīta ar otru kā sev pretēju. Tādējādi atšķirība starp šīm darbībām ir jāsaprot, tomēr vienlaicīgi jāakcentē to nesaraujamā vienotība un savstarpējā nosacītība.

1.2. IZZINĀŠANAS UN PIERĀDĪŠANAS JĒDZIENI KRIMINĀLPROCESĀ

Kriminālprocesa teorijā jautājums par izzināšanas un pierādīšanas jēdzienu izpratni un savstarpējo attiecību nav risināts viennozīmīgi. Šī problēma kā zinātnisko diskusiju objekts ir pastāvējusi jau vairākus gadu desmitus un pastāv arī šodien. Problēmas centrālais jautājums ir divu loģikas institūtu - izzināšanas un pierādīšanas savstarpējā saikne un sakarība kriminālprocesā. Šajā sakarā kriminālprocesuālajā literatūrā ir redzami vairāki uzskati - pierādīšana tiek izprasta kā izzināšanas process⁴⁸, izzināšanas procesa veids⁴⁹, kā izzināšanas netiešs ceļš⁵⁰, kā izzināšanas metode vai līdzeklis⁵¹, veids⁵², vai forma⁵³. Ņemot vērā šo uzskatu daudzveidību, atzīmējams, ka studējot attiecīgajai problēmai veltīto literatūru, iezīmējas trīs pamatnostādnes, trīs valdošie uzskati, kuri arī būtu pelnījuši tālāku analīzi.

Pirmais uzskats - izzināšanas un pierādīšanas jēdzieni kriminālprocesā tiek pielīdzināti, t.i. tiek uzskatīti, ka tie ir sinonīmi.

Šāds uzskats sastopams jau krievu zinātnieku pirmsrevolūcijas darbos. Tā pazīstamais kriminālprocesuālists I.Foiņickis rakstīja: "pierādīt nozīmē uzbūvēt tādu siloģismu, kura secinājuma patiesums ir atkarīgs no lielās premisas patiesuma, mazās precizitātes un tās loģiskās operācijas, ar kuras palīdzību mēs nonākam pie slēdziena, pareizības"⁵⁴.

Pierādīšanas procesa zināma veida pielīdzināšana izzinošam procesam, lai gan, jāatzīst visai reti sastopama, tomēr nav pilnīgi sveša arī rietumu valstu pierādījumu teorijā. Tā, piemēram, plašā teorētiskā pētījumā "Pierādījumu analīze" autori norāda, ka "pierādījumu problēma rodas tad, kad mums ir iemesls pāriet no nezināmā uz zināmo, no apšaubāmā uz patieso. Šīs problēmas rodas tāpēc, ka mūsu rīcībā esošā informācija ir nepilnīga. Ja mēs zinātu, ka hipotēze vai pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi ir patiesi, mums nevajadzētu meklēt pierādījumus, lai tos pamatotu, apstiprinātu. Tipiski, ka slēdzieni, kas balstīti uz pierādījumiem, ir slēdzieni, kas pieņemti apstākļos, kad neesi par

⁴⁸ Строгович М. Курс советского уголовного процесса Т.1 Основные положения науки советского уголовного процесса М., 1968. С.295; Ларин А. Работа следователя с доказательствами М., 1966. С.6

⁴⁹ Трусов А. Основы теории судебных доказательств (краткий очерк) М., 1960. С.8

⁵⁰ Фаткултин Ф. Общие проблемы процессуального доказывания Казань, 1976. С.16 ; Ульянова Л. Доказательства в уголовном процессе – общие положения // Уголовный процесс // под. ред. К. Гуценко М., 1997. С.107

⁵¹ Каз Ц. Субъекты доказывания в советском уголовном процессе Саратов. 1986. С.4

⁵² Винберг А. Миньковский Г. Рахунов Р. Косвенные доказательства в советском уголовном процессе М., 1956. С.3

⁵³ Вандышев В. Уголовный процесс Конспект лекций Санкт-Петербург, 2002. С.67

⁵⁴ Фойницкий И. Курс советского уголовного судопроизводства Т.1 Пг., 1915.С.180

kaut ko pārliecināts”, turpinot “pierādījums – jebkurš fakts, ko izskata, aplūko tiesa kā informāciju, kas tai nepieciešama pamatotas pārliecības par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošajiem apstākļiem, *sasniegšanai*.”⁵⁵ Jāatzīmē, ka autori atzīst arī to, ka atsevišķos gadījumos pierādījumu jēdziens tiek lietots arī citā nozīmē, proti, tas tiek attiecināts uz faktiem, kas tiek izmantoti izteiktā apgalvojuma argumentācijas nolūkos⁵⁶.

Arī Latvijas procesuālo tiesību teorijas vēsturē nav svešs viedoklis par pierādīšanu kā izzinošu procesu. Tā, piemēram, V.Bukovskis 1933.g. izdotajā “Civīlprocesa mācības grāmatā” rakstīja : “.. pierādīšanas mērķis ir *noskaidrot* tos faktiskos, patiesos apstākļus, uz kuru pamata tiesai, piemērojot tiem attiecīgas normas, jātaisa savs spriedums”. Tomēr autors savos izteikumos nav secīgs un jau pēc nedaudzām rindkopām, skaidrojot pierādīšanas jēdzienu, nebūt neliek tam pamatā noskaidrošanas, tāpat izzināšanas funkciju, bet gan pamatošanas, prāvnieku apgalvojumu patiesuma apliecināšanas funkciju⁵⁷.

Atgriežoties pie minētā jautājuma vēsturiskā skatījuma krievu kriminālprocesuālajā literatūrā , jāatzīmē, ka norādītā uzskata piekritējs ir arī plaši pazīstamais procesuālists M.Strogovičs, kurš rakstījis :” Mēs vienādojam pierādīšanu krimināllietā ar patiesības izzināšanu krimināllietā : pierādīšanas process arī ir fakts, krimināllietas apstākļu izzināšanas process”⁵⁸.

Darbā jau tika pieminēti M.Strogoviča uzskati par pierādīšanas izpratni loģikā. Atgādināsim, ka ar formāli-loģisko pierādījumu (pierādīšanu) viņš saprata jauna atzinuma veidošanu no patiesām premisām, norādot, ka līdz ar atzinuma izsecināšanu no patiesām premisām, vienlaikus ar šo pašu darbību tiek pierādīts šī atzinuma patiesums”⁵⁹. Šī uzskata nosacīta ir M.Strogoviča piedāvātā tiesu pierādījuma un pierādīšanas krimināllietā jēdzienu izpratne. Ņemot vērā to, ka par pierādīšanu loģikā M.Strogovičs dēvē loģisko operāciju, kuras rezultātā no 2 premisām tiek izsecināts atzinums, arī krimināllietas izmeklēšanas ietvaros jēdzienu “pierādīšana” viņš attiecina uz jaunu zināšanu izsecināšanu no jau zināmām.

50-ajos gados formāli-loģiskajā literatūrā parādās ievērojamas atkāpes no uzskata, ka pierādīšana kā domāšanas process ietver sevī jaunu zināšanu izsecināšanu no jau zināmām zināšanām, atzīmējot, ka apskatāmais process pēc būtības ir izzinošs. Pierādīšanu formālajā loģikā sāk skaidrot kā procesu, kurā vienas zināšanas tiek pamatotas ar citām. Šīs izmaiņas

⁵⁵ Anderson T. Twining T. Anylisis of evidence USA. 1991. P.3., 445.

⁵⁶ Anderson T. Twining T. Anylisis of evidence USA. 1991. P. 445.

⁵⁷ Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata R., 1933. 332-333.lpp.

⁵⁸ Строгович М. Курс советского уголовного процесса Т.1 Основные положения науки советского уголовного процесса М., 1968. С.296

⁵⁹ Строгович М. Логика М., 1949. С.323

ietekmēja arī M.Strogoviča uzskatus attiecībā uz pierādīšanas kriminālprocesa izpratni. Jāatzīmē, ka viņš gan pilnībā nepārņēma loģikas zinātnē izstrādātās atšķirības starp izzināšanu un pierādīšanu, šo loģisko operāciju nošķiršanu, bet sāka jēdzienam "pierādīšana" piešķirt divas izpratnes. Pirmām kārtām, pierādīšana joprojām tiek traktēta kā "dažādu faktu, lietas apstākļu izmeklēšana". Kā jauninājums tiek ieviesta otrā pierādīšanas izpratne, un proti, M.Strogovičs raksta "pierādīšanas jēdzienam ir arī otra nozīme : noteiktas tēzes pamatošana, noteikta apgalvojuma pamatošana"⁶⁰.

Neapšaubāmi, ka nule apskatītais M.Strogoviča piedāvātais pierādīšanas kriminālprocesā definējums vērtējams kā progresīvs, tomēr tam pilnībā nevar pievienoties un tas pakļaujams zināmai kritikai. Tas ko M.Strogovičs nosauc par "izmeklēšanu", pēc savas būtības un saskaņā ar loģikas likumiem ir izzināšana ("izzināšana sev"), bet nav pierādīšana. Savukārt uz pierādīšanas jēdziena saturisko bāzi attiecas tikai M.Strogoviča dotā otrā pierādīšanas nozīme, proti, ka pierādīšana ir kaut kā pamatošana.

Kritizējamais M.Strogoviča uzskats ir guvis plašu atbalstu kriminālprocesuālajā literatūrā. Tā P.Lupinska, kā arī citi kriminālprocesa zinātnieki piešķir pierādīšanas jēdzienam kriminālprocesā divas nozīmes - pirmkārt, pierādīšanu definējot kā īstenības izzināšanas procesu, kā procesu, kurā tiek gūtas jaunas zināšanas, un otrkārt, pierādīšanai piešķirot iegūto zināšanu patiesuma pamatošanas procesa izpratni⁶¹.

Līdzīgu pozīciju pauž arī S. Šeifers, piedāvājot attiecībā uz augstāk apskatītajiem procesiem piemērot sekojošu terminoloģiju - darbību, kuras laikā krimināllietas izmeklēšanas ietvaros tiek iegūta jauna informācija, t.i. izsecinātas jaunas zināšanas, viņš piedāvā definēt kā "pierādīšanu-izzināšanu", bet darbību iegūto zināšanu patiesuma

⁶⁰ Строгович М. Курс советского уголовного процесса Т.1 Основные положения науки советского уголовного процесса М., 1968. С.298

⁶¹ skat. piemēram, Лупинская П. Доказывание в советском уголовном процессе М., 1966. С. 48., 83.; Лупинская П. Доказывание // Курс советского уголовного процесса / Общая часть // Под ред. Бойкова А. и Карпец И., 1989. С.605-606 ; Лупинская П. Общие положения о доказательствах и доказывании/Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М.,2001. С.181..195. Лупинская П. Уголовно процессуальное право М.,2001. С.127.,135. Каз Ц. Проблемы доказывания в суде первой инстанции Саратов, 1978.С.22; Петрухин И. Доказывание невиновности и позиция адвоката в суде // Сов. Юстиция. 1972. №10 С.22; Шейфер Л. Формы закрепления доказательств в судебном заседании Автореферат М., 1989. С.5-6 Jāatzīmē, ka 1997.gadā izdotajā Juridisko terminu vārdnīcā, piemēram, ir norādīts, ka pierādīšanai ir divējāda izpratne, proti pierādīšana ir "kriminālprocesuālajā likumā reglamentēta izziņas, iepriekšējās izmeklēšanas orgānu, prokurora un tiesas darbība, piedaloties citiem kriminālās tiesvedības subjektiem, faktisko ziņu par apstākļiem, kuru noskaidrošana nepieciešama lietas pareizai atrisināšanai, savākšanā, pārbaudīšanā un novērtēšanā. Ir arī cits uzskats - pierādīšana ir apsūdzības un aizstāvības pārstāvja darbība, kas virzīta uz tiesas pārliecināšanu, izmantojot visus likumā paredzētos pierādīšanas līdzekļus, par lietā noskaidrojamiem apstākļiem. (Румянцев О. Додонов В. Юридической энциклопедический словарь М., 1997. С.96) Arī Latvijā 1998. gadā izdotajā vārdnīcā pausta līdzīga nostāja, pie jēdziena "pierādījums" skaidrojumā norādot sekojošo : "pierādījumi - 1) argumenti vai fakti, kas apstiprina kaut ko, 2) slēdzienu sistēma, ar kuru palīdzību tiek iegūts jauns spriedums (Jakubaņecs V. Juridiski-terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca juristiem iesācējiem R., 1998. 81.lpp.)

pamatošanā kā “pierādīšanu-pamatošanu”⁶². S. Šeifera uzskati pierādīšanas kriminālprocesā izpratnes skaidrojumā ir interesanti un pelnījuši, lai tos atzīmē vēl dažu apstākļu dēļ. S. Šeifers uzskata, ka jaunu zināšanu izsecināšana ir pierādīšana⁶³, gluži negaidot turpinot, ka “termiņš “pierādīšana” - tas nav vispārzinātnisks, bet specifisks juridiski procesuāls termiņš, kas apzīmē īpašu, ar likumu reglamentētu meklējamo faktu noskaidrošanas kārtību”⁶⁴. Citiem vārdiem sakot, S. Šeifers uzskata, ka to, ko loģikā sauc par izzināšanu, kriminālprocesā - par pierādīšanu.

Uz to, ka zināma problēma pierādīšanas jēdziena izpratnes loģikā un kriminālprocesā savstarpējā atbilstībā pastāv, netieši atzīst arī P.Lupinska, norādot, ka pierādīšanas kā krimināllietas izmeklēšanas ietvaros iegūto zināšanu pamatošanas izpratne ir “ vairāk tuva tai spriešanas loģiskai formai, sauktai “pierādījums””⁶⁵.

Domājams, ka pilnībā var pievienoties jau izteiktai S.Šeifera iepriekš minētā kategoriskā atzinuma kritikai. Jēdziens “pierādīšana” neapšaubāmi ir atzīstams par vispārzinātnisku, par ko liecina visa loģikas zinātnes attīstības vēsture. Kā jau atzīmēts, problēma par pierādīšanas jēdziena izpratni un tā sakarību ar izzināšanas jēdzienu ir apskatīta jau kopš Aristoteļa laikiem. Pierādīšana kā loģiska darbība un kā loģikas zinātnes kategorija ir vispārzinātniska, bet ne tikai juridiski procesuāla kategorija. Līdz ar to loģikas zinātnē iedibinātā pierādīšanas jēdziena izpratne un traktējums būtu pielietojams arī skaidrojot attiecīgo jēdzienu kriminālprocesā, sekojoši, jaunu zināšanu gūšanu krimināllietas izmeklēšanas gaitā būtu jāskata un jādefinē kā izzināšanu, bet izsecināto zināšanu pamatošanu kā pierādīšanu.

Šādu pašu secinājumu ir izteicis arī V.Savickis, norādot, ka “ vispārpieņemtā pierādīšanas jēdziena nozīme ir tikai viena - noteiktas tēzes, apgalvojuma pierādīšana”⁶⁶. Šādam visumā progresīvam secinājumam nebija paliekošas nozīmes kriminālprocesa teorijas attīstībā, jo, pretēji prognozējamam, tam nesevoja aicinājumi pārskatīt attiecīgā termina lietojumu kriminālprocesā. Gluži pretēji, tika izteikts cits secinājums: “ Mēs nevaram ignorēt to faktu, ka jurisprudencē šis jēdziens sen un tradicionāli ir ieguvis arī speciālu nozīmi - izmeklēšana, pārbaude”⁶⁷. Tieši tāpēc autors pieņem, atbalsta un iesaka arī turpmāk

⁶²Шейфер С. Собиранне доказательств в советском уголовном процессе : методологические и правовые проблемы Саратов. 1986. С.15: Šādu postāju skat. arī Орлов Ю. Структура судебного доказывания и понятие судебного доказательства // Вопросы борьбы с преступностью М., 1978. С.88

⁶³Шейфер С. Собиранне доказательств в советском уголовном процессе : методологические и правовые проблемы Саратов. 1986.С.8

⁶⁴Шейфер С. Собиранне доказательств в советском уголовном процессе : методологические и правовые проблемы Саратов. 1986.С.11

⁶⁵ Курс советского уголовного процесса. Общая часть М., 1989.

⁶⁶ Савицкий В. Государственное обвинение в суде М., 1971. С.158

⁶⁷ Савицкий В. Государственное обвинение в суде М., 1971. С.158

jēdzienam “tiesu pierādīšana” saglabāt divas izpratnes - izmeklējamā nozieguma⁶⁸ apstākļu noskaidrošanu un izvirzītās tēzes pamatošanu, apstiprināšanu attiecībā uz izmeklējamo noziegumu.

Attiecībā uz nule minēto ir grūti nepiekrīst R.Dombrovska rakstītajam, ka “ šeit ir acīm redzams jau sen zinātnē ievērotais fenomens : ir psiholoģiski grūti uzreiz atteikties no sen piemērotām un vispāratzītām zinātniskām atziņām, kaut arī tās nonāk pretrunā ar citām zinātniskām atziņām”⁶⁹. Kā šādas situācijas risinājums tiek piedāvāta dažādu atrunu ieviešana tikai ar vienu noteiktu mērķi - zinātnes jaunatklājumu saskaņošana ar iepriekšējo gadu zinātniskajiem uzskatiem.

Neizbēgami, ka pēc visa šajā nodaļā iepriekš apskatītā rodas jautājums, kāpēc tad uzskats par pierādīšanas un izzināšanas kriminālprocesā jēdzienu vienādošanu, kurš nonāk acīm redzamā pretrunā ar loģikas zinātnē izstrādātajām atziņām, ir tik spēcīgs, ka to atbalstījuši daudzi no vadošajiem kriminālprocesa zinātniekiem un ka tas spējis izturēt visnotaļ ilgu laika pārbaudi un joprojām ir vadošais attiecīgā jautājuma skatījumā. Atbilde meklējama patreizējā šī jautājuma risinājumā, kurš dots spēkā esošajās tiesību normās. Analizējamā uzskata piekritēji savas pārliecības pamatošanai nereti izmanto atsauces uz likumu, norādot, ka jēdzieni “pierādīšana” un “pierādījums” ir lietoti, gan atzīmējot zināšanu ieguves, gan zināšanu pamatošanas procesu. Latvijas KPK kontekstā šim uzskatam jāpiekrīt, jo tiešām, minētie jēdzieni nereti ir lietoti dažādās nozīmēs. Tā, piemēram Latvijas KPK 49.pantā pierādījumi krimināllietā tiek definēti, kā “jebkuri fakti, uz kuru pamata.. *nosaka* krimināllikumā paredzētā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju esamību vai neesamību, šo nodarījumu izdarījušās personas vainu un citus apstākļus, kam ir nozīme lietas pareizā izlemšanā”. Latvijas KPK 63.pants paredz, ka “lietiskie pierādījumi ir priekšmeti, ..., ar kuru palīdzību var *atklāt* noziedzīgu nodarījumu un *noskaidrot* vainīgos vai *atspēkot* apsūdzību vai mīkstināt apsūdzētā atbildību (šajā pantā paša ietverta pretruna, atklāšanas un noskaidrošanas jēdzienu liekot blakus atspēkošanas jēdzienam, kurš tiek traktēts kā kādas tēzes nepatiesuma pierādīšana (pierādīšanas citam nozīmē) jeb *pamatošana*). Latvijas KPK 67.p. norādīts, ka ar izmeklēšanas un tiesu darbības protokoliem un citiem dokumentiem kā vienu no pierādīšanas līdzekļu veidiem var *konstatēt* lietai nozīmīgus faktus. KPK 19.p. paredz, ka pierādījumus izmanto lietas apstākļu *noskaidrošanai*, savukārt KPK 19¹.p. 3.d.

⁶⁸ šiet un turpmāk vārda “noziegums” tulkošanā jāņem vērā, ka citētajā Latvijas literatūrā līdz KL spēkā stāšanās brīdim, kā arī ārvalstu literatūrā (gan austrumvalstu, gan rietumvalstu) ar “noziegums” tiek saprasti visi kriminālā kārtā sodāmi nodarījumi. Tādējādi ar “noziegums” jāsaprot KL lietotais “noziedzīgais nodarījums”

⁶⁹ Домбровский Р. Логика и теория судебных доказательств // Оптимизация расследования преступлений Иркутск. 1982. С.16

paredzēts, ka pierādījumiem jāapstiprina tiesājamā vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. KPK 179.p., kurā reglamentēta viena no izmeklēšanas darbībām - apskate, nosaka, ka apskati izdara, lai *atklātu* noziedzīga nodarījuma pēdas un citus lietiskos pierādījumus (pēdējās nostādnes konsekvence tiks apskatīta nedaudz vēlāk), *noskaidrotu* notikuma apstākļus, kam ir nozīme krimināllietā (pēdējais piemērs konsekventi parāda, ka šajā gadījumā runa neiet par pierādīšanu, bet gan par izzināšanu). Sāktu uzskaitījumu varētu turpināt un turpināt. Jāatzīst, ka lielākajā daļā gadījumu kriminālprocesuālajās tiesību normās tomēr saglabāta izpratne par pierādīšanu kā par ziņu iegūšanu, faktu noskaidrošanu, tāpēc zināmā mērā ir izprotama šādas nostādnes iekļaušana arī jaunāko laiku mācību grāmatās un nepaplašinātos šī jautājuma izklāstos. Tā, piemēram, Ā.Meikališa "Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīcā" pierādīšanu traktē kā "procesa virzītāju un aktīvo tā dalībnieku likumā atļautu darbību faktisko ziņu ieguvei, to procesuālai nostiprināšanai, pierādījumu novērtei un pārbaudei patiesības noskaidrošanas interesēs krimināllietas ietvaros"⁷⁰, tādā veidā piekrītot jau vairākus desmitus gadu atpakaļ izteiktajai A.Liedes nostājai šajā jautājumā⁷¹. Atzīmējams, ka 2000. gadā iznākušajā šīs vārdnīcas otrajā labotajā un papildinātajā izdevumā šāds uzskats vairs nav pausts tik strikti, termina "pierādīšana" skaidrojumā norādot vairākas teorijā sastopamās šī termina izpratnes⁷².

Atzīmējams, ka kopš neatkarības atjaunošanas Latvijā mācību grāmatas kriminālprocesā, kurās tiktu skatīti pierādījumu teorijas jautājumi, nav izdotas. Savukārt pieejamas ir vairākas pēdējos gados mūsu kaimiņvalstī - Krievijā izdotās mācību un zinātniskās grāmatas, kuras apskatot konkrēto jautājumu, ir iespējams un nepieciešams izmantot, jo mūsu valsts un Krievijas normatīvie akti šajā sfērā šobrīd ir izteikti līdzīgas. Studējot šīs grāmatas, redzam, ka joprojām valda uzskats par pierādīšanu kā par informācijas iegūšanas, pārbaudes procesu krimināllietā. Tā, piemēram, L.Uljanova pierādīšanu definē kā "netiešu, retrospektīvu atspoguļošanu, kura noris kā atspoguļojamās un atspoguļotājas sistēmu savstarpējā iedarbība : izmeklētājs, prokurors, tiesa, nesaskaroties tagadnē ar nozieguma notikumu, kas noticis pagātnē, *izzina* to netieši ar pēdu, ko atstājis noziedznieks, starpniecību"⁷³. Savukārt A.Kobļikovs pierādīšanu krimināllietā definē sekojoši : "pierādīšana - tā ir procesuālā likuma noteiktā kārtībā .. īstenota darbība pierādījumu savākšanā, pārbaudīšanā un novērtēšanā ar mērķi noskaidrot krimināllietā

⁷⁰ Meikališa Ā. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca R., 1998. 184.lpp.

⁷¹ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess un tiesu pierādījumi. R., 1970. 226.-227.lpp.

⁷² Meikališa A. Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca 2.labotais un papildinātais izdevums R., 2000, 194.-195.lpp

⁷³ Ульянова Л. Доказательства в уголовном процессе – общие положения // Уголовный процесс М., 1997. С.107

patiesību un izpildīt kriminālprocesa uzdevumus”⁷⁴. Līdzīgu definējumu sniedz arī S.Boriko⁷⁵. Arī zinātniski-metodiskajā līdzeklī “Pierādījumu teorija” pierādīšana tiek saprasta kā izzinoša un apliecinoša darbība patiesības noskaidrošanas nolūkā. Tā autors A.Belkins gan pēcāk norāda, ka pierādīšanas jēdzienu pēc būtības gan var attiecināt tikai uz vienu no patiesības noskaidrošanas krimināllietā posmiem, un proti, uz pierādījumu izmantošanu. Saskaņā ar viņa uzskatu, pierādīšana krimināllietā sastāv no vairākiem posmiem – pierādījumu savākšanas, pierādījumu pārbaudes un novērtēšanas un pierādījumu izmantošanas. Attiecībā uz pēdējo, autors norāda – “ strikti runājot – pierādījumu izmantošana – pēc būtības ir pati pierādīšana, jo paši par sevi pierādījumi, kas netiek izmantoti lai apstiprinātu vai atspēkotu kādu pierādīšanas tēzi, paliek ārpus šī procesa rāmjiem, un kā nevajadzīgi var tālākajā izmeklēšanas gaitā arī nefigurēt”⁷⁶. Šādam uzskatam varētu pievienoties, ja vien autors norādītu pēc kādiem principiem un kā mēs varam atšķirt pierādīšanu kopumā – patiesības noskaidrošanu un pierādīšanu pēc būtības – pierādījumu izmantošanu. Bez tam, izanalizējot, kā A.Belkins izprot šo pierādīšanu pēc būtības jeb pierādījumu izmantošanu, nākas secināt, ka ne vienmēr kā pierādīšana (šaurākā nozīmē) klasificētais process par tādu būtu uzskatāms, ņemot vērā loģikas atziņas⁷⁷. Jāpiekrīt, ka , atsevišķos gadījumos, ja pierādījumus izmanto, lai pamatotu procesuālus lēmumus, var runāt par pierādīšanu. Tas būtu vērojams tad, ja attiecīgais procesuālais lēmums tiek paziņots kādam adresātam, vienlaicīgi ar tā pamatojumu (piemēram , procesuāls lēmums ir arī apsūdzības raksta sastādīšana). A.Belkins pierādījumu izmantošanas un secīgi pēc būtības pierādīšanas jēdzienu attiecina arī uz informācijas izmantošanu taktisko paņēmieni izvēlei, jaunu pierādījumu iegūšanai. Respektīvi, pierādījumu izmantošanu autors vairāk saprot kā operēšanu ar jau iegūto informāciju veiksmīgākai tālākas izmeklēšanas veikšanai. Nākas atzīt, ka tas nebūt nav pierādīšanas process, bet gan izzinošu procesu veicinošas darbības, līdz ar to arī šis autors attiecināms uz to autoru grupu, kas pierādīšanas un izzināšanas procesus vienādo.

Nule citētie autoru izteikumi liecina par to, ka tie lielākā vai mazākā mērā ir ietekmējušies no dotā jautājuma tiesiskā ietērpā, t.i. no tā tiesiskā reglamentējuma, kas, kā jau minēts būtu attaisnojams mācību grāmatās un citos nepaplašinātos šī jautājuma aprakstos. Bet, vai dziļākos zinātniskos pētījumos kā neapstrīdamu argumentu mēs varam izmantot atsauci uz tā vai cita jautājuma risinājumu, kāds dots tiesību normās ? Domājams,

⁷⁴ Кобликов А. Доказательства и доказывание (общие положения) // Уголовный процесс/ Под ред. В.Божьва М., 1998. С.151-152

⁷⁵ Борико С. Уголовный процесс М., 2000.С.91

⁷⁶ Белкин А. Теория доказывания М., 1999. С.2..29..270.

⁷⁷ sīkāk skat. Белкин А. Теория доказывания М., 1999. С.270-274

ka nē. Šādā gadījumā mums būtu jāatzīst, ka visi formulējumi un nostādnes, kas ietvertas likumos un citos normatīvajos aktos, ir pilnīgi pareizas un neapstrīdamas. Tomēr tādā gadījumā nebūtu aktuāls jautājums par tiesību normu pilnveidošanu. Autori, kuri savos pētījumos kā galveno argumentu savu uzskatu pamatošanai izvirza likuma nostādni, piemēro tā saukto juridiski-dogmatisko pētījuma metodi, t.i. pētījumus, kuri attiecas nevis tieši uz īstenību, bet gan uz tās atspoguļojumu tiesību normās. Kā jau minēts, šāda metode atsevišķos gadījumos ir attaisnojama un pat nepieciešama, un proti, darbos, kuru pamatuzdevums ir informēt par attiecīgā jautājuma reglamentējumu attiecīgā perioda normatīvajos aktos vai norādīt uz likumam atbilstošu darbības modeli. Savukārt dziļākos zinātniskos pētījumos nepietiek tikai ar spēkā esošo tiesību normu apskatu, tajā nepieciešamības gadījumā ietverama arī to kritika, kā arī ieteikumi attiecīgā jautājuma tiesiskā ietērpā pilnveidei. Analizējot un apskatot tiesību normā ietvertu nostādni, nedrīkst aizmirst arī par to, ka tajā ir fiksēta un tā atspoguļo savas rašanās laikā pastāvošo zinātniskās attīstības līmeni attiecīgā jautājuma skatījumā. Līdz ar to, brīdī, kad top zinātniskais pētījums, šis līmenis jau varbūt ir sasniegjis citu pakāpi, ir atklāti vai izstrādāti citi attiecīgās problēmas izpratnes aspekti, un pētniekam tie neapšaubāmi ir jārespektē, analizējot tos un nepieciešamības gadījumā piedāvājot spēkā esošo tiesību normu pilnveides ceļus.

Iepriekš teikto uzskatāmi var ilustrēt piemērs, kas tieši attiecas uz šī darba izpētes objektu. Brīdī, kad tika pieņemti PSRS un Savienoto republiku kriminālās tiesvedības pamati (1958.g.), uz kuru pamata izstrādāts arī patreiz spēkā esošais 1961.gada Latvijas KPK, kā jau norādīts iepriekš, valdīja uzskats par pierādīšanas un izzināšanas vienādošanu kriminālprocesā, līdz ar to minētā zinātnes atziņa tika iekļauta tiesību normās. Lai gan ir pagājis ievērojams laiks, pamatnostādne par pierādījuma jēdziena izpratni kriminālprocesā nav mainījusies un KPK 49.p.l.d. joprojām ir teikts: "Pierādījumi krimināllietā ir jebkuri fakti, uz kuru pamata .. *nosaka* .. noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju esamību vai neesamību, šo nodarījumu izdarījušās personas vainu un citus apstākļus, kam ir nozīme lietas pareizā izlemšanā". Kā redzams, likums pierādīšanu joprojām saprot kā izzināšanu, tādējādi paužot 50-to gadu beigās, 60-to gadu pašā sākumā valdošo uzskatu. Domājams, ka patreiz pierādījumu jēdziena definīcijā vārds "nosaka" būtu aizstājams ar vārdu "pamato". Šāda nostādne tiek saglabāta arī pēdējos gados bijušajās PSRS republikās pieņemtajos kriminālprocesa likumos. Tā piemēram, Kazahstānas KPK⁷⁸ 124.pantā teikts "pierādīšana sastāv no pierādījumu vākšanas, izpētes, novērtēšanas un izmantošanas ar nolūku noskaidrot apstākļus, kam ir nozīme lietas likumīgā, pamatotā un taisnīgā risinājumā". Savukārt

⁷⁸ Уголовно процессуальный кодекс Республики Казахстан Алматы, 1998

Baltkrievijas Republikas KPK⁷⁹ 102.pantā sastopam sekojošu norādi “Pierādīšana sastāv no pierādījumu, kam ir nozīme krimināllietas likumīgā, pamatotā un taisnīgā izlemšanā, savākšanas, pārbaudīšanas un novērtēšanas”, bet Krievijas Federācijas KPL⁸⁰ 85.pantā norādīts “Pierādīšana sastāv no pierādījumu vākšanas, pārbaudes un novērtēšanas ar mērķi noskaidrot šī kodeksa 73.pantā paredzētos apstākļus”.

Latvijā patreiz spēkā esošās kriminālprocesuālās normas nesatur tiešu pierādīšanas jēdziena skaidrojumu. Šī nepilnība tika novērsta V.Jākobsones vadītās darba grupas izstrādātajā Kriminālprocesa kodeksa projektā⁸¹, kurš netika virzīts izskatīšanā Saeimā. Šī projekta 87.pantā bija ietverta pierādīšanas definīcija. Secināms, ka arī šajā definīcijā pēc būtības bija fiksēts vairākus gadu desmitus atpakaļ valdošais uzskats par pierādīšanas un izzināšanas vienādošanu, vēl jo vairāk, pat neietverot tajā jau sen atzīto pierādīšanas arī kā izteikumu un zināšanu pamatojoša procesa izpratni, un proti, pierādīšana tika definēta kā “ ziņu savākšana, fiksēšana, pārbaude un novērtēšana, lai tās turpmāk izmantotu par objektīvās patiesības pierādījumiem, kuriem ir nozīme krimināllietas pareizai un likumīgai izlemšanai”. Savukārt pierādījumi minētā projekta 84.pantā tika traktēti kā “likumā noteiktā kārtībā iegūtas ziņas par noziedzīgu nodarījumu un citas ziņas, kam ir nozīme lietā”. Redzams, ka šajā projektā pēc būtības nebija izteikta ne pierādījuma juridiskā nozīme, ne tā procesuālā būtība.

Izklāstītais norāda uz normu atbilstību vadošajiem zinātnes uzskatiem to izstrādes laikā (piemērs ar KPK) un nepieciešamību zinātniskos darbos ietvert normu pilnveides ceļus⁸².

Mainoties civilprocesuālajam likumam Latvijā, bijušo norādi, ka “pierādījumi civillietā ir jebkuri fakti, uz kuru pamata tiesa likumā noteiktā kārtībā nosaka tādu apstākļu esamību vai neesamību ...”⁸³ ir aizstājis sekojošs formulējums “pierādījumi civillietā ir ziņas par faktiem, uz kuriem pamatoti pušu prasījumi vai iebildumi”⁸⁴. Šāds pierādījumu definējums atzīstams par precīzāku un atbilstošāku. Domājams, ka tieši tāpēc šī pierādījumu izpratne ir pārņemta arī Administratīvā procesa likumā, kuru Valsts prezidente ir izsludinājusi 2001.gada 14.novembrī un kurš, saskaņā ar tā pārejas noteikumiem stāsies

⁷⁹ Уголовно процессуальный кодекс Республики Беларусь Минск., 2001.

⁸⁰ Уголовно процессуальный кодекс Российской Федерации М., 2002. Pēc vispārīga principa šis likums stājas spēkā 2002.gada 1.jūlijā, ar likumā paredzētiem izņēmumiem, kad ir noteikts cits atsevišķu norīnu spēkā stāšanās laiks (Закон Российской Федерации О введении в действие уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации// Уголовно процессуальный кодекс Российской Федерации М., 2002)

⁸¹ Latvijas Republikas Kriminālprocesa kodekss. Projekts. 1998.gada 17.decembris

⁸² Ieteikto likuma normu redakciju skat. vēlāk

⁸³ Latvijas Civilprocesa kodekss R., 1996. 50. p.

⁸⁴ Civilprocesa likuma (Civilprocesa likums R., 1999) 92.pants

spēkā 2003.gada 1.jūlijā⁸⁵. Šī likuma 149.pants paredz "Pierādījumi administratīvajā lietā ir ziņas par faktiem, uz kuriem pamatoti administratīvā procesa dalībnieku prasījumi un iebildumi, kā arī ziņas par citiem faktiem, kuriem ir nozīme lietas izspriešanā", Tomēr atzīmējams, ka arī šajā pierādījumu izpratnē ir savu trūkumi – kā, piemēram tas, ka pierādījumi tiek vērtēti tikai kā līdzekļi, ko izmanto puses, bet aizmirsts, ka arī procesa virzītājs, pamatojot savu nolēmumu, izmanto pierādījumus. Tāpat vērojami arī citi trūkumi, kuri tiks analizēti šī pētījuma nodaļā par pierādījumiem.

Blakus uzskatam par pierādīšanu un izzināšanu kā vienādām darbībām kriminālprocesā pastāv arī cits viedoklis vērst uz pierādīšanas un izzināšanas procesu nošķiršanu, kas iezīmē otro pamatnostādni pierādīšanas jēdziena izpratnē. Kā spilgtāko šī uzskata pārstāvi jāmin tā aizsācēju A.Ratinovu. A.Ratinovs rakstā "Izzināšanas jautājumi tiesu pierādīšanā" pirmais mēģināja nodalīt izzināšanu un pierādīšanu krimināllietas izmeklēšanas procesā. Analizējot viņa izmantoto terminoloģiju, izdarāms secinājums, ka, viņaprāt, nozieguma izmeklēšanai, kas ir tiesu pierādīšana (šos jēdzienus viņš vienādo, t.i. lieto kā sinonīmus) ir divas puses : izzinošā un apliecinošā.⁸⁶ Vēlāk savas teorijas izklāstam A.Ratinovs veļta plašāku pētījumu⁸⁷. Pēc A. Ratinova domām, izmeklējot noziegumus, pirmkārt, tiek iegūta informācija par izmeklējamā nozieguma apstākļiem. Šajā nozīmē izmeklēšanai ir izzinošs raksturs. Otrkārt, noskaidrotie lietas apstākļi tiek apstiprināti, dokumentēti, pamatoti likumā noteiktā formā. Šajā nozīmē šai darbībai ir pamatojošs raksturs.⁸⁸ Izteiktais viedoklis guva plašu atzinību un izplatību tā laika kriminālprocesuālistu darbos.

Domājams, ka var piekrist A.Ratinovam tajā, ka ziņu iegūšanu viņš raksturo kā izzinošu procesu, tādējādi radot šaubas par tēzes par pierādīšanas un izzināšanas vienotību patiesumu. Tomēr A.Ratinova viedoklis, lai arī ir pelnījis atzinību jau ar to vien, ka aizsāk diskusiju par apskatāmo jautājumu un vieš šaubas par valdošo uzskatu pamatotību, tomēr ir pakļaujams zināmai kritikai. Pirmkārt, viņa piedāvātais pierādīšanas un izzināšanas izpratnes definējums nav saskaņā ar loģikas zinātnes atziņām šajā jautājumā. Kā jau minēts, visu izmeklēšanas procesu A.Ratinovs dēvē par pierādīšanu. Savukārt pierādīšanas procesā tiek izdalītas divas tā puses - izzinošā jeb lietas apstākļu noskaidrošana un apliecinošā. Lai arī kā

⁸⁵ Administratīvā procesa likums// Latvijas Vēstnesis 14.11.2001. Jāatzīmē arī tas, ka Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā jautājums par pierādījumiem vispār nav skatīts (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss// Normatīvo aktu informācijas sistēma)

⁸⁶ Ратинов А. Вопросы познания в судебном доказывании // Сов. государство и право 1964, №8 С.107

⁸⁷ Ратинов А., Якубович Н. Понятия доказывания // Теория доказательств в советском уголовном процессе – часть общая М., 1966.

⁸⁸ Ратинов А., Якубович Н. Понятия и содержание процесса доказывания // Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.289

definētu šo pirmo pierādīšanas izpausmi - kā lietas apstākļu noskaidrošanu, informācijas vākšanu, lietas izmeklēšanu, redzams, ka pēc būtības tā ir izzināšana - t.i. jaunu zināšanu iegūšana. Tādējādi no A.Ratinova piedāvātā skaidrojuma redzams, ka viņš jēdzienu "pierādīšana" saprot plašāk kā jēdzienu "izzināšana", izzināšanu uzverot kā vienu no pierādīšanas procesa izpausmes formām. Šāda nostādne neatbilst loģikas zinātnē izstrādātai atziņai, ka "pierādīšanas process ir organiski savienots ar izzināšanas procesu, ir tā neatņemama sastāvdaļa"⁸⁹. Otrkārt, nepilnības A.Ratinova dotajā pierādīšanas jēdziena skaidrojumā vērojamas arī pie otras pierādīšanas procesa izpausmes formas - apstiprinošās darbības definējuma un analīzes. Norādot, ka "apstiprināt ir pierādīt kaut ko kaut kam"⁹⁰, A.Ratinovs identificē jēdzienus pierādīšana un apstiprināšana. Sekojoši, viņš atzīst, ka pierādīšanai kriminālprocesā ir divas izpausmes - izzināšana un pierādīšana. Piedāvātā viedokļa nepilnība ir tā, ka netiek norādīts, kāda tad ir atšķirība starp pierādīšanu plašākā nozīmē un pierādīšanu šaurākā nozīmē. Bez tam, iedziļinoties A.Ratinova piedāvātajā pierādīšanas (šaurākā nozīmē) izpratnē, redzams, ka tā pēc būtības un atbilstības loģikas atziņām nebūt nav vērtējama kā pierādīšana. Pierādīšanas kā apstiprinošās darbības (bet jēdzienu "apstiprināt" autors vienādo ar jēdzienu "pierādīt") izpausme pēc A.Ratinova domām, ir atklāto faktu, t.i. izzināšanas rezultātu nostiprināšana, procesuālo dokumentu sastādīšana. Šāds apgalvojums nebūtu vērtējams kā korekts, jo, domājams, ka iegūto ziņu procesuāla nostiprināšana nav vērtējama kā kaut kā pierādīšana un līdz ar to kā pretēja izzināšanai, bet gan kā šo ziņu iegūšanas, t.i. pašas izzināšanas sastāvdaļa jeb posms. Tāpat šī nostādne it kā nonāk pretrunā ar paša A.Ratinova un viņa līdzautora teikto, kam nevar nepievienoties, ka, "runājot par pierādīšanu, vienmēr ņem vērā adresātu, attiecībā uz kuru ir vērsti šis process un kuram ir jāpierāda tā vai cita nostādne"⁹¹.

Ilustrēsim teikto ar nelielu piemēru. Noteiktas informācijas gūšanu kratīšanas laikā (piemēram, noteiktu priekšmetu esamība noteiktā telpā), pēc A.Ratinova domām mēs varam atzīmēt kā izziņošanu. Tas neapšaubāmi ir pareizi (protams, nepievienojoties A.Ratinova paustajai nostādnei, ka izzināšana ir pierādīšanas daļa - skat. iepriekš). Savukārt kratīšanas rezultātu fiksēšanu protokolā A.Ratinovs nodēvētu par apstiprinošu darbību - līdz ar to par pierādīšanu (šaurākā šī jēdziena izpratnē). Šādam uzskatam nevar pievienoties. Domājams, būtu nepareizi apgalvot, ka, sastādot kratīšanas protokolu, procesa virzītājs kādam kaut ko pierāda, jo, pirmkārt, šī darbība pēc satura neatbilst pierādīšanas jēdzienam (mēs šeit neredzam izvirzītu apgalvojumu un tā argumentus), kā arī nav redzams šīs darbības adresāts. Bez tam vēlākā izmeklēšanas laikā var atklāties, ka kratīšanas rezultātā nemaz nav atklāti fakti, kas būtu noderīgi pierādīšanai (piemēram, kratīšana veikta narkotiku atklāšanas nolūkā, bet vēlāk ekspertīzes rezultātā noskaidrots, ka

⁸⁹ Андреев И. Диалектическая логика М., 1985. С.282

⁹⁰ Ратинов А., Якубович Н. Понятия и содержание процесса доказывания // Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.288

⁹¹ Ратинов А., Якубович Н. Понятия и содержание процесса доказывания // Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.289

kratīšanas laikā izņemtā viela nav narkotika). Šādu pašu ilustratīvu piemēru var būvēt uz jebkuras izmeklēšanas darbības bāzes - liecinieka nopratināšanas protokola sastādīšana arī nebūtu atzīstama par pierādīšanu, arī tajā fiksētais var būt neizmantojams pierādīšanā utt. Līdz ar to, jaunieģūto zināšanu fiksēšana būtu uzskatāma nevis par pierādīšanu, bet par izzināšanas procesa daļu, jo tā nav nekas cits kā iegūto ziņu fiksēšana.

Pierādīšanas un izzināšanas procesu nošķiršanai ir veltīti pētījumi arī pēdējos gados. Tā, piemēram, A. Rižakovs nepiekrīt uzskatam, ka pierādīšanai un izzināšanai ir vienādas izpratnes. Viņš, tāpat kā A. Ratinovs, uzskata, ka kriminālprocesuālā izzināšana ir šaurāks jēdziens nekā kriminālprocesuālā pierādīšana. Pēc autora domām pierādīšana ietver sevī pilnīgi visas izzināšanas darbības, kā arī izdarīto secinājumu pamatošanas momentu. Secīgi, pierādīšanu viņš definē sekojoši "pierādīšana kriminālprocesā – tā ir ar kriminālprocesa likumu reglamentēta kompetentu iestāžu vai amatpersonu darbība procesuālā avotā nostiprinātu faktisko datu, kuriem ir nozīme lietā, vākšanā, pārbaudīšanā un novērtēšanā, kā arī to esamības pamatošanā valsts vārdā"⁹².

Neskatoties uz minētajām nepilnībām, tomēr atzīmējams, ka citēto autoru mēģinājumi nodalīt pierādīšanu no izzināšanas vērtējami pozitīvi kā pamudinājums diskusijai par attiecīgo kriminālprocesa problēmu.

Striktāku soli pierādīšanas un izzināšanas jēdzienu nodalīšanā kriminālprocesā spēra zinātnieki, kuru vidū jāatzīmē I. Luzgins, **iezīmējot trešo pamatvirzienu pierādīšanas izpratnē, kurš pauž nepieciešamību nodalīt izzināšanu un pierādīšanu, pierādīšanu paredzot kā izzināšanas daļu.** I. Luzgins piedāvā sekojošu jēdzienisko bāzi krimināllietas izmeklēšanas laikā notiekošajiem procesiem - viss krimināllietas izmeklēšanas process tiek uzskatīts par izzināšanu vai izzināšanas procesu, kuram ir divas savstarpēji nosacītas daļas - izzināšana un pierādīšana.⁹³ Kā redzam, šis uzskats kardināli atšķiras no iepriekš piedāvātajiem ar to, ka pierādīšanu tas skata kā izzināšanas (plašākā šī vārda nozīmē) daļu. Šāds formulējums principā sakrīt ar loģikas zinātnes atziņām par izzināšanas vienoto procesu, kurš sastāv no "izzināšanas sev" un "izzināšanas citiem" jeb pierādīšanas. Kā raksta I. Luzgins, "nozieguma apstākļu izzināšana, ko veic izmeklētājs, pirmām kārtām, padara viņu pašu par zināšanu par notikumu īpašnieku. Runājot ar cietušo, pētot apstākļus notikuma vietā, izmeklētājs no sākuma izzina nozieguma apstākļus sev", savukārt "pierādīšana izpaužas konstatēto nostādņu pamatošanā, tādu apstākļu radīšanā, lai šos pašus apstākļus varētu izzināt citas personas"⁹⁴. Līdz ar to, "pierādīšana vienmēr ir komunikatīva,

⁹² Рыжаков А. Уголовно-процессуальное доказывание : понятие и средства М., 1997. С.18., 22. Рыжаков А. Курс уголовного процесса (структурно логические схемы) М., 2001. С.149

⁹³ Лузгин И. Расследование как процесс познания М., 1969. С.21

⁹⁴ Лузгин И. Расследование как процесс познания М., 1969. С.21

tā nodrošina zināšanu pāreju no viena pie otra, tiek vērsta uz trešajām personām, tai pat laikā, kad izzināšana var aprobežoties ar izzinošo subjektu”⁹⁵. Tomēr šim visnotaļ pozitīvi vērtējamam viedoklim ir arī savi trūkumi. Pirmākārt, drosmīgi aizsāktais darbs pie pierādīšanas un izzināšanas jēdzienu kriminālprocesā nošķiršanas neguva tālāku attīstību. Autors visu savu uzmanību sakoncentrēja tikai uz pierādīšanas un izzināšanas priekšmetisko nošķiršanu, kā rezultātā nonāca pie secinājuma, ka “izzināšanas priekšmets ir plašāks kā pierādīšanas priekšmets”, jo to apstākļu loks, kurš tiek noskaidrots “izzināšanas sev” procesā ir plašāks kā tas, ko nodod, paziņo citām personām pierādīšanas procesā⁹⁶. Arī šajā ziņā autoram nevar nepievienoties, jo, protams, izzināšanas procesā tiek iegūts daudz vairāk ziņu, nekā tiks izmantotas pierādīšanā (t.sk. ziņas, kuras vispār netiek izmantotas pierādīšanā - tās, kuras nepieciešamas taktikas izvēlei, apsūdzētā meklēšanai, ziņas, kuras dažādu apsvērumu dēļ (attiecināmība, pieļaujamība) netiks izmantotas pierādīšanā). Autora kļūda ir tā, ka jautājumu par pierādīšanas procesa un izzināšanas procesa nodalīšanu viņš neattīsta tālāk, tādējādi paliekot tikai pie to priekšmetiskās atšķirības un līdz ar to pieļaujot metodoloģisku kļūdu. I.Luzgins neskata un nesalīdzina pierādīšanu un izzināšanu kā procesus, bet gan to domāšanas materiālu, ar kuru tiek operēts pie pierādīšanas un izzināšanas. Tādējādi, progresīvais I.Luzgina uzskats palicis bez tālākas attīstības. Bez tam, autors ne vienmēr savos izteikumos bijis pēctecīgs, nereti, piekrītot citu zinātnieku uzskatiem, nonācis tiem pretrunā, un darbā “Izmeklēšanas metodoloģijas problēmas”⁹⁷ faktiski atteicies no iepriekš izklāstītā viedokļa⁹⁸.

Jautājums par pierādīšanas un izzināšanas procesu nodalīšanu krimināllietas izmeklēšanā bijis par objektu vairāku citu autoru pētījumiem, kuri atzīst, ka duālistiskā pierādīšanas procesa izpratne kriminālprocesā neiztur kritiku. Viņi piedāvā dažādus kritērijus, pēc kuriem varētu nodalīt izzināšanu un pierādīšanu⁹⁹. Izklāstītajos uzskatos vērojamas neprecizitātes un diskutējami jautājumi. Kā viens no šī uzskata piekritējiem, kura pētījumi raksturojas ar lielāku domu izteikuma secīgumu, savstarpējo atbilstību un pēctecību,

⁹⁵ Лузгин И. Расследование как процесс познания М., 1969. С.22

⁹⁶ Лузгин И. Методологические проблемы расследования М., 1973. С.123

⁹⁷ Лузгин И. Методологические проблемы расследования М., 1973.

⁹⁸ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев, 1990. С.21

⁹⁹ Skat., piemēram, Джатиев В. Доказывание и оценка обстоятельств, определяющих характер и степень общественной опасности преступления. Автореферат. Л., 1984.; Казимирчук В. Право и методы его изучения М., 1965. С.55-56 ; Нокербеков М. Предмет доказывания в советском уголовном процессе Автореферат. Алма-ата, 1965.; Соловев А. Процессуальные вопросы установления истины на предварительном следствии Автореферат. Киев, 1969.

kā arī atbilstību loģiskas atziņām, būtu minams R. Dombrovskis. Autors savos darbos¹⁰⁰ sīki analizē pierādīšanas un izzināšanas izpratni daudzu autoru darbos, atbilstoši kritizē to, galvenokārt atsaucoties uz metodoloģiskām kļūdām un neatbilstību loģikas atziņām, kā arī piedāvā atklāto problēmu risinājumu. Proti, autors norāda, ka “ir nepieciešams atteikties no pierādīšanas divējādās izpratnes, atstājot kā tās nozīmi izteikto spriedumu, apgalvojumu pamatošanu. Kas savukārt attiecas uz lietas apstākļu izmeklēšanu, tad šeit vieta ir nevis pierādīšanai, bet izzināšanai. Kriminālprocesa zinātnē pierādīšanai ir jāpiešķir tikai viena izpratne, jeb tiesu izzināšana kā atsevišķs izzināšanas gadījums ir jānošķir no tiesu pierādīšanas kā atsevišķa pierādīšanas gadījuma”¹⁰¹. Koncentrētā veidā pierādīšanas un izzināšanas pamatatšķirību ir paudis V.Džatijevs, norādot, ka “pierādīšana un izzināšana ir dažādi darbības veidi. Izziņa - darbība “sev”, bet pierādīšana - “adresātam”. Pierādīšanas mērķis - adresāta pārliecināšana ..”¹⁰² Šāda nostādne ir atbilstoša kā loģikas, tā arī juridiskās metodes mācībā izteiktajām atziņām¹⁰³.

Atzīmējams, ka atšķirībā no bijušajām padomju valstīm, kur nule apskatītais viedoklis nav dominējošais, rietumu valstu kriminālprocesa teorijā tas guvis vairuma kriminālprocesa pētnieku atbalstu. Jāatzīst gan, ka arī tur pilnīgas vienprātības apskatītajā jautājumā nav, tomēr visbiežāk sastopamas sekojošas norādes¹⁰⁴, “pierādīšana ir pamatošana”¹⁰⁵, “pierādījumu tiesības aptver visus likumus, kuri nosaka, kā fakti jāprezentē

¹⁰⁰ Домбровский Р. Соотношение познания и доказывания в судебном исследовании // Вопросы борьбы с преступностью Уч.записки ЛГУ. Рига, 1975.; Домбровский Р. Соотношение познания и доказывания в судебном исследовании (статья вторая)// Вопросы борьбы с преступностью на современном этапе. Межвузовский сборник. Рига, 1978.; Домбровский Р. О понятии судебного доказательства в советском уголовном процессе // Совершенствование уголовного и уголовно-процессуального законодательства. Рига, 1982.; Домбровский Р. Логика и теория судебных доказательств // Оптимизация расследования преступлений Иркутск, 1982.; Домбровский Р. Логический анализ понятия «факт» // Алгоритмы и организация решений судебных задач. Иркутск, 1982.; Домбровский Р. Познание и доказывание по уголовным делам // Актуальные проблемы теории юридического доказательства. Иркутск, 1984.; Домбровский Р. Факты как средства доказывания в уголовном процессе // Теория и практика установления истины в правоприменительной деятельности. Иркутск, 1985.; Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев, 1990.

¹⁰¹ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев, 1990. С.20

¹⁰² Джатиев В. Доказывание и оценка обстоятельств преступления Ростов-на-Дону, 1991.; Джатиев В. Общая методология и современные проблемы обвинения и защиты по уголовным делам. Автореферат Владикавказ, 1995.С.5.

¹⁰³ Tā, piemēram, pētījumā “Juridiskās metodes mācība” norādīts – “pierādīt procesuālo tiesību valodā nozīmē “radīt tiesai pārliecību par fakta apgalvojuma pareizību” – Methodenlehre Ger Rechtswissenschaft Dritte. Neu Berbeitete Auflage Heidelberg, 1995. Tulk. G.Japiņa Neoficiāls izdevums. 113.lpp.

¹⁰⁴ Analizējot rietumu valstu kriminālprocesa teoriju, jāatzīmē divi aspekti - pirmkārt, vienmēr jāatceras šo valstu procesa īpatnības, proti, tas, ka vairumā gadījumu, dominējošā procesā ir tiesas izmeklēšana un tāpēc lielākā uzmanība ir pievērsta tieši šim izmeklēšanas posmam, un otrkārt, rietumu ārvalstu izdevumu īpatnība ir tā, ka procesuālo tiesību pētījumos lielākā uzmanība tiek pievērsta pašu pierādījumu jēdziena skaidrojuma.

¹⁰⁵ Collin P.H. Dictionary of Law Finland. 1998. P.89-90.208

tiesai nolūkā to pārliecināt”¹⁰⁶, “juristu pienākums ir pārliecināt tiesnesi, ka viņu argumenti ir jāuzklausā un jāņem vērā, izšķirot attiecīgo lietu”¹⁰⁷ (t.i. jāpierāda savu prasījumu pamatotība), “pierādīt apgalvojumu nozīmē demonstrēt, ka apgalvojums ir paties”¹⁰⁸, “rūpīgi izpētot, mēs varam saskatīt skaidri redzamas atšķirības starp izmeklēšanu un pierādīšanu”¹⁰⁹. Blakus šīm norādēm, kas, kā atzīmēts, ilustrē vadošo uzskatu, ir sastopamas arī, piemēram, šādas “pierādīšana ir konkrētu faktu esamības vai neesamības nodibināšana nolūkā pārliecināt tiesu, kura saistīta ar pienākumu iztiesāt lietu”¹¹⁰ – šajā izpratnē mēs redzam izzinošā un pamatojošā momenta iekļaušanu pierādīšanas jēdzienā, “pierādījums – viss, kas ir noderīgs tiesnesim vai tiesai, lai noskaidrotu konkrētas lietas faktus”¹¹¹ – šeit pēc būtības varam vērot pierādīšanas un izzināšanas vienādošanu.

Izklāstītajiem trim uzskatiem pierādīšanas un izzināšanas jēdzienu izpratnē kriminālprocesā ir daudz paveidu, kas katrs ievieš nelielus labojumus, precizējumus vai papildinājumus pamatzuskatā. Minēto uzskatu daudzveidība ir nosacīta ar jau šī darba pirmajā nodaļā pieminēto problēmu, un proti, to, ka arī loģikas zinātnē joprojām nav vienvēidīgas pierādīšanas jēdziena izpratnes. Dažviet formālajā loģikā joprojām ir saglabājušies pierādīšanas kā jaunu zināšanu, kuru patiesums jau ir zināms, ieguves jeb izsecināšanas izpratne. Tādējādi, nav nejaušība, ka arī tiesību zinātnieki formulē līdzīgu pierādīšanas izpratni. Spilgts piemērs - L.Karņejeva, kura norāda “ pierādīšana - kopējs jēdziens - tā ir jaunu zināšanu izsecināšana no faktiem, kuru patiesums jau ir zināms”¹¹². Nereti tiesību zinātnieku darbos ne tikai tiek dots kāds loģikas zinātnes institūta definējums, bet vienlaicīgi tiek dota atsauce uz kādu loģikas zinātnieka darbu¹¹³. Šāda situācija ir pilnībā izprotama. Ja, apskatot kādu jautājumu, mums nākas sastapties ar jēdzieniem, kuru izpratnes skaidrojums meklējams citā zinātnē, ir pilnīgi skaidrs, ka mēs meklējam un atsaucamies uz šo citas zinātnes pētnieku atziņām. Problēmu nav, ja šajā citā zinātnē attiecīgā objekta izpratnē valda vienveidība. Pretējā gadījumā, mums ir ne tikai jāatrod un jārespektē viens

¹⁰⁶ A Dictionary of Law 4th edition Edited by Martin E.A. Oxford, 1997.P.175,361

¹⁰⁷ Lempert R.O., Saltburg S.A. A Modern Approach to Evidence. Text, Problems, Transcripts and Cases 6th edition St.Paul.1982. P.1

¹⁰⁸ Uglow S.Evidence : Text and Materials London, 1997. P.59

¹⁰⁹ neoficiāls izdevums rakstam Nijboer J. The society for reform of criminal law // A Conference of The Society for Reform of Criminal Law Reform of Evidence Vancouver, August 3-7, 1992

¹¹⁰ Elliot B.W. Manual of the Law of evidence London, 1987. P.15

¹¹¹ Schmallegger F. Criminal Justice Today 2nd edition New Jersey, 1993.P.323 . Šeit gan jāatzīmē, ka autors savos izteikumos nav secīgs un definējot tiešo pierādījumu, definīcijā jau ietver pavisam citu norādi, proti “ tiešs pierādījums ir tāds, kurš, ja ir ticams, tieši apstiprina faktus” (P.323)

¹¹² Карнеева Л. Доказательства и доказывание при производстве расследования Горький. 1977. С.9

¹¹³ Piemēram, A.Eismans ne tikai secina, ka “loģiskā pierādīšana izpaužas kā loģisku secinājumu veidošana, kad no vieniem apgalvojumiem (jau zināmiem), pamatojoties uz loģikas likumiem, tiek izsecināti citi apgalvojumi”, bet tā apstiprināšanai sniedz atsauci uz loģiku darbiem (skat. Эйсман А. Логика доказывания М., 1971. С.12)

uzskats, bet gan jāanalizē visi pastāvošie, jāatrod un jāpamato sava pozīcija. Ja tas netiek veikts, pētījums kļūst vienpusīgs un ir viegli pakļaujams kritikai. Tieši ar šo problēmu arī ir sastapušies vairāki kriminālprocesa zinātnieki, kuri savu uzskatu pamatošanai citējuši loģikas darbus.

Bez tam, jāpiekrīt R.Dombrovska teiktajam, ka daudziem tiesu pierādījumu teorijas darbiem ir viena raksturiezīme : pierādīšanas jēdziens loģikā tajos tiek skatīts no formālās loģikas viedokļa¹¹⁴. Parasti juridiskajā literatūrā atšķirību starp loģisko un tiesu pierādīšanu skata tanī apstākli, ka pirmā no tām ir tīra prāta darbība, bet tiesu pierādīšana bez tās ietver sevī arī praktisko darbību. Šādu atziņu rodam arī A.Liedes sniegtajā pierādīšanas izpratnē, un proti “pierādījumiem un pierādīšanai tiesvedībā ir tikai zināma līdzība ar formālajā loģikā sastopamo pierādīšanas struktūru. Līdzība izriet no tā, ka gan loģikā, gan tiesvedībā pierādīšanas pamats ir cilvēka prāta darbība, loģiskās domāšanas un spriešanas negrozāmie likumi. Tomēr abos novados - pierādījumos loģikā un pierādījumos tiesvedībā - ir liela atšķirība. Loģikā pierādīšana ir prāta darbība, lai viena sprieduma (tēzes) patiesumu pamatotu ar citiem patiesiem spriedumiem (argumentiem). Loģiskā spriešanā pierādījumi jeb argumenti ir domas, ko izlieto citas domas (tēzes) pamatošanai. Argumentus loģikā lieto kā gatavus, neapšaubāmus dotumus, kuru patiesuma pārbaude neietilpst konkrētajā pierādīšanas norisē. Kriminālprocesā pierādīšanai ir cita struktūra. Šeit pierādījumi ir nevis domas, bet fakti un ziņas par faktiem, kas paši vispirms jākonstatē, praktiski noskaidrojot to patiesumu. Tātad pierādīšana tiesvedībā aptver racionālo un praktisko darbību. Tā sastāv no pierādījumu savākšanas, procesuālās nostiprināšanas, pārbaudes un novērtēšanas. Loģiskā spriešana ir šo darbību racionālais pamats.”¹¹⁵.

Jāpiekrīt R.Dombrovska šajā sakarā teiktajam, ka līdzīgos gadījumos netiek ņemtas vērā un tiek ignorētas dialektiskās loģikas atziņas, kas ietverot sevī praktisko darbību, gan izzināšanu, gan pierādīšanu saprot kā prāta un domāšanas darbību vienību¹¹⁶. Savukārt vienīgi formāloģisko kārtulu izmantošana dziļākos zinātniskos pētījumos nebūtu attaisnojama, jo, kā jau tas minēts šī darba pirmajā nodaļā, šīs atziņas nav pietiekamas un uz tām balstīts pētījums var būt kļūdainis un viegli pakļaujams kritikai. Bez tam kļūda, ko pieļauj tiesību pētnieki, ir tā, ka viņi pūlas dialektiskās loģiskas rezultātus izskaidrot ar formāloģisko kārtulu palīdzību, tādā veidā nonākot neizbēgamās grūtībās, tai skaitā arī skaidrojot izzināšanas un pierādīšanas jēdzienus kriminālprocesā. Domājams, ka jāpiekrīt

¹¹⁴ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев, 1990. С.22

¹¹⁵ Liede A. Latvijas PSR Kriminālprocess un tiesu pierādījumi R., 1980. 227.lpp.

¹¹⁶ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев, 1990. С.22

izteiktajam viedoklim¹¹⁷ par nepieciešamību pierādīšanas un izzināšanas jēdzienus kriminālprocesā skatīt no dialektiskās loģikas viedokļa.

Formālā loģika pierādīšanu un izzināšanu skata kā norobežotus, izolētus procesus, savukārt dialektiskā loģika tos vērtē kā savstarpēji saistītus, mijiedarbojošos un savstarpēji nosacītus procesus. Kā jau iepriekš minēts, dialektiskā loģika uzsver, ka katrs pierādīšanas akts vienlaicīgi ir arī izzināšanas akts. Risinot jautājumu par pierādīšanas un izzināšanas jēdzienu izpratni un šo procesu savstarpējo saistību kriminālprocesā, mums neizbēgami nākas skatīt to saistībā ar dialektisko loģiku, jo tikai tādējādi var nonākt pie patiesiem un zinātniski pamatotiem secinājumiem.

1.3. IZZINĀŠANAS UN PIERĀDĪŠANAS DIALEKTIKA KRIMINĀLPROCESĀ

Iepriekš jau atzīmēts, ka atšķirībā no formālās loģikas, kur izzināšanu un pierādīšanu izprot kā atšķirīgus un savstarpēji nesaistītus domāšanas procesus, dialektiskajā loģikā izzināšana un pierādīšana tiek skatītas gan kā atšķirīgi, tomēr savstarpēji cieši saistīti un savstarpēji nosacīti procesi.

Kā jau minēts ievadā, katrā zinātnē un to veidojošajās teorijās ir sava noteikta jēdzienu sistēma. Šie jēdzieni ietver sevī zināšanas par konkrētās zinātnes un to teoriju priekšmetisko saturu. Pēc būtības ar jēdzienu saprotam kādas parādības atspoguļojumu domāšanā. Līdz ar to indivīds jeb domāšanas subjekts domāšanas procesā operē nevis ar pašām materiālās pasaules parādībām, bet gan ar to atspoguļojumiem - jēdzieniem. Sekojoši, tāpat kā materiālā pasaule, tās objekti un parādības ir savstarpēji saistīti un viens otrā pārejoši, tāpat to atspoguļojumi - jēdzieni ir cieši saistīti un savstarpēji nosacīti. Iepriekš minētā nosacīts ir arī zinātnē izvirzītais jautājums par to, vai katram jēdzienam var un vajag būt tikai vienai nozīmei.

Formālajā loģikā un tās iespaidā arī atsevišķās citās zinātnēs nereti joprojām tiek pausti uzskati, ka katram jēdzienam jābūt pilnīgi noteiktam un konkrētam, kam nevaram nepieņemt, kā arī ar vienu skaidru un viennozīmīgu izpratni un pielietojumu. Dialektiskajā loģikā savukārt tiek atzīta jēdzienu neviennozīmīgā izpratne. Vēl jo vairāk, šī iezīme tiek vērtēta nevis kā domāšanas trūkums, bet kā tās priekšrocība un tiek skaidrota sekojoši. Katrai lietai vai parādībai ir nevis viena nozīme, iezīme, bet gan vairākas, līdz ar to, arī to atspoguļotājiem - jēdzieniem var būt vairākas izpratnes. Sākotnēji var šķist, ka nule minētais

¹¹⁷ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев. 1990. С.22-23

norādījums nonāk pretrunā ar jebkuram jēdzienam izvirzīto prasību būt noteiktam. Šāda šķietamība ir maldīga, jo, pirmkārt, jēdziena nenoteiktība tiek novērsta, atklājot visas tā nozīmes, un otrkārt, ja jēdziena izmantošanas procesā ir zināms un pilnīgi skaidrs, kādā nozīmē šim konkrētā gadījumā tas tiek izmantots. Lai noskaidrotu tā vai cita jēdziena nozīmes nepieciešama tā loģiskā analīze.

Kā norādījuši vairāki filozofi¹¹⁸, jēdziens ir slēdziena secinājums, slēdzienu sintēze, tātad jēdziens ietver sevī daudzveidīgu slēdzienu (apgalvojumu) kopumu. Tas nozīmē, ka jēdzienu mēs varam sadalīt vairākos slēdzienos. Tas darāms ar jēdziena loģiskās analīzes palīdzību, kuras gaitā, nosakot jēdzienu, tiek izvirzītas dažādas tā izpratnes un tiek atklāts jēdziena saturs. Jo vairāk slēdzienu satur jēdziens, jo plašāks ir tās saturs, un sekojoši, jo vairāk slēdzienu mēs atklāsim jēdziena loģiskās analīzes gaitā, jo pilnīgāk būs atklājuši šī jēdziena saturu.

Augstāk minētais tiek piemērots, operējot ar jēdzieniem visās zinātnes nozarēs, arī kriminālprocesā. Kā vienu no jēdzieniem, kurš bieži tiek skaidrots gan kriminālprocesa, gan kriminālistikas zinātnieku darbos un ir tieši attiecināms arī uz šī darba izpētes objektu, varam minēt jēdzienu noziedzīga nodarījuma izmeklēšana un to sastādošās izmeklēšanas darbības. Nule minētie jēdzieni nereti tiek analizēti, norādot dažādas to iezīmes, aspektus. Jāsecina, ka šāda analīze neapšaubāmi ir vajadzīga. Tomēr bieži vien tai ir raksturīgs kāds trūkums, kas tiks norādīts zemāk, pēc pāris piemēru apskata.

Viens no noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas jēdzienu skaidrotājiem V. Koldins, raksturojot noziegumu izmeklēšanu kā daudzveidīgu darbību, izdala tajā vairākus aspektus: "materiāli tiesisko, procesuālo, organizatorisko, izzinošo, informatīvo, tehnisko, audzinošo, morāli-ētisko, profilatorisko u.c."¹¹⁹. Kā redzam, dotais uzskaitījums izraisa diskusiju, par to, vai doto iezīmju uzskaitījums ir izsmelošs, kā arī, vai šīs iezīmes viena otru nedublē utt.

A. Šeifers savukārt, skaidrojot jēdzienu izmeklēšanas darbības, izdala tajā divas puses - izzinošo un normatīvo¹²⁰. Nevar nepiekrīst, ka izmeklēšanas darbībām tiešām piemīt šādas iezīmes, tomēr nākas atzīt, ka blakus šīm iezīmēm ir arī citas, kuras nevarētu nepieminēt, raksturojot šo jēdzienu. Līdz ar to rodas jautājums, kāpēc tieši šīs divas iezīmes izceltas, raksturojot izmeklēšanas darbību jēdziena saturu, vai šīs pazīmes ir savstarpēji izslēdzošas, papildina viena otru vai daļēji sakrīt, un vai tās pilnīgi raksturo apskatāmo jēdzienu. Diemžēl A. Šeifera pētījumā šie jautājumi tā arī paliek neatbildēti.

¹¹⁸ Skat. piemēram, Оруджев З. Диалектика как система М., 1973. С.206; Копнин П. Диалектика как логика и теория познания М., 1973. С.136

¹¹⁹ Колдин В. Актуальные вопросы теории и методологии криминалистики // Методологические и теоретические проблемы юридической науки М., 1986. С.143

Līdzīgai kritikai būtu pakļaujams arī A.Ratinova dotais noziegumu izmeklēšanas skaidrojums, kurā viņš, kā jau tas darbā iepriekš minēts, noziegumu izmeklēšanu vienādojot ar pierādīšanu, izdala tajā divas puses - izzinošo un apliecinājošo. Arī šajā gadījumā neatbildēts paliek jautājums par to, kāpēc pierādīšanas procesā tiek izdalītas tieši šīs divas un ne kādas citas iezīmes.

Faktiski šādi pētījumi raksturojas ar eklektisku pieeju¹²¹, kas padara tos viegli pieejamus kritikai. Pamata kritiskā iezīme šajā gadījumā minama tā, ka, analizējot noteiktu jēdzienu, tā iezīmes izvēlētas pilnīgi brīvi, patvaļīgi, izraujot no konteksta. Līdz ar to tās nenodrošina to savstarpējo izslēdzamību un izvirzītā jēdziena satura pilnīgu atklāsmi.

Jēdziena dialektiski-loģiskās analīzes gaitā jēdziens tiek sadalīts divos pretējos slēdzienos, līdz ar to tiek izdalītas divas tā puses. Citiem vārdiem sakot, jebkurš jēdziens ir divu pretēju slēdzienkopums. Katrs no jēdzienu saturošajiem diviem pretējiem slēdzieniem veido patstāvīgu jēdzienu, kas savukārt atkal var tik sadalīts divos pretējos slēdzienos. Līdz ar to atklājas jau pieminētā dialektiskās loģikas iezīme, ka tā pārvar formālās loģikas šauros ietvarus un piešķir vienam jēdzienam dažādas puses, dažādas nozīmes. Tomēr, atzīmējams, ka jēdziena konkrētība nezūd, jo, kad mēs jēdzienā izdalām divas pretējas puses, tad ar to pašu izslēdzam kādas trešās pastāvēšanu¹²². Vadoties no teiktā, jāatzīst, ka, analizējot kādu jēdzienu, vienmēr ir jāizdala tā pretējas iezīmes.

Attiecinot visu šai nodaļā teikto uz jēdziena “noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana” analīzi, veiksmīgu un uzskatāmu piemēru konstruējis R.Dombrovskis¹²³, norādot sekojošo. Darbībai, kuru pēta kriminālprocesa zinātne un kriminālistika ir divas puses : objekts (noziedzīgs nodarījums) un subjekts tā praktiskajā darbībā, kas vērsta uz objektu (noziedzīga nodarījuma izmeklēšana). Šīs ir divas pretējas puses, kurās sākotnēji iedalāma katras iepriekš nosauktās zinātnes darbība. Savukārt, skatot katru no šīm pusēm atsevišķi, atklājas sekojošais. Pirmā puse - noziedzīgs nodarījums - izmeklēšanas procesam krimināllietā sākoties, parādās kā pagātnes notikums, kas atspoguļojies apkārtējā vidē materiālo un ideālo pēdu veidā, t.i. izmeklēšanas sākuma posmā redzams “kopētā” veidā. Tiesībpārkāpējs, iedarbojoties uz apkārtējo vidi, atstāj tajā materiālās un ideālās pēdas, tāpat kā vide atstāj pēdas tiesībpārkāpējā un viņa apziņā. Pēdas, tādā veidā, ir katrai no savstarpēji iedarbojošām

¹²⁰ Шейфер С. Следственные действия : Система и процессуальная форма М., 1981.С.4

¹²¹ Eklektika – 1. Dažādu uzskatu, teoriju, virzienu u.tml. neprincipiāla savienošana, vienības, viengabalainības, konsekvences trūkums. 2. Metodoloģisks paņēmieni – fakti izraušana no konteksta. Eklektisks – Saistīts ar eklektiku, tai raksturīgs// Svešvārdu vārdnīca Red. M.Guļevska R., 1996.186.lpp.

¹²² Бранский В. Принципы протеривочивости объекта и его атрибутов // Материалистическая диалектика Т.1 – Обективная диалектика М., 1981.С.24

¹²³ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев. 1990. С.23-24

pusēm - tiesībpārkāpējam un videi. Tāpēc noziedzīgs nodarījums kā izzināšanas objekts procesa virzītājam ir pagātnes notikums, jo "pārgājis" pēdās. Pēdas - ne tikai veiktā noziedzīgā nodarījuma sekas, bet arī tā atklāšanas priekšnosacījums. Pēdas ir tas, kas savieno noziedzīgo nodarījumu un tā atklāšanas darbību.

Otrā darbības, ko pēta kriminālprocesa un kriminālistikas zinātnes, puse ir noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana, kam savukārt ir divas pretējas puses. Šīs puses ir izzināšana (izzināšana sev) un pierādīšana (izzināšana citam)¹²⁴.

Noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana juridiskajā literatūrā parasti tiek definēta kā speciāli tam pilnvarotu institūciju un amatpersonu darbība. Atbalstāms R.Dombrovskā viedoklis, ka, lai gan iepriekš minētais noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas definējums pēc būtības ir pareizs, tomēr tam raksturīga zināma vienpusība, tā kā tajā nav ietverta to personu darbība, kuras izmeklēšanas procesā iesaista institūcijas, kuras vada izmeklēšanu. Tādējādi izmeklēšanas process būtu jāskata kā sadarbības starp procesa virzītājiem un personām, iesaistītām izmeklēšanas procesā, aktu kopums. Tāpat, jāpiekrīt, ka jebkuram sadarbības aktam ir divas formas - aktīvā un pasīvā, atkarībā no tā, kādā statusā katra no pusēm kurā momentā darbojas¹²⁵.

Izzināšana un pierādīšana pēc savas virzības formas ir pretējas, jo izzināšana ir ziņu iegūšana sev, bet pierādīšana – ziņu nodošana citam, tomēr viena ar otru nesaraucjami saistītas. Šādu atziņu rodam arī izzināšanas teorijā, kurā uzsvērta izzināšanas un pierādīšanas vienlaicīgi pretējais raksturs un vienotība. Pēdējo momentu uzsvēris arī G.Hēgelis par šiem diviem procesiem norādot, ka "daļēji tās eksistē pateicoties viena otrai..."¹²⁶.

Runājot par nopratināšanas procesuālo darbību, nereti juridiskajā literatūrā šis process tiek definēts kā izmeklēšanas vai tiesu darbība, kas izpaužas liecību par noteiktas lietas apstākļiem iegūšanā un fiksēšanā.¹²⁷ Redzams, ka šeit ir atklāta tikai viena pratināšanas forma, kurā kā aktīvā puse parādās pratināmais (informāciju sniedz viņš, procesa virzītājs to tikai uzklausa un fiksē). Šajā piemērā pēc būtības ir fiksēta pratināšanas procesuālā izpratne. Kriminālistiskajā literatūrā varam rast citu pratināšanas definējumu, kurā pamatā ir apgalvojums, ka pratināšanas taktika ir iedarbības uz pratināmo veidi patiesu

¹²⁴ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев. 1990. С.24

¹²⁵ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев. 1990. С.24

¹²⁶ Гегель Г. Философская пропедевтика // Работы разных лет В Т.2 М., 1971. С.194

¹²⁷ Карнесва Л. Допрос // Юридический энциклопедический словарь М., 1987.С.120; Meikališa Ā. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca R., 1998. 213.lpp.

liecību iegūšanai”¹²⁸. Šeit savukārt uzsvērts pratināšanas kriminālistiskais aspekts. Tomēr domājams, ka šīs divas pratināšanas formas nebūtu pareizi skatīt pilnīgā izolācijā, jo, kā jau minēts, jebkura izmeklēšanas darbība vērtējama kā mijiedarbības akts ar divu tās formu - aktīvās un pasīvās pastāvīgu savstarpēju nomaīņu.

Nemot vērā teikto, veismīgu piemēru izmeklēšanas divu formu - izzināšanas un pierādīšanas ilustrācijai uz cietušā nopratināšanas bāzes piedāvā R.Dombrovskis . Cietušā (C) un personas, kas veic nopratināšanu (P) mijiedarbības akts nopratināšanas laikā var izpausties divās formās P---C un C---P. Pirmajā gadījumā aktīvā puse ir procesa virzītājs, kura aktivitāte izpaužas nopratināšanas taktiku veidojošos iedarbības veidos uz cietušo. Šeit pratināšana raksturojas kā izzināšana, kam raksturīgi zināmi kriminālistiski paņēmieni. Procesā virzītāja aktivitātei, veicot nopratināšanu, ir sava robeža. Šāda robeža ir nopratināšanas procesuālā kārtība, nepieciešamība ievērot nopratināmā tiesības utt., t.i. nopratināšanas procesuālā forma. Tādējādi nopratināšanas kriminālistiskā forma ir nesaraucjami saistīta ar nopratināšanas kriminālprocesuālo formu.

Otrajā gadījumā (C---P) kā aktīvā puse ir cietušais. Viņa aktivitāte izpaužas kā faktu paziņošana par izmeklējamā noziedzīgā nodarījuma apstākļiem un to patiesuma pamatošana (protams, ir iespējamās situācijas, kad cietušais tikai paziņo kādus faktus, bet pamatojumu tiem nesniedz). Cietušā nepienācīga uzvedība nopratināšanas laikā, centieni noslēpt vai sagrozīt patiesību un citi apstākļi izsauc nopratināšanu veicošās personas aktivitāti un līdz ar to nopratināšanas procesuālā forma “pāriet” kriminālistiskajā. Līdz ar to uzskatāmi redzams, ka nopratināšanai ir raksturīgas divas formas - kriminālistiskā un procesuālā, kuras savstarpēji ir nesaraucjami saistītas, jo katra no tām paredz otru¹²⁹.

Domājams, ir jāpiekrīt, ka iedarbība uz pratināmo pratināšanas laikā pastāv vienmēr, neatkarīgi no tā, vai pratināšana noris konflikta vai bezkonflikta apstākļos. Jāatzīmē, ka dažreiz ir dzirdēts arī pretējs viedoklis, tomēr tam nevarētu pievienoties, jo tādējādi tiktu atzīts, ka ir iespējami arī gadījumi, kad nopratināšanai nav t.s. kriminālistiskās formas. Tomēr šāds secinājums vērtējams kā maldīgs, jo izmeklēšanas kriminālistiskā forma kā izzināšana sev vienmēr paredz procesa virzītāja aktivitāti. Arī bezkonflikta situācijās apstākļos ir nepieciešama pratinātāja aktīva darbība, kaut vai lai palīdzētu pratināmajam pilnīgi un secīgi izklāstīt viņam zināmos faktus utml. Bez tam, jāpiekrīt, ka kriminālistiskā taktika ietver sevī ne tikai procesa virzītāju uzvedību, bet arī citu personu, kuras iesaistītas procesā, uzvedību. Vēl jo vairāk, atkarībā no, piemēram, nopratināmā uzvedības tiek izvēlēts arī pratinātāja uzvedības modelis¹³⁰.

¹²⁸ Ароцкер Л. Тактика и этика судебного допроса М., 1969 С.43; Шиканов В. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса Иркутск. 1978. С.123 и.с.

¹²⁹ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев. 1990. С.24

¹³⁰ Sīkāk skat. Дулов А. Нестеренко П. Тактика следственных действий Минск 1971. С.7; Домбровский Р.Смильгайнис В. Форма, содержание и сущность тактики допроса// Борьба с преступностью на современном этапе Рига. 1980. С.111-121

Vadoties no iepriekš teiktā, atzīstams, ka noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai ir divas formas - kriminālistiskā un kriminālprocesuālā, kuras neizslēdz viena otru. Tomēr šeit vietā nozīmīga atruna, un proti, šīs divas formas, skatītas individuāli, raksturīgas ne visām darbībām, kuras tiek veiktas krimināllietas izmeklēšanas gaitā, bet tikai lielākajai daļai no tām, kurām ir izzinošs raksturs un kuras ir saistītas ar faktisko ziņu iegūšanu no kriminālprocesuālajās tiesību normās paredzētajiem avotiem. Runājot par šādu darbību jēdzienisko apzīmējumu, norādāms, ka šis jautājums kriminālprocesuālajā zinātnē nav risināts viennozīmīgi. Pamatā izvirzās divi piedāvātie varianti - 1) visas darbības, kuras tiek veiktas izmeklējot krimināllietu, jādēvē par izmeklēšanas darbībām, vēlāk ieviešot to klasifikāciju¹³¹, 2) visas darbības, kuras tiek veiktas krimināllietas izmeklēšanas gaitā, jādēvē par procesuālajām darbībām, to vidū izdalot tās, ar kuru palīdzību procesa virzītājs iegūst, procesuāli nostiprina un pārbauda pierādījumus¹³²¹³³, pēdējās dēvējot par izmeklēšanas darbībām. Konceptuāli, ar dažām iespējamām atrunām, piekrītot otrajam uzskatam, sīkāk šajā jēdzieniskajā problēmā neiedziļināsimies, bet atgriezīsimies pie šī darba tiešā izpētes objekta. Vēlreiz jāuzsver, ka tām darbībām, kuras tiek veiktas krimināllietas izmeklēšanas laikā, bet kurām nav izzinošs raksturs, piemēram, krimināllietas ierosināšana, krimināllietas izbeigšana utt. nav raksturīga kriminālistiskā forma, šīs darbības tiek veiktas tikai procesuālā formā un tās rada priekšnoteikumus pierādīšanai krimināllietā¹³⁴.

Līdz šim tika analizētas tās kriminālprocesā notiekošās darbības, kurām raksturīga mijiedarbība starp procesa virzītāju un citām personām, t.i. faktiskās ziņas tiek iegūtas no kādas personas, indivīda. Tomēr, kā zinām, faktisko ziņu iegūšanas avots var būt ne tikai cilvēks kā domājoša būtne, bet arī priekšmeti vai citas nozieguma materiālās pēdas. Darbs ar noziedzīgā nodarījuma materiālām pēdām, to saturošajiem objektiem ir specifisks. Šī specifika, kā pareizi ir norādījis R.Dombrovskis¹³⁵, atklājas tanī apstākļi, ka procesa virzītāja izzinošā darbība, pētot noziedzīga nodarījuma materiālās pēdas, notiek divos posmos vai līmeņos. Pirmais posms saistīts ar objekta (priekšmeta, vielas, dokumenta) atrašanu un izņemšanu. Šajā posmā procesa virzītāja darbībai ir hipotētisks raksturs, jo tiek atklāts objekts, kurš pēc viņa domām vēlāk varētu tikt izmantots pierādīšanā, tomēr pilnīgi

¹³¹ Skat. piemēram, Уголовный процесс/ под ред. К.Гуценко М., 1997. С.184

¹³² Skat. piemēram, Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Tiesvedības norise krimināllietās R., 1973. 51.lpp.

¹³³ šeit gan iespējama jēdziena "pierādījums" pielietojuma kritika, ņemot vērā to, ka norādīto darbību veikšanas laikā nav zināms, vai dotie fakti tiks izmantoti kā pierādījumi, līdz ar to pamatotāk šeit būtu lietojams jēdziens "faktiskās ziņas"

¹³⁴ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследования преступлений Автореферат. Киев. 1990. С.24-25

¹³⁵ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследования преступлений Автореферат. Киев. 1990. С.28

neapstrīdamas pārliecības par to nav. Lai to novērstu, tiek veiktas darbības, lai noskaidrotu, vai šis objekts ir attiecināms uz doto lietu un izmantojams vēlāk sekojošā pierādīšanā - objekts tiek pakļauts eksperta izpētei, tiek iegūtas to personu liecības, kuras varētu sniegt ziņas par šo objektu utt. Minētās darbības iekļaujas otrajā posmā un ir raksturīgas ar to, ka tām piemīt gan procesuāla, gan kriminālistiska forma. Tieši tas, ka izmeklēšanas darbībām ar materiālajām noziedzīga nodarījuma pēdām ir raksturīga arī procesuālā forma, nosaka un paredz to, ka izziņas rezultāti varēs tikt izmantoti to patiesuma pamatošanā. Procesa virzītāja izziņas akts, pienācīgā kārtā fiksēts izmeklēšanas darbības protokolā un, protams, pie nosacījuma, ka tam ir bijis pozitīvs rezultāts, veido faktu, kam ir nozīme pareizā lietas izlemšanā, avotu, t.i. rada pamatu pierādīšanai jeb izziņai citām personām¹³⁶.

Izteiktais viedoklis par to, ka krimināllietas izmeklēšanai ir raksturīga kriminālistiskā un procesuālā forma, literatūrā ir sastapis diezgan asu kritiku. Tā, piemēram, M.Mihejenko norāda, ka, pasludinot kriminālistisko darbību kā izziņas līdzekli, ar to pašu tiesas izmeklēšanai tiek liegts tās procesuālais raksturs¹³⁷. Līdzīgu uzskatu izsaka arī A.Šeifers, norādot, ka izvīrītā koncepcija izmeklēšanas izziņošo formu it kā novieto ārpus pierādīšanas robežām un pat ārpus kriminālprocesuālo tiesību normu darbības robežām¹³⁸. Konspektīvi atzīmējams, ka kā izvīrītās koncepcijas kritiskā iezīme minēta tā, ka šī koncepcija it kā neatzīst izmeklēšanas procesuālo formu. Šāda nostādne neiztur kritiku, jo, kā norādīts iepriekš, pirmkārt, kriminālistiskai izziņai ir procesuālā likuma noteikti ietvari, un, otrkārt, izziņa un pierādīšana vispār nevar tikt skatītas pilnīgā izolācijā, jo tās viena ar otru ir nesaraucjami saistītas, savstarpēji nosacītas. Tāpat, domājams, nevar piekrist izteikumam, ka izziņa raksturīga tikai kriminālistikai, bet pierādīšana – kriminālprocesam¹³⁹. Mēs nevaram teikt, ka izziņa nav procesuāla, līdz ar to, ka kriminālprocesam nav raksturīga izziņa. Izvīrējot šādu apgalvojumu, nebūt netiek noliegta kriminālistikas pastāvēšana un loma. Apgalvojums, ka vienu parādību var raksturot tikai viena zinātne, nebūtu pamatots. Lielākās daļas parādību (darbību, procesu) pastāvēšana, veiksmīga norise un attīstība iespējama tikai vairāku zinātņu savstarpējā saskaņotā darbībā. Tādējādi, mēs varam teikt, ka kriminālprocesam ir raksturīga gan izziņa, gan pierādīšana. Izziņas gaitā kriminālprocesā, protams, tiek izmantotas kriminālistikas zinātnes atziņas, tāpat kā pati kriminālistika izmanto tehnikas, psiholoģijas u.c. atziņas. Tāpat arī pierādīšanas gaitā

¹³⁶ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев, 1990. С.28-30

¹³⁷ Михеенко М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве Киев, 1984. С.8-9

¹³⁸ Шейфер А. Собрание доказательств в советском уголовном процессе : методические и правовые проблемы Саратов. 1986. С.10

¹³⁹ skat. iepriekš norādītos R.Dombrovska darbus

procesā tiek izmantoti citu disciplīnu sasniegumi – tiesu runa u.c. Atgriežoties pie apgalvojuma, ka kriminālprocesam raksturīga gan izzināšana, gan pierādīšana, atzīmējams arī sekojošais – Ja mēs sakām, ka izzināšana un pierādīšana ir savstarpēji saistītas, nosacītas un viena bez otras faktiski pastāvēt nevar, tad faktiski ir jāatzīst abu šo formu esamība kriminālprocesā. Teiktais izriet no tā, ka kriminālprocesa laikā notiekošajām darbībām ar izzinošu raksturu nelielā daļā gadījumu nav raksturīga kriminālistiska forma – piemēram – tiesa uzklasa pušu debašu runas, augstākas instances tiesa iepazīstas ar zemākas instances tiesas nolēmumu, kura izvērtējumu tai jādod utt. Taču arī šī nenoliedzami, ir izzināšana. Līdz ar to var teikt, ka procesam raksturīga gan izzināšana, gan pierādīšana, kas nebūt nenozīmē, ka šīs pašas parādības nevar tikt skatītas arī kā citu zinātņu priekšmets. Protams, šis attiecīgais priekšmets katrā zinātnē tiek skatīts no sava redzes punkta.

Šāds izvirzītais apgalvojums ir pamatots ar dialektiskās loģikas atziņām, kur, kā jau minēts, tiek atzīts, ka vienam jēdzienam, objektam, priekšmetam var būt dažādas izpratnes.

Attiecīgās problēmas apskata nobeigumā gribētu norādīt vēl kādu viedokli pierādīšanas izpratnes definējumā. Atsevišķu autoru darbos, sasaistot pierādīšanas un izzināšanas jēdzienus, tiek norādīts, ka “pierādīšana ir pastarpināta izzināšana”¹⁴⁰. Faktiski šī ir nevainojama pierādīšanas definīcija, kas pilnībā atklāj šī procesa būtību, kā arī saistību ar izzināšanu. Taču šīs definīcijas tālākais skaidrojums, diemžēl, nav bijis atbilstošs, jo autori iekļāvuši pierādīšanā arī pierādījumu iegūšanu¹⁴¹. Taču pierādījumu iegūšana nekādā ziņā nevar tikt uzskatīta par pierādīšanu. Kā tad pareizi būtu skaidrojama pierādīšanas kā pastarpinātas izzināšanas izpratne? Domājams, ka atbilstošs būtu sekojošs variants. Jāatceras, ka loģikā tika izdalīta divu veidu izzināšana - “izzināšana sev” (izzināšana šaurākā nozīmē) un “izzināšana citam” (pierādīšana). Lai izzinātu kaut ko citam, šīs kaut kas jāizzina sev pašam. Tātad veicot pierādīšanu, mēs veicam pastarpinātu izzināšanu citam, kas ir nosacīta jeb pastarpināta ar jau notikušu izzināšanas aktu pašam sev. Tādējādi, ir pietiekams pamats dēvēt pierādīšanu par pastarpinātu izzināšanu. Taču, ar nolūku izvairīties no terminu grūtas izprotamības ikdienas pielietojumā, tomēr būtu vēlams lietot divus pastāvīgus jēdzienus – pierādīšana un izzināšana (šaurākā nozīmē), vienlaicīgi, protams, uzsverot to savstarpējo saistību un nosacītību.

Atzīmējams arī, ka kriminālprocesa tiesību teorētiķi, kuri izzināšanas un pierādīšanas procesus kriminālprocesā jēdzieniski vienādo, sastapušies ar grūtībām analizējot arī citus pierādījumu teoriju sastādošos jēdzienus. Problēma, kura šajā sakarā iezīmējas visāsāk, ir

¹⁴⁰ skat., piemēram, Rozenbergs J., Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības R., 1978. 135.lpp.: Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.201

¹⁴¹ Rozenbergs J., Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības R., 1978. 135.lpp.: Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.201

pierādīšanas norises izpratne un analīze. Liela daļa zinātnieku, raksturojot pierādīšanas norisi, izdala tajā sekojošus posmus jeb etapus

- pierādījumu konstatēšana jeb atrašana un izņemšana
- pierādījumu procesuālā nostiprināšana
- pierādījumu pārbaude
- pierādījumu novērtēšana un secinājumi par lietā meklējamiem apstākļiem¹⁴².

Izteiktais viedoklis pakļaujams zināmai kritikai. Aizstāvamajā koncepcijā tāds objekts kā pierādījums kriminālprocesā parādās tikai, kad kādas ziņas par faktiem tiek izmantotas kāda izvirzītā apgalvojuma pamatošanai. Līdz tam pierādījuma kā tāda nav, ir tikai iegūtās faktiskās ziņas, kuras vērtēamas kā nākotnē iespējams pierādījums. Brīdī, kad iegūstam kādu faktisko ziņu, mēs vēl nezinām, vai tā būs nepieciešama, noderīga (attiecināmība) un izmantojama (pieļaujamība) kāda pierādīšanas priekšmetā ietilpstošā apstākļa pierādīšanai. Tāpat mēs arī procesuāli nenostiprinām, nepārbaudām un nenovērtējam pierādījumu, bet gan kādu ziņu. Un šo darbību - ziņu nostiprināšanu, pārbaudi, novērtēšanu - mēs darām tieši ar nolūku izzināt, apstiprināt kāda fakta atbilstību patiesībai, tā ticamību, attiecināmību un pieļaujamību. Līdz ar to pilnīgi nepamatoti kā attiecīgo procesu priekšmetu norādīt pierādījumu. Šāda kritizējama nostādne ir nosacīta ar apstākli, ka lielākajā daļā autoru darbu, kā jau minēts, pierādīšana tiek identificēta ar izzināšanu. Līdz ar to, lai pamatotu pēc būtības tīri izzinoša procesa - ziņu vākšanas, novērtēšanas un pārbaudes - pakārtošanu pierādīšanas jēdzienam, kā šo procesu priekšmets tiek nodēvēts nevis faktiskās ziņas, bet pierādījumi. Uz zināmu nekonekvenci šajā jautājumā norāda arī paši autori. Tā, piemēram, A.Šeifers faktisko datu savākšanu dēvē par "pierādījumu savākšanu", kaut arī atzīst paša termina "pierādījumu savākšana" zināmu nosacītību, norādot, ka "stingri runājot, sākotnējā pierādīšanas etapā izzinošās darbības priekšmets ir nevis pierādījumi, bet noteikta notikuma pēdas, kuras palikušas materiālās pasaules priekšmetos un cilvēku apziņā"¹⁴³. Daži autori apgalvo, ka "attiecībā uz pierādījumu savākšanu faktiski tiek runāts par informācijas vākšanu par noziedzīgu nodarījumu ... uzskatāms, ka tiek runāts par "nākamjiem" pierādījumiem"¹⁴⁴. Šāda iezīme vērojama arī daudzu rietumu valstu zinātnieku darbos, kur

¹⁴² skat., piemēram. Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970256.lpp.; Лупинская П. Понятие и общая характеристика доказывания // Курс советского уголовного процесса М., 1989. С.627; Кобликов А. Доказательства и доказывание (общие положения) // Уголовный процесс М., 1998. С.605-608; Ульянова Л. Доказательство в уголовном процессе : общие положения // Уголовный процесс /под ред. К.Гуценко М., 1997. С.113; Вандышев В. Уголовный процесс Конспект лекций Санкт-Петербург, 2002. С.72; Зажицкий В. Доказывание и доказательства в уголовном процессе //Уголовный процесс Под ред. Башкатова Н. М., 2001. С.105 и.с.

¹⁴³Шейфер А. Следственные действия : система и процессуальная форма М., 1981.С.4

¹⁴⁴ Аверянова Т., Белкин Р., Корухов Ю., Россинская Е. Криминалистика М., 1999. С.38

par pierādīšanu kā tādu gan tiek runāts tikai kā par kādu apgalvojumu, apsvērumu pamatošanu, bet jēdziens “pierādījums” bieži parādās jau agrāk un lietas izmeklēšanas laikā tiek runāts par “pierādījumu savākšanu”¹⁴⁵. Šāda nostāja ietverta arī Vācijas Federatīvās Republikas Kriminālprocesa kodeksā, kur, piemēram, kā vienas no apsūdzētā tiesībām ir paredzētas izteikt lūgumu par *pierādījumu* savākšanu¹⁴⁶. Arī spēkā esošajā Latvijas Kriminālprocesa kodeksā nav ievērota jēdzienu lietošanas konsekvence šajā jautājumā - vairumā gadījumu, raksturojot izmeklēšanas darbības, netiek runāts par pierādījumu savākšanu, bet gan par ziņu vākšanu, tā piemēram, KPK 168.pants paredz, ka izņemšanu vai kratīšanu var veikt, ja procesa virzītājam ir pietiekams pamats uzskatīt, ka kādā vietā vai pie kādas personas atrodas noziedzīga nodarījuma rīki vai noziedzīgā veidā iegūtas vērtības, kā arī citi priekšmeti vai dokumenti, kuriem var būt nozīme lietā (un nevis pierādījumi), KPK 182.p. paredz, ka procesa virzītājam ir tiesības izdarīt aplūkošanu, ja nepieciešams konstatēt uz personas miesas noziedzīga nodarījuma pēdas vai sevišķas pazīmes (un nevis pierādījumus); savukārt KPK 179.p. nosaka, ka apskate veicama, lai atklātu noziedzīga nodarījuma pēdas un citus lietiskos pierādījumus, KPK 50.p. jau pašā nosaukumā minēta tāda darbība kā “pierādījumu savākšana” utt. Šāds viedoklis nav korekts. Procesu virzītājs vāc ziņas un nevis “nākamos” pierādījumus, jo ziņas ir izzināšanas līdzeklis, bet pierādīšanā tās pašas ziņas ir pierādīšanas līdzeklis jeb pierādījumi. Tādējādi, atkarībā no veicamās funkcijas ziņas par faktiem varētu būt vai nu izzināšanas vai pierādīšanas līdzeklis¹⁴⁷, bet ziņu vākšana, procesuālā nostiprināšana un novērtēšana ir izzināšana nevis pierādīšana.

Nemot vērā teikto, konsekvences ievērošanas interesēs, skaidri iezīmējas nepieciešamība ieviest jaunu daudzu pierādījumu teoriju sastādošo jēdzienu skaidrojumu, tai skaitā lietojot jēdzienus pierādīšana un izzināšana. Atzīstams, ka abas šīs darbības ir krimināllietu izmeklēšanas formas. Savukārt, ņemot vērā to, ka krimināllietas izmeklēšana kopumā uzskatāma par izzinošu darbību, pierādīšana un izzināšana (šaurākā nozīmē) ir jāizprot kā izzināšanas (plašākā nozīmē) formas. Tieši šī ir abu analizējamo procesu kopējā iezīme. Atšķirība savukārt starp šiem procesiem saskatāma apstākļi, kas nosaka to virzību.

¹⁴⁵ Skat., piemēram, Benyon I. Bourn C. *The Police Powers. Procedures and Proprieties* Oxford, 1986.P.67; Hatchard I.Huber B. Vogler R. *Comperative Criminal Procedure* Wales, 1996. P.34-35, 52.75-76.126-128,146-149,213-214; GreveV.*Criminal Procedure in Denmark* 2rd edition Kopenhagen. 1992. P.7-8,18.22

¹⁴⁶ Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной республики Германии P. 1992.166. paragr.

¹⁴⁷ Atzīmējams, ka, lai uzsvētu apstākli ka kā pierādījums pasniegtās ziņas vienlaicīgi ir arī izzināšanas līdzeklis, rietumu valstu kriminālprocesa teorijas grāmatās, sniedzot pierādījumu definīciju, šis apstāklis tiek īpaši atzīmēts. Tā, piemēram, J.Klaps norāda, ka pierādījumi ir informācija un lietas, kuras attiecas uz notikumiem, kas ir apspriešanas objekts (pierādījumu attiecināmības moments) un tiek nodotas, paziņotas tiesai (pierādīšanas moments) un uz kuru pamata tiesa izlemj lietu (izzināšanas moments) (Clapp J.E. *Legal Dictionary* New York, 1996.P.89-90); līdzīgus uzskatus skat., piemēram, arī Webster's *New World Dictionary* Student edition Editor in chief Guralnik D.B. USA, 1981.P.767.330 ; Jason W.S. *Civil and Criminal Procedure* London. 1997. P.22

Izzināšana šaurākā nozīmē saprotama kā izzināšana sev, t.i. informācijas iegūšana, apstākļu noskaidrošana sev pašam. Tieši izzināšanas process krimināllietas izmeklēšanā ir tas, kura gaitā tiek iegūtas, procesuāli nostiprinātas, pārbaudītas un novērtētas faktiskās ziņas (un nevis pierādījumi). Tad, kad pēc procesa virzītāja domām, viņš ir savācis pietiekami daudz ticamu un pieļaujamu faktisko ziņu, kuras, ņemtas to kopumā, ļauj izdarīt pamatotu secinājumu par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošajiem apstākļiem, viņš pāriet pie pierādīšanas, t.i. rada pamatu izzināšanai citiem. Pierādīšana jeb izzināšana citam ir jāsaprot kā darbība izvirzītā apgalvojuma patiesuma pamatošanā, t.i. tā sastāv no apgalvojuma izvirzīšanas un tā pamatošanas. Kā pamatošanas līdzekļi tiek izmantoti pierādījumi. Savukārt viss izmeklēšanas process traktējams kā izzināšanas un pierādīšanas darbību nesaraujama vienība, kopums.

Rezumējot visu šajā apakšnodaļā teikto, ieteicamas sekojošas teorētiskas definīcijas **Izzināšana kriminālprocesā ir kriminālprocesa likumā noteiktā kārtībā veikta tam pilnvarotu procesa dalībnieku¹⁴⁸ darbība, kas izpaužas kā informācijas iegūšana no likumā paredzētiem avotiem, procesuāla tās nostiprināšana, pārbaudīšana un novērtēšana, un kas izdarīta nolūkā noskaidrot pagātnē notikuša noziedzīga nodarījuma apstākļus.**

Pierādīšana kriminālprocesā ir kriminālprocesa likumā noteiktā kārtībā veikta procesa dalībnieka darbība, kas izpaužas kā apgalvojuma par kādu krimināllietā noskaidrojamu (noskaidrotu) apstākli paziņošana kriminālprocesa likumā noteiktam adresātam un šī apgalvojuma pamatošana ar likumā pieļautiem līdzekļiem un kas tiek izdarīta nolūkā pārliecināt adresātu par apgalvojuma patiesumu.

Savukārt, ievērojot nepieciešamību konkrētas nostādnes ietverot likumā, padarīt tās pēc iespējas vienkāršākas un jebkuram likuma lietotājam saprotamākas, pierādīšanas legālo definīciju varētu izteikt sekojoši - *Pierādīšana ir procesa dalībnieku darbība, kas izpaužas kā pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošana, izmantojot pierādījumus¹⁴⁹.*

¹⁴⁸ Šeit un turpmākajās definīcijās jēdziens "procesa dalībnieki" tiek lietots, apzīmējot ar to visas kriminālprocesā iesaistītās personas, tai skaitā procesa virzītājus.

¹⁴⁹ Šāda pierādīšanas izpratnes definīcija tika piedāvāta arī Kriminālprocesa likuma projekta izstrādes darba grupai, izpildot viņu lūgumu izstrādāt Kriminālprocesa likuma nodaļas par pierādīšanu un pierādījumiem projekta variantu. Kopējo nodaļas "Pierādīšana un pierādījumi" tekstu, kas tika iesniegts Kriminālprocesa likuma izstrādes darba grupai, skat. darba pielikumā.

2.nodaļa

PIERĀDĪŠANAS PRIEKŠMETS, SUBJEKTI, MĒRĶIS UN STANDARTS KRIMINĀLPROCESĀ

2.1. PIERĀDĪŠANAS PRIEKŠMETS KRIMINĀLPROCESĀ

2.1.1. PIERĀDĪŠANAS PRIEKŠMETA IZPRATNE

Pierādīšanas priekšmeta jēdziens kā viens no galvenajiem pierādīšanas teoriju veidojošiem jēdzieniem kriminālprocesa teorijā un praksē netiek izprasts vienveidīgi. Šī jēdziena skaidrojumā iezīmējas vairākas problēmas, kuru tuvākam skaidrojumam jāpievēršas, nolūkā noteikt pamatotāko un atbilstošāko šī jēdziena izpratni.

Pirmais diskutējamais aspekts pierādīšanas priekšmeta jēdziena izpratnē, kas būtu atzīmējams, ir cieši saistīts ar darba iepriekšējā nodaļā izklāstīto pierādīšanas izpratni. Līdz ar to, atceroties, ka bijušajās padomju valstīs pierādīšana tika un tiek pielīdzināta izziņošanai, savukārt rietumu valstīs vairumā gadījumu pierādīšana tiek uztverta kā izteikumu pamatošanas process, atšķirīgs ir arī pierādīšanas priekšmeta definējums, skatot to tikai un vienīgi no terminoloģijas viedokļa. Tā, piemēram, daudzos gadījumos bijušo padomju valstu autoru darbos pierādīšanas priekšmets tiek definēts kā to apstākļu (faktu) kopums, kurš nepieciešams, lai pareizi izlemtu lietu¹⁵⁰, vai arī kā lietas atrisināšanai un kriminālprocesa mērķu sasniegšanai katrā konkrētā gadījumā nozīmīgu apstākļu, kuri skata izmeklējamā notikuma īpašības un sakarības, sistēma¹⁵¹. Redzam, ka šāda veida pierādīšanas priekšmeta izpratnē strikti iezīmējas pierādīšanas un izziņošanas procesa absolūta vienādošana, kas, kā jau minēts, nebūtu atbalstāma. Blakus šai izpratnei parādās arī cita, un proti – pierādīšanas priekšmets ir apstākļu jeb faktu, kuri tiek pierādīti kriminālprocesa gaitā, kopums. Šāds definējums sastopams lielākajā daļā rietumvalstu autoru darbu¹⁵², bet nav svešs arī bijušo padomju valstu autordarbos¹⁵³. To, ka šāds jēdziena definējums tiek atzīts arī valstīs, kur

¹⁵⁰ skat., piemēram, Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 244.lpp; Кобликов А. Доказательства и доказывание (Общие положения)//Уголовный процесс Под ред. Божьева В. М., 1998. С.153

¹⁵¹ skat., piemēram., Миньковский Г. Понятие предмета доказывания//Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.139

¹⁵² skat. piemēram., Phipson on Evidence Gen. editor Howard N. London, 2000. P.105; Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London, 1993. P. 265; Tapper C. Outline of the Law of Evidence London, 1986. P.13; Keane A. The modern law of evidence London, 1996 P.6

¹⁵³ skat. piemēram., Уголовный процесс Под ред. В.Григорьева и Г.Химичевой М., 2001. С.128. Meikališa Ā. Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca R., 2000. 199.lpp.

pierādīšanu vairāk izprot kā izzināšanu, varētu izskaidrot apstākļi, ka arī likumos, kā tas vēlāk tiks norādīts tuvāk, tiek lietots jēdziens "krimināllietā pierādāmie apstākļi", nevis "krimināllietā noskaidrojamie apstākļi", kas, domājams, autorus, kuri savos apskatos stingri seko likuma norādēm, ir pamudinājis pierādīšanas priekšmeta skaidrojumā izmantot terminu "pierādīšana", nevis "noskaidrošana".

Šī nelielā problēmjaūtājuma noslēgumā atzīmējams, ka atbilstoša iepriekšējā darba gaitā atbalstītai pierādīšanas izpratnei, protams, ir pierādīšanas priekšmeta kā kriminālprocesa gaitā pierādāmo apstākļu vai faktu kopuma izpratne. Ņemot vērā tieši šo izpratni, veikts tālākais pētījums saistībā ar izvirzīto jautājumu.

Otra problēma pierādīšanas priekšmeta izpratnes skatījumā, kas jau vairāk ir saistīta nevis ar definīcijas vārdisku izteiksmi, bet gan ar termina pielietojamības robežām, fokusējas uz to, kādus tad īsti apstākļus aptver pierādīšanas priekšmets. Šis jautājums ir īpaši svarīgs, jo tieši pierādīšanas priekšmeta noteikšana ir viens no svarīgākajiem jautājumiem sekmīgai pierādīšanas īstenošanai krimināllietā. Kā pareizi norādīts literatūrā, sastopamas divas tipiskas kļūdas pierādīšanas priekšmeta satura (robežu) noteikšanā.

Pirmā no šīm kļūdām saistīta ar pārāk šauru pierādīšanas priekšmeta izpratni, kas var novest pie tā, ka kādi nozīmīgi lietas apstākļi paliek nepierādīti, t.i. secinājumi par tiem tādējādi netiek pamatoti ar pierādījumiem, bet gan ar pieņēmumiem. Šāda situācija kriminālprocesuālās pierādīšanas gaitā nav pieļaujama un noved pie defekta šajā procesā.

Otra veida kļūda pierādīšanas priekšmeta noteikšanā savukārt ir saistīta ar pierādīšanas priekšmeta pārāk plašu izpratni, kas noved pie pierādīšanas procesa nepamatotas novilcināšanas un procesuālās ekonomijas principa pārkāpšanas¹⁵⁴.

Acīmredzami, ka pierādīšanas priekšmeta satura (robežu) noteikšana nav tikai prakses problēma, bet ir svarīga arī likumdošanā un visbeidzot teorijā, kas rada pamatu attiecīgu nostāju pārskatīšanai gan jautājuma normatīvajā reglamentācijā, gan tā risinājumā praksē.

Atgriežoties pie pierādīšanas priekšmeta satura teorētiskās izpratnes, atzīmējams, ka, kā pareizi norādījis A. Rižakovs, šī jautājuma skatījumā ir vairākas nostājas, un tieši –

- pierādīšanas priekšmets ir tikai tie apstākļi, ko likums nosaka kā krimināllietā pierādāmos apstākļus (L. Korņejeva u.c.)
- pierādīšanas priekšmets sastāv no "galvenā fakta" un faktiem, kas veicinājuši nozieguma izdarīšanu (Arsenjevs V. u.c.)

¹⁵⁴ Кобликов А. Доказательства и доказывание (Общие положения)//Уголовный процесс Под ред. Божьева В. М. 1998. С.154

- pierādīšanas priekšmetā bez krimināllietā pierādāmajiem apstākļiem ietilpst pierādījumu fakti (M.Strogovičs u.c.)
- pierādīšanas priekšmets ir tas, kas noteikts kriminālprocesā (V.Baņins u.c.)
- pierādīšanas priekšmetā bez krimināllietā pierādāmiem apstākļiem ietilpst arī citi apstākļi, uz kuriem pamatojoties tiek pieņemts lēmums krimināllietā (F.Fatkuļļins u.c.)
- pierādīšanas priekšmetā ietilpst apstākļi, kuru esamība vai neesamība obligāta katrā lietā; apstākļi, kas jānoskaidro lietās par nepilngadīgo izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem; apstākļi, kuru esamība vai neesamība obligāta dažu kategoriju lietās, un pierādījumu fakti (M.Nakerbekovs).¹⁵⁵

Atzīmējams, ka bijušo padomju valstu autoru darbos dominējoši tiek atzīta pierādīšanas priekšmeta jēdziena pielīdzināšana krimināllietā pierādāmo apstākļu jēdzienam. Šāds uzskats atrodams latviešu valodā izdotajā kriminālprocesuālajā literatūrā¹⁵⁶, kā arī krievu valodā izdotajos darbos^{157,158}. Vairākos darbos vienlaikus ar pierādīšanas priekšmeta pielīdzināšanu krimināllietā pierādāmo apstākļu jēdzienam pausta arī citu uzskatu šajā jautājumā kritika. Tā piemēram, 1973.gadā izdotajā apjomīgajā pētījumā par pierādījumu teoriju norādīts, ka nekādi citi fakti, izņemot tos, ko likums noteicis kā krimināllietā pierādāmos apstākļus, pierādīšanas priekšmetā nedrīkst tikt ietilpināti, jo to noskaidrošana neietilpst pierādīšanas mērķī, bet var būt tikai kā līdzeklis, kādā šis mērķis noteiktos gadījumos tiek sasniegts. Šāds arguments tiek izvirzīts, lai atspēkotu citos literatūras avotos eksistējošu uzskatu, ka pierādīšanas priekšmetā varētu tikt ietilpināti ne tikai tie fakti, kas krimināllietā galarezultātā jāpierāda, bet arī tie, kuri tiek izmantoti šo nosacīti saukto gala faktu pierādīšanā¹⁵⁹. Bez tam, pētījumā tiek noraidīta arī doma par kāda "izmeklēšanas priekšmeta" vai "izzināšanas priekšmeta" esamību blakus pierādīšanas priekšmetam.

Šajā sakarā tiek norādīts - "procesuālajā literatūrā dažreiz bez pierādīšanas priekšmeta tiek norādīta kāda "izmeklēšanas priekšmeta" vai "izzināšanas priekšmeta", kurš pēc sava satura ir plašāks, esamība... Protams, ne visi fakti, kuri noskaidrojami kriminālprocesā ar pierādījumu palīdzību, ietilpst pierādīšanas priekšmetā. Pierādīšanā rodas

¹⁵⁵ Рыжаков А. Курс уголовного процесса (структурно логические схемы) М., 2001. С.130

¹⁵⁶ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 245.lpp.; Meikališa Ā. Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca R., 2000. 199.lpp.

¹⁵⁷ skat., piemēram., Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М., 2001. С.163; Чурилов С. Предмет расследования преступления – проблемы, пути решения М., 2002. С.8-9, 14-15; Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.139-142

¹⁵⁸ Šāda nostāja varētu būt pamatota ar to, ka likumdošanā tiek reglamentēti tikai krimināllietā pierādāmie apstākļi (par attiecīgā jautājuma skatījumu likumos skat. nedaudz tālāk)

¹⁵⁹ Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.139-142

nepieciešamība noskaidrot virkni tādu palīgfaktu, kuri neietilpst krimināllietā pierādāmo apstākļu skaitā, un kalpo tikai kā līdzeklis, lai noskaidrotu krimināllietā pierādāmos apstākļus.

Taču šādi fakti neveido nekādu "pierādīšanas priekšmetu", bet ir tikai "starpposma tēzes", lai noskaidrotu apstākļus, kas ietilpst pierādīšanas priekšmetā (pēdējos var skatīt, kā pierādīšanas gala "tēzes")".¹⁶⁰

Neskatoties uz šādu kritiku, uzskats par izmeklēšanas priekšmeta esamību blakus pierādīšanas priekšmetam ir saglabājies un tiek minēts arī pēdējo gadu literatūrā, pamatojot uzskatu, ka pierādīšanas priekšmetā ietilpst tikai krimināllietā pierādāmie apstākļi. Savukārt citi apstākļi, kuru pierādīšana, iespējams, krimināllietā ir vajadzīga, kopā ar pierādīšanas priekšmetu veido cita satura institūtu "izziņas priekšmetu", "izmeklēšanas priekšmetu" u.c.

".. pierādīšanas priekšmets kā faktu, kas jāpierāda, kopums. Pēdējais kopā ar pierādījumu faktiem veido nozieguma izmeklēšanas priekšmetu"¹⁶¹

Jēdziens "pierādījumu fakti", kas bieži pielietots pētījumos un vairākkārt iepriekš pieminēts šajā pētījumā, pats par sevi procesa teorijā arī ir diskutēts un tam piedēvētas vairākas izpratnes.

".. dažādi autori lieto šo terminu dažādā nozīmē. Vieni ar to saprot faktus, uz kuriem pamatojoties tiek noskaidrots galvenais fakts (M. Strogovičs). Citi šim terminam piedod plašāku izpratni, attiecinot uz pierādījumu faktiem vispār visus faktus, kas dod iespēju noskaidrot patiesību (V. Šalamovs) Eksistē pierādījumu faktu kā atsevišķu faktu, no kuriem tiek izzināts pierādījumu priekšmets, apzīmējums (M. Čelcovs). Visbeidzot, dažreiz termins "pierādījumu fakti" tiek saistīts ar netiešajiem pierādījumiem. No šī formulējuma izriet, ka pierādīšanas priekšmets var tikt noskaidrots tikai ar pierādījumu faktu palīdzību. Tam gan nevar piekrist."¹⁶²

Domājams, ka atbilstošākais būtu sekojošs jēdziena skaidrojums – pierādījumu fakti ir fakti, kuri neietilpst krimināllietā pierādāmo faktu lokā, bet ir ar tiem saistīti un līdz ar to dod pamatu izdarīt secinājumu par krimināllietā pierādāmiem faktiem (apstākļiem). Bez tam, izvairoties no diskusijām, ko var izraisīt jēdziena "pierādījumu fakti" lietošana, domājams, ka piemērotāk to apzīmēšanai būtu lietot jēdzienu "saistītie fakti", kas precīzāk izteiktu to saturu un kriminālprocesuālo nozīmi. Tieši šāds termins attiecīgo faktu apzīmēšanai tiek lietots arī turpmākā pētījumā.

¹⁶⁰ Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.140

¹⁶¹ Чурилов С. Предмет расследования преступления – проблемы, пути решения М., 2002. С.15

¹⁶² Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.141

Atgriežoties pie pierādīšanas priekšmeta izpratnes skaidrojuma, atzīmējams, ka rietumvalstu literatūrā pamatā dominē cits viedoklis un pierādīšanas priekšmetā tiek ietilpināti ne tikai fakti, kam ir izšķiroša nozīme strīdus gala risinājumā, bet arī citi fakti. Tiek uzskatīts, ka krimināllietā pierādāmi lietas fakti (*facts in issue*) un blakus jeb papildus fakti (*collateral facts*)¹⁶³; zināma arī nedaudz citāda versija - fakti, kas krimināllietā jāpierāda ir lietas fakti (*facts in issue*), kas tiek skaidroti kā fakti, kas nozīmīgi paša strīda izšķiršanā; saistītie fakti (*relevant facts*), no kuriem lietas fakti var tikt izsecināti; un blakus jeb papildus fakti (*collateral facts*), no kuriem atkarīga kāda cita fakta izmantošana pierādīšanā¹⁶⁴. Šis viedoklis nav svešs arī Krievijas zinātnē, kur arī daži autori atzīst, ka pierādīšanas priekšmetā ietilpst triju veidu fakti – krimināllietā pierādāmie apstākļi, starpfakti un palīgfakti¹⁶⁵.

Domājams, ka tieši šis pēdējais viedoklis ir pamatotākais un visprecīzāk attēlo pierādīšanas priekšmeta saturu un procesuālo nozīmi. Autori, kas pierādīšanas priekšmetu saprot sašaurināti, uzmanību faktiski velta tikai pierādīšanas gala mērķim, no kā atkarīga lietas gala izlemšana. Savukārt apstākļi, ka, lai pierādītu šos "izšķirošos faktus", virknē gadījumu nepieciešama citu fakti pierādīšana un daudzkreiz bez tās "izšķirošo faktus" nemaz nav iespējams pierādīt, tiek novirzīts otrā plānā. Domājams, ka šāda pieeja nav attaisnojama un jautājuma par to, kuri fakti ietilpināmi pierādīšanas priekšmetā, izlemšanā par pamatu jāņem apstākļi – kuri fakti ir jāpierāda, neatkarīgi no šo fakti nozīmības lietas gala rezultāta izlemšanā. Savukārt konkrēto fakti nozīmības un procesuālās dabas norādei pielietojama to klasifikācija.

Rezumējot augstākminēto, var izstrādāt sekojošu pierādīšanas priekšmeta definīciju, kura kriminālprocesuālo attiecību, kas rodas pierādīšanas gaitā, precīzākas reglamentācijas nolūkā būtu iekļaujama arī kriminālprocesa likumā, -

“Pierādīšanas priekšmets ir visu kriminālprocesa gaitā pierādāmo apstākļu kopums, kurā ietilpst krimināllietā pierādāmie apstākļi (fakti), ar krimināllietā pierādāmiem apstākļiem saistītie fakti un palīgfakti”.

¹⁶³ Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London. 1993. P.265

¹⁶⁴ Keane A. The modern law of evidence London. 1996. P.6. Phipson on Evidence Gen. editor Howard N. London. 2000. P.105

¹⁶⁵ Уголовный процесс Под. ред. В.Божьева М.. 1998. С.156

2.1.2. KRIMINĀLLIETĀ PIERĀDĀMIE FAKTI (APSTĀKĻI) (*factum probandum*)

Krimināllietā pierādāmie apstākļi, kurus var dēvēt arī par krimināllietā pierādāmiem faktiem (*kriev. обстоятельства, подлежащие доказыванию по уголовному делу, angl. facts in issue, principal facts, lat. factum probandum*), ir viens no faktiem, kuri ietilpināmi pierādīšanas priekšmetā, veidiem. No citiem pierādīšanas priekšmetā ietilpstošajiem faktiem tos ļauj nošķirt to īpašā nozīme lietās izlemšanā, jo faktiski tie ir fakti, no kuriem atkarīga lietās izlemšana.

Šis fakti veids ir tas, kurš visbiežāk tiek noteikts likumdošanas aktos, līdz ar to varam teikt, ka to loku noteicis likumdevējs, savukārt likuma normu piemērotājam atliek to interpretēt un piemērot.

Patreiz Latvijā spēkā esošajās kriminālprocesuālajās normās attiecīgais jautājums tiek reglamentēts sekojoši -

Latvijas KPK 47.pants. Krimināllietas pirmstiesas izmeklēšanā un iztiesāšanā pierādāmi šādi apstākļi

- 1) noziedzīga nodarījuma notikums (noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laiks, vieta, veids un citi noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļi);
- 2) apsūdzētā vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā;
- 3) apstākļi, kas ietekmē apsūdzētā atbildības pakāpi un raksturu;
- 4) ar noziedzīgo nodarījumu nodarīto zaudējumu un radītā kaitējuma raksturs un apmēri.

Latvijas KPK 48.pants. Cēloņu un apstākļu atklāšana, kas veicinājuši noziedzīga nodarījuma izdarīšanu

Krimināllietas pirmstiesas izmeklēšanā un iztiesāšanā izziņas iestādei, prokuroram un tiesai jāatklāj cēloņi un apstākļi, kas veicinājuši noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

Pirmais jautājums, kas rodas izskatot šos pantus, ir - vai KPK 48.pantā minētie apstākļi ir vai nav ietilpināmi to apstākļu skaitā, kas krimināllietā pierādāmi. Literatūrā attiecībā uz šo jautājumu domas dalās¹⁶⁶. Ir autori, kuri uzskata, ka noziedzīga nodarījuma veicinātāji apstākļi ir iekļaujami pierādīšanas priekšmetā¹⁶⁷, daži, vispārīgi piekřitot iepriekšminētai nostājai, tomēr norāda zināmu šo apstākļu nosacītību¹⁶⁸, citi norāda, ka noziedzīga nodarījuma veicinātājapstākļi ir tikai jāatklāj, kamēr citi norādītie apstākļi ir jāpierāda¹⁶⁹.

¹⁶⁶ Šeit analīzei izmantojama gan Latvijā izdotā literatūra, gan bijušajās PSRS republikās izdotā, jo, ņemot vērā, ka visi PSRS republiku kriminālprocesa kodeksi tika veidoti uz vieniem pamatiem, faktiski šis jautājuma risinājums bija vienāds

¹⁶⁷ Skat., piemēram, Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970245.lpp

¹⁶⁸ Skat., piemēram, Meikališa Ā. Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca R., 2000. 199.lpp.

¹⁶⁹ Уголовный процесс Под. ред. В.Божьева М., 1998. С.154-156

Domājams, ka autori, kuri veicinošos apstākļus iekļāvuši pierādāmo apstākļu skaitā, vadījušies no dominējošā uzskata par pierādīšanas un izzināšanas vienādošanu. Nošķirot šos jēdzienus, atbilstošāka būtu nostāja, saskaņā ar kuru krimināllietā pierādāmos apstākļos ietver tikai faktus, kam ir nozīme lietas izšķiršanā – personas atziņā par vainīgu un sodīšanā u.c. Savukārt noziedzīgās darbības veicinošie apstākļi būtu tādi, kuri iespēju robežās jānoskaidro un uz tiem adekvāti jāreaģē, nevis tādi, kuri jāpierāda.

Otrais jautājums, kas rodas sakarā ar krimināllietā pierādāmo apstākļu loka definējumu, ir sekojošs – kuri tieši apstākļi jāparedz kā krimināllietā pierādāmi un cik konkrēti un precīzi to loks likumā nosakāms. Kā redzams no spēkā esošā Latvijas KPK, šis jautājums reglamentēts lietojot blanketas un atsauces normas. Tādējādi, tulkojot šo likuma pantu, neiztikt bez atbilstošu Krimināllikuma un citu KPK normu skaidrojuma. Tomēr pamatvilcienos likumā ir vērojami centieni precīzi un detalizēti noteikt konkrētus krimināllietā pierādāmos apstākļus. Tas, ka šāda nostāja ir diskutējama un varētu tikt pārskatīta, tiks norādīts tālākā pētījuma gaitā.

Nelielam pierādīšanas priekšmeta tiesiskās reglamentācijas ekskursam būtu dodams ieskats vairāku bijušo PSRS republiku patreiz spēkā esošajās tiesību normās, lai pavērotu, kā tā mainījusies laika gaitā.

Moldovas KPK¹⁷⁰ 52.pants. Krimināllietā pierādāmie apstākļi

Veicot izziņu, iepriekšējo izmeklēšanu un iztiesāšanu, ir jāpierāda

- 1) nozieguma notikums (laiks, vieta, veids un citi nozieguma veikšanas apstākļi);
- 2) apsūdzētā vaina nozieguma izdarīšanā;
- 3) apstākļi, kas ietekmē apsūdzētā atbildības pakāpi un raksturu;
- 4) ar nozieguma nodarītā kaitējuma raksturs un apmērs.

Blakus šim pantam Moldovas KPK ir pants par to, kādi apstākļi jānoskaidro lietās par nepilngadīgo izdarītiem noziegumiem (53.p.), kā arī pants par to, ka procesa virzītājiem ir jānoskaidro noziegumu veicinošie apstākļi un iemesli (54.p.).

Kazahstānas Republikas KPK¹⁷¹ 117.pants. Krimināllietā pierādāmie apstākļi

1. Krimināllietā jāpierāda

- 1) nozieguma notikums un krimināllikumā paredzētās nozieguma sastāva pazīmes (laiks, vieta, veids un citi nozieguma izdarīšanas apstākļi);
- 2) kurš ir veicis krimināllikumā aizliegto nodarījumu;
- 3) personas, kura veikusi krimināllikumā aizliegto nodarījumu, vaina, viņas vainas forma, nodarījuma veikšanas motīvi, juridiskās un faktiskās kļūdas;
- 4) apstākļi, kas ietekmē apsūdzētā atbildības raksturu un pakāpi;
- 5) apstākļi, kas raksturo apsūdzētā personību;
- 6) veiktā nozieguma sekas.

¹⁷⁰ Codul De Procedura Penala Уголовно процессуальный кодекс Сунт, 1997

¹⁷¹ Уголовно процессуальный кодекс Республики Казахстан Алматы, 1998

- 7) ar noziegumu nodarītā kaitējuma raksturs un apmērs;
 - 8) apstākļi, kas izslēdz nodarījuma noziedzību;
 - 9) apstākļi, kuri izsauc atbrīvošanu no kriminālatbildības vai soda.
2. Papildus apstākļi, kuri jāpierāda lietās par nepilngadīgo izdarītiem noziegumiem, norādīti šī kodeksa 481.pantā.
3. Krimināllietā noskaidrojami arī apstākļi, kas veicinājuši nozieguma izdarīšanu.

Baltkrievijas Republikas KPK¹⁷² 89.pants. Krimināllietā pierādāmie apstākļi

1. Krimināllietas izziņas, iepriekšējas izmeklēšanas un iztiesāšanas laikā pierādāms

- 1) sabiedriski bīstama krimināllikumā paredzēta nodarījuma esamība (laiks, vieta, veids un citi tā veikšanas apstākļi);
- 2) apsūdzētā vaina nozieguma izdarīšanā;
- 3) apstākļi, kas ietekmē apsūdzētā atbildības pakāpi un raksturu (atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi, apsūdzētā personību raksturojošie dati);
- 4) kaitējuma, kas nodarīts ar noziegumu, raksturs un apmērs.

2. Krimināllietās par noziegumiem, ko izdarījuši nepilngadīgie, bez iepriekšminēta jānoskaidro sekojoši apstākļi

- 1) nepilngadīgā vecums (dzimšanas datums, mēnesis, gads);
- 2) dzīves un audzināšanas apstākļi;
- 3) intelektuālā, gribas un psihiskās attīstības pakāpe;
- 4) pieaugušu uzkūditāju vai citu līdzdalībnieku esamība.

Krievijas Federācijas KPK¹⁷³ 73.pants. Pierādāmie apstākļi

1. Krimināllietā pierādāmi

- 1) nozieguma notikums (laiks, vieta, veids un citi nozieguma veikšanas apstākļi);
- 2) apsūdzētā vaina nozieguma izdarīšanā, viņa vainas forma un motīvi;
- 3) apstākļi, kas raksturo apsūdzētā personību;
- 4) ar noziegumu izdarītā kaitējuma raksturs un apmēri;
- 5) apstākļi, kas izslēdz nodarījuma noziedzību un sodāmību;
- 6) apstākļi, kas mīkstina un pastiprina sodu;
- 7) apstākļi, kas var izraisīt atbrīvošanu no kriminālatbildības vai soda.

2. Noskaidrojami tāpat apstākļi, kas veicinājuši nozieguma izdarīšanu .

Izskatot šīs likuma redakcijas, redzams, ka būtiskas izmaiņas krimināllietā pierādāmo apstākļu tiesiskajā reglamentācijā nav notikušas – dažviet ir dots detalizētāks uzskaitījums (Krievijas Federācija, Kazahstānas Republika), dažviet pantā, kur reglamentēti krimināllietā pierādāmie apstākļi iekļauti arī apstākļi, kas veicinājuši nozieguma izdarīšanu (Krievijas Federācija, Kazahstānas Republika). Atzīmējams, ka pēdējā gadījumā tomēr, lai arī pozīcija par noziegumu veicinošo apstākļu atklāšanu iekļauta pie krimināllietā pierādāmiem apstākļiem, tomēr attiecībā uz tiem saglabāta norāde par to “noskaidrošanu” nevis

¹⁷² Уголовно процессуальный кодекс Республики Беларусь Минск., 2001.

¹⁷³ Уголовно процессуальный кодекс Российской Федерации М., 2002

“pierādīšanu”, kas netieši liecina arī par joprojām saglabāto “pierādīšanas” un “izzināšanas” jēdzienu vienādošanu tiesību normās.

Atgriežoties pie apskatāmā jautājuma tiesiskās reglamentācijas Latvijā, atzīmējams, ka, izmantojot laiku, kad tiek izstrādāta jauna kriminālprocesuālās attiecības reglamentējošā tiesiskā bāze, krimināllietā pierādāmo apstākļu noteikšanā likumā būtu veicamas izmaiņas. Kā jau minēts, uz patreizējo brīdi Latvijā spēkā esošajās kriminālprocesuālo tiesību normās vērojami centieni salīdzinoši sīki un precīzi noteikt, kuri apstākļi būtu pieskaitāmi pie krimināllietā pierādāmiem apstākļiem. Vēl izteiktākas šīs tendences vērojamas jaunajos Krievijas Federācijas un Kazahstānas Republikas kriminālprocesuālajos likumos. Domājams, ka šāda pieeja nebūtu attaisnojama un pierādīšanas priekšmeta noteikšanā kriminālprocesa likumā būtu izmantojamas tikai blanketas vai atsauces normas. Šāds priekšlikums nosacīts ar to, ka pierādīšanas priekšmets katrā konkrētā lietā atkarīgs no izdarītā noziedzīgā nodarījuma un tiesvedības, kāda tiek pielietota šī noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanā un iztiesāšanā, specifiskas, līdz ar to “atvērtāku” jēdzienu pielietošana ir attaisnojama un pamatotāka. Šāds risinājums ļautu izvairīties no situācijas, kad, piemēram, kriminālprocesuālais likums prasa pierādīt kādu apstākli, kura pierādīšana neizriet no krimināllikuma prasībām (piemēram, nodarīto zaudējumu apmēru formālos noziedzīgos nodarījumos), vai gluži pretēji – neprasa pierādīt kādu apstākli, kurš attiecīgajā lietā ir izšķirošs lēmuma pieņemšanai. Protams, “atvērtāku” jēdzienu ieviešana prasīs lielāku atbildību un izpratni no šo normu realizētāju puses. Tādējādi, var piedāvāt sekojošu likuma panta redakciju krimināllietā pierādāmo apstākļu(faktu) noteikšanai -

“ Krimināllietā pierādāma Krimināllikumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva esamība vai neesamība, kā arī citi Krimināllikumā un citos likumos paredzētie apstākļi, kuri var ietekmēt kriminālatbildības iestāšanos, kriminālsoda veidu un apmēru. ”

Akcentējot, ka šis pētījums, nav veltīts un tā mērķis nav pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo, tai skaitā krimināllietā pierādāmo, apstākļu detalizēts un pilnīgs apskats, neliels šo apstākļu(faktu) raksturojums tomēr būtu dodams, lai precīzāk varētu atklāt šī kriminālprocesuālā institūta izpratni, būtību un nozīmi.

Sākotnēji atzīmējams, ka daži autori starp visiem krimināllietā pierādāmiem apstākļiem izdala t.s. galveno faktu, norādot, ka “galvenais fakts izpaužas trīs pamata jautājumos, uz kuriem jāatbild tiesnesim un piesēdētājiem 1) vai ir pierādīts, ka attiecīgais nodarījums ir noticis, 2) vai ir pierādīts, ka šo nodarījumu veicis tiesājamais, 3) vai tiesājamais ir vainīgs šī nodarījuma izdarīšanā”, visus pārējos krimināllietā pierādāmos

apstākļos uzskatot par blakus faktiem¹⁷⁴. Domājams, ka šādam uzskatam nevar piekrist, jo visi apstākļi, kurus likumdevējs norādījis kā krimināllietā pierādāmus ir vienlīdz svarīgi, lai izlemtu lietu un nevienam no tiem nav pakārtota loma.

Tādējādi, kā jau atzīmēts, krimināllietā pierādāmo apstākļu lokā ietverami visi tie fakti, no kuriem atkarīgs un bez kuriem nav iespējams lietas galīgais risinājums, nesadalot tos pēc svarīguma pakāpes.

No piedāvātās likuma normas redakcijas par krimināllietā pierādāmiem apstākļiem var izdalīt divas lielas krimināllietā pierādāmo apstākļu grupas

- noziedzīga nodarījuma sastāvs
- citi apstākļi (fakti), kas var ietekmēt kriminālatbildības iestāšanos, kriminālsoda veidu un apmēru.¹⁷⁵

NOZIEDZĪGA NODARĪJUMA SASTĀVS

Noziedzīga nodarījuma sastāvs ir krimināltiesisks jautājums, līdz ar to kriminālprocesa likumā, ietverot norādi uz noziedzīga nodarījuma sastāvu, veidojas blanketa norma, kuras saturs skaidrojams, izmantojot Krimināllikuma¹⁷⁶ (turpmāk KL) nostādnes. Saskaņā ar KL 1.pantu noziedzīga nodarījuma sastāvs ir kriminālatbildības pamats.

„Noziedzīga nodarījuma sastāvs ir Krimināllikuma Vispārīgās un sevišķās daļas normās noteikto objektīvo un subjektīvo pazīmju kopums, kas ir nepieciešams un ir pietiekams, lai raksturotu noteikta veida noziedzīgu nodarījumu. Tikai tāds personas nodarījums, kas atbilst noziedzīga nodarījuma sastāvam, iegūst juridiska fakta nozīmi un kļūst par kriminālatbildības pamatu... Ja personas nodarījumā trūkst kaut vienas no Krimināllikumā paredzētajām pazīmēm, tās nodarījumā nav noziedzīga nodarījuma sastāva”¹⁷⁷

Noziedzīga nodarījuma sastāvam ir objektīvās un subjektīvās pazīmes. Noziedzīga nodarījuma objektīvās pazīmes aptver noziedzīga nodarījuma objektu un objektīvo pusi. Ja objekts ir interese, kas tiek apdraudēta ar konkrēto noziedzīgo nodarījumu, tad objektīvā puse ir nodarījuma ārējās izpausmes process, kā arī sekas, kas radītas ar noziedzīgo nodarījumu. Atkarībā no tā, vai noziedzīgs nodarījums ir formāls, materiāls vai nošķelts, objektīvā puse satur atšķirīgas pazīmes. Formāla un nošķelta noziedzīga nodarījuma gadījumā objektīvai pusei ir tikai viena obligāta pazīme un tas ir nodarījums darbības vai bezdarbības formā. Materiālam noziedzīgam nodarījumam ir trīs objektīvās puses pazīmes – nodarījums, sekas un cēloņsakarība. Bez tam objektīvai pusei var būt fakultatīvās pazīmes, kuras, būdamas ietvertas noziedzīga nodarījuma sastāvā, ir obligātas, lai kādu nodarījumu atzītu par noteiktu noziedzīgu nodarījumu. Šādas fakultatīvās pazīmes, kuras

¹⁷⁴ skat., piemēram, Lupинская П.Общие положения о доказательствах и доказывании/Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М.,2001. С.163-164

¹⁷⁵ Atzīmējams, ka turpmāk krimināllietā pierādāmie apstākļi, kas izriet no Krimināllikuma prasībām, analizēti, ievērojot uz šo brīdi spēkā esošo KL redakciju. No tās secināms, ka laika gaitā šis skaidrojums var būtiski mainīties (piemēram, ja KL ieviestis juridiskas personas atbildību, iespējams, kardināli mainīsies noziedzīga nodarījuma sastāva izpratne šajās lietās utt.).

¹⁷⁶ Krimināllikums Rīga, 1998

¹⁷⁷ Liholaja V. KL 1.panta komentārs//Krimināllikuma komentāri 1.grāmata Vispārīgā daļa R., 1999. 40.-41.lpp.

noteiktos gadījumos kļūst obligātas var būt – noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laiks, vieta, veids, apstākļi, rīki, līdzekļi, priekšmeti, cietušais.

Noziedzīga nodarījuma subjektīvās pazīmes aptver subjektu un subjektīvo pusi. Subjekta obligātās pazīmes, ņemot vērā to, ka KL paredz tikai fizisku personu atbildību, ir vecums un pieskaitāmība. KL noteiktu pantu dispozīcijā var būt ietvertas arī kāda subjekta papildus pazīmes, kā piemēram, ieņemamais mats, profesija, dzimums u.c. (speciālais noziedzīga nodarījuma subjekts). šādā gadījumā šīs pazīmes ir jākonstatē, lai personu varētu saukt pie atbildības par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu. Subjektīvās puses obligāta pazīme ir vaina nodoma vai neuzmanības formā, savukārt fakultatīvās, kas noteiktā gadījumā var kļūt obligātas, ir motīvs un mērķis.¹⁷⁸

Tādējādi, lai izpildītu kriminālprocesa likumā ietvertu norādi, ka pierādāms ir noziedzīga nodarījuma sastāvs, attiecīgajam pierādīšanas subjektam ir jāpierāda sekojošu faktu esamība (vai neesamība kā pamatojums procesa pārtraukšanai vai attaisnojošam spriedumam) -

- Noziedzīga nodarījuma objekts – konkrētu apdraudētu interešu esamība
- Noziedzīga nodarījuma objektīvā puse, tai skaitā formālos un nošķeltos noziedzīgu nodarījumu sastāvos – konkrēta kriminālsodāma nodarījuma (darbības vai bezdarbības) esamība, bet materiālos noziedzīgu nodarījumu sastāvos blakus šai pazīmei arī kaitīgo seku un cēloņsakarības starp nodarījumu un kaitīgajām sekām fakta esamība. Ja attiecīgā panta dispozīcijā iekļautas objektīvās puses fakultatīvās pazīmes, kā piemēram, nodarījuma vieta, laiks, veids, apstākļi, priekšmets, rīki, līdzekļi, cietušais no noziedzīga nodarījuma, obligāti pierādāmi arī šie apstākļi
- Noziedzīga nodarījuma subjekts – tā vecums un pieskaitāmība, bet ja attiecīgā panta sankcija paredz speciālo subjektu, tad arī pazīmes, kas to papildus raksturo, piemēram, dzimums, profesija, nodarbošanās u.c.
- Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse – vaina, konkretizējot tās formu, kā arī obligāti pierādāmas subjektīvās puses fakultatīvās pazīmes – noziedzīga nodarījuma motīvs un mērķis, ja tās ir ietvertas attiecīgā panta dispozīcijā.

Piemērs

KL 293.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma - Apzināti nelikumīga aizturēšana vai piespiedu atvešana – noziedzīga nodarījuma sastāva pierādīšanai būtu jāpierāda sekojoši fakti

Apdraudētais objekts – jurisdikcijas intereses (kas ļautu šo nodarījumu norobežot, piemēram, no nelikumīgas brīvības atņemšanas)

Objektīvā puse – nelikumīga aizturēšana vai piespiedu atvešana

Subjekts - šajā gadījumā speciālais tiesnesis vai pirmstiesas izmeklēšanas izdarītājs, kurš ir pieskaitāms

Subjektīvā puse - vaina tieša nodoma formā, kā arī mantkārīgs nolūks vai atriebība vai cita personiska interese, kas raksturo motīvu, kāpēc šis noziedzīgais nodarījums tika izdarīts.

¹⁷⁸ sīkāk skat. Krastiņš U. KL 6.-21.p. komentāri// Krimināllikuma komentāri I.grāmata Vispārīgā daļa R., 1999. 55.-106.lpp.

Ja netiktu pierādīts kaut vai viens no minētajiem faktiem, persona par šādu noziedzīgu nodarījumu nevarētu tikt notiesāta (kriminālatbildība vai nu vispār neiestātos, vai arī būtu apsverams jautājums par cita noziedzīga nodarījuma sastāva esamību viņas darbībās)

CITI APSTĀKĻI (FAKTI), KAS VAR IETEKMĒT KRIMINĀLATBILDĪBAS IESTĀŠANOS, KRIMINĀLSODA VEIDU UN APMĒRU

Ietverot likumā norādi uz "citiem apstākļiem, kas var ietekmēt kriminālatbildības iestāšanos, kriminālsoda veidu un apmēru", tiek izmantota vienlaikus gan blanketa norma (atsauce uz KL), gan atsauces norma, jo dažreiz attiecīgos apstākļus var paredzēt arī citi likumi.

Raksturojot apstākļus, kas bez noziedzīga nodarījuma sastāva esamības ietekmē kriminālatbildības iestāšanos, un kuri attiecīgos gadījumos varētu kļūt par obligāti pierādāmiem kriminālprocesā, būtu minami sekojoši

- KL 3.nodaļā paredzētie apstākļi (nepieciešamā aizstāvēšanās; galējā nepieciešamība; aizturēšana, radot personai kaitējumu; attaisnojams profesionāls risks un noziedzīgas pavēles vai rīkojuma pildīšana), kas izslēdz kriminālatbildību¹⁷⁹, kuru pierādīšana nozīmē kriminālatbildības iestāšanās iespējas izslēgšanu

Piemērs

Pierādot, ka persona izdarījusi slepkavību nepieciešamās aizstāvēšanās situācijā, nepārkāpjot tās robežas, tiek pamatots fakts, ka viņa nav saucama pie kriminālatbildības un sodāma, jo viņas darbības nav vērtējamas kā noziedzīgas

- KL 56.pantā paredzētais kriminālatbildības noilgums, kuru konstatējot, persona nav saucama pie kriminālatbildības un sodāma

Piemērs

Persona nav saucama pie kriminālatbildības, ja no brīža, kad tā devusi apzināti nepatiesu liecību (KL 300.p.1.d.) pagājuši seši mēneši. Šādā gadījumā, izbeidzot lietu sakarā ar noilgumu (protams, tas iespējams tikai tad, ja pati persona tam piekrīt), ir jāpamato, ka noilgums tiešām iestājies – noteikts termiņš ir pagājis un tas nav ticis pārtraukts.

- KL 58.pantā paredzētie apstākļi, personas atbrīvošanai no kriminālatbildības, kurus konstatējot procesa virzītājs var atbrīvot personu no kriminālatbildības, taču tas nav obligāti un konkrēts darbības modelis tiek izvēlēts atbilstoši konkrētai situācijai. Saskaņā ar KL apstākļi personas atbrīvošanai no atbildības var būt 1)fakts, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, kuram gan ir KL paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes, bet ar kuru nav radīts tāds kaitējums, lai vajadzētu piespriest kriminālsodu; 2) izlīgums starp cietušo un vainīgo kriminālpārkāpuma lietās, ja cietušais nav

¹⁷⁹ sīkāk skat. Niedre A. KL 3.nodaļas komentāri// Krimināllikuma komentāri 1.grāmata Vispārīgā daļa R., 1999. 123.-137.lpp.

nepilngadīgs, 3) fakts, ka persona palīdzējusi atklāt citas personas izdarītu smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kurš ir smagāks vai bīstamāks par pašas personas izdarīto noziedzīgo nodarījumu¹⁸⁰, 4) citi gadījumi, kas paredzēti KL sevišķajā daļā (piemēram, persona labprātīgi nodevusi nelikumīgi glabāto šaujamieroci, paziņojusi par kukuļdošanu utt.). Latvijas KPK 5-3.pantā un 8.pantā atzīmēts vēl viens apstākļis personas atbrīvošanai no kriminālatbildības, proti, ja noziedzīgo nodarījumu izdarījis nepilngadīgais, tad, ņemot vērā viņa personību lietu var izbeigt, atbrīvojot nepilngadīgo no kriminālatbildības un materiālu nosūtīt uz tiesu audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai.

Piemērs

Lai varētu izbeigt krimināllietu pret personu A. sakarā ar izlīgumu, būtu pierādāms (lēmumā pamatojams), ka ir noticis kriminālpārkāpums, nevis smagāks noziedzīgs nodarījums, ka A. tiešām ir izlīdzis ar cietušo, kurš nav nepilngadīgs un ka cietušajam nekādu pretenziju pret A. nav. Bez tam, ņemot vērā, ka šis būtu krimināllietas izbeigšanas nereabilitējošs pamats, primārais būtu jāpierāda, ka kriminālpārkāpums tiešām ir noticis un ka tajā tiešām ir vainojams A.

- citos likumos minētie fakti, piemēram amnestija. Amnestija var kalpot kā krimināllietas izbeigšanas iemesls, ja šāds amnestijas gadījums ir minēts speciālajā amnestijas likumā un attiecīgā persona piekrīt lietas vai procesa izbeigšanai pret viņu uz šāda pamata

Piemērs

Tiktu izdots Amnestijas likums, kurš paredzētu, ka lietas par noteikta veida noziedzīgiem nodarījumiem pirmstiesas izmeklēšanas laikā tiek izbeigtas. Šādā gadījumā, lai lietu varētu izbeigt uz amnestijas pamata, attiecīgās procesa virzītājam būtu jāpierāda (lēmumā jāpamato), ka noziedzīgs nodarījums ir izdarīts, ka tieši konkrētā persona ir to izdarījusi, ka noziedzīgais nodarījums ir tāds, kāds minēts Amnestijas likumā un ka konkrētā persona piekrīt lietas izbeigšanai uz amnestijas pamata.

- kriminālprocesuālajā likumā minētie fakti, kas nepieļauj turpmāku procesu. Saistībā ar šiem faktiem atzīmējams, ka šajā izpratnē tie aptver tikai tos faktus, kas kā kriminālatbildības iestāšanās izslēgšanas pamatojums paredzēti tikai kriminālprocesuālajā likumā (blakus tiem ir tādi, kuri paralēli paredzēti gan kriminālprocesuālajā, gan krimināllikuma, kā, piemēra, noilgums, izlīgums u.c.). Tādējādi saskaņā ar šobrīd spēkā esošam kriminālprocesuālo tiesību normām, fakti, kuri nepieļauj turpmāku procesu lietā un tādējādi izslēdz personas galīgo saukšanu pie kriminālatbildības un tiesāšanu, minami – personas atzīšana par

¹⁸⁰ Šāda KL redakcija gan spēkā stāties tikai ar 2002.gada 23.maiju līdz ar likuma "Grozījumi Krimināllikumā" (LV 2002.g. 9.maijs) spēkā stāšanos. Līdz šim brīdim spēkā ir KL redakcija, kas paredz personas atbrīvošanu no kriminālatbildības, ja tā būtiski palīdzējusi atklāt organizētas grupas izdarītu smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kurš ir smagāks vai bīstamāks par pašas šīs personas izdarīto noziegumu (spēkā esošā normas redakcija nav saskaņota ar Latvijas KPK nostādņēm, kurā jau ilgāku laiku paredzēta iespēja atbrīvot personu no atbildības, ja tā palīdz atklāt kādas citas personas, ne tikai organizētas grupas, izdarītu noziegumu)

nepieskaitāmu pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, gadījumos, kad lieta nav jāvirza tiesai medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai (ja tiek konstatēta nepieskaitāmība jau noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā, tad šis fakts jau skaidrojams, izmantojot noziedzīga nodarījuma sastāva jēdzienu), pierādījumu trūkums apsūdzētā vainai, spēkā esoša sprieduma vai lēmuma par krimināllietas izbeigšanu par to pašu noziedzīgo nodarījumu esamība, kā arī vainīgās personas nāve.

Piemērs

Prokurors uzskata, ka krimināllietā nav virzāma uz tiesu, jo apsūdzētā vainai nav gūti pietiekami pierādījumi. Pieņemot krimināllietas izbeigšanas lēmumu, pamatojoties uz pierādījumu trūkumus, prokuroram jāpierāda, kāpēc viņš uzskata, ka pierādījumi nav pietiekami – apsūdzību atspēkojošo pierādījumu esamība, iegūto faktisko ziņu ticamības apšaubīšana utt.

➤ u.c. apstākļi, kas var ietekmēt kriminālatbildības iestāšanos.

Savukārt raksturojot apstākļus, kas ietekmē kriminālsoda veidu un apmēru būtu norādāmi sekojoši

- noziedzīga nodarījuma raksturs un radītais kaitējums kā apstākļi, kas saskaņā ar KL 46.p.2.d. tiek ņemts vērā, nosakot sodu.
- vainīgā personība kā apstākļi, ko saskaņā ar KL 46.p.2.d. ņem vērā, nosakot sodu.
- KL 47.pantā paredzētie atbildību mīkstinošie un KL 48.pantā paredzētie atbildību pastiprinošie apstākļi, ko saskaņā ar KL 46.p.2.d. ņem vērā, nosakot sodu.

Piemērs

Piemērojot tiesājamajam konkrētu soda veidu un mēru, tiesa var atsaukties uz atbildību pastiprinošiem, mīkstinošiem apstākļiem (tai skaitā, piemērojot KL 49.p.), apsūdzētā personību, taču šādā gadījumā šie fakti ir jāpierāda (t.i. jāpamato), piemēram, jāpierāda atbildību pastiprinoša apstākļa – noziedzīga nodarījuma izdarīšana grupā – esamība utt.

- KL 59.pantā minētie apstākļi atbrīvošanai no soda un soda izciešanas (1)tie paši, kas atbrīvošanai no kriminālatbildības, 2) personas, kura izdarījusi kriminālpārkāpumu uz alkoholisma, narkomānijas vai toksikomānijas pamata, atbrīvošana no soda izciešanas, ja persona piekritusi ārstēties, 3) ja persona pēc soda piespriešanas saslimusi ar smagu, neārstējamu slimību, arī gara slimību, kura atņēmusi tai iespēju saprast savu rīcību vai vadīt to.

Piemērs

Tiesai, atbrīvojot personu no soda sakarā ar izlīgumu ar cietušo, lēmumā jāpierāda (jāpamato), ka noziedzīgais nodarījums ir noticis, ka šis nodarījums ir kriminālpārkāpums, ka to ir izdarījis tiesājamais, ka tiesājamais ir izlīdzis ar cietušo, kurš nav nepilngadīgs, un kuram nav pretenziju pret tiesājamo

- KL 59.panta 2.d. minētais gadījums, kad tiesa var atbrīvot no soda personas, kuras noziedzīgu nodarījumu izdarījušas, būdamas nepilngadīgas, nosakot viņam audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus.

- KL 52.pantā minētie fakti, kas jāņem vērā, nosakot sodu par sagatavošanos noziedzīgam nodarījumam un noziedzīga nodarījuma mēģinājumu.
- KL 53.pantā minētie fakti, kas jāņem vērā, nosakot sodu par līdzdalībā izdarītu noziedzīgu nodarījumu.
- KL 54.pantā minētie fakti, kas jāņem vērā, personu notiesājot nosacīti.
- KL 60.pantā minētais gadījums par soda samazināšanu, kas paredz samazināt sodu, ja persona pie konkrētiem likumā minētiem nosacījumiem palīdzējusi cita nozieguma atklāšanā.
- KL 61. pantā minētie gadījumi nosacītai pirmstermiņa atbrīvošanai no soda. To piemērojot jāpierāda, ka pastāv KL 61.pantā minētie apstākļi – persona faktiski izcietusi noteiktu daļu soda; viņai nav bijis pārkāpumu; viņa iespēju robežās ir atlīdzinājusi ar noziedzīgo nodarījumu nodarīto materiālo zaudējumu, un, ja noziedzīgo nodarījumu viņa izdarījusi narkomānijas, alkoholisma vai toksikomānijas iespaidā, ka viņa ir piekritusi ārstēties no šīm slimībām .
- citos likumos minētie pamati atbrīvošanai no soda, soda izciešanas vai soda samazināšanai. Piemēram, amnestija.
- citi fakti, kuri var ietekmēt kriminālsoda piespriešanu, tā raksturu un apmēru¹⁸¹.

Nedrīkst arī aizmirst, ka tiesvedībām īpašā kārtībā, tādām kā tiesvedība krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem, ko izdarījuši nepilngadīgie, un it sevišķi tiesvedība medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanā, var būt papildus apstākļi, kuri krimināllietā jāpierāda un kuri ir izšķiroši krimināllietas gala risinājumā. (slimības raksturs u.c.)

Vēlreiz atzīmējams, ka augstākminētais krimināllietā pierādāmo apstākļu uzskaitījums nav vērtējams kā pilnīgs un izsmelošs pētījums par šiem apstākļiem, bet tika dots tikai krimināllietā pierādāmo apstākļu ilustrēšanai nolūkā precīzāk izskaidrot to procesuālo dabu un nozīmi. Tāpat nevar izslēgt iespēju, ka minēto fakti loks laika gaitā tiek sašaurināts (piemēram, izslēdzot iespēju noteikt vieglāku sodu, nekā sankcijā paredzēts), vai arī paplašināts (piemēram, paredzot iespēju krimināllietas izbeigt nosacīti).

2.1.3. SAISTĪTIE FAKTI (*factum probans*) UN PALĪGFAKTI

Saistītie fakti un palīgfakti ir otrā un trešā fakti grupa, kas ietilpināma pierādīšanas priekšmetā. Katrai no šīm grupām ir savas specifiskas iezīmes un kriminālprocesuālā loma pierādīšanā.

¹⁸¹ tuvāk par visiem šeit minētajiem KL pantiem skat Krimināllikuma komentāri 2.grāmata R., 1999.

SAISTĪTIE FAKTI

Saisītītie fakti (kriev. *промежуточные факты*, ang. *relevant facts*, lat.-*factum probans*), kā jau iepriekš minēts, var tikt raksturoti kā *fakti, kuri neietilpst krimināllietā pierādāmo faktu lokā, bet ir ar tiem saistīti un līdz ar to dod pamatu izdarīt secinājumu par krimināllietā pierādāmiem faktiem (apstākļiem)*. Domājams, ka šāda saistīto faktu definīcija būtu ievietojama arī kriminālprocesuālajā likumā.

Jāpiekrīt literatūrā teiktajam, ka "saistītais fakts, (dažreiz dēvēts par "faktu, kas saistīts uz strīdu", "pierādījuma faktu" vai "factum probans") ir fakts, no kura var tikt izsecināta apstākļu, kuri strīdā jāpierāda, esamība vai neesamība¹⁸². Šādu faktu esamības un līdz ar to arī pierādīšanas (nepierādītam "stapfaktam" nebūtu nozīmes "gala jeb izšķirošā fakta" konstatācijā) nepieciešamība pierādīšanā ir acīmredzama, jo bez tās daudzos gadījumos pierādīšana vispār nebūtu iespējama.

"Ja vienīgi apstākļi, kurus lietā būtu iespējams apstiprināt vai atspēkot, būtu strīda fakti, daudzas apsūdzības un aizstāvības izgāztos. Piemēram, ja lieta ir par to, ka vīrietis nožāvis savu sievu, acīmredzami, ka negadījuma aculiecinieks var tiks izsaukts liecināt, ka viņš redzējis šaušanu. Tomēr, daudzās lietās liecinieka liecība, ka viņš strīdā pierādāmo faktu uztvēris pats ar kādu no saviem maņu orgāniem, kas tiktu apzīmēta kā "tiešs pierādījums", ir gluži vienkārši neiespējama. Ļoti bieži vienīgais pieejamais pierādījums ir tāds, kas var nodibināt citu faktu vai faktus, kas ir saistīti ar lietas faktiem, piemēram, pierādījums, ka dienu iepriekš pirms šaušanas vīrietis nopircis ieroci no ieroču pārdevēja; pierādījums, ka policists atradis ieroci apraktu vīrieša dārzā; pierādījums, ka tiesas eksperts atklājis uz ieroča vīrieša pirksta nospiedumus."¹⁸³

Šāda veida faktu iekļaušana pierādīšanas priekšmetā ir pamatojama ar jau norādīto – lai tiem būtu kāda procesuāla nozīme, lai no tiem varētu izsecināt faktu, kam ir nozīme konkrētās lietas izšķiršanā, tiem pašiem jābūt pierādītiem. Nepierādīts starpfakts jeb pieņēmums nevar kalpot par pamatu secinājumu izdarīšanai par faktu, kuram ir izšķiroša nozīme lietas iznākumā.

Piemērs

Ar zādzības izdarīšanas faktu kā gala jeb izšķirošu faktu lietā var būt saistīts fakts par zagto mantu atrašanos pie noteiktas personas. Taču lai no fakta, ka pie konkrētas personas atradušās zagtās mantas varētu izdarīt jebkādu secinājumu par galveno – zādzības faktu, šim mantu atrašanās faktam, kas dotajā gadījumā būtu tikai saistītais jeb starpfakts, ir jābūt pierādītam.

Pierādījumus, ar ko tiek pamatots saistītais fakts, ņemot vērā to saikni ar galveno faktu – krimināllietā pierādāmiem apstākļiem, dēvē par netiešajiem pierādījumiem. Sīkāks netiešo pierādījumu apskats dots pētījuma vēlākā gaitā.

¹⁸² Keane A. The modern law of evidence London. 1996. P.7

¹⁸³ Keane A. The modern law of evidence London. 1996. P.7

PALĪGFAKTI

Palīgfakti (*kriev. вспомогательные факты, angl. collateral facts, subordinate facts*) ir tādi fakti, kuri neietilpst ne krimināllietā pierādāmos faktos, ne saistītos faktos, bet kriminālprocesa pierādīšanas gaitā vajadzīgi tiktāl, cik pamato citu pierādījumu izmantošanas iespējamību. Tādējādi palīgfaktus, ietverot šo definīciju arī likumā, varētu definēt sekojoši

“Palīgfakti ir fakti, ar kuriem tiek pamatota kāda cita pierādījuma ticamība vai neticamība, izmantošanas iespējamība vai neiespējamība pierādīšanā”

Veiksmīgi palīgfaktu jeb papildfaktu procesuālo daba raksturota sekojošā citātā –

“Papildus fakti, dažreiz raksturoti kā “palīgfakti”, ir triju veidu : (i) fakti, kas ietekmē liecinieka kompetenci, (ii) fakti, kas ietekmē liecinieka ticamību, (iii) fakti, dažreiz saukti par “iepriekšējiem faktiem”, kuri ir jāpierāda kā pierādījumu, kuri vērsti uz lietas faktu vai saistīto faktu pierādīšanu, pieļaujamības iepriekšējs nosacījums. Pirmā piemērs varētu būt, ka potenciālais liecinieks slimo ar psihiskiem traucējumiem, kas padara to par liecināšanai nekompetentu. Kā piemērs otra veida papildus faktiem varētu būt, ka liecinieks, kurš liecina, ka redzējis notikumu piecdesmit jardu attālumā, slimo ar acu slimību, kas liedz viņam saskatīt jebko tālāk par divdesmit jardiem. Šāds liecinieks var tikt nopratināts par viņa acu slimību un , ja viņš noliedz tās esamību, kā atspēkošanas pierādījumu var uzklaut okulista atzinumu. Tāpat, liecinieks var tikt nopratināts par viņa aizspriedumiem vai neobjektivitāti pret kādu no iztiesāšanas pusēm un atkal, ja viņš to noliedz, var tikt piestādīti pierādījumi, kas atspēko viņa noliegumu. Trešā veida papildus fakti var tikt ilustrēti, atsaucoties uz likuma pret baumām izņēmumiem: krimināllietās, liecības, ko sniedzis notikuma dalībnieks vai novērotājs ir pieļaujami kā pierādījums tā satura patiesumam, izmantojot izņēmumu likumā pret baumām, ja tiek pierādīts, ka tie veidojušies tādos spontānitātes vai iesaistīšanās apstākļos šajā notikumā, ka izdomājuma vai kļūdas iespējamība var tikt ignorēta. Kā cits piemērs izņēmumam no vispārēja likuma, ka pusei, kura kaut ko prasa, atsaucoties uz dokumenta saturu, ir jāiesniedz šī dokumenta oriģināls ; kopija kā dokumenta satura pierādījums ir pieļaujama tikai tad, ja tiek pierādīts, ka oriģināls ir iznīcināts vai atbilstošā meklēšanā nevar tikt atrasts”¹⁸⁴.

Šobrīd arī spēkā esošajās Latvijas kriminālprocesuālo tiesību normās ir saskatāmi vairāki gadījumi, kuros tiek izmantoti un obligāti ir izmantojami šie palīgfakti. Šādu faktu esamība un to pierādīšanas nepieciešamība ir un vienmēr būs neatņemama pierādīšanas procesa sastāvdaļa.

Ilustrējot palīgfaktu izmantošanu kriminālprocesā, varētu norādīt daudz un dažādus piemērus, taču, ievērojot darba mērķi un ierobežoto apjomu, norādāmi tikai daži – tipiskākie no tiem.

Izpildot savu uzdevumu citu pierādījumu ticamības vai neticamības apliecināšanā, palīgfakti varētu raksturot, piemēram, liecinieka neobjektivitāti, melīgumu u.c.

Piemērs

¹⁸⁴ Keane A. The modern law of evidence London. 1996. P.7

Ja tiesa netic kāda liecinieka liecībām un atsakās tās izmantot kā pierādījumu, tiesai jānorāda, kāpēc tā izslēgusi šīs liecības, jeb, citiem vārdiem sakot, tiesai jāpierāda (jāpamato) šo liecību nepatiesums, līdz ar to neiespējamība tās izmantot kā pierādījumu savam gala lēmumam (ievērojot, ka viena no pierādījumu īpašībām ir ticamība). Šādai pierādīšanai varētu noderēt minētie palīgfakti (iepriekšēja noruna ar kādu no pusēm par apzināti nepatiesu liecību, apsolījums melot, iepriekšēja liecību saskaņošana utt.), taču šie fakti paši par sevi arī ir jāpierāda.

Bez palīgfaktiem ticamības vai neticamības apstiprināšanai var būt arī tādi palīgfakti, kas raksturo citu pierādījumus izmantošanas iespēju pierādīšanas procesā. Šādā nozīmē palīgfakti varētu parādīties situācijā, kad lemjams jautājums par faktisko ziņu avota kompetenci – vai liecinieks bija spējīgs uztvert notiekošo, reproducēt to, vai eksperts bija pietiekami kompetents sniegt atzinumu utt. Tāpat vairākos gadījumos palīg fakts būtu jākonstatē kā “iepriekšējs” fakts, lai vispār kādu pierādījumu varētu izmantot.

Piemērs

Saskaņā ar Latvijas KPK 59.pantu, ja rodas šaubas par liecinieka vai cietušā spēju pareizi uztvert apstākļus, kam nozīme lietā un pareizi par tiem liecināt, obligāti nosakāma ekspertīze. Tas nozīmē, ka šīs ekspertīzes rezultātā sastādītais eksperta atzinums būs pierādījums palīgfaktam, kas nepieciešams, lai noteiktu vai konkrētās personas liecības ir iespējams izmantot pierādīšanā.

Rezumējot augstākteikto, norādāms, ka krimināllietā pierādāmie apstākļi (fakti), saistītie fakti un palīgfakti ir nesaraujami savstarpēji saistīti un veido vienotu pierādīšanas priekšmetu kriminālprocesā.

2.1.4. Fakti, no kuru pierādīšanas procesa dalībnieki ir atbrīvoti

Fakti, no kuru pierādīšanas procesa dalībnieki ir atbrīvoti ir fakti, kuri uzskatāmi par pierādītiem bez papildus procesuālu darbību veikšanas.

Patreiz spēkā esošajās kriminālprocesuālajās tiesību normās šādi apstākļi nav paredzēti, tomēr domājams, ka to ieviešana būtu nepieciešama un lietderīga.

Salīdzinot kriminālprocesuālo tiesību normas ar civilprocesuālajām, atzīmējams, ka Civilprocesa likuma 96.pantā paredzēti pamati atbrīvošanai no pierādīšanas, norādot, ka 1) nav jāpierāda fakts, ko tiesa atzinusi par vispārzināmu, 2) fakti, kas nodibināti ar spēkā stājušos tiesas spriedumu, nav jāpierāda citā lietā kurā piedalās tās pašas puses, 3) likumīgā spēkā stājies tiesas spriedums krimināllietā ir obligāts tiesai, kas izskata lietu par tās personas civiltiesisko atbildību, par kuru taisīts spriedums krimināllietā vienīgi par to, vai noziedzīgā darbība vai bezdarbība ir notikusi un vai to izdarījusi vai pieļāvusi tā pati persona. Šī panta komentāros tiek norādīts, ka par vispārzināmiem atzīstami vēstures un dabas notikumi, kā arī citas vispārzināmas, uz pieredzi pamatotas zināšanas. Tāpat tiek norādīts, ka likuma pantā minētais apstākļu uzskaitījums nav izsmelošs, jo civilprocesā nav jāpierāda arī fakti, ko atzīst otra puse, normatīva akta esamība u.c.¹⁸⁵. Šādus faktus paredz arī jaunais Administratīvā procesa likums, 153.pantā nosakot

¹⁸⁵ Līcis A. CPL 96.p. komentāri//Civilprocesa likuma komentāri K.Torgāna un A.Dudeļa vispārīgā zinātniskā redakcijā R., 1998. 107.-108.lpp.

“Pamats atbrīvošanai no pierādīšanas.

- (1) Ja tiesa atzīt kādu faktu par vispārzināmu, tas nav jāpierāda.
- (2) Fakts, kurš nodibināts ar spēkā stājušos tiesas spriedumu tā rezolutīvajā daļā, nav no jauna jāpierāda, izskatot administratīvo lietu.
- (3) Fakts, kurš nodibināts ar spēkā stājušos tiesas spriedumu tā motīvu daļā, nav no jauna jāpierāda, izskatot administratīvo lietu, kurā piedalās tie paši procesa dalībnieki.
- (4) Fakts, kuru likums uzskata par nodibinātu, nav jāpierāda, izskatot lietu.”

Fakti, kas nav jāpierāda, ir atzīsti arī citu valstu kriminālprocesuālajā zinātnē un normatīvajos aktos. Tā, piemēram, var minēt, ka Krievijas zinātnē tiek atzīts, ka “vispārzināmi fakti (piemēram, vēsturiska notikuma datums) vai prejudiciāli noskaidroti tiek izmantoti kriminālprocesā bez pierādīšanas, ja nerodas šaubas par to ticamību”¹⁸⁶. Prejudīcija nostiprināta arī 1999.gadā pieņemtajā Baltkrievijas Republikas KPK, kur noteikts, ka likumīgā spēkā stājies tiesas spriedums citā krimināllietā ir obligāts procesa virzītājam kā apstākļu noskaidrošanā, tā to juridiskā vērtējumā, savukārt spriedums civillietā procesa virzītājam ir saistošs tikai jautājumā par sabiedriski bīstamā nodarījuma esamību un kaitējuma apmēru, bet nevar norādīt uz secinājumiem par apsūdzētā vainu vai nevainīgumu¹⁸⁷. Nīderlandē savukārt tiek uzskatīts, ka vienīgie fakti, kas var tikt uzskatīti par pierādītiem bez īpašu pierādīšanas līdzekļu izmantošanas, ir vispārzināmi fakti. Ar to tiek saprasti “tādi fakti, kuri katram ir jāzina vai kurus jebkurš var uzzināt no vispārpieejamiem avotiem. Piemēram, ka pusnaktī Nīderlandē ir tumšs, ka saskaņā ar sarakstu vilciens pienāk noteiktā laikā, ka noteikta ceļa daļa atrodas noteiktas pašvaldības teritorijā, ka dziļas emocijas var izsaukt vecu cilvēku nāvi u.c.”¹⁸⁸. Savukārt ASV, cita starpā, saskaņā ar 1967. gada Kriminālprocesa likumu kriminālprocesā pieļaujams nepierādīt faktus, ko kāda puse atzīst attiecīgās iztiesāšanas vajadzībām¹⁸⁹, bet jaunajā Kazahstānas Republikas KPK šim jautājumam velēts atsevišķs pants.

Kazahstānas Republikas KPK¹⁹⁰ 118.pants. Apstākļi, noskaidrojami bez pierādīšanas

Sekojoši apstākļi tiek uzskatīti par noskaidrotiem bez pierādīšanas, ja vien atbilstošā tiesiskā kārtībā netiks pierādīts pretējais

- 1) vispārzināmi fakti;
- 2) mūsdienu zinātnē, tehnikā, mākslā vai amatniecības nozarē vispārpieņemtu izpētes metožu pareizība;
- 3) ar likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu citā lietā konstatēti fakti;

¹⁸⁶ Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М., 2001. С.183-184

¹⁸⁷ Уголовно процессуальный кодекс Республики Беларусь Минск., 2001. С.122

¹⁸⁸ Lensing J. The Netherlands //International Encyclopedia of Law Criminal law Gen. editor R. Blaupain. 1997. P.159

¹⁸⁹ Murphy P. A Practical Approach to Evidence 5th edition. London. 1995. P.536

¹⁹⁰ Уголовно процессуальный кодекс Республики Казахстан Алматы.1998

4) fakts, ka persona zina likumus;

5) fakts, ka persona zina savus profesionālos un amata pienākumus;

6) speciālu zināšanu vai izglītības neesamība personai, kas nav iesniegusi to esamības apliecinājošu dokumentu un nav norādījusi izglītības iestādi vai citu iestādi, kur viņa ieguvusi izglītību vai speciālo sagatavotību

Kā jau atzīmēts, domājams, ka arī Latvijas kriminālprocesuālās attiecības reglamentējošos procesuālos aktos būtu jāparedz fakti, kuri nav jāpierāda. Tādējādi no vienas puses likumā tiktu izslēgta nevajadzīgu strīdu izraisīšanās, atvieglots pierādīšanas process, novēršot nepamatotu laika novilcināšanu.

Paredzot konkrētus faktus, uz kuriem atsaukšanās (pamatošana) būtu iespējama bez to pierādīšanas, varētu tikt piedāvāta sekojoša attiecīgā panta redakcija

“X.pants. Apstākļi, no kuru pierādīšanas procesa dalībnieki ir atbrīvoti

Sekojoši apstākļi uzskatāmi par pierādītiem bez papildus procesuālu darbību veikšanas, ja vien procesa gaitā netiek pierādīts pretējais, -

- *vispārzināmi fakti,*
- *ar likumīgā spēkā stājošos tiesas spriedumu citā krimināllietā vai administratīvā pārkāpuma lietā konstatēti fakti,*
- *fakts, ka persona zina/ viņai vajadzēja zināt normatīvajos aktos paredzētos pienākumus,*
- *fakts, ka persona zina/ viņai vajadzēja zināt savus profesionālos un amata pienākumus,*
- *mūsdienu zinātnē, tehnikā, mākslā vai amatniecības nozarē vispārpieņemtu izpētes metožu pareizība.”*

Attiecībā uz vispārzināmiem faktiem norādāms, ka īpašu atzīmi par to, ka par vispārzināmu faktu katrā konkrētā lietā kādu faktu var atzīt tiesa, kā tas ir izdarīts Civilprocesa likumā, kriminālprocesuālajā likumā ietvert nevajadzētu, jo, domājams, ka šajā kategorijā būtu ietilpināmi tikai tie fakti, kuri nekādu īpašu atzīšanu vairs neprasa. Vispārzināmo faktu tuvāks skaidrojums likumā nebūtu norādāms, atstājot to tiesu prakses un tiesību doktrīnas ziņā. Domājams, ka diezgan veiksmīgs šī jēdziena skaidrojums ir dots iepriekš citētajā J.Lensinga darbā, un pēc šādiem kritērijiem varētu vadīties arī skaidrojot vispārzināmu faktu jēdzienu Latvijā.

Piemērs

Ja kriminālprocesā rastos nepieciešamība spriest par to, ka 1.janvāris ir bijis brīvdiena valsts iestādē strādājošam cilvēkam, nebūtu nepieciešamība pēc šī fakta īpašas pierādīšanas, jo tas, ka 1.janvāris Latvijā ir svētku diena, atzīstams par vispārzināmu faktu.

Runājot par prejudiciāli noskaidrotu faktu, atzīmējams, ka pilnīgi pamatoti literatūrā ir norādīts "prejudiciāls ir nevis likumīgā spēkā stājies spriedums, bet gan spriedumu motīvu daļā ietvertā atbilde uz to tiesību jautājumu, uz kuru tiesai izspriežamajā dzīves gadījumā jāatbild no jauna"¹⁹¹. Sākotnēji, izstrādājot attiecīgā panta projekta variantu, bija vēlme sekot citu valstu piemēram un paredzēt ar jebkuru spriedumu konstatētu faktu kā tādu, kurš neprasa papildus pierādīšanu. Tomēr, iedziļinoties jautājuma būtībā, vairāk pamatots ir risinājums, ka kriminālprocesā kā pierādītus, neveicot īpašas procesuālas darbības, var uzskatīt tikai tādus faktus, kuri konstatēti citās krimināllietās vai administratīvo pārkāpumu lietās pieņemtos spriedumos. Tādējādi faktiski tiek izslēgta iespēja bez pierādīšanas izmantot faktus, kas konstatēti ar spriedumu civillietā. Šāda prejudiciālu faktu šķirošana nosacīta ar to konstatējošo tiesvedību īpatnībām, galvenokārt ar atšķirībām pierādīšanas standarta jeb līmeņa noteikšanā. Pierādīšanas standartam jeb līmenim, par ko tiks sīkāk runāts pētījuma tālākā gaitā, vajadzētu būt praktiski vienādam kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu procesā, jo abos tajos tiek skatīts jautājums par valstisku (publisku) sodu uzlikšanu. Vienāda pierādīšanas standarta piemērošana ļautu tajos sasniegtos rezultātus pielīdzināt. Ieteiktais risinājums patreiz izteikts ar skatu uz nākotni, jo patreiz jautājums par pierādīšanas standartu vienādību abās tiesvedībās ir diskutējams¹⁹².

Kas attiecas uz kriminālprocesuālo un civilprocesuālo tiesvedību, tad atšķirības tajās pierādīšanas standarta jautājumā ir un būs tik nozīmīgas, ka, domājams, nav pieļaujama tajos iegūto rezultātu pielīdzināšana¹⁹³.

Piemērs

Civilprocesā, kā jau atzīmēts iepriekš, nav jāpierāda fakti, ko atzīst kāda no pusēm. Tādējādi, fakts ko atzīst kāda no pusēm var tikt atzīts arī spriedumā, kaut gan patiesībā var neatbilst īstenībai. Kriminālprocesā savukārt fakta atzīšana jāskata kopsakarā ar citiem pierādījumiem un tikai pierādījumu kopums raksturo kāda fakta esamību vai neesamību.

¹⁹¹ Larenz K. Canaris c Methodenlehre der Rechts wissenschaft. 3. aufl. Berlin, Heidelberg. 1995. S.253// Kalniņš E. Publiskās ticamības princips tiesu praksē// Likums un Tiesības 1999.gada novembris 1.sējums nr.3 83.lpp.

¹⁹² šobrīd šis jautājums ir diskutējams, jo sūdzības par administratīvo pārkāpumu lietās pieņemtiem lēmumiem tiek skatītas Civilprocesa likuma kārtībā, kurš paredz sacīkstes principu. Šī situācija ir grozāma, jo publisko sodu piemērošanas sistēmā ir nepamatoti izmantot sacīkstes principu. Šāda situācijas maiņa jau šobrīd paredzēta Administratīvā procesa likumā (L.V. 2001.gada 14.novembris), kurš saskaņā ar šī likuma pārejas noteikumiem, stāsies spēkā 2003.gada 1.jūlijā.

¹⁹³ ņemot vērā šo atziņu, diskutējama ir šobrīd Administratīvā procesa likumā ietvertā nostāja, ka nav jāpierāda tie fakti, kuri konstatēti ar spēkā stājušos tiesas spriedumu jebkurā tiesvedībā, neskatoties uz atšķirībām pierādīšanas standartā.

Savukārt, atzīstot administratīvo pārkāpumu procesā un kriminālprocesā vienādus principus attiecībā uz pierādīšanas standartu, šajos procesos gūtie rezultāti būtu savienojami. Tā, piemēram, ja tiesa personas un Valsts ieņēmumu dienesta strīdā konstatējusi, ka personai ir noteikts nodokļu parāds, tad nebūtu nepieciešams šī nodokļu parāda lielumu vēlreiz pierādīt kriminālprocesā.

Saskaņā ar ieteikto kriminālprocesuālā likuma panta redakciju speciālai pierādīšanai nebūtu pakļauti fakti par to, ka persona zina vai viņai vajadzēja zināt normatīvos aktos paredzētos pienākumus, kā arī savus profesionālos un amata pienākumus. Domājams, ka šī nostāja īpašus komentārus neprasa, tāpat kā nostāja par to, ka nav atsevišķi pierādāma vispārpieņemtu izpētes metožu pareizība.

Attiecībā uz visiem faktiem, kas iepriekš norādīti kā procesā pierādīti bez īpašu procesuālu darbību veikšanas, atzīmējama viena ļoti būtiska iezīme. Tas, ka attiecībā uz šiem faktiem likumā tiek norādīts attiecīgais izņēmums, nenozīmē, ka tie vispār nekad nevar tikt atspēkoti. Šāda likuma nostāja nozīmē tikai to, ka tie ir pieņemti par patiesiem, ja vien procesā noteiktā kārtībā netiek pierādīts pretējais (jautājums par pierādīšanas pienākumu šādā gadījumā tiks risināts pētījuma turpmākā gaitā). Tādējādi jebkurš no šiem faktiem var tikt atspēkots un attiecīgajam faktam pretēja fakta pierādīšanas gadījumā turpmākā pierādīšanas gaitā ņemams vērā fakts, kurš tika pierādīts.

2.2. PIERĀDĪŠANAS SUBJEKTI KRIMINĀLPROCESĀ

2.2.1. PIERĀDĪŠANAS SUBJEKTU IZPRATNE

Tāpat kā attiecībā uz pētījumā iepriekš apskatītajiem jautājumiem, arī šoreiz atzīmējams - problēmas, kas saistītas ar izzināšanas un pierādīšanas subjektu izpratni kriminālprocesā, skatījums kriminālprocesa tiesību teorijā nav viennozīmīgs. Pirmkārt, jau atzīmējams, ka līdz ar to, ka lielākā daļa bijušo padomju valstu kriminālprocesa zinātnieku izzinošo darbību krimināllietas izmeklēšanā izprot kā pierādīšanu, jautājums par izzināšanas subjektiem tiek apskatīts ievērojami retāk. Tomēr atzīmējams, ka zināma vieta tam tomēr ir atvēlēta. Savukārt rietumvalstu zinātnieki, lai arī pierādīšanas un izzināšanas jēdzienus nošķir, tomēr savos pētījos praktiski nepievēršas pierādīšanas subjektu izpratnes teorētiskam skaidrojumam, vairāk akcentējot tieši pierādīšanas pienākuma vai pierādīšanas nastas jautājumu.

Atgriežoties pie pierādīšanas subjektu izpratnes teorētiskā skaidrojuma, atzīmējams, ka bijušo padomju valstu zinātnieki atsevišķos gadījumos atzīst, ka pierādīšanas subjekti ir tikai procesa virzītāji¹⁹⁴, kamēr lielākā daļa kriminālprocesa zinātnieku pie pierādīšanas

¹⁹⁴ Рыжаков А. Курс уголовного процесса (структурно-логические схемы) М., 2001. С. 150

subjektiem bez procesa virzītājiem pieskaita arī t.s. ieinteresētos procesa¹⁹⁵ dalībniekus. Katrs no nosauktajiem veido savu nosacītu pierādīšanas subjektu grupu, un proti, procesa virzītāji ir pierādīšanas subjektu grupa, kurā iekļauti tie kriminālprocesa dalībnieki, kuriem pierādījumu meklēšana, nostiprināšana, pārbaude, novērtēšana ir pienākums. Savukārt t.s. ieinteresētie procesa dalībnieki vai procesa dalībnieki, kuri procesā aizstāv savas vai savu pārstāvamo intereses veido otro pierādīšanas subjektu grupu un, proti, tādu, kurā iekļauti procesa dalībnieki, kuriem nav pienākums piedalīties pierādīšanā, bet kuriem ir tādas tiesības¹⁹⁶. Minētā nostādne ir arī kritizēta vairāku apstākļu dēļ. Viens no diskutējamiem jautājumiem šajā shēmā ir tiesas, tiesneša kā procesa virzītāju iekļaušana pierādīšanas subjektu skaitā. Šī nostādne pelnījusi īpašu uzmanību un tiks apskatīta nedaudz vēlāk. Runājot vēl par konkrēta procesa dalībnieka iekļaušanu konkrētā pierādīšanas subjektu klasifikācijas atzarā, uzmanība būtu veltāma aizstāvim. Pēc vispāratzīta principa aizstāvis tiek atzīts par t.s. ieinteresēto procesa dalībnieku, līdz ar to, ja sekojam iepriekš norādīto autoru koncepcijai, tas iedalāms to pierādīšanas subjektu grupā, kuriem nav pienākums, bet ir tiesības piedalīties pierādīšanā. Šāda nostādne neiztur kritiku jau pēc tās neatbilstības likuma prasībām vien. Paraksti likumos tiek noteikts (tai skaitā to paredz arī Latvijas KPK 97.pants), ka aizstāvim ir pienākums izlietot visus likumā norādītos aizstāvības līdzekļus un paņēmienus, lai noskaidrotu aizdomās turēto, apsūdzēto un tiesājamo attaisnojošos vai viņu atbildību mīkstinošos apstākļus. Protams, šeit nav minēts pierādīšanas jēdziens, bet citētie autori paši visu izmeklēšanas procesu pielīdzina pierādīšanai, līdz ar to, ja viņi būtu secīgi savos pētījumos, viņiem būtu jāatzīst, ka aizstāvim ir pienākums piedalīties pierādīšanā. Līdzīgs norādījums attiecināms arī uz citiem t.s. ieinteresētajiem procesa dalībniekiem, piemēram, uz cietušo, civilprasītāju, civilatbildētāju, to pārstāvjiem, kuriem saskaņā ar KPK ir ne tikai tiesības iesniegt pierādījumus, bet arī pienākums piedalīties izmeklēšanā, piemēram, pienākums sniegt liecības (ar atsevišķiem izņēmumiem), sniegt patiesas liecības utt. Un sekojoši, ja viss izmeklēšanas process tiek definēta kā pierādīšana, tad arī cietušie u.c. ir jāatzīst kā subjekti, kuriem ir pienākums piedalīties pierādīšanā.

Nemot vērā teikto, precīzāku pierādīšanas subjektu klasifikāciju, protams, atbilstoši savai koncepcijai par visa izmeklēšanas procesa jēdzienisko vienādošanu ar pierādīšanu,

¹⁹⁵ Šeit un turpmāk ar terminu "ieinteresētie procesa dalībnieki" tiek saprasti tie procesa dalībnieki, kuriem lietas iznākumā ir personiska interese vai sava pārstāvamā interese.

¹⁹⁶ Meikališa Ā. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca R., 1998. 189.lpp.; Лупинская П. Понятие и общая характеристика доказывания // Курс советского уголовного процесса М., 1989. С.628; Ульянова Л. Доказательства в уголовном процессе : общие положения // Уголовный процесс /под ред. К.Гуценко М., 1997. С.116; Вандышев В. Уголовный процесс Курс лекций Санкт-Петербург, 2002.

izstrādājis R.Jakupovs¹⁹⁷, norādot, ka pēc būtības izdalāmas trīs pierādīšanas subjektu grupas

- pirmā - pierādīšanas subjekti, kuriem likums ir uzlicis pierādīšanas pienākumu - šajā grupā tiek ieskaitīti procesa virzītāji, kā arī aizstāvji un pārstāvji, kuru pienākumus pilda advokāti. Bez tam autors norāda, ka ir arī tāda grupa subjektu, kuriem pienākums piedalīties pierādīšanā ir morāls vai sabiedriska (atbilstoši mūsu tiesību normās ietvertai izpratnei tādi varētu būt likumiskie pārstāvji. Šī nostādne būtu stingri saistībā ar šī jautājuma patreizējo tiesisko regulāciju Latvijā, jo, piemēram, vecākiem, aizbildņiem, aizgādņiem arī ar likumu (Civillikums) uzlikts pienākums rūpēties par savā varā esošajām personām. Tāpat arī organizāciju vadītājiem gan likums, gan organizācijas statusu nosakošais dokuments (statūti, nolikums utt.) uzliek pienākumu rūpēties par organizācijas tiesībām utt.
- otrā - pierādīšanas subjekti, kuriem likums nav uzlicis pienākumu piedalīties pierādīšanā, bet ir piešķīris viņiem šādas tiesības. Pie šiem subjektiem R.Jakupovs pieskaita aizdomās turēto, apsūdzēto. Šī norāde būtu vērtējama kā atbilstoša R.Jakupova izstrādātajai koncepcijai. Jo, lai gan varam iebilst, ka arī minētajiem procesa dalībniekiem ir pienākums piedalīties izmeklēšanā (piemēram, pienākums ierasties), tomēr piedalīties izmeklēšanas darbībās viņiem pienākuma nav.
- trešo grupu pēc autora uzskatiem sastāda tādi pierādīšanas subjekti, kuriem ir gan pienākums, gan tiesības piedalīties pierādīšanā. Šai pierādīšanas subjektu grupai viņš pieskaita cietušo, civilprasītāju, civilatbildētāju, apsūdzētā likumisko pārstāvi.

Lai gan, kā jau norādīts, šis būtu vērtējams kā konceptuāli precīzāks pierādīšanas subjektu iedalījums, tomēr tas neatbilst aizstāvamajai koncepcijai, kura sludina izziņāšanas un pierādīšanas procesu nesakrišanu.

Daudzos kriminālprocesa zinātnieku darbos pie procesa dalībnieku klasifikācijas esošās grupas - pierādīšanas subjekti bieži parādās otra grupa - subjekti, kuri iesaistīti pierādīšanā¹⁹⁸. Nereti šī klasifikācija ir nesekmīga, jo atsevišķi procesa dalībnieki (piemēram, cietušais) tikpat veiksmīgi var tikt pieskaitīti gan pie vienas, gan pie otras procesa dalībnieku grupas.

Pierādīšanas jēdziens bieži tiek izmantots pie procesa dalībnieku klasifikācijas arī citu autoru darbos. Tā, piemēram, N. Jakuboviča¹⁹⁹ visus pirmstiesas izmeklēšanas dalībniekus iedala trijās grupās 1) amatpersonas, kas veic lietvedību, 2) personas, kas

¹⁹⁷ Якупов Р. Доказывание и уголовном процессе М., 1975. С.176

¹⁹⁸ Skat., piemēram, Перухин И. Понятие и классификация субъектов доказывания // Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.495

¹⁹⁹ Якубович Н. Теоретические основы предварительного следствия М., 1975. С.51

krimināllietas izmeklēšanā piedalās, bet kurām nav pierādīšanas pienākuma, bet kuras var izteikt savu viedokli par izlemjamiem jautājumiem (aizdomās turētais, apsūdzētais, aizstāvis, civilprasītājs, civilatbildētājs, cietušais un to pārstāvji), 3) personas, kurām pierādīšanā nav tiesību (liecinieks, eksperts u.c.) .

V.Božjevs savukārt starp visiem procesa dalībniekiem kā piekto grupu izdala personas, kas iesaistās tiesvedības sfērā sakarā ar pierādīšanas procesu - liecinieki, eksperti u.c.²⁰⁰

Iepriekš teiktais vēlreiz apliecina kriminālprocesa zinātnē vienu no vadošajām tendencēm, kas, pirmkārt nosacīta ar izmeklēšanas procesa jēdzienisko vienādošanu ar pierādīšanu. Tomēr šī iezīme vien neizskaidro vadošā pierādīšanas subjekta jēdziena esamību, jo secīgi lietojot jēdzienus, tādā gadījumā būtu jāatzīst, ka visi kriminālprocesa dalībnieki jeb subjekti ir arī pierādīšanas subjekti²⁰¹, jo visi viņi ir kaut kādā veidā iesaistīti vai piesaistīti informācijas ieguves procesam. Otra vadošā tendence, kas izskaidro nule minēto, ir tā, ka, kā jau minēts, izmeklēšana lielākoties tiek definēta kā kompetentu valsts iestāžu un amatpersonu darbība. Līdz ar to, citiem kriminālprocesa subjektiem tiek izdalīta it kā pakārtota loma.

Bez tam, kriminālprocesa tiesību teorijā bieži tiek minētas arī citas pazīmes, pēc kurām konkrēts procesa dalībnieks ir pieskaitāms pierādīšanas subjektu lokam. Kā izplatītākā minama sekojoša - atsevišķi zinātnieki norāda, ka par pierādīšanas subjektiem jāatzīst tās personas, kurām pierādīšanā ir pastāvīga, nevis vienreizēja vai epizodiska loma, kā arī tās personas, kurām lietā ir patstāvīgas procesuālas intereses²⁰². Domājams, ka šādu kritēriju izvirzīšana procesa dalībnieka atzīšanai par pierādīšanas subjektu, nebūtu atbalstāma, jo šādā gadījumā būtisko aizstāj mazsvarīgais vai otršķirīgais. Pamatotāk būtu kādu noteiktu procesa dalībnieku pieskaitīt pie pierādīšanas subjektiem, vadoties tikai un vienīgi pēc viena kritērija, proti, vai viņš ir tiesīgs veikt procesuālu pierādīšanu. Pierādīšanas funkcijas esamība vien ļauj procesa dalībnieku kvalificēt kā pierādīšanas subjektu, līdz ar to nepamatota ir arī vēl kādas citas pazīmes, t.sk. personīgās intereses nepieciešamība, jo, izdalot visu procesa dalībnieku vidū pierādīšanas subjektus, par pamatu netiek ņemta un netiek ievērota personas ieinteresētība lietā, bet gan tās loma pierādīšanā kriminālprocesā.

²⁰⁰ Уголовный процесс / Под ред. Божьева П. М., 1989. С.58

²⁰¹ Šāds viedoklis kriminālprocesuālajā literatūrā arī ir izteikts. Skat., piemēram, Арсеньев В. О понятии и круге субъектов доказывания по уголовным делам // Теория и практика установления истины в правоприменительной деятельности Иркутск, 1985. С.27

²⁰² Skat., piemēram, Петрухин И. Понятие и классификация субъектов доказывания // Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.494

Literatūrā ir izteikts arī viedoklis, kurā par pierādīšanas subjektiem tiek atzītas visas tās personas, kuras kriminālprocesuālajā likumā tiek pieļautas kā faktisko ziņu avoti, kā arī personas, kuras vada procesu, t.i. procesa virzītāji, jo visas tās pilda pierādīšanas funkciju²⁰³. Arī šī nostādne pakļaujama zināmai kritikai noteiktu apsvērumu dēļ, un tieši, sakarā ar faktisko ziņu avotu kā pierādīšanas subjektu atzīšanu. Tik tiešām jāatzīst, ka faktisko ziņu avoti daļā gadījumu var sniegt ne tikai informāciju, bet arī tās pamatojumu (lai gan atsevišķos gadījumos šāds pamatojums var arī nebūt), taču šis apstāklis vien neļauj tos kvalificēt kā pierādīšanas kriminālprocesā subjektus. Šādam uzskatam ir salīdzinoši vienkāršs pamatojums. Atgādināsim šajā pētījumā iepriekš norādīto par atsevišķu pierādīšanas teorijas jēdzienu izpratni -

- Pierādīšana ir kriminālprocesuālā likumā noteiktā kārtībā veikta darbība pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošanā ar pierādījumiem
- Pierādījumi krimināllietā ir jebkuras likumā paredzētā kārtībā iegūtas un likumā noteiktā procesuālā formā nostiprinātas ziņas par faktiem, ko procesa dalībnieki savas kompetences robežās izmanto pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošanā. Kā pierādījumus procesa dalībnieks var izmantot tikai tādas ziņas par faktiem, kas ir ticamas, attiecināmas un pieļaujamas un kas ir nostiprinātas liecībās, ekspertu atzinumos, lietiskajos pierādījumos, procesuālo darbību protokolos un citos dokumentos.

No teiktā izriet, ka par kriminālprocesuālās pierādīšanas subjektu atzīstami tikai tie procesa dalībnieki, kuri pamato apgalvojumus par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem faktiem, bez tam dara to, izmantojot procesuālus pierādījumus. Tādējādi, faktisko ziņu avoti (liecinieks, cietušais, apsūdzētais, eksperts u.c.²⁰⁴), sniedzot noteiktu informāciju un pat pamatojot to, nav procesuālas pierādīšanas subjekti. Citiem vārdiem sakot, var norādīt, ka šie subjekti, protams, var veikt darbības, kas saskaņā ar loģikas atziņām vērtējamas kā pierādīšana, taču tā nebūs kriminālprocesuāla pierādīšana. Tāpat kā procesuāla pierādīšana atšķirama no pierādīšanas vispār kā tās specifisks veids, kas raksturīgs ar noteiktu mērķi un specifiskiem argumentiem – tiesu pierādījumiem, tā arī kriminālprocesuālās pierādīšanas subjekti atšķirami no pierādīšanas subjektiem vispār. Tāpat atzīmējams arī tas, ka savas darbības rezultātā šie faktisko ziņu avoti tikai rada pierādījumu jeb līdzekli kriminālprocesuālai pierādīšanai lietā.

²⁰³ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Авторсферат. Киев, 1990. С.27-28

²⁰⁴ Šeit šie procesa dalībnieki uztverami tikai kā faktisko ziņu avoti, kā informācijas sniedzēji, jo citos gadījumos, piemēram, kad apsūdzētais vai cietušais uzstājas tiesu debatēs, viņu loma ir cita un tādā gadījumā, protams, tie var būt pierādīšanas subjekti.

Teikto var ilustrēt ar piemēru –

Blakus tādiem faktisko ziņu avotiem kriminālprocesā kā liecības sniedzošās personas, atzīmējams vēl tāds faktisko ziņu avots kā eksperts. Atšķirībā no liecības sniedzošajām personām, ekspertu raksturo tas, ka brīdī, kad viņš tiek iesaistīts kriminālprocesā, viņam vēl nav ziņu par izmeklējamā noziedzīgā nodarījuma apstākļiem. Līdz ar to, lai atbildētu uz uzdotajiem jautājumiem, ekspertam sākotnēji lietas apstākļi ir jāizzina, tikai tad viņš var izdarīt par tiem secinājumus, izvirzīt apgalvojumus, tos pamatot. Secīgi, eksperta darbībā jāatšķir izzināšana un pierādīšana (bet ne kriminālprocesuāla pierādīšana). Neapšaubāmi, ka arī liecinošo personu kā faktisko ziņu nesēju darbības pirms pierādīšanas akta vienmēr ir bijis izzināšanas akts, taču pēdējais nav saistīts ar konkrēto faktu izmeklēšanas procesu, bet bijis pirms tam. Eksperta darbības izzināšanā un pierādīšanā skatāmas kriminālprocesa ietvaros. Sākotnēji eksperts izmeklē viņam nodotos objektus, t.i. veic praktiskas darbības, tad, piemērojot zinātnes atziņas, izdara secinājumus sev - šī eksperta darbība ir izzināšana. Vēlāk eksperts savus secinājumus publisko, norādot paša izdarīto secinājumu un pamatojot to, t.i. sastāda eksperta atzinumu. Atzīstot eksperta atzinuma pamatoības nepieciešamību²⁰⁵, lielākā daļa autoru tomēr neatzīst ekspertu par pierādīšanas subjektu. Vieni autori vispār neatzīst eksperta piedalīšanos pierādīšanas procesā²⁰⁶, savukārt citi, izslēdzot viņu no pierādīšanas subjektu loka, pieskaita subjektiem, kas saistīti ar pierādīšanu²⁰⁷. Pēdējais norādījums šķiet pareizs, jo pats eksperts neveic pierādīšanu kriminālprocesuālā nozīmē, kā tas atzīmēts jau iepriekš, bet rada pierādīšanas līdzekli, tādā veidā būdams saistīts ar pierādīšanas procesu. Pēdējo gadu literatūrā ir izskanējis arī viedoklis par to, ka eksperts būtu atzīstams par pierādīšanas subjektu. Tā, piemēram, šādu uzskatu pauž A. Belkins, kurš ekspertu piedāvā iekļaut pierādīšanas subjektu skaitā tāpēc, ka arī eksperts piedalās pierādījumu izmeklēšanā, lietas faktisko apstākļu novērtēšanā, atsevišķos gadījumos (darbs ar mikroobjektiem) arī pierādījumu savākšanā²⁰⁸. Jāatzīst, ka eksperts tiešām piedalās lietas faktisko apstākļu izvērtēšanā, jo tas viņam nepieciešams sava uzdevuma izpildīšanai, taču šis apstāklis nekādi nevar būt pamatā viņa atzīšanai par pierādīšanas subjektu, jo šī darbība nav pierādīšana, bet, kā jau norādīts, izzināšana.

Tādējādi, atzīstot, ka par pierādīšanas subjektiem kriminālprocesā būtu uzskatāmi visi procesa dalībnieki, kuri ir tiesīgi veikt procesuālu pierādīšanu, var ierosināt attiecīgo atziņu izteikt kriminālprocesuālajā likumā sekojošā veidā

‘‘Par pierādīšanas subjektiem uzskatāmi visi procesa dalībnieki, kuriem ar šo likumu uzlikts pienākums vai piešķirtas tiesības veikt pierādīšanu.’’

Tādējādi pierādīšanas subjektiem būtu pieskaitāmi procesa virzītāji²⁰⁹ un t.s.

²⁰⁵ Skatīt, piemēram, Винберг А. Малаховская Н. Судебная экспертология Волгоград. 1979. С.37; Петрухин И. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе М.. 1964. С.42

²⁰⁶ Skatīt, piemēram, Фаткуллин Ф. Общие проблемы процессуального доказывания Казань. 1973. С.80

²⁰⁷ Skatīt, piemēram, Петрухин И. Субъекты доказывания // Теория доказательств в советском уголовном процессе С.495

²⁰⁸ Белкин А.Р. Теория доказывания М.. 1999.С.27

²⁰⁹ Ar procesa virzītājiem kriminālprocesā saprot valsts iestādes vai amatpersonas, kurām ar likumu uzlikts pienākums uzsākt tiesvedību, virzīt to, pieņemt tiesvedības virzību noteicošus lēmumus un kuras ir atbildīgas par tiesvedības gaitu un tās rezultātu. Saskaņā ar šī brīža Latvijā spēkā esošo kriminālprocesuālo likumdošanu par procesa virzītājiem uzskatāmi izziņas izdarītājs, izziņas iestāde un izziņas iestādes priekšnieks, prokurors un tiesa (tiesnesis) (sīkāk skat. Meikalīša Ā. Strada K. Kriminālprocesa tiesības Vispārīgā daļa Shēmas 2.papildinātais un labotais izdevums R.. 2001 72.-85 lpp.)

ieinteresētie procesa dalībnieki²¹⁰ (aizdomās turētais, apsūdzētais, tiesājamais, cietušais, civilprasītājs, civilatbildētājs, viņu pārstāvji, tai skaitā likumiskie, kā arī aizstāvis).

Savukārt pievēršoties jautājumam par pierādīšanas subjektu klasifikāciju, atzīmējams, ka nosacīti visus pierādīšanas subjektus var iedalīt trijās grupās

- pierādīšanas subjekti, kuriem pierādīšana ir pienākums,
- pierādīšanas subjekti, kuriem pierādīšana ir tiesības,
- pierādīšanas subjekti, kuriem pierādīšana ir gan tiesības, gan pienākums, atkarībā no konkrētiem lietas apstākļiem.

Attiecībā uz šo klasifikāciju tiek lietots apzīmējums "nosacīta", jo faktiski saskaņā ar spēkā esošo likumu Latvijā, šobrīd saskatāmas tikai pirmās divas pierādīšanas subjektu grupas, savukārt saskaņā ar tālākā pētījuma gaitā piedāvāto situācijas risinājuma modeli, vairumā gadījumu būtu iespējama tikai 1. un 3. grupas pierādīšanas subjektu pastāvēšana. Praktiski uz visiem pierādīšanas subjektiem varētu tikt modulētas situācijas, kad pierādīšanas pienākums vai vismaz pienākums norādīt uz iespējamo pierādījumu avotiem, var tikt pārņemts no procesa virzītāja (vai apsūdzētāja) uz citiem pierādīšanas subjektiem.

Ņemot vērā minēto, domājams, ka lietderīgāk būtu apskatīt nevis iepriekš norādītās subjektu grupas, bet gan katru pierādīšanas subjektu atsevišķi, norādot to vietu un lomu pierādīšanā.

Taču pirms vēl uzsākt šī jautājuma sīkāku apskatu, atzīmējams, ka ir lietderīgi apskatīt vairākus svarīgus aspektus saistībā ar pierādīšanu un uz to tiesīgiem subjektiem. Kā jau norādīts, pierādīšanas subjekti ir tie procesa dalībnieki, kuriem ir vai nu tiesības vai pienākums pierādīt. Pierādīšanas tiesības mēs izprotam kā tiesības izvirzīt kādu apgalvojumu un pamatot to ar pierādījumiem, nolūkā panākt labvēlīga nolēmuma pieņemšanu lietā. Šī izpratne ir visai vienkārša un īpašas problēmas nerada. Jautājums ar pierādīšanas pienākumu ir nedaudz sarežģītāks. Pierādīšanas pienākuma procesuālajam jēdzienam, pievēršoties tam no dažādiem rakursiem, ir dažādas izpratnes. Šībrīža izvirzītās problēmas kontekstā būtu svarīgi atzīmēt, ka pierādīšanas pienākumam kā nolēmumu, izteikumu u.t. pamatošanas pienākumam ir divi izpratnes veidi

- viens raksturo pierādīšanas pienākumu kā pienākumu kaut ko pierādīt noteiktam, konkrēti identificējamam adresātam, nolūkā pārliecināt to pieņemt atbilstošu galīgo

²¹⁰ Ar krimināllietā ieinteresētajiem procesa dalībniekiem saprot procesa dalībniekus, kuriem piemīt sekojošas pazīmes - tiem visiem kriminālprocesā ir sava (vai pārstāvamo, aizstāvamo) personiska interese, ko aizsargā likums, -tiem visiem likums ir piešķīris tādas tiesības, lai aktīvi varētu piedalīties procesā, un šo tiesību realizācijas gaitā ietekmēt izmeklēšanas gaitu un rezultātu, -neviens no viņiem nav tiesības pieņemt lēmumus tiesvedībā, noteikt tiesvedības virzienu, -tie visi ir pakļauti kriminālprocesuālai kārtībai (sīkāk skat. Meikališa Ā. Strada K. Kriminālprocesa tiesības Vispārīgā daļa Shēmas 2. papildinātais un labotais izdevums R., 2001. 86.-116.lpp.)

nolēmumu lietā (šeit visspilgtākais piemērs ir tiesas debašu runas – debašu dalībnieki izvirza kādu apgalvojumu un pierāda to, nolūkā panākt, lai tiesa pieņem noteiktu nolēmumu);

- otrs savukārt raksturo pierādīšanas pienākumu kā šo galīgo nolēmumu pamatošanas pienākumu. Šeit adresāts nav konkrēti identificējams un, varam teikt, ka tas ir jebkurš cilvēks, jebkurš sabiedrības pārstāvis (piemērs – sprieduma pamatošana).

Šīs iezīmes ņemtas vērā arī turpmākajā pētījuma gaitā, atklājot konkrētu procesa dalībnieku procesuālo lomu pierādīšanā.

2.2.2. PROCESA VIRZĪTĀJI KĀ PIERĀDĪŠANAS SUBJEKTI

Jautājums par procesa virzītāju ieskaitīšanu pierādīšanas subjektu lokā ir risināts vairāk vai mazāk viennozīmīgi, un tie tiek atzīti par pierādīšanas subjektiem, iekļaujot tos pierādīšanas subjektu grupā – pierādīšanas subjekti, kuriem pierādīšana ir pienākums. Uzreiz atzīmējams, ka, ņemot vērā iepriekš norādītos pierādīšanas pienākuma izpratnes veidus, var norādīt, ka procesa virzītāji ir pierādīšanas subjekti tieši otrajā pierādīšanas pienākuma jēdziena izpratnē, jo jebkuram nolēmumam, ko tie pieņem, ir jābūt pamatotam ar procesuāliem pierādījumiem, tātad – pierādītam. Savukārt pirmajā izpratnē procesa virzītāji nebūs pierādīšanas subjekti, jo tie neveic pierādīšanu attiecībā uz konkrētu adresātu, nolūkā panākt vēlama nolēmuma pieņemšanu. Šādu lietas gala nolēmumu (sprieduma, lēmuma par krimināllietas izbeigšanu) pamatošanas jeb pierādīšanas adresāts – sabiedrība.

Piemērs

Ja prokurors pieņem lēmumu par krimināllietas izbeigšanu, šis lēmums viņam ir jāpierāda, t.i. jānorāda uz kādiem pierādījumiem pamatojoties tas ir pieņemts – šajā gadījumā viņš darbojas kā pierādīšanas subjekts gan uz personu, attiecībā uz kuru lēmums ir pieņemts, gan uz cietušo, gan uz pārējo sabiedrību. Šāda pierādīšana nenotiek nolūkā panākt kāda cita labvēlīga nolēmuma pieņemšanu.

Savukārt, izmantojot procesuālo pierādīšanu kā veidu, lai pārliecinātu konkrētu adresātu par noteikta nolēmuma pieņemšanas nepieciešamību (princips – ja es pierādīšu kādas noteiktas tēzes patiesumu, tas izsauks attiecīga nolēmuma pieņemšanu) prokurors darbojas, piemēram, uzstājoties tiesu debatēs. Taču šeit viņš vairs nav procesa virzītājs, bet gan ieinteresētais lietas dalībnieks – apsūdzētājs.

Analizējot šo jautājumu sīkāk, atklājas sekojoša aina - procesa virzītāji neapšaubāmi ir pierādīšanas subjekti, tomēr nedrīkst aizmirst arī to, ka procesa gaitā tie pilda ne tikai pierādīšanas, bet arī izziņāšanas funkcijas. Jāatgādina, ka saskaņā ar atbalstāmo koncepciju, pierādīšanas jēdziens nav identificējams ar visu krimināllietas izmeklēšanu, bet gan tikai tās daļu, proti ar to, kas saistīta ar izvirzītā apgalvojuma pamatojumu. Procesu, kas pamatā iepriekš norādītā apgalvojuma izveidošanai, konstruēšanai, proti, informācijas iegūšanu, tās

patiesuma pārbaudi utt. mēs dēvējam par izzināšanu un līdz ar to šī procesa subjektus par izzināšanas subjektiem.

Autori, kas šādu atziņu neatbalsta, nonāk pretrunā ar loģikas atziņām. Atsevišķos gadījumos paši zinātnieki norāda uz šo savstarpējo nesaskaņotību. Tā, piemēram, V. Baņins atzīst, ka izzināšanas iestāde, izmeklētājs²¹¹ un tiesa no kriminālprocesa zinātnes viedokļa ir pierādīšanas subjekti, bet “no gnozeoloģiskā viedokļa tas nozīmē, ka viņi parādās kā izzināšanas subjekti”²¹². Kā jau atzīmēts iepriekš, apšaubāma ir šādas terminoloģiskas nošķirtības esamība, jo loģikas kā vispārējas zinātnes izstrādātie jēdzieni atbilstoši būtu jālieto arī speciālajās zinātnēs, tai skaitā kriminālprocesā.

Tādējādi, atzīstot procesa virzītājus gan par pierādīšanas, gan izzināšanas subjektiem kriminālprocesā, šīs divas viņu funkcijas katrā konkrētajā gadījumā jāprot nošķirt.

Visu citu procesa virzītāju, izņemot tiesas (tiesneša), atzīšana par pierādīšanas subjektiem, literatūrā īpaši netiek kritizēta, tāpēc arī šajā pētījumā tuvāk šis jautājums netiks skatīts. Savukārt tiesas (tiesneša) loma pierādīšanā tiek īpaši diskutēta un līdz ar to pamatojumam, kāpēc tiesa (tiesnesis) būtu jāatzīst par pierādīšanas subjektu jāvelta sevišķa vērība, apskatot šo jautājumu detalizētāk.

TIESA KĀ KRIMINĀLPROCESUĀLĀS PIERĀDĪŠANAS SUBJEKTS

Nevienam nav noslēpums, ka tiesai kriminālprocesā piešķirta izšķiroša loma. Saskaņā ar šī jautājuma patreizējo tiesisko ietēru Latvijā, tiesa ir vienīgā, kas var atzīt personu par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā uz piespriet kriminālsodu. Šajā pētījumā nepievērsīsimies izteiktajiem ierosinājumiem šo nostāju pārskatīt un atsevišķas sodīšanas funkcijas nodot prokuroriem, jo neskatoties uz to, kā šī diskusija beigsies un vai tiks veiktas kādas izmaiņas tiesību normās, tiesas lomas aktualitāte paliks nemainīga. Līdz ar to nemainīgi aktuāls ir arī jautājums par tiesu kā pierādīšanas subjektu.

Atsevišķi autori tiesu atzīst par pierādīšanas subjektu, norādot “ir jāsaka pavisam noteikti, ka tiesa veic pierādīšanu, taču uz to negulstas apsūdzētā vainas pierādīšana”²¹³. (kā redzam, šeit autors ir skatījies tikai iepriekš norādīto pierādīšanas pienākuma pirmo izpratnes veidu).

Attiecībā uz tiesas (tiesneša) procesuālo lomu krimināllietas iztiesāšanā ir izteikts arī pretējs viedoklis un proti, ka tiesa nav pierādīšanas subjekts, neskatoties uz to, ka tai ir

²¹¹ Atbilstoši mūsu likumdošanai šobrīd - prokurors

²¹² Бањин В. Гносеологическая и правовая природа предмета доказывания в советском уголовном процессе Уфа, 1975. С.197

²¹³ Жажицкий В. Доказывание и доказательства в уголовном процессе // Уголовный процесс Под ред. Башкатова Н. М., 2001. С.112

tiesības pašai pēc savas iniciatīvas vākt pierādījumus. Šāds uzskats tiek motivēts ar to, ka tiesa spriež tiesu²¹⁴. Arī šis uzskats pakļaujams kritikai no aizstāvamās pozīcijas viedokļa, jo netiek ņemtas vērā dažādas funkcijas, ko realizē tiesa, kā arī tas, ka pašai tiesas spriešanai arī ir raksturīgas divas formas - pierādīšana un izzināšana. Proti, tiesas darbība kā izzināšana vērtējama tad, kad tiesa noskaidro lietas apstākļus, bet kā pierādīšana tad, kad tā dod atzinumu par notikuma fakta esamību vai neesamību, izvērtē to, t.i. izsaka apgalvojumu un to pamato.

Neatzīstot tiesu par pierādīšanas subjektu, visai pretrunīgu viedokli izsaka R.Rahunovs. Atbildot uz jautājumu, vai tiesa nodarbojas ar pierādīšanu, viņš norāda: "Domājams, ka līdz aiziešanai uz apspriežu telpu, tiesa izpēta, pārbauda, izmeklē pierādījumus. Bet tā nav darbība vainīguma vai nevainīguma pierādīšanā. Tiesas pierādīšana izpaužas notiesājoša vai attaisnojoša sprieduma .. pamatošanā"²¹⁵. R.Rahunova pozīcijas pretrunīgums izpaužas tanī apstākļī, ka pēc būtības pamatoti atsevišķas tiesas darbības dēvējot par pierādīšanu, viņš tomēr neatzīst tiesu par pierādīšanas subjektu.

Daži zinātnieki, analizējot tiesas lomu procesā, norāda uz dažādo šī jautājuma skatījumu civilprocesuālajā un kriminālprocesuālajā zinātnē. Skaidrojot atšķirību, kāpēc civilprocesā tiesu parasti skata kā izzināšanas subjektu, bet kriminālprocesā - kā pierādīšanas subjektu, piemēram, A.Šeifers norāda, ka šis apstākļis izskaidrojams ar to, ka kriminālprocesā pirms lietas izskatīšanas tiesā ir tās materiālu pirmstiesas procesuālā izmeklēšana²¹⁶. Jāpiekrīt, ka šāds pamatojums minēto atšķirību izskaidrošanai nav atbalstāms, un gan civilprocesā, gan kriminālprocesā tiesa, kā arī citi procesa virzītāji atzīstami gan par pierādīšanas, gan par izzināšanas subjektiem²¹⁷. Piemēru šādam apgalvojumam visvienkāršāk konstruēt uz kādas no privātsūdzību lietu izskatīšanas bāzes. Saskaņā ar Latvijas KPK 111.p. 4.pkt. pie vispārējiem apstākļiem pirmstiesas izmeklēšana privātsūdzības lietās nenotiek. Tātad vienīgais procesa virzītājs ir tiesa. Lietas izskatīšanas gaitā tiesa izzina lietas apstākļus, uzklauso cietušo, tiesājamo, lieciniekus, eksperta

²¹⁴ Skat., piemēram, Строгович М. Курс советского уголовного процесса М., 1958. С.112., 187 ; Строгович М. Курс советского уголовного процесса М., 1968. Т.1 С.353-358 ; Белкин А.Р. Теория доказывания М., 1999.С.26 – autors norāda, ka šāds uzskats ir kā nonāk pretrunā ar Krievijas tiesību normām, kurās tiesai ir piešķirtas tiesības vākt pierādījumus, tomēr pats par sevi izriet no pušu sacīkstes principa tiesā kas paredz tiesu tikai kā pušu sniegto pierādījumu uzklaustītāju un izvērtētāju, kurai nevajadzētu un kura nevarētu piedalīties pierādījumu vākšanā un līdz ar to pierādījumu bāzes veidošanā. Tieši šie apsvērumi ir pamatā tam, ka A.Belkins uzskata par nepareizu tiesas atzīšanu par pierādīšanas subjektu

²¹⁵ Рахунов Р. Участники уголовно-процессуальной деятельности М., 1961. С.46

²¹⁶ Шейфер А. Собираение доказательств в советском уголовном процессе Саратов, 1986.С.8-9

²¹⁷ Šādu uzskatu skatīt, piemēram, Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев, 1990. С.27-28

atzinumu, apskatot dokumentus utt., t. i. "ievāc" informāciju par notikušo faktu, veic darbības šīs informācijas patiesuma pārbaudei, novērtēšanai. Šajā darbības posmā tiesa iegūst sev nepieciešamos datus, lai gūtu priekšstatu par situāciju, kuras juridisko izvērtējumu tai vajadzēs sniegt. Veicot šīs darbības, procesuāli tiesisko attiecību rakursā tiesa vērtējama kā izzināšanas subjekts. Tomēr tiesas darbība neizbeidzas tikai ar to, ka tā noskaidro lietas apstākļus un izdara par tiem secinājumus sev, tās būtība ir valsts vārdā izdarīt kāda fakta juridisku vērtējumu un pamatot to. Brīdī, kad tā sava izvirzītā vērtējuma (sprieduma, lēmuma) pamatošanai izvirza argumentus, tiesa no izzināšanas subjekta pārtop pierādīšanas subjektā. Šajā vienkāršajā shēmā mēs uzskatāmi redzam kā pierādīšanas process mijas ar izzināšanu, kā atsevišķi procesa dalībnieki no izzināšanas subjektiem pārtop par pierādīšanas subjektiem. Redzama arī informācijas virzības shēma - no atsevišķā (informācija zināma vienam subjektam) pie kopīgā (tiesas spriedums pieejams visai sabiedrībai).

Apskatītā situācija vērtējama kā vienkāršākā krimināllietas izmeklēšanas shēma. Lielākajā vairumā krimināllietu pirms tiesas izmeklēšanas ir pirmstiesas izmeklēšana. Šādā gadījumā kriminālprocesu raksturo lielāks daudzums izzināšanas un pierādīšanas procesu mijiedarbības aktu. Procesā ir iesaistīti vairāki procesa virzītāji (protams, katrs savā procesa etapā), līdz ar to biežāk notiek izzināšanas un pierādīšanas subjektu nomaīņa.

Tādējādi, tiesas²¹⁸ kā pierādīšanas subjekta esamība nav noliedzama. Šī apgalvojuma arguments ir pavisam īss un vienkāršs un tā ir likuma prasība pēc tiesas nolēmumu pamatotības.

Latvijas KPK 304.p.l.daļa

Tiesas spriedums var būt notiesājošs vai attaisnojošs. Tiklab notiesājošs, kā arī attaisnojošs spriedums tiesai jāmotivē.

Citiem vārdiem sakot, - ja likums uzliek par pienākumu tiesai pamatot savu nolēmumu, faktiski tas uzliek tiesai par pienākumu pierādīt sava nolēmuma patiesumu. Arī tiesu praksē šis princips tiek viennozīmīgi atzīts, un, domājams, ne tikai formālo likuma prasību ievērošanas pēc, bet arī sakarā ar patiesām interesēm pēc tiesas nolēmumu pamatotības un kvalitātes pārbaudes iespējamības nolūkā nodrošināt taisnīgu kriminālo tiesvedību Latvijā. Sekojot šim principam, gan apelācijas, gan kasācijas instanču tiesas nolēmumos varam rast prasības pēc sprieduma, kurā lieta izšķirta pēc būtības, pamatojuma.

Piemēri no kasācijas un apelācijas instanču tiesu spriedumu motīvu daļām

'notiesājošs spriedums nedrīkst balstīties uz pieņēmumiem..'' (LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas spriedums lietā nr.PAK-290 1999.gads)

²¹⁸ šeit un arī turpmāk "tiesa" tiek saprasta kā institūcija, kura spriež tiesu, neatkarīgi no tās koleģiāla vai vienpersoniska sastāva

“.. notiesājošs spriedums nedrīkst balstīties uz pieņēmumiem un taisāms tikai ar nosacījumu, ka iztiesāšanas gaitā tiesājamo vaina noziedzīgā nodarījumā ir pierādīta.

.. apsūdzība nav guvusi apstiprinājumu ar pierādījumiem, kurus varētu likt notiesājoša sprieduma pamatā” (LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas spriedums lietā nr.PAK-206 1999.gads)

“.. spriedumā jānorāda pierādījumi, uz kuriem pamatoti tiesas secinājumi, kā arī tas, kāpēc tiesa noraidījusi kādus no pierādījumiem.

..no sprieduma šajā lietā vispār nav iespējams, vai tiesas secinājumi ir vai nav pareizi, jo trūkst to pamatojuma” (LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas spriedums lietā nr.PAK-260 1999.gads)

“pirmās instances tiesas spriedums atceļams, jo tiesas secinājumi... neapstiprinās ar lietā esošiem pierādījumiem” (LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas spriedums lietā nr.PAK-32 2000.gads)²¹⁹

“Sprieduma motīvu daļā.. tiesa.. ir vadījusies no Latvijas KPK .. nosacījumiem un norādījusi spriedumā tos pierādījumus, uz kuriem pamatoti secinājumi par tiesājamā... vainu inkriminētajā noziegumā, un izklāstījusi motīvus, kāpēc noraidīti citi pierādījumi” (LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-2 2000.gads)

“Tiesas lēmumā izdarītie secinājumi un atzinumi par pirmās instances spriedumu, atstājot to negrozītu, ir pietiekami motivēti un pamatoti uz tiesas sēdē izskafūtiem un novērtētiem pierādījumiem” (LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-10 2000.gads)

“Spriedumam kā pēc formas, tā arī pēc satura jābūt pārlicinošam un saprotamam... Spriedumā izteiktajiem tiesas konstatējumiem jāatbilst lietas faktiskajiem apstākļiem, jābūt pamatotiem uz tiesas sēdē pārbaudītiem, ticamiem un spriedumā novērtētiem pierādījumiem..” (LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-59 2000.gads)

“.. attaisnojoša sprieduma motīvu daļā jānorāda ne tikai tiesas noskaidrotie lietas apstākļi, bet arī tiesājamā attaisnošanas pamatojums, argumentēti motivējot, kāpēc tiek noraidīti pierādījumi, uz kuriem pamatota apsūdzība” (LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-181 2000.gads)

“..attaisnojoša sprieduma motīvu daļā jāmotivē, kāpēc tiesa noraida pierādījumus, ar kuriem pamatota apsūdzība”(LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-231 2000.gads, LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-78 1999.gads)²²⁰

Likuma prasība pēc tiesas nolēmuma pamatotības ir pazīstama visā pasaulē un tikai reti sastopami izņēmumi no šī principa²²¹. Patreiz Latvijas KPK paredz tikai vienu iespēju tiesas spriedumam būt nemotivētam – proti, spriedumiem, kuri pieņemti saīsinātā procesa kārtībā iztiesātās lietās, var nebūt motīvu daļas, ja iztiesāšanā nav bijusi tiesas izmeklēšana.

Latvijas KPK 416.p.8.daļa

Ja pieņemts lēmums neizdarīt tiesas izmeklēšanu, spriedumā jānorāda, ka tiesājamā vaina pierādīta, bet pīcrādījumu analīze nav nepieciešama”

²¹⁹ spriedumi citēti no Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000.

²²⁰ lēmumi citēti no izdevuma Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2000 R., 2001. un Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 1999 R., 2000.

²²¹ šāds princips pastāv, piemēram, Beļģijā (L.Dupont Fijnaut C. Belgium// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol. I P.176

Tāpat nereti atskan ierosinājumi nemotivēta sprieduma izmantošanas iespējamību paplašināt. Kategoriski iebilstot pret šādiem centieniem, atļausos apgalvot, ka tiesas nolēmumiem būtu jābūt motivētiem. Pretējā gadījumā tiek izslēgta jebkāda iespēja pārbaudīt šī nolēmuma pareizību un pamatotību, tiek izslēgta jebkāda iespēja to vēlākai pārskatīšanai un izvērtēšanai, jo vienkārši nav redzams, no kā tiesa vadījusies, pieņemot konkrētu nolēmumu, kādi pierādījumi tam bijuši pamatā. Šo problēmu nevar novirzīt tikai uz to, vai puses vēlas vai nevēlas saņemt motivētu tiesas nolēmumu. Tiesa spriež tiesu valsts vārdā, līdz ar to sekot tiesai, vērtēt tās darbu, izdarīt secinājumus par to, ir katra sabiedrības locekļa tiesības. Bez tam, protams, nedrīkst aizmirst, ka tiesas nolēmumu motivācija nepieciešama tiesu prakses veidošanai. Kā arī, atļaujoties izteikt personīgo viedokli, atzīmēšu, ka tieši tiesas nolēmumu motivācija ir tā, kas bieži vien liek tiesas spriedējiem rūpīgāk pievērsties izskatāmajai lietai, ievērot likuma prasības, tai skaitā par pierādīšanas standarta prasību izpildi.

1860.gadā ievērojams krievu zinātnieks V.Spasovičs kādā no savām lekcijām, lasītām Sanktpēterburgas universitātē par pierādījumu teoriju teica vārdus, kas vienlīdz aktuāli un varētu tikt teikti arī šobrīd: " Uz tiesneša slēdziena pamatojas tiesas spriedums, bet spriedums šis ir likums, kas obligāts visiem šajā lietā iesaistītiem, likumam ir jābūt saprātīgam, bet tas ir saprātīgs tikai tad, ja ik minūti ir iespējamība to novērtēt un kritiski izvērtēt to pamatojumu. uz kuru tas balstīts: kad es, otrs, trešais, desmitais, kad visa tauta, kad sabiedrības viedoklis, iedziļinoties lietas būtībā un atjaunojot savā apziņā to prāta slēdzienu ķēdi, ar kuras palīdzību tiesnesis nosaka tiesājamā vainas vai nevainīguma ticamību, var teikt: mēs tieši tā tiesātu, ja būtu tiesneša vietā. Pretējā gadījumā, ja Jūs no tiesneša neprasīsiet kritisku saprāta pārlicību, ja neprasīsiet, lai viņš norāda uz viņa konstatētās ticamības pamatojumu, ja Jūs bez ierunām paļausieties viņa instinktā, uz viņa taktu, viņa jūtām uz viņa iedvesmu. tad jājautā . kādā tad veidā Jūs atšķirsiet pārlicību no aizsprieduma, taisnību no netaisnības viņa spriedumā? Jūs iznīcināsiet jebkādas viņa patvaļas ierobežojumus. Jūs padarīsiet viņu par pilnīgu tiesājamo dzīves, cieņas, īpašuma izlēmēju, tomēr ir bīstami būt pilnībā uzticīgam viņa žēlsirdībai vai nežēlībai..."²²²

Noslēdzot jautājumu par tiesu kā pierādīšanas subjektu, atzīmējami vēl divi šīs problēmas aspekti. Pirmais no tiem - visa iepriekš minētā kontekstā rodas diskutējams jautājums par kasācijas instances tiesas piederību pierādīšanas subjektiem. Šajā sakarā var tikt izvirzīti divi attiecīgā jautājuma skatījumi

- kasācijas instances tiesu atzīt par pierādīšanas subjektu, pamatojot šo viedokli ar to, ka kasācijas instances pierādīšanas priekšmets ir pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie papildus jeb palīgfakti, bet par pierādījumiem – ziņas ko satur iepriekšējo instanču tiesu nolēmumi un citi dokumenti. No teiktā izriet secinājums, ka, ja kasācijas

²²² Спасович В. О теории судебного-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судороизводством М., 2001. С.66-67

instances tiesa atzīst, ka iepriekšējo instanču nolēmums ir nepamatots, tad šis nolēmums kā visu pierādījumu apkopojums nav derīgs un izmantojams,

- kasācijas instances tiesu neatzīt par pierādīšanas subjektu, šo viedokli pamatojot ar apstākli, ka kasācijas instances tiesa neveic nekādas darbības pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo faktu pamatošanai, kā arī neizmanto procesuālos pierādījumus.

Domājams, ka otrais uzskats ir pamatotāks un būtu atbalstāms. Tas, protams, nenozīmē, ka kasācijas instancei savi nolēmumi vispār nebūtu jāpamato. Tās darbība vairāk varētu tikt definēta kā iepriekšējo tiesas instanču nolēmumu izvērtēšana no pieļauto likumpārkāpumu viedokļa, kurā, nenoliedzami, ir nepieciešama un notiek loģiskā argumentācija. Taču, neņemot lietu pēc būtības un neiesaistoties pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu nodibināšanā, šīs instances tiesa neveic kriminālprocesuālo pierādīšanu tādā izpratnē, kā atklāts šī darba 1. nodaļā.

Otrais aspekts, uz ko būtu jānorāda, ir sekojošais – ciktāl tiesa pati ir brīva pierādījumu izmantošanā. Tas, kādi pierādījumi vispār ir pieļaujami tiesas nolēmuma pamatošanai, tiks skatīts šī pētījuma turpmākā gaitā, šeit savukārt akcentējot tikai to, vai tiesa ir saistīta ar pušu iesniegtajiem pierādījumiem, vai arī pati var iegūt ziņas, ko vēlāk izmantot kā sava nolēmuma pamatojumu. Raksturojot šo situāciju Latvijā pareiz, atzīmējams, ka šeit it kā saduras divi kriminālprocesa principi – objektīvās patiesības noskaidrošanas princips, saskaņā ar kuru pienākums noskaidrot patiesību ir arī tiesai, un sacikstes princips, kurš savukārt paredz pušu līdztiesību procesā, neparedzot tiesas aktīvu iesaistīšanos ne apsūdzības, ne aizstāvības pusē. Pareiz tiesu praksē tiek meklēts balanss starp šiem diviem principiem. Faktiski, gan saskaņā ar pastāvošajām tiesību normām, gan tiesu praksi ir noteikts, ka

1. Tiesa lietu izskata tikai tajās robežās, kuras ir noteikusi apsūdzība. Pāreja uz smagāku apsūdzību tiesā nav pieļaujama, bet lietu nosūtīt papildus izmeklēšanai sakarā ar nepieciešamību paplašināt vai padarīt smagāku apsūdzību var tikai tad, ja apsūdzība to lūdz.
2. Pamatā tiesa uzklausa pušu sniegtos pierādījumus, bet, ja tā uzskata par nepieciešamu, var arī pati pēc savas iniciatīvas veikt darbības ziņu iegūšanai, ciktāl to pieļauj iztiesāšanas norises procesuālā daba.
3. Ja tiesa konstatē kādu svarīgu pirmstiesas izmeklēšanas nepilnību, ko nav iespējams novērt iztiesāšanas laikā, tā var nosūtīt lietu papildizmeklēšanas izdarīšana pati pēc savas iniciatīvas, pat, ja puses to nelūdz.

Nedaudz piemēru likuma nostāju un tiesu prakses ilustrācijai

Latvijas KPK 243.p.1.daļa

Rīcības un tiesas sēdēs puses savas procesuālās tiesības realizē sacīkstes formā.

Latvijas KPK 256.p.1.daļa

Ja iztiesāšanas gaitā noskaidrojas apstākļi, kas norāda, ka apsūdzētais izdarījis noziedzīgu nodarījumu, par kuru apsūdzība agrāk nav bijusi celta, tad tiesa, neapturēdama iztiesāšanu un noklausījusies prokurora atzinumu, ierosina lietu sakarā ar jauno apsūdzību un nosūta nepieciešamos materiālus pirmstiesas izmeklēšanai vispārīgā kārtībā.

Latvijas KPK 259.p. 1.daļa

Ja iztiesāšanas laikā noskaidrojas lietā izdarītās pirmstiesas izmeklēšanas tāda nepilnība vai nepareizība, ko tiesas izmeklēšanā nav iespējams novērst, tiesa pieņem lēmumu par lietas nosūtīšanu papildizmeklēšanai

“Lietu nosūtīt papildizmeklēšanai pirmstiesas izmeklēšanā pieļautu svarīgu nepilnību novēršanai tiesa drīkst arī pēc savas iniciatīvas” (LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā nr. SKK-01-331/01²²³)

“Ievērojot kriminālprocesā ieviesto tiesvedības sacīkstes principu (Latvijas KPK 243.pants), tiesai pēc savas iniciatīvas nav jāuzņemas apsūdzētāja funkcijas” (LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā nr. SKK-01-236/01²²⁴)

Saistībā ar faktisko ziņu vākšanu, pasaulē ir pazīstami dažādi modeļi – ja anglo-amerikāņu tiesību sistēmā tiesa tiešām vairāk uzstājas tikai kā pušu arbitrs un ir saistīta ar pušu iesniegtajiem pierādījumiem, tad virknē Eiropas valstu tiek atzītas arī pašas tiesas tiesības pēc savas iniciatīvas iegūt nepieciešamo informāciju nolēmuma pieņemšanai.

Tā, piemēram, bulgāru zinātnieki norāda, ka tiesa nav pušu arbitrs, bet aktīvs dalībnieks kuram, saskaņā ar ex officio principu, ir jāsavāc pierādīšanas materiāls un jābalsta savs lēmums uz neapšaubāmi noskaidrotiem faktiem, ar kuru palīdzību tiek noskaidrota objektīvā patiesība²²⁵.

Arī Nīderlandes zinātnieki atzīst, ka viņu tiesām ir aktīva loma patiesības noskaidrošanā un tā neaprobežojas tikai ar pušu iesniegto pierādījumu izvērtēšanu²²⁶.

Īpaši neiedziļinoties šī jautājuma skatījumā saistībā ar kriminālprocesa principiem, jo tas izriet ārpus šī pētījuma uzdevuma, vēlētos norādīt, ka, domājams, turpmāk tiesas loma faktisko ziņu vākšanā iztiesāšanas laikā būtu jāapsver nevis kopsakarībā ar sacīkstes

²²³ Latvijas Vēstnesis Jurista vārds 18.12.2001 Nr.233

²²⁴ Latvijas Vēstnesis Jurista vārds 23.10.2001 Nr.225

²²⁵ skat., piemēram., Hinova T. Trendafilova-Batchvarova E. Republic of Bulgaria 1999// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol. 1 P.139

²²⁶ Nijboer J. The Requirement of a Fair Process and the Law of Evidence in Dutch Criminal Proceedings Neoficiāla publikācija 9.lpp; Lensing J. The Netherlands 1997// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vo3. 1 P.158

principu, kura pastāvēšanas iespējamība kriminālprocesā vispār ir apšaubāma²²⁷, bet gan ar vienlīdzības attieksmes pret prāvniekiem²²⁸ principu un katras personas tiesībām uz objektīvu un taisnīgu tiesu. Tiesas objektivitāte un taisnīgums attiecināms arī uz tās vienlīdzīgu attieksmi pret prāvniekiem, līdz ar to tiesas "nostāšanās" kādā no procesa dalībnieku pusēm, tai skaitā, norādot, kas būtu darāms, lai šī puse strīdā uzvarētu, būtu vērtējams kā vienlīdzīgas attieksmes pārkāpums. Savukārt tiesas pašas iniciatīva ziņu iegūšanā, lai spētu adekvāti un objektīvi strīdu izvērtēt, nebūtu īpaši kritizējama. Uzreiz gan atzīmējams, ka šis ierosinājums nav vērtējams kā pilnīgs un neapstrīdams, jo attiecīgais jautājums ir pelnījis plašāku izpēti, kas izriet ārpus šī pētījuma uzdevuma, bet šeit norādīts tikai tiktāl cik nepieciešams diskusijas par tiesas lomu pierādīšanā ilustrācijai.

2.2.3. IEINTERESĒTIE PROCESA DALĪBNIKĒKI KĀ PIERĀDĪŠANAS SUBJEKTI

Ieinteresētie procesa dalībnieki viennozīmīgi ir pierādīšanas subjekti, jo tie procesā ir tiesīgi pierādīt. To pienākums vai tiesības pierādīšanā atkarīgas no kriminālprocesā nostiprinātās principu sistēmas. Ņemot vērā, ka šobrīd Latvijas KPK ir nostiprināts nevainīguma prezumpcijas princips, no kura nav paredzēti nekādi izņēmumi, kā arī to, ka šobrīd ar pierādīšanas pienākumu nav saistīts neviens cits kriminālprocesā princips vai kriminālprocesā nostādne, varam teikt, ka šobrīd lielākā daļa ieinteresēto procesa dalībnieku ir iekļaujami pierādīšanas subjektu grupā – pierādīšanas subjekti, kuriem pierādīšana ir tiesības.

Savukārt pie procesa dalībniekiem, kuriem ir pienākums pierādīt attiecināms tikai viens, proti – apsūdzētājs, kas publiskās apsūdzības lietās ir prokurors, bet privātsūdzības lietās – cietušais. Arī šī nostāja izriet tieši no nevainīguma prezumpcijas principa.

²²⁷ Vārds "sacikste" klasiskā nozīmē apzīmētu procesu, kurā pirmkārt, tās dalībnieki ir vienādās izejas pozīcijās, un otrkārt, uzvar tas, kurš ir bijis pārāks par pārējiem. Kriminālprocesuālajā tiesvedībā šāds princips patreiz nedarbojas un, domājams, tā klasiskā izpratnē arī nav iespējams. Šeit tiek pārkāpti abi iepriekš minētie nosacījumi – prāvnieki nav vienlīdzīgās izejas pozīcijās un arī gala rezultāts nav atkarīgs no tā, kurš būs "stiprāks", bet gan no tā, vai prāvnieks, kuram ir pierādīšanas pienākums, izpildīs šo pienākumu atbilstoši noteiktā standarta prasībām. Savukārt tas vien, ka likumā ietverta norāde, ka prāvniekiem iztiesāšanās ir vienādas tiesības iesniegt pierādījumus, uzstāties debatēs, izteikt viedokli, neliecina par saciksti, bet gan par vienlīdzīgas attieksmes pret prāvniekiem esamību principa (klasiskā izpratnē tas nav arī "pušu vienlīdzības princips", jo, lai arī prāvniekiem ir dotas vienādas tiesības iesniegt pierādījumus utt., tomēr tām izvirzītas dažādas prasības (standarti) savu mērķu īstenošanai).

²²⁸ Iebilstot pret sacikstes principa esamību kriminālprocesā, vienlaikus ir izteikta kritika arī jēdziena "puses" lietošanai (skat., Meļķis E. Dažas kritiskas piezīmes Kriminālprocesā likumprojektam//Likums un tiesības 2002. gada marts 4. sējums, nr.3(31) 87.-88. lpp. Principā šī kritika ir atbalstāma, līdz ar to jēdziena "puses" lietošanā pareizāk būtu lietot jēdzienu "prāvnieki" vai "iztiesāšanas dalībnieki", kas šajā pētījumā arī ir darīts. Bez tam, arī tad, kad, vēloties uzsvērt dažādās prāvnieku intereses iztiesāšanā, ir saglabāts jēdziens "puses", tā pielietojums vērtējams kā nosacīts.

Attiecībā uz ieinteresēto procesa dalībnieku tiesībām un pienākumu pierādīt atzīmējamās sekojošās svarīgas iezīmes. Tiesības pierādīt nozīmē to, ka procesa dalībnieki, kuri ar tām ir apveltīti ir tiesīgi, nolūkā panākt sev vēlamu lietas gala risinājumu, vērsties pie attiecīgā adresāta un izvirzīt ar pierādījumiem pamatotus lūgumus pieņemt attiecīgu nolēmumu. Šīs viņu tiesības netiek pārvērstas par pienākumu, kas nozīmē tikai to, ka, ja viņi neizmanto ar likumu piešķirtās tiesības piedalīties pierādīšanā, nekādas nelabvēlīgas sekas neiestājās.

Piemērs

Tiesājamam ir tiesības piedalīties debatēs un tiesības uz pēdējo vārdu, tātad tiesības veikt pierādīšanu. Taču tas, ka viņš no šīm tiesībām atsakās, nenozīmē kādu nelabvēlīgu seku iestāšanos, tais skaitā pieņemumu par viņa vainu. Pienākums pierādīt tiesājamā vainīgumu joprojām tiek saglabāts apsūdzētājam.

Savukārt aktīvie procesa dalībnieki, kuriem pierādīšana ir pienākums, ir savādākā procesuālā stāvoklī. Likums, uzliekot pierādīšanas pienākumu vienai no pusēm (Latvijā šobrīd – tikai apsūdzētājam), presumē, ka, ja attiecīgā puse neveiks pierādīšanu atbilstoši attiecīgā standarta izvirzītām prasībām, tā nebūs izpildījusi savu pienākumu uz lietā zaudēs.

Piemērs

Apsūdzētājam ir jāpierāda apsūdzētā vaina. Tas nozīmē, ka, ja apsūdzētājs nepārlicinās tiesu, ka konkrētā persona tiešām ir vainīga, tiesājamais tiks attaisnots pat tad, ja pats nebūs veicis nekādus pasākumus sevis aizstāvībai.

Pie tam atzīmējams, ka pierādīšanas pienākums šajā gadījumā tiek izprasts tikai kā pienākums pārliecināt likumā noteikto adresātu par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamību vai neesamību. Atcerēsimies, ka, kā jau iepriekš bija norādīts, pierādīšanas pienākumam bija arī otra izpratne – pieņemto nolēmumu pamatošana. Šādā izpratnē ieinteresētie procesa dalībnieki pierādīšanu, kā tas izriet no šo procesa dalībnieku procesuālā statusa, protams, īstenot nevar.

Ņemot vērā to, ka jautājums, kurš saistībā ar aktīvo procesa dalībnieku lomu pierādīšanā izraisa diskusijas un parasti veido atsevišķu pierādīšanas teorijā ietilpstošu procesuālu institūtu, ir pierādīšanas pienākums nevis tiesības, tuvāk jāpievēršas tieši tā skaidrojumam kriminālprocesā.

2.2.4. PIERĀDĪŠANAS PIENĀKUMS JEB PIERĀDĪŠANAS NASTA (onus probandi)

Pierādīšanas nastas problemātika ir viena no visvairāk diskutētajiem pierādīšanas teorijā ietilpstošajiem jautājumiem pēdējo gadu laikā. To nedrīkst neievērot un tieši tāpēc tai

Iepriekš jau tika norādīts, ka pierādīšanas pienākumam ir divas nozīmes

- pieņemto lietas risinājuma gala nolēmumu pamatošanas pienākums. Šādā gadījumā pierādīšanas pienākums, viennozīmīgi attiecināms uz procesa virzītājiem, kuri pieņem nolēmumus, kuros izsaka savu viedokli par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo faktu esamību vai neesamību.
- ieinteresēto procesa dalībnieku pienākums pierādīt apgalvojumus, uz kuriem pamatojoties tie līdz attiecīgam adresātam pieņemt vēlamu lietas risinājuma gala nolēmumu.

Šajā pētījuma apakšnodalā tiks skatīts pierādīšanas pienākums tikai tā otrajā izpratnē un, lai nerastos pārpratumi, turpmāk tiks dēvēts par "pierādīšanas nastu". Izejot no šī jautājuma procesuālās dabas, procesuālajā literatūrā pierādīšanas nastas jautājums tiek skatīts, analizējot tās sadali starp divām pusēm – apsūdzētāju un apsūdzēto (vai aizstāvību). Šāda attiecīgās problēmas pieeja tiks saglabāta arī šajā pētījumā.

Pierādīšanas nastas problemātika ir aktuāla gan tiesību radīšanas, gan to piemērošanas procesā, gan tiesību un to piemērošanas prakses zinātniskās analīzes jomā. Šis ir viens no tiem jautājumiem, kam atvēlēta nozīmīga loma dažādu tiesību loku valstu zinātnieku pētījumos. Ņemot vērā to, ka dažādu tiesību loku valstu zinātniekiem ir dažādi viedokļi attiecībā uz pierādīšanas nastu, kas nosacīti ar dažādu šī jautājuma tiesisko reglamentāciju, dodams neliels ieskats šo uzskatu dažādībā.

Latvijā atzīta absolūta nevainīguma prezumpcijas kā vienīgā principa un vienīgās normas, kas regulē pierādīšanas pienākumu kriminālprocesā, darbība.

Latvijas KPK 19-1.pants. Nevainīguma prezumpcija

Nevienu nevar atzīt par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un sodīt, kamēr viņa vaina nav pierādīta likumā noteiktajā kārtībā un atzīta ar likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu.

Pierādīšanas pienākums ir apsūdzētajam. Apsūdzētajam nav jāpierāda savs nevainīgums.

Notiesājoša sprieduma pamatā jābūt tiesas sēdē pārbaudītiem pierādījumiem, kas apstiprina tiesājamā vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.

Visas šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu apsūdzētajam (tiesājamam). Tāpat vērtējamas šaubas, kas rodas, tulkojot un piemērojot krimināllikumus un kriminālprocesa likumus.

Šāds uzskats nav svešs arī citām bijušajām padomju valstīm, kur līdzīgi kā Latvijā, nevainīguma prezumpcija ir vienīgā kriminālprocesuālā norma, kurā tiek runāts par pierādīšanas pienākumu.

Krievijas Federācijas KPK²²⁹ 14.pants Nevainīguma prezumpcija

1. Apsūdzētais tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr viņa vaina noziedzīga izdarīšanā netiks pierādīta šajā Kodeksā noteiktā kārtībā un atzīta ar spēkā stājušos tiesas spriedumu.

²²⁹ Уголовно процессуальный кодекс Российской Федерации М., 2002

2. Aizdomās turētajam un apsūdzētajam nav pienākuma pierādīt savu nevainīgumu. Apsūdzības pierādīšanas un apgalvojumu, kas izvirzīti aizdomās turētā vai apsūdzētā aizstāvībai, atspēkošanas nasta gulstas uz apsūdzētāju.
3. Visas šaubas par apsūdzētā vainu, kuras nevar tikt novērstas šajā Kodeksā noteiktā kārtībā, tiek tulkotas par labu apsūdzētajam.
4. Notiesājošs spriedums nevar tikt balstīts uz pieņēmumiem.

Baltkrievijas Republikas KPK²³⁰ 16.pants Nevainīguma prezumpcija

1. Persona, kas tiek apsūdzēta nozieguma izdarīšanā, tiek uzskatīta par nevainīgu, kamēr viņa vaina nozieguma izdarīšanā netiks pierādīta šajā Kodeksā noteiktā kārtībā un atzīta ar spēkā stājušos tiesas spriedumu.
2. Apsūdzētajam nav pienākuma pierādīt savu nevainīgumu. Kriminālvajāšanas iestāde, tiesa nav tiesīga pārlīkt pierādīšanas pienākumu uz apsūdzēto.
3. Šaubas par uzrādītās apsūdzības pamatotību tiek tulkotas par labu apsūdzētajam.
4. Spriedums nevar tikt balstīts uz pieņēmumiem.

Nevainīguma prezumpcijas princips ir ietverts arī virknē starptautisku dokumentu, kā, piemēram, 1948.g. Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 11.pantā, 1961.g. Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14.pantā, Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pantā²³¹, Eiropas savienības pamattiesību hartas 48.pantā²³² u.c. Arī Eiropas Savienībā izstrādātajā Corpus Juris²³³, kas saskaņā ar Eiropas komisijas ierosinājumu tika izstrādāts, lai harmonizētu ES valstu krimināltiesības un kriminālprocesu nolūkā nodrošināt ES finansiālo interešu efektīvu krimināltiesisku aizsardzību, 31. pantā tika iekļauts nevainīguma prezumpcijas princips. Tomēr, kā vēlāk tiks atzīmēts, atzīstot šo principu, virknē Eiropas valstu ir paredzētas atsevišķas atrunas par pierādīšanas pienākumu konkrētos gadījumos, jo, kā norādījis arī G.Kūtris, nevainīguma prezumpcijas principa pastāvēšana neizslēdz vēl kādu citu prezumpciju esamību²³⁴.

Valstīs, kur vienīgā pierādīšanas pienākumu reglamentējošā norma ir nevainīguma prezumpcija, zinātnē pamatoti tiek norādīts, ka pierādīšanas pienākums vienmēr un attiecībā uz jebkuru pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākli ir apsūdzētajam. Apsūdzētajam ne

²³⁰ Уголовно процессуальный кодекс Республики Беларусь Минск., 2001.

²³¹ Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija//www.humanrights.lv

²³² Eiropas savienības pamattiesību harta//Vildbergs H. Feldhüne G. Salīdzinošās konstitucionālās tiesības R., 2001. 104.lpp

²³³ Corpus Juris likumīgais spēks pašā tā tekstā nav atklāts un līdz šim brīdim nav noteikts. Tas tiek atzīts par politiski jutīgu jautājumu, kas, kā visas debates, kas attiecas uz Eiropas jurisdikcijas telpas konstrukciju, šķiet kā konflikts starp jaunās un vecās skolas pozīcijām. Atbalstot šāda akta nepieciešamību, ir iespējams arī legāls tā pamats – labojumu izdarīšana Eiropas Savienības līgumā, vai trešajā sadarbības pilārā vai pat pirmajā pilārā. 280 tā pantu attiecinot uz '' krāpšanu un jebkuru citu prettiesisku aktivitāti, kas apdraud Savienības finansiālās intereses (Delmas-Marty M. Necessity, legitimacy and feasibility of Corpus Juris/ The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. Foreword The Netherlands, 2000 P.53) Pats Corpus Juris teksts pieejams izdevumā The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 1 2000 P.189.-210.lpp, un The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 3 2001 P.1001-1013

²³⁴ Kūtris G. Pienākums pierādīt savu ienākumu izcelsmes avotu //Administratīvā un kriminālā justīcija 2000.g. nr.1 45.lpp.

tieši, ne netieši nav jāpierāda savs nevainīgums. Pierādīšanas pienākuma esamība šajā gadījumā nekādi nav atkarīga no tā, vai apsūdzētais atzīst sevi par vainīgu, vai neatzīst, liecina vai neliecina utt. Ja apsūdzētais savai aizstāvībai izsaka kādus apgalvojumus, tie apsūdzētājam ir jāatspēko.

Šīs pozīcijas sakarā, interesanti literatūrā ir risināts jautājums par aizstāvi. Atsevišķi autori norāda, ka ja aizstāvja vai pārstāvja pienākumus pilda advokāti, tad tie attiecināmi uz pierādīšanas subjektu grupu, kuriem pierādīšana procesā ir pienākums, kas izriet no viņu profesionālo pienākumu apraksta²³⁵, savukārt citi norāda, ka "apsūdzētā nevainīguma pierādījumu iesniegšanas pienākums nevar tikt uzlikts .. aizstāvim. Likumdevējs nosaka aizstāvim izmantot visus likumā norādītos aizstāvības līdzekļus un paņēmienus nolūkā noskaidrot apsūdzēto attaisnojošus un viņa atbildību mīkstinošus apstākļus. Taču, tas fakts, ka, noliedzot apsūdzību, aizstāvis nav iesniedzis nekādus pierādījumus, kuri atspēkotu apsūdzību, nevar pats par sevi tikt skatīts kā pierādījums, kas apstiprina apsūdzētā vainu, vai jebkādā citā veidā izraisīt apsūdzētajam nelabvēlīgas sekas. Aizstāvim ir pietiekami, ja tas izraisa tiesā šaubas par apsūdzētā vainīgumu un apsūdzības apgalvojumu pamatotību"²³⁶.

Domājams, ka nevainīguma prezumpcijas kontekstā, pamatotāks ir otrais apgalvojums. Aizstāvis procesā ir vērtējams kā aizdomās turētā, apsūdzētā vai tiesājamā profesionālas aizstāvības realizētājs, kurš, no vienas puses, sniedz klientam visu nepieciešamo juridisko palīdzību, un, no otras puses, ir saistīts ar klienta pozīciju. Katrai personai, kura tiek apsūdzēta, ir tiesības izvēlēties, vai tā aizstāvēs sevi pati, vai uzticēs to darīt profesionālam aizstāvim²³⁷, taču no šīs izveles nekādā gadījumā nevar būt atkarīga pierādīšanas nastas esamība. Faktiski var teikt, ka apsūdzētajam un tā juridiskajam pārstāvim (aizstāvim) ir jāpiešķir vienāds statuss pierādīšanā. Respektējot šo atziņu, turpmāk daudzviet pētījumā tiks lietots termins "aizstāvība", apzīmējot ar to nepersonificētu procesa pusi, kurai ir tiesības vai pienākums aizstāvēties pret izvirzīto apsūdzību (konkrētā lietā šī puse var būt tikai apsūdzētais (persona nav pieņēmusi sev aizstāvi), vai tikai viņa aizstāvis (persona pati izvēlas aktīvi procesā nepiedalīties), vai arī abi kopā (persona pieņem aizstāvi, taču arī pati turpina aktīvi piedalīties procesā).

Kā jau atzīmēts, neskatoties uz nevainīguma prezumpcijas atzīšanu un tās kā konstitucionāla ranga tiesību principa respektēšanu, daudzās valstīs paralēli eksistē citas

²³⁵ Якулов Р. Уголовный процесс М., 2001 С. 235

²³⁶ Уголовный процесс Под ред. Григорьева В. и Химичевой Г. М., 2001. С. 154; šī pati doma. vārds vārdā tāda pati, izteikta arī Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М., 2001. С. 196 Aizstāvi kā procesa dalībnieku, kuram ir pierādīšanas pienākums, neatzīst arī V. Zažickis (Зажицкий В. Доказывание и доказательства в уголовном процессе// Уголовный процесс Под ред. Башкатова Н. М., 2001. С. 112)

²³⁷ Šeit tiek skatīts vispārīgs princips, neievērojot izņēmumus, proti, obligāto aizstāvību.

procesuālas normas, kas attiecināmas uz pierādīšanas nastu. Kā ievērojami atšķirīgs, sīki izstrādāts un pamatots, vērtējams anglo-amerikāņu tiesību sistēmas valstu modelis, kura apskatam, pilnīgākas pierādīšanas nastas problemātikas un tās risinājuma variantu izstrādes nolūkā, jāpievēršas tuvāk.

Pierādīšanas nasta vairumā gadījumu tiek definēts kā pašpaskaidrojošs (self-explanatory) jēdziens - pienākums pierādīt²³⁸. Lai arī šī ir vienota pierādīšanas nastas izpratne, jebkurā literatūrā par anglo-sakšu tiesībās esošo pierādīšanas nastas reglamentāciju pašā šī jautājuma apskata sākumā tiek norādīts, ka pierādīšanas nastai ir divas izpratnes vai divi veidi. Šo pierādīšanas nastas veidu apzīmēšanai tiek lietoti jēdzieni, kuru burtisks tulkojums latviešu valodā ir problemātisks. Līdz ar to, domājams, šo kriminālprocesuālo institūtu definējums jārod, iespējami precīzāk atsedzot to būtību. Dažādos zinātniskos apcerējumos pierādīšanas nastas veidi tiek definēti nedaudz savādāk, tomēr kopumā vienojoties, ka šie divi pamatveidi ir

- pārliecināšanas nasta, saukta arī par galīgo pierādīšanas nastu, tiesisko nastu vai par pierādīšanas nastu šaurākā izpratnē u.c. (*the persuasive burden, the legal burden*)
- pierādījumu iesniegšanas nasta (*the burden of adducing evidence, the evidential burden*)²³⁹

PĀRLIECINĀŠANAS (pierādīšanas šaurākā izpratnē) NASTA

Kā jau atzīmēts, sakarā ar nevienveidību jēdzienu pielietojumā, dažādu autoru darbos šis pierādīšanas nastas veids tiek saukts dažādi – liela daļa autoru to dēvē par pārliecināšanas nastu (*the persuasive burden*), taču blakus šim terminam tiek lietoti arī “tiesiskā nasta” (*the legal burden*), “pierādīšanas nasta” šaurākā izpratnē (*the burden of proof*), “pamatošanas nasta” vai “pierādījumu nasta” (*probative burden*), “pierādīšanas nasta debatēs” (*the burden of proof on the pleadings*), “galīgā nasta” (*the ultimate burden*), kā arī šī pierādīšanas nasta tiek apzīmēta ar jēdzienu “nepārliecināšanas risks” (*the risk of non-persuasion*). Šādu jēdzienu pielietošanas dažādību veiksmīgi izskaidrojis A.Keins (*A.Keane*), norādot, ka parasti, apzīmējot šo pierādīšanas nastas veidu, tiek lietoti jēdzieni “pierādīšanas nasta” vai “pierādījumu nasta” kā arī “galīgā nasta”. Cits apzīmējums “pierādīšanas nasta debatēs” tiek lietots, lai parādītu, ka šī nasta dažreiz tiek īstenota debatēs. Tālākās divas frāzes “nepārliecināšanas risks” un “pārliecināšanas nasta” tiek

²³⁸ skat., piemēram, Keane A. *The modern law of evidence* London, 1996. P.66

²³⁹ Keane A. *The modern law of evidence* London, 1996. P.66; Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. *Criminal Litigation* London, 1993. P.273; Elliot B.W. *Manual of the Law of Evidence* London, 1987.P.53; Tapper C. *Outline of the Law of Evidence* 6th edition London, 1986. P.28; Murphy P. *Murphy to Evidence* 5th edition. L., 1995.P.86; Broun K. Blakely W. *Evidence* 2nd edition St.Paul, 1994. P.202.-204.

lietotas, lai parādītu, ka puse, kurai ir šī nasta attiecībā uz pierādāmu apstākli, zaudēs, ja šo nastu (pienākumu) neizpildīs. Šis autors gan norāda, ka visi šie apzīmējumi savā ziņā ir maldinoši, ierosinot šo pierādīšanas nastas veidu saukt vienkārši par "tiesisko nastu" (*legal burden*).²⁴⁰

Neatkarīgi no tā, kā šis pierādīšanas nastas veids tiek definēts, tā skaidrojums ir vairāk vai mazāk vienāds - "... var tikt definēts kā ar likumu pusei uzlikts pienākums pierādīt strīdus faktus"²⁴¹, "... ir kādai no pusēm uzlikta nasta pārliecināt strīdus izšķirēju par faktiem, kas attiecas uz konkrēto lietu"²⁴², "... ir vienas puses pienākums pārliecināt tribunālu par fakta, kurš attiecas uz lietu un ir tai nozīmīgs, patiesumu"²⁴³, vienlaicīgi uzsverot, ka šī nasta tiek īstenota tad, kad lietā ir (ir uzklausi) visi pierādījumi²⁴⁴. Kā vienu no visprecīzākajām definīcijām, kura vislabāk atklāj šī pierādīšanas nastas veida procesuālo dabu, var minēt sekojošo "Pārliecināšanas nastu var definēt kā tribunāla pārliecināšanas par strīdus lietai nozīmīga fakta patiesumu vai pietiekamu iespējamību nastu, kas tiek īstenota pamatojoties uz visiem lietā esošajiem pierādījumiem un nepieciešamā pierādīšanas standarta robežās"²⁴⁵.

Šāda pierādīšanas nastas izpratne ir atbilstoša šajā pētījumā izvirzītajai pierādīšanas izpratnei un faktiski varētu tikt uzskatīta par vienīgo atbilstošo pierādīšanas nastas izpratni, kamēr otrs anglo-amerikāņu tiesību sistēmā pazīstamais pierādīšanas nastas veids nav tieši ietilpināms pierādīšanas jēdzienā, bet nesaraucjami ar to saistīts.

Attiecībā uz t.s. pārliecināšanas nastu anglo-amerikāņu tiesību sistēmā, atzīmējams, ka arī tur pēc vispārīga principa tiek atzīts, ka šī pierādīšanas nasta gulstas uz apsūdzētāju. Šajā sakarā diezgan veiksmīgi tiek norādīts, ka "... debates kriminālajā procesā ir apdomāti neattīstītas. Un, lai nodrošinātu taisnīgumu attiecībā uz krimināllietā apsūdzēto, ir absolūti noteikts noteikums attiecībā uz pierādīšanas pienākumu²⁴⁶ krimināllietās... Krimināllietās likums nerada dabisku līdzsvaru starp pusēm, bet apņemas sekot, lai apsūdzētais netiktu notiesāts bez nozīmīgām garantijām, viena no kurām ir pierādīšanas nastas uzlikšana apsūdzētājam un prasība pēc augsta pierādīšanas standarta. Krimināllietās likums nosaka, ka nozieguma, kura izdarīšanā persona tiek apsūdzēta, katra elementa, tādējādi, tai skaitā arī apsūdzētā vainas, pierādīšanas nasta no pirmā līdz pēdējam brīdim gulstas uz apsūdzētāju.

²⁴⁰ Keane A. The modern law of evidence London. 1996. P.66

²⁴¹ Keane A. The modern law of evidence London. 1996. P.66

²⁴² Broun K. Blakey W. Evidence 2nd edition St.Paul. 1994. P.204

²⁴³ Elliot B.W. Manual of the Law of Evidence London. 1987.P.53

²⁴⁴ skat., piemēram, Tapper C. Outline of the Law of Evidence 6th edition London, 1986. P.28; Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London. 1993. P.273

²⁴⁵ Murphy P. Murphy to Evidence 5th edition. London. 1995.P.86

²⁴⁶ šeit domāts pierādīšanas pienākums šaurākā izpratnē

Tas nozīmē, ka apsūdzētājam ir jāatspēko jebkuri aizstāvības apgalvojumi vai paskaidrojumi, ko sniedz apsūdzētais. Tādējādi šobrīd, pat ņemot vērā būtiskus izņēmumus un to, ka pārliecināšanas nasta ne vienmēr sakrīt ar pierādījumu iesniegšanas nastu, šis princips nešaubīgi ir vispārīgi pielietojams”²⁴⁷.

Kā pamata un noteicošā lieta, kas raksturo pārliecināšanas nastas uzlikšanu apsūdzētājam, Anglijā tiek norādīta *Woolmington v DPP (1935)*, kurā persona tika apsūdzēta par savas sievas slepkavību. Savai aizstāvībai apsūdzētais teicis, ka noslepkavojis sievu nejauši. Sakarā ar šo paziņojumu tiesnesis norādījis zvērinātajiem, ka, ja apsūdzība ir pierādījusi pašu nogalināšanas faktu, tad apsūdzētajam pašam jāpierāda, ka viņš sievu nogalinājis nejauši un tā nav bijusi slepkavība. Lordu palāta, izskatot šo lietu nolēma, ka tā izlemta nepareizi un Lords Senkeis (Lord Sankey L.C.) savā slavenajā uzrunā teicis: “Anglijas krimināltiesību tīklā vienmēr ir bijis redzams viens zelta pavediens, tas ir apsūdzības pienākums pierādīt ieslodzītā vainu, kas pakļaujams izņēmumiem likumā... Neatkarīgi no tā, kāda ir apsūdzība un kur notiek tiesa, princips, ka apsūdzētajam ir jāpierāda ieslodzītā vaina, ir daļa no Anglijas tiesībām un nekādi mēģinājumi samazināt tā darbību nevar tikt veikti...”²⁴⁸

Principam, ka pārliecināšanas nasta gultas uz apsūdzētāju, kā tas jau redzams no iepriekš redzamajiem citātiem, Anglijā ir vairāki izņēmumi. Šie izņēmumi ir pazīstami un tiek pielietoti jau sen, taču savā darbībā ir ierobežoti. “Vēl ilgi pirms *Woolmington* lietas bija zināms, ka ir izņēmuma gadījumi, kad pierādīšanas pienākums²⁴⁹ var tikt pārņemts uz apsūdzēto, bet ne attiecībā uz vispārīgo jautājumu par vainu vai nevainīgumu, kas, kā var teikt, ir nozieguma elementi, bet gan tikai uz atsevišķiem jautājumiem, kas izcēlušies no aizstāvības apgalvojumiem. Tas nozīmē, ka, ja apsūdzība ir izveidojusi *prima facie* lietu, norādot visus nodarījuma elementus, apsūdzētajam var tikt uzlikts pienākums pierādīt aizstāvības izvirzītus apgalvojumus, ja viņš vēlas tādus izvirzīt.”²⁵⁰

Īpaši akcentējot, ka t.s. pārliecināšanas pienākuma pārņemšana uz apsūdzēto nevar notikt par vispārīgo vainas vai nevainīguma jautājumu, autori pamatā norāda trīs grupas gadījumu, kad t.s. pārliecināšanas pienākums var tikt pārņemts uz apsūdzēto –

- slimīgs stāvoklis (*Insanity*), ko saskaņā ar Latvijā lietoto terminoloģiju varētu saprast kā nepieskaitāmību vai ierobežotā pieskaitāmību,
- izņēmumi, kas noteikti likumos (*Express Statutory Exceptions*),
- no likumiem izsecināmie izņēmumi (*Implied Statutory Exceptions*).²⁵¹

Attiecībā uz slimīgu stāvokli tiek norādīts, ka vadošā lieta, kam pēc tam sekojuši virkne citu lēmumu šajā sakarā, ir *Daniel M'Naghten's Case (1843)*, kurā tika noteikts, ka

²⁴⁷ Murphy P. *Murphy to Evidence* 5th edition. London, 1995.P.94

²⁴⁸ Phipson on Evidence Gen. editor Howard N. London, 2000. P.59.-60

²⁴⁹ šeit pierādīšanas pienākums lietots šī termina šaurākā nozīmē

²⁵⁰ Murphy P. *Murphy to Evidence* 5th edition. London, 1995.P.94; Milton J. Merve S. Smit D. Republic of South Africa// *International Encyclopaedia of Law Criminal law* Gen. editor R.Blaupain. Vol.3 P.156-157

²⁵¹ Keane A. *The modern law of evidence* London, 1996. P.71-77; Murphy P. *Murphy to Evidence* 5th edition. London, 1995.P.96-100;

tiesnešiem jebkurā lietā ir jāsaka, ka tiek prezumēts, ka jebkurš cilvēks ir vesels un atbildīgs par saviem noziegumiem, kamēr vien netiek pierādīts pretējais²⁵². Protams, jautājumu par personas nespēju atbildēt sakarā ar slimīgu stāvokli, var ierosināt kā aizstāvību, tā arī apsūdzība. Aizstāvības pusei pienākums pierādīt šādu stāvokli ir tikai tad, ja šo jautājumu tā ierosinājusi. Ja to ierosinājis prokurors, pierādīšanas pienākums paliek viņam.²⁵³

Savukārt kā likumos paredzēti izņēmumi tiek minēti sekojoši

- Samazinātas atbildības gadījumi. Slepkavības gadījumā aizstāvībai ir jāpierāda, ka piemērojama t.s. samazinātā atbildība par slepkavību (Homicide Act 1957)
- Korupcija. Ja prokurors pierāda, ka apsūdzētais saņēmis vai nodevis kādu dāvanu, naudu vai citu kompensāciju, apsūdzētajam ir jāpierāda, ka viņš to nav saņēmis vai nodevis koruptīvā ceļā (Prevention of Corruption Act 1916)²⁵⁴
- Ieroču esamība. Ja persona atrodas publiskā vietā ar ieroci, kas derīgs apdraudējumam (*offensive weapon*), tad viņai jāpierāda, ka ierocis pie viņas atrodas sakarā ar attaisnojamu iemeslu vai, ka viņai ir ieroča nēsāšanas atļauja. (Prevention of Crime Act 1953). Ja persona atrodas publiskā vietā ar duramu vai noasinātu priekšmetu, tad viņai ir jāpierāda, ka šis priekšmets atrodas pie viņa sakarā ar to, ka ir nepieciešams darbā, vai reliģisku apsvērumu pēc, vai kā daļa no nacionālā tērpa. (Criminal Justice Act 1988).²⁵⁵

Kā gadījumi, kuros pierādīšanas nasta var tikt pārnesta uz apsūdzēto, tika minēti arī no likumiem izsecināmi izņēmumi. To raksturošanai tiek minēts, ka daudzi likumi paredzot situāciju, kad pati darbība (*actus reus*) nav pārkāpums, bet par tādu veidojas pie attiecīgiem apstākļiem, kad, piemēram, darbībai nepieciešama licence, bet tādas nav utt. Šādā gadījumā apsūdzība ir izpildījusi savu pienākumu, ja pierādījusi, ka notikusi pati darbība, savukārt jau apsūdzētās personas pienākums ir norādīt, ka attiecīgā darbība notikusi pie likumā pieļautiem apstākļiem (piemēram, viņam bijusi licence darbības veikšanai utt.). Parasti kā piemērs šādi pārnestam pienākumam tiek minēta alkoholisko dzērienu pārdošana, kur apsūdzībai pietiek ar paša pārdošanas fakta pierādīšanu, savukārt jau apsūdzētajam jāpierāda, ka viņam ir bijusi derīga licence ~~alkohola~~ pārdošanai²⁵⁶.

²⁵² Murphy P. Murphy to Evidence 5th edition. London, 1995. P.99

²⁵³ Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London, 1993. P. 275

²⁵⁴ šis likums attiecas uz valsts civildienesta ierēdņiem, privātajā sektorā to nevar piemērot. Vēl viens ierobežojums šim noteikumam ir tāds, ka tas attiecas tikai uz valsts ierēdņiem un ir piemērojams vienīgi tad, ja darbības skar līgumu slēgšanu (tātad to nevar piemērot, piemēram, par licenču piešķiršanu) (Bannenberga B. Pierādījumu nastas pārnešana? Mantas konfiskācija korupcijas gadījumos//Likums un tiesības 2001.gada decembris 3.sējums nr.12(28) 357.lpp.)

²⁵⁵ Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London, 1993. P. 274

²⁵⁶ skat., piemēram, McAlhone Christina Stockdale M. Evidence in a Nutshell 2nd edition London, 1999. P.5; Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London, 1993. P. 274; Keane A. The modern law of evidence London, 1996. P.72-77

Pierādīšanas nastas pārņemšanas jautājums netiek tik viennozīmīgi risināts citā tipiskā anglo-amerikāņu tiesību saimes zemē Amerikas Savienotajās valstīs (turpmāk ASV). Šeit tiek atzīts, ka "tradicionālās attaisnojuma aizstāvības (*affirmative defenses*), tādas kā paš aizsardzība, nepieskaitāmība vai spaidi, tāpat kā fakti, kuri varētu samazināt pārkāpuma smagumu, kā piemēram slepkavības provokācija... ir bijusi apspriežamu tiesas komentāru objekts pēdējos gados. Saskaņā ar patreizējo likuma nostāju, ja aizstāvība tikai noliedz kāda apsūdzības elementa esamību, prokuroram ir jāpierāda aizstāvības norādījumu neesamība... No otras puses, ja nozieguma elementi neaptver aizstāvības norādījumus, likumos var tikt noteikts, ka apsūdzētajam ir jāpierāda aizstāvības apgalvojumu esamība. Pamatojoties uz šo skaidrojumu, dažos štatos apsūdzētajam ir uzlikta tiesas pārliecināšanas nasta par tādiem aizstāvības apgalvojumiem kā paš aizsardzība, nepieskaitāmība un spaidi... Citos štatos, neskatoties uz konstitucionālo pieļāvumu pierādījumu nastas pārņemšanai uz apsūdzēto, notikusi izvēle pierādīšanas nastu visos gadījumos uzlikt prokuroram"²⁵⁷

Gadījumos, kad t.s. pārliecināšanas nasta ir pārņemta uz apsūdzēto, aizstāvības pienākums ir veikt tiesnešu pārliecināšanu par attiecīgās situācijas esamību apstākļos, kad lietā ir jau iesniegti visi pierādījumi. Tādējādi, tas nenozīmē, ka aizstāvībai ir tikai jānorāda uz šādas situācijas (nepieskaitāmība utt.) pastāvēšanu, bet gan nozīmē arī pierādījumu iesniegšanas, to analīzes kopsakarā ar apsūdzības iesniegtajiem pierādījumiem pienākumu, nolūkā pārliecināt tiesu par attiecīgu apstākļu esamību. Pierādīšanas standarts šādā gadījumā gan ir zemāks nekā apsūdzētajam. Šobrīd akcentējams viens – šī pienākuma saturs ir pārliecināšana un to nevar jaukt ar pierādījumu iesniegšanas pienākumu, kas ir atšķirīgs institūts un kuram ir savādāka procesuālās nozīme un sekas.

PIERĀDĪJUMU IESNIEGŠANAS NASTA

Attiecībā uz pierādīšanas nastas veidu, kurš šajā pētījumā nosacīti tiek dēvēts par pierādījumu iesniegšanas nastu, oriģinālvalodā tiek lietoti dažādi apzīmējumi. Izplātītākais no tiem ir "the evidential burden", bet sastopami arī "the burden of adducing evidence" and "the duty of passing the judge". Šis pierādīšanas nastas veids tiek skaidrots kā "pusei uzlikts pienākums iesniegt pietiekamus pierādījumus lietai, lai to varētu izspriest tiesa"²⁵⁸, skaidrojot, ka "pierādījumu iesniegšanas pienākumus" ir nevis pienākums pierādīt strīdus faktus, bet izraisīt lietu²⁵⁹. Literatūrā pat tiek norādīts, ka šī pierādīšanas nastas apzīmēšanai

²⁵⁷ Broun k. Blakey W. Evidence 2nd edition St. Paul. 1994. P.205

²⁵⁸ Keane A. The modern law of evidence London. 1996. P.68

²⁵⁹ Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London. 1993. P. 273, 275

ir kļūdaini lietot jēdzienus, kas saista to ar pierādīšanu, jo faktiski šī pienākuma īstenošanas rezultātā nekas netiekot pierādīts, bet tikai tiekot izvirzīts jautājums izskatīšanai²⁶⁰.

Domājams, ka var pievienoties nule minētajam izteikumam, jo t.s. pierādījumu iesniegšanas pienākums, klasiskā pierādīšanas procesa izpratnē neattiecas uz pierādīšanu, bet tikai rada pamatu vēlāk notiekošai pierādīšanai. Šo pienākumu nevajadzētu saistīt vispār ar procesa ierosināšanu, bet gan ar jebkura tiesiski nozīmīga jautājuma, kas ietilpst konkrētā procesā, izskatīšanas ierosināšanu. Šī ideja kļūst skaidrāka, aplūkojot tās piemērošanu anglo-amerikāņu tiesību sistēmā.

Pamatā tiek atzīts, ka pusei, uz kuru gulstas t.s. pārliecināšanas nasta, ir arī pierādījumu iesniegšanas pienākums, tādējādi, ja pārliecināšanas pienākums ir prokuroram, tad arī pierādījumi, lai vispār jautājums tiktu tiesā skatīts, ir jāiesniedz viņam. Savukārt, ja pārliecināšanas pienākums ir ticis pārnests uz apsūdzēto, tad pierādījumi attiecīgajam faktam (piemēram, par nepieskaitāmību), ir jāiesniedz aizstāvībai.²⁶¹

Tomēr no šī principa var būt izņēmumi un ir iespējami gadījumi, kad t.s. pārliecināšanas nastu saglabā apsūdzība, bet atsevišķu jautājumu ierosināšanai pierādījumu iesniegšanas nasta ir aizstāvībai. Tas nozīmē, ka, ja aizstāvība ir iesniegusi pietiekami pierādījumu, lai tiktu izspriests kāds jautājums, tad apsūdzības pienākums ir tos atspēkot²⁶². Kā izplatītākie no šiem gadījumiem, atzīmējot, ka uzskaitījums nav pilnīgs, Anglijas zinātniskajā literatūrā tiek norādīti – ne-slimīga automātiska darbība (*non-insane automatism*), provokācija, paš aizsardzība vai nozieguma novēršana, dzērums, spaidi, tehnisks defekts²⁶³.

Piemēram

Ja persona ir izdarījusi kādu nodarījumu paš aizsardzības apstākļos, tad viņas pienākums ir ierosināt izskatīt šo jautājumu, norādot pietiekamu pamatojumu, lai tas tiešām būtu apspriežams. Ja persona to nedara, apsūdzībai nav pienākuma apsvērt šādas situācijas esamību un to atspēkot. Savukārt tikko persona ir pietiekami pamatojusi attiecīgās situācijas esamību (citiem vārdiem sakot - ir pietiekams pamats izskatīt šo jautājumu) apsūdzība saglabā savu t.s. pārliecināšanas nastu, līdz ar to tai ir jāatspēko aizstāvības norādītais.

Tāpat literatūrā sastopams viedoklis, ka t.s. pierādījumu iesniegšanas pienākums ir arī personai, kura pierāda t.s. palīgfaktus, par kuriem tuvāk tika runāts šī pētījuma iepriekšējā daļā. Tādējādi, personai, kura apgalvotu, ka kāds liecinieks nav kompetents, būtu jānorāda pietiekams pamatojums šādam uzskatam.

²⁶⁰ Tapper C. Outline of the Law of Evidence 6th edition London, 1986. P.28-29

²⁶¹ Keane A. The modern law of evidence London, 1996. P.80; Phipson on Evidence Gen. editor Howard N. London, 2000. P.64

²⁶² Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London, 1993. P. 275

²⁶³ Murphy P. Murphy to Evidence 5th edition. London, 1995.P.101

Rezumējot visu augstākminēto, var secināt, ka anglo-amerikāņu sistēmā paredzētie divu pierādīšanas pienākumu veidi nav nesavienojami arī ar Rietumeiropas tiesību sistēmu. Tā, piemēram, var norādīt, ka, kā atzīst Beļģijas zinātnieki, viņu valstī tiek atzīts nevainīguma prezumpcijas princips. Šis pienākums paredzot privilēģiju pret paš-apsūdzību, tā kā neviens nevarot apsūdzēto piespiest aktīvi sadarboties paša notiesāšanā. Tāpat, apsūdzētajam ir tiesības neliecināt, izvēlēties aizstāvības veidu, kā arī visas šaubas tiek tulkotas par labu apsūdzētajam. Taču šai brīvībai esot daži ierobežojumi, kā, piemēram, ka personai, kura izdarījusi kādu sodāmu darbību attaisnojošos apstākļos, ir jāiesniedz pietiekami pierādījumi, lai varētu skatīt jautājumu par šo apstākļu esamību. Pretējā gadījumā prokuroram neesot pienākums šo apstākļu eksistenci atspēkot, ne arī tiesai ir pienākums izvērtēt to esamību savā spriedumā²⁶⁴. Tāpat uz t.s. pierādījumu iesniegšanas nastas pārņemšanu atsevišķos gadījumos norāda arī Dānijas tiesību zinātnieki, rakstot, ka apsūdzētajam ir, ja ne pierādīšanas pienākums, tad vismaz "paskaidrošanas pienākums", kad tas ierosina kādu aizstāvības jautājumu. Šāda situācija tiek attiecināta, piemēram, uz alibi izvirzīšanu, norādījumu uz pašaisardzību utt.²⁶⁵. Diezgan precīzi attiecīgo situāciju raksturojuši Grieķijas zinātnieki, norādot, ka Grieķijā ir pazīstama nevainīguma prezumpcija, kura ir vērtējama kā fundamentāls kriminālprocesa princips. Kamēr persona tiesā nav atzīta par vainīgu, valstij ar to jāapietas kā ar prezumēti nevainīgu, nevis kā ar pieņemami vainīgu personu. Sistēmā, kas balstīta uz nevainīguma prezumpciju, pierādīšanas nasta gulstas uz apsūdzību. Apsūdzētajam nav jāpierāda savs nevainīgums un viņš ir pilnībā pasargāts no pašapsūdzības. Vēl jo vairāk, visas šaubas par viņa vainu tiek tulkotas viņam par labu. Taču, lai gan apsūdzētajam nav pierādīšanas pienākuma, viņš nevar gaidīt, ka tiesa pati pēc savas iniciatīvas pārbaudīs visus iespējamus aizstāvības gadījumus, kas varētu attiekties uz lietu, tādus kā pašaisardzība u.c. Tādējādi, apsūdzētajam ir jānorāda uz faktiem, kā arī pierādījumiem, kas varētu tos apstiprināt, izvirzot aizstāvības vai attaisnojuma apgalvojumus. Citiem vārdiem sakot, tiesai nav jāizvērtē šādu attaisnojošu apstākļu esamība, ja uz to apsūdzība vai aizstāvība nav norādījusi, vai arī par to neliecina jau iesniegtie pierādījumi.²⁶⁶

Domājams, ka būtu apspriežama arī atsevišķu augstākminēto nostādņu ieviešana Latvijas kriminālprocesuālajā tiesību normās. Protams, šajā gadījumā ir jārisina jautājums

²⁶⁴ Dupon L. Fijnaut C. Belgium 1993 //International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.1 P.175

²⁶⁵ Langsted L. Garde P. Greve V. Denmark 1997// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.2 P.285

²⁶⁶ Anagnostopoulos I. Magliveras D. Greece 2000// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.2 P.159

par pielietojamo terminoloģiju un šo institūtu saskaņošanu ar pastāvošo vai ieteicamo procesuālo kārtību. Attiecībā uz jēdziena “pārliecināšanas nasta” pielietojumu, šķiet, ka Latvijā tas varētu tikt lietots kā “pierādīšanas nasta”, ar to saprotot pierādīšanas subjektu pienākumu, izmantojot procesuālos pierādījumus, pārliecināt adresātu par vēlām nolēmuma, kā dabīgi izrietoša no iesniegtajiem pierādījumiem, pieņemšanas nepieciešamību. Savukārt t.s. pierādījumu iesniegšanas pienākums būtu jāskata atbilstoši mūsu procesuālajai sistēmai, kura pazīst arī pirmstiesas izmeklēšanu. Tādējādi šis institūts varētu tikt definēts vienkārši kā personas pienākums norādīt uz konkrētiem apstākļiem, ko tā izvirza savai aizstāvībai.

Savukārt, runājot, par šo divu institūtu konkrētu izpildījuma modeli, visieteicamākais būtu sekojošs risinājums

- pierādīšanas nastā nekādus izņēmumus neparedzēt (īpaši šis jautājums varētu tikt skatīts attiecībā uz noteiktu prezumpciju atspēkošanu, bet par to nedaudz vēlāk), savukārt
- likumā ietvert norādi uz tādiem apstākļiem, uz kuru esamību jānorāda aizstāvībai, paredzot, ka, ja aizstāvība uz šādu apstākļu esamību pietiekami pamatoti nenorāda, tad to iespējamība procesa virzītājam nav jāizvērtē.

Šāds risinājums nekādā gadījumā nav vērtējams kā pretrunīgs nevainīguma prezumpcijai, jo pierādīšanas nastu attiecībā uz galveno – vainas vai nevainīguma jautājumu nepārnes.

Ieteicamā attiecīgo problēmu reglamentējošās tiesību normas redakcija varētu būt sekojoša

“ *Pierādīšanas pienākums ir procesa virzītājam un apsūdzētājam*²⁶⁷.

Uz faktu par to, ka nodarījums izdarīts nepieskaitāmības vai ierobežotais pieskaitāmības stāvoklī, kā arī apstākļos, kas izslēdz kriminālatbildību, jānorāda personai, kura tiek turēta aizdomās, apsūdzēta vai tiesāta par šī nodarījuma izdarīšanu. Ja aizdomās turētais vai apsūdzētais uz šādiem apstākļiem nenorāda, apsūdzībai nav pienākums pierādīt to neesamību, kā arī tiesai nav jādod vērtējums tiem spriedumā.”

Tādējādi likumā tiktu noteikts konkrēts to apstākļu loks, uz kuriem ir jānorāda aizstāvībai. Ar “norādīšanu” savukārt būtu jāsaprot ne tikai vienkārša paziņošana, bet arī norādījums uz iespējamiem pierādījumu avotiem, kas varētu teikto apstiprināt. Tomēr tas

²⁶⁷ Šajā ieteiktajā likuma normas redakcijā kā pierādīšanas pienākuma nesēji norādīti gan procesa virzītājs, gan apsūdzētājs, jo pierādīšanas pienākums šeit tiek saprasts gan kā nolēmumu pamatošanas pienākums (attiecināms uz procesa virzītājiem), gan kā pierādīšanas nasta šajā nodaļā paustajā izpratnē (attiecināms uz apsūdzētāju)

nenozīmē procesa virzītāja atbrīvošanu no šo apstākļu izvērtēšanas pienākuma vai arī apsūdzības pienākuma tos atspēkot, ja tie kļūst zināmi nevis tāpēc, ka tos paziņojusi aizstāvība, bet gan no citiem pierādījumiem. Citiem vārdiem sakot, procesa virzītājam tie ir jāizvērtē un apsūdzībai jāatspēko vienmēr, kad vien par tiem parādās informācija lietā. Savukārt aizstāvībai ir pienākums uz šiem apstākļiem norādīt, ja nekādā citā veidā tiek procesā jau nav kļuvuši zināmi.

Piemērs

Persona A. tiek apsūdzēta slepkavības izdarīšanā. A. uzskata, ka personu nogalinājusi aizsargājoties. Uz šādu apstākli viņai jānorāda pašai, vienlaikus, iespēju robežās, sniedzot informāciju par iespējamiem pierādījumu avotiem. Ja A. to neizdara, tad procesa virzītājam nav pienākums izvērtēt, ir vai nav bijusi nepieciešamās aizstāvēšanās situācija.

Tomēr, ja informācija par nepieciešamās aizstāvēšanas situāciju, ir nonākusi pie procesa virzītāja, kaut arī to nav paziņojis pats apsūdzētais, šī informācija viņam ir jāpārbauda un ir jāuzskata kā pierādīšanas priekšmetā ietilpstoša.

Jāatzīmē, ka šāda principa ieviešana likumā pēc būtības neko praksē neizmanīs, jo parasti cilvēki paši norāda uz tādiem apstākļiem, kas varētu izslēgt vai mīkstināt viņu atbildību. Taču, domājams, ka, neskatoties uz to, šāda norma likumā būtu jāiekļauj, lai novērstu nevajadzīgas diskusijas un tiesvedības novilcināšanu.

Vienlaikus gan norādāms, ka ieteiktais apstākļu, uz kuriem jānorāda aizstāvībai, uzskaitījums, nav vērtējams kā izsmeljošs, jo tāpat varētu atzīmēt, ka pašai personai ir jānorāda uz savu alibi, ja viņa vispār vēlas to akcentēt utt. Šāds uzskaitījums tika izvēlēts, ņemot par pamatu tos apstākļus, kas varētu tikt ietilpināti pierādīšanas priekšmetā, kā arī respektējot procesuālās ekonomijas principu un nepamatotas tiesvedības novilcināšanas izslēgšanas intereses.

Piemērs

Ja likums šādus apstākļus neparedzētu, likumu tulkojot, kāds varētu iedomāties, ka, lai pierādītu, ka ir notikusi slepkavība, vajag pierādīt ne tikai tās faktu, bet arī atspēkot visus iespējamus kriminālatbildības izslēdzamības apstākļus, pie kādiem šī slepkavība teorētiski varētu notikt. Savukārt ieteiktās likuma redakcijas kontekstā šie kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi vispār nav jāizvērtē, ja vien netiek saņemta kāda informācija par tiem. Tādējādi, piemēram, kasācijas instances tiesas sēdē tiesājamais nevarētu norādīt, ka lietas izskatīšanas pēc būtības laikā netika izvērtēts, vai slepkavību viņš gadījumā nav izdarījis aizsargājoties, ja viņš pats nebūtu uz šādiem apstākļiem norādījis vai arī par to neliecinātu kādā lietā esoši pierādījumi.

Vēl viens jautājums, kuru pierādīšanas nastas problemātikas apskata nobeigumā gribētu akcentēt, ir prezumpcijas un to ietekme uz pierādīšanas nastu.

PREZUMPCIJAS UN TO IETEKME UZ PIERĀDĪŠANAS NASTU

Rietumvalstu literatūrā tiek izdalīti divi prezumpciju veidi – likuma prezumpcijas un fakta prezumpcijas²⁶⁸ un tiek norādīts, ka prezumpcijas sekas var būt tādas, ka attiecīga fakta pierādīšanai ir nepieciešami mazāk pierādījumi vai arī tie nav nepieciešami vispār²⁶⁹.

Likuma prezumpcijas savukārt tiek saprastas kā likumā noteiktas prezumpcijas, ka, ja viena puse pierāda kādu noteiktu faktu (parasti sauktu par primāro jeb sākotnējo faktu), tad cits fakts (saukts par prezumēto) arī tiek uzskatīts kā pierādīts, ja vien šī prezumpcija netiek atspēkota no otras puses, jeb, citiem vārdiem sakot, ja otra puse nepierāda pretēja fakta esamību. Tāpat tiek atzīts, ka prezumpcijas vairāk raksturīgas civilprocesam, tomēr, lai arī ne klasiskā veidā, tās atzīst arī kriminālprocesā²⁷⁰.

Likuma prezumpcijas tiek iedalītas divās lielās grupās

- neatspēkojamās likuma prezumpcijas un
- atspēkojamās likuma prezumpcijas.

Kā izriet jau no pašiem to nosaukumiem pirmās atspēkošanai nepakļaujas, savukārt otrās ir atspēkojamas, pierādot kādu pretēju faktu. Kā neatspēkojamas literatūrā tik minētas, piemēram, prezumpcijas, ka kriminālatbildības vecumu nesasniegusi persona nevar izdarīt noziegumu²⁷¹ (trūkt viena no noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm – subjekts).

Savukārt atspēkojamas likuma prezumpcijas faktiski nozīmē pierādīšanas nastas pārņemšanu. Tādējādi, ja kāds fakts tiek prezumēts, lai nepieļautu šī fakta atzīšanu par patiesu, pretējai pusei ir jāpierāda tā nepatiesums.

Attiecinot šo jautājumu uz Latvijas normatīvajiem aktiem, var secināt, ka Latvijā patreiz ir neatspēkojamas likuma prezumpcijas, kaut vai minētais piemērs ar kriminālatbildības vecumu – ja tiek konstatēts, ka nodarījumu izdarījusi 14 gadu vecumu nesasniegusi persona, tad tiek prezumēts, ka viņa kriminālā kārtā neatbild. Šī prezumpcija uzskatāma par neatspēkojamu, jo tās ‘‘apgāšanai’’ nevar tikt uzrādīti un ņemti vērā nekādi pierādījumi.

Piemērs

Slepkavību izdarījusi 13 gadus veca persona A. Fakts, ka personai ir tikai 13 gadu ir pietiekams, lai prezumētu, ka viņa nevar izdarīt noziegumu tādā nozīmē, ka nevar tikt saukta pie kriminālatbildības. Šī prezumpcija ir neatspēkojama, jo pat, ja tikt iesniegti pierādījumi, ka A. pilnībā apzinājās savas darbības, plānoja tās, zinot, ka izdara attiecīgu noziegumu, tam nebūtu nekādas nozīmes pie konstatācijas, ka A. kriminālā kārtā nav sodāms

²⁶⁸ Phipson on Evidence Gen. editor Howard N. London, 2000 P. 69; Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London, 1993. P.279

²⁶⁹ Phipson on Evidence Gen. editor Howard N. London, 2000 P. 69

²⁷⁰ Murphy P. Murphy to Evidence 5th edition. London, 1995.P.101-102

²⁷¹ Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London, 1993. P.279

Domājams, ka Latvijā ir pazīstamas arī atspēkojamas likuma prezumpcijas, kur pierādīšanas pienākums gluži dabīgi tiek pārnests uz šīs prezumpcijas, taču to esamība kriminālprocesuālajās tiesībās tiktu paplašināta ieviešot t.s. apstākļus, no kuru pierādīšanas puses ir atbrīvotas (sīkāk tika skatīti šajā pētījumā iepriekš). Lielākā daļa no šiem apstākļiem faktiski ir atspēkojamas likuma prezumpcijas²⁷². Tā, piemēram, no fakta, ka ir spēkā stājies tiesas spriedums krimināllietā vai administratīvajā lietā, prezumējams fakts, ka tajā, ievērojot attiecīgo pierādīšanas standartu, nodibinātie apstākļi ir patiesi. Tāpat no fakta, ka persona ieņem kādu amatu, prezumējams fakts, ka viņa zina savus profesionālos pienākumus. Savukārt no fakta, ka ir kāds normatīvs akts, prezumējams, ka personām ir jāzina kādus pienākumus šis akts viņiem nosaka, bet no fakta, ka analīzi veicis kvalificēts speciālists, prezumējams, ka viņš pielietojis vispāratzītas pētījuma metodes.

Piemērs

Ir likuma nostādne, ka personas zina/viņām ir jāzina normatīvajos aktos paredzētie pienākumi. Tātad tiek prezumēts, ka, ja ir kāds normatīvs akts, personai jāzina tajā paredzētie pienākumi. Taču persona var šo prezumpciju atspēkot, ja pierāda, ka attiecīgais normatīvais akts nevarēja būt viņai zināms attaisnojamo iemeslu pēc, kāds varētu būt tikai viens -- šis akts nav izsludināts likumā noteiktā kārtībā (protams, jāņem vērā arī fakts, vai attiecīgais pienākums neizriet no vispārzināmiem tiesību principiem, kā piemēram zagšana ir aizliegta utt.)

Prezumpcija, ka spriedumā, kurš stājies likumīgā spēkā nodibinātie fakti, ir patiesi, ir atspēkojami, pierādot pretējo.

Ierosinātais apstākļu, no kuru pierādīšanas procesa dalībnieki ir atbrīvoti, uzskaitījums nav vērtējams kā izsmeļošs atspēkojamo likuma prezumpciju uzskaitījums, tas tikai cenšas noteikt robežas šādu prezumpciju piemērošanai kriminālprocesā. Bez tam tas vērtējams tikai kā ierosinājums, kurš vēl diskutējams. Iespējams, ka varētu tiks ieteikts to papildināt ar apstākļi, ka amatpersonas ienākumi, kuri nav deklarēti kā likumīgi iegūti, tiek uzskatīti par nelikumīgiem, kamēr tiek pierādīts pretējais, līdz ar to ieviešot kriminālprocesā atspēkojamo likuma prezumpciju, kurā no fakta – ir nedeklarēti ienākumi, tiktu prezumēts fakts – tie ir nelikumīgi ienākumi. Šādas likuma prezumpcijas ieviešana ir vēl diskutējams jautājums, izvērtējot to, cik lielā mērā tā ietekmēs apsūdzētā tiesības uz privilēģiju neapsūdzēt pašam sevi un citiem būtiskiem apstākļiem, tāpēc uz šo brīdi tā nav iekļauta ierosinātajā likuma redakcijā.

Attiecībā uz prezumpcijām un to ietekmi uz pierādīšanas pienākumu, literatūrā ir norādīts vēl viens būtisks apstākļi. Proti, attiecībā uz prezumpciju procesuālo dabu, ir izstrādātas divas teorijas, kā arī literatūrā tiek atzīmēts, ka angļu un amerikāņu zinātnieku

²⁷² Civilprocesa likumā un Administratīvā procesa likumā gan nav atrunāta šo likuma prezumpciju daba un nav norādīts, vai tās var atspēkot un ja jā. tad kādā veidā tas darbāms. Domājams, ka tā ir šo likumu nepilnība.

vidū šo teoriju sakarībā nav vienotības. Tā, angļu zinātnieki, šī jautājuma skatījumu vienmēr sāk ar norādi, ka ir divas principiāli atšķirīgas teorijas par prezumpcijām, kurām ir dažāda ietekme uz pierādīšanas nastu. Amerikas zinātnieki savukārt vairumā gadījumu uzskata, ka visām prezumpcijām tiek piemērots viens princips, taču nav raduši vienādu attieksmi pret to, kāds īsti tas ir.

Ja tomēr nošķiram šīs divas teorijas, tad saskaņā ar pirmo teoriju, kura parasti tiek saukta profesora Taiera (*Thayer*) vārdā, primārā fakta pierādīšana rada t.s. pierādījumu iesniegšanas pienākumu pusei, kas grib atspēkot prezumēto faktu. Tādējādi, prezumētais fakts tiek uzskatīts par pierādītu tik ilgi, kamēr pretējā puse neiesniedz kādus pierādījumus prezumpcijas "apgāšanai", taču tai nav pienākuma šo prezumpciju atspēkot. Ja attiecīgā puse to izdara, tad prezumpcija vairs nedarbojas un tiek atjaunota parastā pierādīšanas nasta it kā šādas prezumpcijas nekad nebūtu bijis. Ņemot vērā šādu prezumpcijas pēkšņu pazušānu, šī teorija tiek pazīta arī ar nosaukumu "sprāgstošo burbuļu" teorija. Savukārt, saskaņā ar otru teoriju, kura tiek saukta profesora Morgana (*Morgan*) vārdā, primārā fakta pierādīšana pārnes t.s. pārliecināšanas nastu uz prezumētā fakta oponentu, kuram ir jāatspēko šis fakts atbilstoši esošajam pierādīšanas standartam²⁷³.

Citētais angļu autors attiecībā uz krimināllietā apsūdzēto atbalsta tikai t.s. pierādījumu iesniegšanas nastas pārņemšanu prezumpciju sakarā²⁷⁴, taču, domājams, ka Latvijā šajā gadījumā varētu noteikt, ka personai, kura apšaubā prezumētā fakta patiesumu, ir ne tikai jānorāda uz tā nepatiesumu, bet šis savs apgalvojums arī jāpierāda atbilstoši pierādīšanas standarta izvirzītām prasībām. Ja šādas pierādīšanas gaitā būtu nepieciešams izmantot informāciju, ko var iegūt tikai veicot izmeklēšanas darbības, tad personai sākotnēji būtu jāvērsas pie attiecīgās amatpersonas ar lūgumu veikt darbības informācijas ieguvei (nopratināt lieciniekus, pieprasīt dokumentus, kurus drīkst pieprasīt tikai noteiktas amatpersonas utt.) . Savukārt attiecīgajai amatpersonai, secinot, ka šis lūgums ir pamatots, tas būtu obligāti jāapmierina.

Piedāvātā likuma normas redakcija šī jautājuma tiesiskai reglamentācijai varētu būt sekojoša

"Ja kāds no procesa dalībniekiem uzskata, ka kāds no apstākļiem, no kuru pierādīšanas procesa dalībnieki ir atbrīvoti (šī likuma ____ pants) nav paties, šī fakta neatbilstība īstenībai jāpierāda tam procesa dalībniekam, kurš to apgalvo."

²⁷³ Murphy P. Murphy to Evidence 5th edition. London. 1995.P.88-89

²⁷⁴ Murphy P. Murphy to Evidence 5th edition. London. 1995.P.89

Prezumpciju apskata noslēgumā atzīmējama arī jau pieminēto fakta prezumpciju loma kriminālprocesā. Atšķirībā no likuma prezumpcijām, kuras varēja būt gan atspēkojamas, gan neatspēkojamas, fakta prezumpcijas vienmēr ir atspēkojamas. Faktiski tās nozīmē, ka pusei, attiecībā uz kuru tās darbojas ir provizoriska jeb taktiska nasta attiecībā uz prezumētā fakta atspēkošanu. Atšķirībā no atspēkojamām likuma prezumpcijām, fakta prezumpcijas efekts nekādā gadījumā nav pierādījumu nastas pārņemšana. Tādējādi, likumā nav noteikts, ka sākotnējā jeb primārā fakta pierādīšana nozīmē, ka tiesai jāuzskata par pierādītu arī atvasināto faktu, bet gan nozīmē tikai to, ka visticamāk tiesa to var uzskatīt par pierādītu, ņemot vērā primāro faktu vai to kopumu, praksi un loģisko saprātu.²⁷⁵

Piemērs

Kā fakta prezumpcijas piemērs anglo-amerikāņu autoru darbos parasti tiek minēts t.s. vainas apzināšanās prezumpcija (the presumption of guilty knowledge) zagtu lietu uzglabāšanas lietās. Šī fakta prezumpcija paredz, ka pie apsūdzētā ir atrastas zagtās mantas pavisam neilgi pēc zādzības, tad viņam ir jāpaskaidro, kāpēc šīs mantas pie viņa atrodas. Taču šis pienākums ir taktisks, jo likums tādu neuzliek. Tāpat likums arī neparedz, ka, gadījumā, ja apsūdzētais nepaskaidro iemeslus, kāpēc pie viņa zagtās mantas atrodas, tiesnešiem obligāti jāsecina, ka viņš zinājis, ka mantas ir zagtas, taču visticamāk, ka tiesneši to darīs loģiku apsvērumu dēļ. Savukārt, ja apsūdzētā paskaidrojumi rada tiesnešos šaubas par to, vai apsūdzētais tiešām zināja, ka mantas ir zagtas, tad jau apsūdzības pienākums ir pierādīt šādas apzināšanās esamību. Ja apsūdzība nespēj izkļaidēt tiesnešu šaubas, apsūdzētais ir attaisnojams.²⁷⁶

2.3. PIERĀDĪŠANAS MĒRKIS, STANDARTS UN ROBEŽAS KRIMINĀLPROCESĀ

2.3.1. PIERĀDĪŠANAS MĒRKIS

Uzsākot šī jautājuma skatījumu, atgādināma pētījuma iepriekšējā gaitā ieteiktā pierādīšanas procesa definīcija - "pierādīšana ir procesa dalībnieku darbība, kas izpaužas kā pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo faktu esamības vai neesamības pamatošana, izmantojot pierādījumus". Ieteiktajā likuma normas redakcijā izpaužas pierādīšanas kā procesa būtība, taču nav norādes uz to, kāpēc pierādīšana tiek veikta, jeb, citiem vārdiem sakot, kāds ir tās mērķis. Blakus šai definīcijai pētījumā vairākkārt tika norādīts arī tas, ka pierādīšanas būtība izpaužas kāda apgalvojuma patiesuma pamatošanā. Šis apgalvojums jau var mūs pietuvināt pierādīšanas mērķa noteikšanai un sasaistīt to ar patiesību.

²⁷⁵ Keane A. The modern law of evidence London, 1996. P.584; Phipson on Evidence Gen. editor Howard N. London, 2000. P.69

²⁷⁶ Atzīmējams gan, ka šādas faktiskas prezumpcijas esamība Latvijā šobrīd nav iedomājama, jo, ņemot vērā ilgu gadu pastāvējušo un šobrīd spēkā esošo procesuālo kārtību, tas fakts vien, ka pie personas atrodas zagtas mantas netiktu atzīts par pietiekamu, lai apgalvotu, ka persona apzinājusies, ka glabā zagtas mantas.

Patiesuma jēdziens arī ir viens no tiem jēdzieniem, ko parasti izmanto kriminālprocesuālo tiesību zinātnieki pierādīšanas mērķa skaidrojumā. Tā, bijušo padomju valstu literatūrā patiesības jēdziens, tā saturs un saistība ar pierādīšanas mērķi, ir viens no sākotnējiem un centrālajiem pierādīšanas teorijas jautājumiem, kamēr rietumvalstu zinātnieki šim jautājumam tik plaši nepievēršas, vairāk uzmanību veltot praktiskākam jautājumam, proti, pierādīšanas standartam.

Pierādīšanas mērķis ir objektīvās patiesības izzināšana – šādu apgalvojumu varam rast daudzās gan vecākās, gan pēdējos gados iznākušajās Krievijas zinātnieku grāmatās²⁷⁷. Šis formulējums rada atsevišķus iebildumus, kā arī nepieciešamību pēc tā tuvāka skaidrojuma.

Uzmanību saista un atzīmējama šīs definīcijas neatbilstība pētījumā aizstāvamajai pierādīšanas procesa izpratnei. Piedāvātā definīcija ir pilnībā izprotama, ja to skatam kopsakarā ar citēto autoru uzskatiem par pierādīšanas un izzināšanas procesa vienādošanu. Taču, ņemot vērā to, ka pierādīšana šajā pētījumā tiek definēta kā pamatošanas, pārliecināšanas process, tās mērķis nekādi nevar būt izzināšana. Iegaumējot šo atšķirību, kam būs nozīmīga loma arī atklājot pierādīšanas standarta procesuālo nozīmi un saturu, jāpāriet pie nākošā iepriekš minētās pierādīšanas mērķa definīcijas diskutējamā jautājumā – patiesības kā pierādīšanas gala mērķa satura.

Patiesības definējuma un satura izklāstā autori nav raduši vienprātību. Daļa autoru atzīst, ka noskaidrot objektīvo patiesību nozīmē noskaidrot lietas apstākļus atbilstoši tam, kā tie notikuši realitātē²⁷⁸. Citu autori kā krimināllietā noskaidrojamās patiesības satura obligātu elementu paredz arī citus apstākļus. Piemēram, paredzot, ka objektīvā patiesība satur ne tikai ziņas par faktiskajiem lietas apstākļiem, bet arī pareizu to juridisko izvērtējumu²⁷⁹, vai arī nosakot, ka lietā noskaidrojama ticama objektīvā patiesība. Pēdējā gadījumā autors patiesību skaidro kopsakarā ar varbūtības, ticamības un pamatotības jēdzieniem, uzskatot, ka "secinājumu pamatotība nozīmē to atbilstību lietā esošajiem pierādījumiem. Secinājuma pamatotības pakāpes var būt varbūtējas un ticamas. Varbūtējas zināšanas – īstenību attēlojošas varbūtējas zināšanas, kas pieļauj šaubas par to patiesumu. Ticamas zināšanas – secinājumi un zināšanas, kas viennozīmīgi ataino īstenību, ko raksturo pilnīga un

²⁷⁷ skat., piemēram, Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.116; Якупов Р. Уголовный процесс М., 2001. С.217; Уголовный процесс Под ред. Башкатова Н. М., 2001. С.93; Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М., 2001. С.161

²⁷⁸ skat., piemēram, Борико С. Уголовный процесс М., 2000. С.83.; Якупов Р. Уголовный процесс М., 2001. С.217; Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М., 2001. С.161

²⁷⁹ skat., piemēram, Уголовный процесс Под ред. Кобликова А. М., 2001. С.61; Уголовный процесс Под ред. Башкатова Н. М., 2001. С.93

neapšaubāma uzticība to patiesumam. Tādējādi kā kriminālprocesuālās pierādīšanas mērķis ir ticamas objektīvās īstenības noskaidrošana”²⁸⁰. Izvērtējot kopsakarā jēdzienus “patiesība”, “varbūtība”, “ticamība” un “pamatotība” līdzīga doma ir izteikta nedaudz atšķirīgi – pašus jēdzienus skaidrojot līdzīgi, tomēr apgalvojot, ka katram no tiem ir sava izpratne un saturs, līdz ar to pierādīšanas mērķis ir tikai patiesība, kurai atkarībā no apstākļiem ir jābūt gan pamatotai, gan ticamai²⁸¹.

Autori nav sasnieguši vienprātību arī jautājumā par to, vai kriminālprocesuālā patiesība ir absolūta vai nosacīta. Paši jēdzieni tiek definēti sekojoši “pilnīgu, izsmelšu, absolūtu objektīvās realitātes izziņu filosofijā sauc par absolūtu patiesību, bet katru tā paša objekta patiesu, bet nepilnīgu, daļēju izziņu – par relatīvu patiesību”²⁸². Attiecībā uz kriminālprocesuālās patiesības saturu izteikti dažādi viedokļi

- krimināllietā noskaidrojamā patiesība ir tikai absolūta (M. Strogovičs u.c.);
- krimināllietā noskaidrojamā patiesība ir tikai nosacīta (L. Uļajanova, I. Mihailovskaja);
- krimināllietā noskaidrojamā patiesība ir vai nu absolūta vai nosacīta (I. Perlovs);
- krimināllietā noskaidrojamā patiesība vienlaikus ir gan absolūta, gan nosacīta (V. Dorohovs, V. Nikolajevs, A. Trusovs u.c.)²⁸³.

Pēdējo uzskatu atbalsta arī V. Vandīševs, piedāvājot krimināllietā noskaidrojamo patiesību saukt par juridisko patiesību. Šāds piedāvājums tiek pamatots ar apstākli, ka krimināllietā noskaidrojamā patiesība ir atkarīga ne tikai no faktiskiem apstākļiem, bet arī no daudziem juridiskiem aspektiem (piemēram, ar nevainīguma prezumpcijas principu uzlikto pienākumu visas šaubas tulkot par labu apsūdzētajam)²⁸⁴. Domājams, ka daļā par juridisko apstākļu ievērošanu patiesības saturā šim uzskatam var pilnībā pievienoties.

Tāpat daži autori norāda, ka vispār nav sevi attaisnojusi filosofisku kritēriju pielietošana kriminālprocesuālu institūtu skaidrojumā. Tiek norādīts, ka šāda situācija var novest pie procesuālās prakses problēmām²⁸⁵.

Analizējot kādu ietekmi atstājusi šāda terminu un izpratnes pārvešana no filosofijas un kriminālprocesu, J. Koreņevskis norāda, ka padomju ideoloģijā, atzīstot jebkura fakta izziņas atbilstoši objektīvajai absolūtajai patiesībai iespējamību, likumā tika ieviests princips, ka atklājami pilnīgi visi noziegumi un sodāmi pilnīgi visi noziegumu izdarītāji. Ja šāds mērķis netika sasniegts, tika uzskatīts, ka tā ir procesa virzītāju kļūda. Taču šāda pieceja nav attaisnojama, jo, lai arī var atzīt to, ka teorētiski viss ir izziņams, tomēr

²⁸⁰ Вандышев В. Уголовный процесс Курс лекций Санкт-Петербург, 2002. С.84

²⁸¹ Якупов Р. Уголовный процесс М., 2001. С.220

²⁸² Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 220.lpp. Tādu pašu uzskatu skat. arī Якупов Р. Уголовный процесс М., 2001. С.220

²⁸³ Якупов Р. Уголовный процесс М., 2001. 221

²⁸⁴ Вандышев В. Уголовный процесс Курс лекций Санкт-Петербург, 2002. С.84

²⁸⁵ Корневский Ю. Актуальные проблемы доказывания в уголовном процессе//Государство и право 1999 №.2 С.53-62

jāatzīmē, ka tas, kas ir iespējams vispār, var kļūt par neiespējamu konkrētos apstākļos. Ja nozieguma atklāšana atkarīga no faktisko ziņu par tiem esamības, tad to neesamība vai nesasniedzamība var būt šķērslis nozieguma izziņošanai. Tādējādi, autors piedāvā ļaut procesa virzītājiem atteikties no procesa turpināšanas, ja izziņošana kļūst neiespējama. Bez tam šādu procesa virzītāju darbību nevajadzētu uzskatīt par kriminālprocesuālās kārtības pārkāpumu²⁸⁶

Šis uzskats ir pilnībā atbalstāms un faktiski jau daļēji ir guvis izpausmi Latvijas KPK, kur, lai gan kodeksa sākumā ir noteikts mērķis atklāt visus noziegumus, tomēr tiek dota iespēja izbeigt krimināllietu sakarā ar pierādījumu trūkumu, kas pēc idejas nozīmē fakta atzīšanu, ka patiesība ne vienmēr ir izziņājama un procesuāli pierādāma.

Atzīstot, ka attiecībā uz patiesību kriminālprocesā tomēr var pielietot absolūtas vai nosacītas patiesības kritērijus, un strikti nostājoties pozīcijās, ka patiesība kriminālprocesā var būt tikai nosacīta, trāpīgus vārdus vēl tālajā 1860.gadā teicis V.Spasovičs : "Viss tiesvedības uzdevums ir tajā, lai.. sasniegtu pozitīvu vai noraidošu pārliecību par tiesājamā vainīgumu. No mūsu novērošanas līdzekļu nepilnības, no mūsu izziņojošo orgānu nepietiekamības izriet, ka šī ticamība, uz kuru cilvēks tiecas no visa spēka, nevar būt bezierunu, bet tikai nosacīta", turpinot "Mūsu ticamība ir tikai pareģojoša. Mūsu māksla ir tajā, lai no daudziem ļaunumiem izvēlētos mazāko, no daudziem kļūdainiem ceļiem, izvēlētos patiesāko, kurš salīdzinoši mazāk novirzās no īstenības un rada mazāk iespēju kļūdīties"²⁸⁷. Lai arī šie vārdi skan neiepriecinoši, taču, domājams, ka tie pilnībā atbilst cilvēcisķai būtībai, no kā ir tieši atkarīga procesuālā kārtība, tai skaitā arī patiesības saturs kriminālprocesā.

Tādējādi būtu atzīmējams, ka krimināllietā noskaidrojamā (citiem pierādāmā) patiesība ir nosacīta, kā arī tas, ka juridiskajā pielietojumā kā juridiskā patiesība, ko izmanto juridisku nolēmumu vai apgalvojumu pamatošanai, tā vairāk saistāma nevis ar īstenību, bet gan ar varbūtības vai iespējamības augstu pakāpi. Uz šo faktu norādījuši gan Austrumeiropas, gan Rietumeiropas zinātnieki.

Tā piemēram, A.Belkins raksta "Vai var teikt, ka pierādīšanas procesa rezultātam vienmēr ir īstenības raksturs? Domājams, ka apstiprinoša atbilde uz šo jautājumu neatbilst patiesībai. Pirmkārt, jebkurš netiešs pierādījums pats par sevi ar pierādīšanas priekšmetu²⁸⁸ saistīts tikai ar varbūtības saitēm. A.Hnurovs pareizi norāda, ka "starpfaktu"²⁸⁹ attiecināmības novērtēšana ir viens no centrālajiem pierādīšanas momentiem. Tā nozīmē starpfakta un pierādīšanas priekšmeta objektīvas saiknes konstatēšanu un var tikt īstenota tikai starpfaktu sistēmā, tā kā katra fakta saistība ar pierādīšanas priekšmetu var būt tikai paredzama. .. Katrs no starpfaktiem saistīts ar nozieguma notikumu neviennozīmīgi un . tārad, pieļauj varbūtēju secinājumu šajā

²⁸⁶ Кореневский Ю. Актуальные проблемы доказывания в уголовном процессе//Государство и право 1999 No.2 С.53-62

²⁸⁷ Спасович В. О теории судебного-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судороизводством М., 2001.С.11

²⁸⁸ saskaņā ar pētījumā piedāvāto terminoloģiju šeit būtu jāmin nevis pierādīšanas priekšmets, bet krimināllietā pierādāmie apstākļi

²⁸⁹ saskaņā ar pētījumā piedāvāto terminoloģiju "saistīto faktu"

sakarā.. Ticamības sasniegšana pierādīšanā ar šādiem pierādījumiem saistīta ar šādu netiešo pierādījumu uzkrāšanu tādā daudzumā, lai tie varētu kalpot par pietiekamu pamatu patiesiem slēdzieniem lietā” (А.Хмыров Косвенные доказательства М., 1979 С.136,147) No formālās loģikas viedokļa šajos spriedumos ir pieļauta kļūda – iespējamību summa neveido ticamību. To saprot arī autors :” Tā kā slēdziens par visu apsūdzozo pierādījumu objektīvo saikni ar nozieguma notikumu ir varbūtējs, tā ticamība tiek pierādīta, atspēkojot tam pretēju pieļāvumu par šo pierādījumu nejaušu sakritību. Tā kā šāds atspēkojums tiek vērtēts kā pierādījums nejaušas apsūdzozo pierādījumu kopuma sakritības neiespējamībai, bet ar varbūtības teorijas metodēm to var pierādīt tikai statistiski, t.i. pienuvināti, tad matemātiska ticamība arī te netiek sasniegta. Teorētiski ir iespējama (kaut viena no miljona) iespēja par pierādījumu nejaušu sakrišanu. Taču praktiska liela daudzuma pēc rakstura dažādu pierādījumu nejauša sakrišana.. padara šīs zināšanas par praktiski ticamām” (А.Хмыров Косвенные доказательства М., 1979 С.148-149). Tādējādi, praktiskā neiespējamība rada praktisko ticamību. Bet tas nozīmē, ka pēdējā ir nekas cits kā augstas pakāpes iespējamība... Var papildināt, ka pirmstiesas procesā un tiesas izskatīšanā, neviens necenšas pierādīt apsūdzozo pierādījumu kopuma nejaušas sakritības neiespējamību. Secinājums par tādu neiespējamību it kā tiek prezumēts, vadoties pēc tā sauktā veselā saprāta un sadzīves pieredzes.

Otrkārt, pierādīšanā izmantojamais kategoriskais, t.i. ticamais eksperta atzinums, rūpīgi to izanalizējot, dažreiz satur tikai minēto praktisko ticamību.

Ir labi zināms, ka teorētiski ir noteikta divu cilvēku papildāro cilpu sakrišanas iespējamība. Bet šī iespējamība ir visai maza un praktiski to neievēro un uzskata kategoriski apspūprinošu eksperta atzinumu par patiesu...

Rezumējot teikto, var secināt, ka kā pamatojums pierādīšanas subjekta iekšējai pārliecībai par objektīvās īstenības sasniegšanu lietā, var būt slēdzieni, kam ir gan absolūtas patiesības, gan arī praktiski ticamas patiesības raksturs. Tieši pēdējās gala rezultātā nosaka īstenības raksturu lietā.”²⁹⁰

Salīdzināšanai Anglijas zinātnieka S.Uglova skaidrojums ”.. jebkurš strīdus izlēmēja lēmums ir tikai varbūtības (iespējamības) novērtējums. Kas ir pierādāms, ir jāskaidro ar to, kas ir iespējams. Tiesu prāvās pierādīšana ir tikai noteikta līmeņa iespējamības, ka specifisks fakts vai stāvoklis eksistē, apzīmējums.

Vārds ”iespējams”, no kura cēlies jēdziens ”iespējamība”, sākotnēji nozīmēja ”pārbaudāms” vai ”derīgs, lai pārbaudītu”. Laika gaitā, kā vienmēr, parādījās cita izpratne ”iespējams noticis”, tādējādi, kad mēs runājam par notikumu kā ”iespējamu”, mēs domājam, ka ir liela iespēja, ka tas ir noticis. Mēs arī domājam, ka tas ir mazāk kā noteiktība...

Parasti mēs lietojam jēdzienu ”varbūtības teorija”, it kā tā būtu viena, taču īstenībā ir vairākas varbūtības teorijas. Klasiskajā varbūtības teorijā varbūtība ir proporcija starp visiem rezultātiem un labvēlīgiem rezultātiem, kur visiem rezultātiem ir vienāda iespējamība; ja, metot metam o kauliņu, iespēja uzvest 6 ir viena no sešām, kamēr vien metamajam kauliņam ir sešas malas, un kauliņš ir ”godīgs”, katrai no malām ir vienādas iespējas ”būt virspusē”.

Statistikā iespējamība attiecas uz biežāk sastopamo gadījumu, kurš atkārtojas daudzas reizes. Tādējādi, ja personai, kas nodarbojas ar statistiku, pajautātu novērtēt iespējamību, ka konkrēta persona nodzīvos līdz noteiktam vecumam, viņš atsauksies uz ”dzīves tabulām” un tad pastāstīs, izmantojot proporcijas, cik cilvēku tādā pašā vecumā, kā ir konkrētajai personai, pagātnē ir sasnieguši norādīto vecumu.

²⁹⁰ Белкин А. Теория доказывания М., 1999. С.7-8

Ir vēl viena varbūtības izpratne, kas bieži tiek attiecināta uz "ticamības pakāpi", bet kuru es labāk sauktu par "varbūtības pakāpi" vai "pārliecības pakāpi". Tā bieži tiek saukta par "subjektīvo iespējamību" vai "psiholoģisko iespējamību". Kamēr varbūtību pirmajā un otrajā izpratnē var novērtēt matemātiskās vienībās, jebkurš mēģinājums pielietot ciparus pie subjektīvām iespējamībām sastopas ar kritiku, ka tās nav piemērotas kvantitatīviem aprēķiniem....

Varbūtību veids ar ko lielākoties sastopas juristi ir subjektīva veida. Tās dažreiz attiecas uz pagātņi un dažreiz uz nākotni, bet, izņemot retus gadījumus, nav pieejamas pārbaudei.²⁹¹

Bez tam, sekojot līdzī patiesības izpratnei, kā īpaši būtisks atzīmējams vēl viens moments, un proti, cik lielā mērā patiesība ir objektīva vai subjektīva. Atsevišķi autori uzskata, ka krimināllietā noskaidrojamā patiesība ir "objektīva" un tai nedrīkst piedēvēt nekādu subjektīvismu.

Objektīvā īstenība ir tāds cilvēka zināšanu saturs, kas pareizi atspoguļo objektīvo patiesību un nav atkarīgs ne no cilvēka, ne cilvēces²⁹².

Secinājumu objektīvais raksturs tiek noteikts ar to, ka satur patiesu objektīvās realitātes atspoguļojumu, bet ne no realitātes atrautus subjektīvus uzskatus²⁹³.

Šāds uzskats daļēji var tikt pamatots ar normatīvos aktos ietvertām nostādnēm. Atzīmējams, ka Latvijas KPK 19.pants paredz objektīvās īstenības noskaidrošanas pienākumu, kas gan nav saskaņots ar citiem principiem, par ko tālākā pētījuma gaitā tiks atzīmēts. Tomēr tikai un vienīgi patiesības objektīvā kritērija atzišana nav attaisnojama, jo nav un nekad nevar tikt izslēgta subjekta loma tās apzināšanas procesā. Objektīvais un subjektīvais kritērijs patiesībā ir nedalāmi un vienlīdz nozīmīgi.

Precīzus vārdus arī šī jautājuma apskatā teicis jau vairākkārt citētais V.Spasovičs

"Ko mēs prasām no tiesneša? Patiesību. Bet kas ir patiesība? Tā ir īstenības patiesā atainošanās cilvēka apziņā: tā – iespēju robežās pilnīgākā mūsu priekšstatu par priekšmetu un šī priekšmeta, kāds viņš ir īstenībā, tāpatība. Bet, ja patiesība nav nekas cits kā attiecība starp īstenību un apziņu, ja tā ir, tā sakot, dabas fotogrāfisks attēls, kas iegūts izmantojot mūsu sirdsapziņas optisko stiklu, tad, acīmredzot, ka tā ir atkarīga tikpat no īstenības, kā no izzinošā subjekta, citiem vārdiem sakot, tajā ir divas puses: viena objektīvā, kas nav atkarīga no izzinošā subjekta, bet otra subjektīvā, kas atkarīga no izzinošā subjekta īpašībām, no viņa individuālā prāta, kurš var kļūdīties un spriest kļūdaini un priekšlaicīgi, no viņa gribas, kura ir spējīga apzināti izkropļot īstenību un pasniegt to sagrozītā veidā. Abas šīs puses ir jāievēro pareizā izziņas procesā. Varbūtības teorijai ir jāpiešķir atbilstoša vieta katram no šiem elementiem." Attiecībā uz ticamības subjektīvo elementu autors turpina: "Mēs patstāvīgi esam saistīti ar dzīves parādībām, mēs tās izzinām un izpētām, bet pats dzīvības princips, kurš dod dvēseli katram organismam, mums paliek mīkla uz mūžiem. Atminēt to mēs nekad nebūsim spējīgi... Jūs esat apguvuši, piemēram, Danti un Homēru, Šekspīru un Gēti, jūs izcili zināt viņu sacerējumu konstrukciju un viņu radošo paņēmieni īpatnības: pamēģiniet pēc visiem estētikas noteikumiem uzrakstīt poēmu, kura varētu skaistumā līdzināties viņu sacerējumiem? Ja jūsos nav tās prometeja uguns, kura dega katrā no viņiem, tad jūsu

²⁹¹ Uglow S. Evidence : Text and materials London. 1997.P.60-61

²⁹² Борико С. Уголовный процесс М., 2000. С.85

²⁹³ Якупов Р. Уголовный процесс М.,2001. С.217

veikums būs tikpat maz līdzīgs viņu veikumam, cik nelīdzīgs ir automāts vai vaska figūra dzīvam cilvēkam. Tik pat neiedomājams, tik pat neiespējams būs jebkurš likumdevēja mēģinājums noteikt mehānisku pierādījumu teoriju, izslēdzot no tā subjektīvo kritēriju, tiesneša personisko pārliecību..”

Savukārt, raksturojot patiesības objektīvo elementu, tiek teikts “.. Īstenība eksistē pati par sevi, neatkarīgi no tiesas ieskata. Tā – visu saprātīgo laužu kopējs ieguvums un katrs var pārliecināties, vai tā ir tāda, kā atainojusies tiesneša sirdsapziņā”²⁹⁴

Jautājumā par subjektīvo un objektīvo patiesības kritēriju nošķiršanu, literatūrā ir izteikts viedoklis, kam nevar nepievienoties. Padomju laikā tika uzskatīts, ka pirmsrevolūcijas Krievijas zinātnieki, tāpat kā ārvalstu zinātnieki neatzīstot objektīvo patiesību kā pierādīšanas mērķi. Šādam apgalvojumam nebija pamata, jo faktiski patiesību atzīst gan vieni, gan otri – atšķirīgi ir šo patiesību kritēriji kriminālprocesā. Ja padomju uzskatā galvenais patiesības kritērijs bija objektīvs, ārpus cilvēka apziņas esošs, tad Krievijas pirmsrevolūcijas vai ārvalstu speciālisti lielāku uzmanību piešķīra subjektīvajam kritērijam, jeb tiesneša iekšējai pārliecībai²⁹⁵. Domājams, ka pilnībā var pievienoties J. Koreņevskim, kurš uzskata, ka pareizākā pieeja ir tieši rietumvalstīs atzītā, norādot, ka kriminālprocesā procesa virzītāji kādā brīdī nonāk pie momenta, kad “tie domās veido nozieguma attēlu, paliekot vienatnē ar saviem priekšstatiem. Un šajā momentā katram no viņiem ir jāizlemj, vai pareizs ir viņa priekšstats, vai tas atbilst realitātei, vai viņš nav kļūdiņies savos secinājumos. Nekāda “objektīva ārpus apziņas esoša kritērija” šeit nav un būt nevar, jo meklējamā patiesība ir zināma mums tikai no mūsu pašu priekšstatiem, kurā, protams ir balstīti uz pierādījumiem, kuri iegūti praktiskās darbības rezultātā, taču ir un paliek tikai mūsu pašu priekšstati”. Rezumējot teikto, autors norāda - Pieredze pārliecinoši norāda, ka patiesuma kritērijs tiesvedībā var būt tikai procesa virzītāja iekšējā pārliecība”²⁹⁶

Līdz ar to varam teikt, ka krimināllietā pierādāmā patiesība ir subjektīva, kas balstīta uz objektīviem kritērijiem.

Savukārt, rezumējot visu šajā apakšnodalā teikto, **pierādīšanas mērķi var definēt kā mērķi pārliecināt pierādīšanas adresātu par izteiktā apgalvojuma juridisko patiesumu.**

Pierādīšanas mērķa jautājums ir cieši saistīts ar pierādīšanas standartu. Šis jēdziens ir faktiski svešs bijušo padomju valstu zinātnē, taču plaši izplatīts rietumvalstīs. Taču tas nenozīmē, ka šajā procesuālajā institūtā ietilpstošie jautājumi vispār nav skatīti bijušo

²⁹⁴ Спасович В. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судороизводством М., 2001.С.65-66

²⁹⁵ Кореневский Ю. Актуальные проблемы доказывания в уголовном процессе//Государство и право 1999 №.2 С.59

²⁹⁶ Кореневский Ю. Актуальные проблемы доказывания в уголовном процессе//Государство и право 1999 №.2 С.59

sociālistiskā bloka valstu zinātnē. Tad, kad pierādīšanas standarta jautājums šajā pētījumā tiks izskatīts sīkāk, kļūs skaidrs, ka liela daļa no šī institūta jau ir atklāta šajā nodaļā. Tas pamatojams ar apstākli, ka faktiski pierādīšanas standarts ir nesaraujami saistīts ar pierādīšanas mērķi un pierādīšanas mērķa saturā (šajā gadījumā patiesības) ietilpstošajiem kritērijiem. Faktiski pierādīšanas mērķis nosaka to, ko tad īsti mēs vēlamies sasniegt un tā bija pierādīšanas adresāta pārliecība par mūsu izvirzītā apgalvojuma patiesumu, kas, ja tā var teikt, ir tikai starpposms uz gala rezultātu – mums vēlamā nolēmuma pieņemšanu. Savukārt, ja pierādīšanu saprotam jau kā nolēmumu pamatošanu, ko veic procesa virzītāji, tad tās mērķis ir pārliecināt nekonkretizētu adresātu, ka pieņemtais nolēmums ir vienīgais patiesais un iespējamais konkrētajos lietas apstākļos, t.i. pārliecināt adresātu par šī nolēmuma juridisko ticamību. Savukārt pierādīšanas standarts nosaka to līmeni, kuru sasniedzot, var tikt uzskatīts, ka pierādīšanas mērķis ir sasniegts.

2.3.2. PIERĀDĪŠANAS STANDARTS

Literatūrā sastopami dažādi pierādīšanas standarta skaidrojumi. Kā viens no atbilstošākajiem un šī institūta procesuālo dabu vislabāk raksturojošiem varētu būt sekojošs **“Termins ‘‘pierādīšanas standarts’’ (*standart of proof*) attiecas uz to līmeni vai pakāpi, kādā jātiek īstenotai pierādīšanas nastai. Tas ir pārliecības vai iespējamības līmenis, kuru pierādījumiem jārada fakta izlēmēju²⁹⁷ prātā; tas ir standarts, kādā fakta izlēmējiem ar pierādījumu starpniecību jātiek pārliecinātiem no tās strīdus puses, uz kuru gulstas pierādīšanas nasta’’²⁹⁸**. Šim skaidrojumam varētu vēl pieminēt tikai to, ka pierādīšanas standarts ir vienāds visās lietās un tam vajadzētu būt nostiprinātam likumā.

No šī skaidrojuma uzskatāmi redzams, ka pierādīšanas standarta jautājums ir aktuāls tikai tur, kur par pierādāmās patiesības galveno kritēriju tiek uzskatīts subjektīvais jeb fakta izlēmēja iekšējā pārliecība. Secīgi, tur, kur pierādāmās patiesības vienīgais kritērijs ir objektīvā patiesība, kura tiek raksturota kā ārpus subjekta apziņas esoša, pierādīšanas standarta jautājums vispār neizraisās. Šādā gadījumā pierādīšanas standarts ir līdzvērtīgs pierādīšanas mērķim, jo objektīva patiesība ir viena un tās sasniegšanai nav nekādu pakāpju, tai nekādu līmeņu būt nevar. Tādējādi, varam teikt, ka bijušajās padomju valstīs, kur joprojām dominē uzskats par objektīvās patiesības sasniegšanas nepieciešamību

²⁹⁷ Strīdus izlēmējs mūsu tiesību sistēmā būtu saprotams kā jebkurš procesa virzītājs, kam ir tiesības galīgi izlemt lietu. Tālāk minēto ‘‘saprātīgo šaubu izslēgšana’’ ir attiecināma tieši uz viņiem, kā tiem pierādīšanas subjektiem, kam lieta jāizlemj. Tādējādi, ja turpmāk pētījumā citātos sastopams tikai tiensies kā pierādīšanas adresāts un pierādīšanas subjekts, ar to mūsu procesuālajā sistēmā tikpat labi var saprast jebkuru procesa virzītāju

²⁹⁸ Murphy P. Murphy to Evidence 5th edition. London. 1995. P.103

kriminālprocesā, pierādīšanas standarts un mērķis ir viens – objektīvā patiesība. Šis apstāklis arī izskaidro to, ka lielākajā daļā šo valstu zinātnieku pētījumos jautājums par pierādīšanas standartu atsevišķi skatīts netiek. Tomēr atzīmējams, ka dažbrīd, sakarā ar zināmu līdzību, šo institūtu varētu sajaukt ar bijušo padomju valstu kriminālprocesuālajā literatūrā minētajām “pierādīšanas robežām”. Ja apstājas tikai pie to definējuma atsevišķās grāmatās, kā piemēram, “pierādīšanas robežas ir pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu pierādītības pakāpe, kas ir saistāma ar lietā savākto pierādījumu kopumu”²⁹⁹, vai arī “pierādīšanas robežas atšķirībā no pierādīšanas priekšmeta, nosaka pierādīšanas “dziļumu”. Šajā nozīmē tās nosaka tiesiskās prasības faktisko apstākļu pierādītības pakāpi, kas nepieciešama un pietiekama tā vai cita procesuālā lēmuma pieņemšanai”³⁰⁰. Varētu likties, ka te tiešām tiek pausta nosauktā pierādīšanas standarta būtība, vienkārši apzīmējot to ar citu vārdu. Taču, kad autori turpinājumā norāda, ka pierādīšanas robežas likumā nav noteiktas un tās atkarīgas no konkrētas lietas un esošo pierādījumu rakstura, prejudiciālo faktu esamības, bet objektīvās patiesības noskaidrošana krimināllietā nosaka tikai vispārīgas vadlīnijas pierādīšanas robežu noteikšanai³⁰¹, kļūst skaidrs, ka ar pierādīšanas robežām tiek saprasts kāds cits procesuāls institūts.

Aktuāls kļūst jautājums par to, kā tad tas ir Latvijā. Kā jau minēts, Latvijas KPK joprojām paredz objektīvās patiesības noskaidrošanas principu. Ja mēs apstātos tikai pie šīs konstatācijas vien, jautājums par pierādīšanas standartu kļūtu lieks. Taču, pat neskatoties uz ieteikumiem grozīt pastāvošās nostājas, kas tiks norādīti vēlāk, jāatzīst, ka jau šobrīd Latvijas KPK satur objektīvās patiesības noskaidrošanas principam pretējas nostādnes, kas prezumē patiesības subjektīvā kritērija esamību. Kā viena no tām minama pats nevainīguma prezumpcijas princips, kurš cita starpā paredz, ka jebkuras nenovēršamas šaubas tulkojamas par labu apsūdzētajam. Ko tas nozīmē? – šaubas nevar būt objektīvas, tās nevar būt objektīvās realitātes sastāvā, šaubas ir rakstuīgas tikai un vienīgi subjektam. Tātad ietverot šādu norādi likumā, pats likumdevējs jau ir paredzējis objektīvās patiesības noskaidrošanas pienākuma pārkāpumu – paredzot, ka situācijās, kuras nevar noskaidrot, jārikojas labvēlīgi apsūdzētajam. Bez tam šādā situācijā pieņemtais lēmums vairs nekādā ziņā neatbilst objektīvās patiesības kritērijam, jo šādā situācijā objektīvā patiesība nemaz nav bijusi izziņāta, jo tas izrādījies neiespējami. Tāpat palaušanās uz procesa virzītāju subjektīvo pārliecību likumā rodama, paredzot krimināllietu izbeigšanu sakarā ar pierādījumu trūkumu, vai pierādījumu novērtēšanu, balstoties uz iekšējo pārliecību.

²⁹⁹ Вандышев В. Уголовный процесс Конспект лекций Санкт-Петербург, 2002. С.69

³⁰⁰ Якупов Р. Уголовный процесс М.,2001. С.226

³⁰¹ sīkāk skat., piemēram, Вандышев В. Уголовный процесс Конспект лекций Санкт-Петербург, 2002. С.69; Якупов Р. Уголовный процесс М.,2001. С.226

Līdz ar to uzskatāmi redzams, ka objektīvas patiesības kritērija ieviešana likumā nav attaisnojama un kopsakarā ar citiem principiem un normām, tais skaitā norādītajām, šis princips darboties nav spējīgs. Tā vietā pienācīga loma jāatvēr procesa virzītāju iekšējai pārliecībai.

Atzīstot strīdus izlēmēja iekšējo pārliecību kā pamatkritēriju strīda izlemšanā, atsevišķi autori norāda, ka pazīstami trīs veida pierādīšanas standarti : - "ārpus saprātīgām šaubām", "pierādījumu pārsvars" un "skaidru un pārliecinošu pierādījumu standarts", ar pēdējo apzīmējot situāciju, kad strīdus izlēmējs jāpārliecina, ka apgalvojums ir ļoti iespējams ³⁰², kamēr populārākais viedoklis šajā sakarā atzīst divu veida pierādīšanas standartus "ārpus saprātīgām šaubām" un "iespējamību pārsvars", ar pēdējo saprotot situāciju, kad puses, uz kuru gulstas pierādījumu nasta, lieta ir vairāk ticama nekā neticama³⁰³.

PIERĀDĪŠANAS STANDARTA PRASĪBAS, KAS IZVIRZĪTAS APSŪDZĒTĀJAM, PIERĀDOT APSŪDZĪBU, UN PROCESA VIRZĪTĀJAM, PAMATOJOT SAVU NOLEMUMU.

Jāatzīst, ka krimināllietās gadījumos, kad pierādīšanas nasta gulstas uz apsūdzētāju, pierādīšanas standarts ir augsts, proti lieta jāpierāda tā, lai pierādīšanas adresātam nepaliktu saprātīgu šaubu. Līdz ar to tādu pašu standartu jāievēro arī procesa virzītājam (iepriekšējais pierādīšanas adresāts), kurš pamato (pierādīs) savu gala nolēmumu lietā.

Šāds uzskats būtu iekļaujams arī Latvijas kriminālprocesuālajā likumā, izsakot to sekojošā veidā "*Pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā izslēgtas jebkādas saprātīgas šaubas par to esamību vai neesamību*".

"Saprātīgu šaubu izslēgšanas" principa sakarā var izvirzīties un literatūrā arī ir izvirzīti vairāki jautājumi.

- Pirmais saistīts ar to, kāpēc vispār šāds princips ir nepieciešams. Ir izskanējis viedoklis, ka šis nosacījums izriet no nevainīguma prezumpcijas principa. Taču, kā atzīts, tas nav izskaidrojums, kāpēc princips vajadzīgs, bet tikai tā apzīmējums citiem vārdiem. Tāpat tiek atzīmēts, ka, ja vadāmies no veselā saprāta, tad, ņemot vērā apstākli, ka vairums tiesājamo tiešām ir vainīgi, šaubu gadījumā vajadzētu izlemt par labu apsūdzētajam. Ir uzskats, ka likumā iekļautā nostādne tomēr ir pareiza, jo valstij ir daudz lielākas iespējas

³⁰² LaFave W. Israel J. Crimianl procedure 2nd edition, St.Paul, 1992 P. 508

³⁰³ skat., piemēram, Murphy P. Murphy to Evidence 5th edition, London, 1995 P.103; Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London, 1993. P.276

un tā ir daudz stiprāka, līdz ar to arī var atļauties būt augstsirdīga. Citi autori, nepiekrītot, ka valsts apsūdzības pusei uzliktai nastai jābūt smagai, atsakās "atzīt šo principu par svēto govi", un uzstāj, ka nevajadzētu apsūdzētai personai atļaut tiesas sēdē kļusēt un nekaunīgi izturēties, ja veselais saprāts norāda, ka, ja persona būtu nevainīga, tā runātu.³⁰⁴ Lai arī atzīstot, ka zināma patiesība otrajā apgalvojumā ir un tiesām, varbūt atsevišķos gadījumos sabiedrības intereses tiktu ievērotas vairāk, ja šaubas tiktu tulkotas nevis par labu apsūdzētajam, bet apsūdzētājam, tomēr, domājams, ka šī principa regulējumā neko mainīt nevajadzētu. Domājams, ka šī principa saknes vairāk ir morāli-ētiskas dabas jautājums, kas neparedz pašapsūdzības pienākumu. Tāpat, ja ievērojam iepriekš teikto, ka faktiski juridiskā patiesībā lielā mērā ir augstas pakāpes iespējamība, tad nenovēršamu šaubu esamība šo iespējamību samazinātu un tā vairs nebūtu pietiekama personas notiesāšanai. Faktiski šaubas grauj strīdus izlēmēja iekšējo pārliecību, kurai jābūt stingri noteiktai, izlemjot konkrētu jautājumu.

- Šāds apgalvojums mūs noved pie otra jautājuma saistībā ar "saprātīgu šaubu izslēgšanas" principu - un, tieši, kāds ir tā saturs?. Ko nozīmē "ārpus saprātīgām šaubām"? Anglo-amerikāņu sistēmā tiek atzīts, ka šis jēdziens ir kļuvis par neatņemamu angļu valodas sastāvdaļu un ir pat grūti to izteikt citos vārdos³⁰⁵. Tomēr, ņemot vērā, ka šis princips ir plaši izplatīts gan anglo-amerikāņu tiesību sistēmas valstīs, gan Rietumeiropā³⁰⁶, tā saturs tomēr ir jāskaidro. Vispiemērotākais skaidrojums veidojas, izmantojot vārdu "pārliecība". Citiem vārdiem sakot, pierādīšana ir veikta atbilstoši attiecīgajam standartam, ja pierādīšanas adresāts ir pārliecināts par izteikto apgalvojumu, ja par tā patiesumu viņam nav saglabājušās šaubas. Pie tam, kā atzīmēts vairāku angļu autoru darbos, šīm šaubām ir jābūt saprātīgām, izskaidrojamām.

Citējot lietu *Miller v Minister of Pensions (1974)*, saprātīgu šaubu jēdziens tiek skaidrots sekojoši - nav vajadzīga absolūta noteiktība, bet ir jābūt ļoti augstam iespējamības līmenim. Pierādīšana ārpus saprātīgām šaubām nenozīmē pierādīšanu bez mazākās šaubu ēnas. Likums neizpildītu sabiedrības aizsardzības funkciju, ja atzītu nereālas varbūtības, tādējādi novirzoties no tiesvedības kursa. Ja pierādījumi pret personu ir tikt stipri, ka atstāj tikai attālinātu tā attaisnojuma iespējamību, kura var tikt atvairīta norādot "protams, ka tas vispār ir iespējams, bet konkrētos apstākļos nav pat varbūtējs", tad lieta ir uzskatāma kā pierādīta ārpus saprātīgām šaubām.³⁰⁷

³⁰⁴ Elliot B.W. *Manual of the Law of Evidence* London, 1987. P.72

³⁰⁵ Elliot B.W. *Manual of the Law of Evidence* London, 1987. P.72; . Murphy P. *Murphy to Evidence* 5th edition. London, 1995 P.104

³⁰⁶ tas pazīstams vairumā valstu, tai skaitā Portugālē (skat., Antunes M. *Caeiro p. Portugal 1995// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain, Vol.3 P.236-237*; Dānijā (skat., Langsted L. *Greve V. Denmark 1998// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain, Vol.2 P. 285*; Beļģijā (skat., Dupont L. *Fijnaut C. Belgium 1993// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain, Vol.1 P.175 u.c.*

³⁰⁷ Murphy P. *Murphy to Evidence* 5th edition. London, 1995 P.105

Piemērs

Iepriekš pētījumā jau tika norādīts, ka teorētiski ir iespējama divu cilvēku papildāro cilpu sakrīšana. Taču izvērtējot konkrētu eksperta atzinumu lietā, kas tiek apstiprināts arī ar citiem pierādījumiem, mēs šo teorētiski iespējamo pirkstu nospiedumu nepiederību tiesājamam neņemsim vērā, uzskatot, ka pierādīts ir "ārpus saprātīgām šaubām".

Tātad, ja strīdus izlēmējs ir pārliecināts par kādu jautājumu un saprātīgu šaubas par to viņā nav, varam teikt, ka pierādīšanas standarts "ārpus saprātīgām šaubām" ir izpildīts. Akcentējot šo atziņu, ir pat izteikts sekojošs viedoklis, ka "saprātīgu šaubu" vietā labāk skaidrot, ka tiesnesim ir jāpieņem notiesājošs verdikts, ja, pamatojoties uz uzrādītajiem pierādījumiem, tas guvis pilnīgu pārliecību par vainu³⁰⁸.

➤ Atzīmējams arī trešais jautājums - uzsverams, ka šīs pārliecības rašanās nav patvaļīga, bet gan balstīta uz objektīviem apstākļiem. Domājams, ka pilnībā var piekrist, ka "šai patiesībai, uz kuru tiecas tiesnesis, ir jābūt izzināmai, ne tikai jūtamai. Iekšējā tiesneša pārliecība izriet no objektīviem pamatiem, kas faktiski rada šo subjektīvo pārliecību. Šai pārliecībai jābūt apzinātai, t.i. tādai, attiecībā uz kuru tiesnesis vienmēr varētu pamatot, kāpēc tā viņam veidojusies"³⁰⁹. Tādējādi tieši subjektīvās pārliecības rašanās, pamatojoties uz objektīviem kritērijiem ir tas, kas vispār ļauj strīdus izšķirējam īstenot pierādīšanu, t.i. pamatot savu uzskatu patiesumu, kas, kā iepriekš jau pētījumā tika akcentēts, ir viņa obligāts pienākums.

Norādāms, ka ja šīs saprātīgās šaubas netiek novērstas, vai arī strīdus izlēmējs gūst pārliecību, ka apsūdzētais³¹⁰ nav vainīgs un tiek pieņemts apsūdzētajam labvēlīgs nolēmums, arī tas procesa virzītājam ir jāpamato, ievērojot šo pašu standartu "ārpus saprātīgām šaubām". Tādējādi, procesa virzītājam ir jānorāda un jāpamato situācija, ka pierādījumi viennozīmīgi ir apstiprinājuši apsūdzētā nevainīgumu vai arī, ka lietā esošo pierādījumu kopums ir tāds, kas nespēj izslēgt nenovēršamu saprātīgu šaubu esamību.

Piemērs

Tiesnesim, situācijā, kad viņš pārliecinājies par tiesājamā nevainīgumu, jāpieņem attaisnojošs spriedums, kurā tā pamatošana (pierādīšana) jāveic atbilstoši standartam "saprātīgu šaubu izslēgšana". Tātad jānorāda, ka par to, ka tiesājamais nav vainojams noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, nav palikušas saprātīgas šaubas.

Taču var būt arī situācija, kad tieši nenovēršamu šaubu esamība ir pamats attaisnojošam spriedumam. Šādā gadījumā tiesnesim, pieņemot attaisnojošu spriedumu, ir jāpierāda (jāmotivē), ka tiešām lietā ir šaubas, tās ir saprātīgas un nenovēršamas. Tātad, faktiski ir jāizslēdz šaubīšanās par šo nenovēršamo, saprātīgo šaubu esamības faktu kā attaisnošanas pamatu.

³⁰⁸ Murphy P. Murphy to Evidence 5th edition. London, 1995 P.104

³⁰⁹ С.тучевский В. Учебник русского уголовного процесса СПб., 1913. С.379// Кореневский Ю. Актуальные проблемы доказывания в уголовном процессе//Государство и право 1999 Но.2 С.60

³¹⁰ šeit ar apsūdzēto jāsaprot arī aizdomās turētais un tiesājamais

- Un, visbeidzot, kā ceturtais problēmas jautājums jāpiemin, ka nevar neatzīt, ka šāda subjektīva pieeja neizslēdz kļūdīšanās iespēju. Tā tas tiešām ir un to noliegt nozīmētu būt liekulīgam. Jebkurš strīdus izlēmējs ir tikai cilvēks un, kā zināms, kļūdīties ir cilvēka dabai piemītoši. Taču, apzinoties, cik nozīmīgas sekas var būt kļūdām tiesvedībā, ir jāveido mehānisms to novēršanai. Un šāds mehānisms ir radīts – tā ir iespēja pārskatīt nolēmumus, ko ir paredzējis arī likumdevējs veidojot daudzpakāpju sistēmu galīgo nolēmumu lietā pārbaudei.

AIZSTĀVĪBAI NOTEIKTAIS PIERĀDĪŠANAS STANDARTS

Viennozīmīgi atzīstot, ka standarts ‘saprātīgu šaubu izslēgšana’ ir saistošs gan apsūdzētājam, gan procesa virzītājam, jāatzīst arī, ka tas neattiecas uz aizstāvību gadījumos, kad pierādīšanas nasta ir pārnesta uz to. Kā atzīmējam iepriekš, tie var būt tikai atsevišķi gadījumi un nekādā gadījumā nevar attiekties uz visu pierādīšanas priekšmetu kopumā un galveno jautājumu par vainu. Tādējādi kopumā kriminālprocesā pierādīšanas standarts vienmēr saglabājas kā ‘saprātīgu šaubu izslēgšana’. Taču tajos gadījumos, kad pierādīšanas nasta attiecībā uz kādu atsevišķu, konkrētu lietas apstākli (faktu) tiek pārnesta uz apsūdzēto, viņa pienākums ir to pierādīt atbilstoši standartam ‘iespējamības pārsvars’, jo faktiski viņam ir tikai jārada strīdus izlēmējā saprātīgas šaubas, kas pats par sevi jau izsauks situāciju, kad to novēršana gulstas uz apsūdzētāju, kuram savukārt jāsteno pierādīšana atbilstoši standartam ‘saprātīgu šaubu izslēgšana’³¹¹. Tas pats attiecināms arī uz situācijām, kad aizstāvība veic pierādīšanu arī pati pēc savas iniciatīvas, piemēram, izvirzot alibi utt.

Piemērs

Saskaņā ar pētījumā piedāvāto situācijas risinājumu, pierādīšanas pienākums tiek pārņemts uz aizstāvību, piemēram, gadījumā, ja tā apstrīd citā krimināllietā vai administratīvo pārkāpumu lietā spēkā esošā spriedumā konstatētos faktus. Aizstāvībai pietiktu ar to, ka tā radītu šaubas par šo faktu ticamību, t.i. pierādītu savu apgalvojumu atbilstoši standartam ‘iespējamības pārsvars’. Šāda situācija nozīmētu, ka tiesnešos ir radušās saprātīgas šaubas, kas izslēdz notiesāšanas iespējamību. Tas savukārt nozīmē, ka apsūdzībai būtu pienākums šīs šaubas novērst, t.i. veikt kopējo pierādīšanu lietā atbilstoši standartam ‘saprātīgu šaubu izslēgšana’. Šāda pati situācija veidojas gadījumos, kad uz aizstāvību negulstas pierādīšanas nasta, bet gan pierādīšanu tā veic pēc savas iniciatīvas, īstenojot savas tiesības. Tādējādi kopējais pierādīšanas standarts lietā vienmēr ir ‘saprātīgu šaubu izslēgšana’, kas izriet no tā, ka kopējais pierādīšanas pienākums ir apsūdzētājam, bet, pamatojot nolēmumus, procesa virzītājam, bet attiecībā uz atsevišķiem jautājumiem aizstāvībai noteiktais standarts ir tikai ‘iespējamību pārsvars’.

³¹¹ sīkāk skat., Murphy P. Murphy to Evidence 5th edition. London, 1995. P.106 ; Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London, 1993 P.276; Elliot B.W. Manual of the Law of Evidence London, 1987. P.36

2.3.3. PIERĀDĪŠANAS ROBEŽAS

Blakus jēdzieniem “pierādīšanas priekšmets”, “pierādīšanas mērķis”, “pierādīšanas standarts”, kā jau minēts, kriminālprocesā ir sastopams arī jēdziens “pierādīšanas robežas”. Tam gan, jāatzīmē, ir pakārtota, taču ne nenozīmīga loma pierādīšanas kā procesuāla institūta raksturojumā. Krievijas zinātnieku darbos pierādīšanas robežas pamatā tiek saistītas ar pierādīšanas priekšmetu, nosakot, ka pierādīšanas priekšmets izsaka mērķi, savukārt pierādīšanas robežas – līdzekļus tā sasniegšanai. Jeb, citiem vārdiem sakot “pierādīšanas robežas nosaka pierādīšanas apjomu tādā veidā, lai pierādījumu kopums no kvalitatīvās puses nodrošinātu nepieciešamo katra pierādīšanas priekšmetā ietilpstošā elementa noskaidrošanu”³¹². Saskaņā ar aizstāvamo pozīciju, pierādīšanas robežas tātad noteiktu nepieciešamo pierādīšanas apjomu, lai pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi varētu tikt uzskatīti par pierādītiem. Atsevišķos gadījumos pierādīšanas robežu jēdziens literatūrā tiek pielīdzināts konkrētā krimināllietā īstenojamās pierādīšanas faktiskajam apjomam, taču arī šis uzskats tiek kritizēts, uzskatot, ka tās ir divas dažādas lietas³¹³. Domājams, ka pierādīšanas robežu jēdziens tomēr būtu saistāms ar konkrētām krimināllietām, uzskatot, ka tieši attiecināšana uz konkrētu krimināllietu ir viena no tām pazīmēm, kas pierādīšanas robežām ir atšķirīga ar pierādīšanas priekšmetu, mērķi un standartu kā vispārīgiem, jebkurai krimināllietai kopīgiem un vienādiem procesuāliem institūtiem.

Tādējādi varētu teikt, ka pierādīšanas robežas nosaka konkrētā krimināllietā veicamās pierādīšanas apjomu, kas būtu nepieciešams un pietiekams pierādīšanas mērķa sasniegšanai atbilstoši nepieciešamā pierādīšanas standarta prasībām.

Līdz ar to, domājams, ka nav pamatoti pierādīšanas robežas definēt kā robežas, kas nosaka nepieciešamo un pietiekamo pierādījumu apjomu attiecīgā mērķa sasniegšanai, kā tas dažreiz literatūrā tiek darīts³¹⁴, jo kā jau izriet no paša nosākuma “pierādīšanas robežas”, šim jēdzienam jāapzīmē darbības ietvari, nevis jāraksturo līdzekļi, kuri šai darbībā tiek izmantoti.

Pierādīšanas robežu noteikšana ir individuāla katrā konkrētā krimināllietā un ir lielā mērā atkarīga no pierādīšanas subjekta subjektīvās uztveres. Īpaša uzmanība pierādīšanas robežu noteikšanā jāpievērš pierādīšanas nastas nesējam un procesa virzītājam, jo kļūdišanās pierādīšanas robežu noteikšanā var novest pie pierādīšanas standarta prasību neizpildes, kas

³¹² skat. piemēram. Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.187

³¹³ Якупов Р. Уголовный процесс М., 2001. С.226

³¹⁴ Liede A. LPSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 252.lpp.

nozīmē, ka pierādīšanas mērķis nav sasniegts un pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi palikuši nepierādīti; vai arī var izraisīt procesuālas ekonomijas principa pārkāpumu.

Literatūrā ir atzīmētas trīs galvenās kļūdas pierādīšanas robežu noteikšanā

- pierādīšanas robežas tiek noteiktas parāk šauri un kāds no pierādīšanas priekšmetā ietilpstošajiem faktiem paliek vispār nepierādīts ,
- pierādīšanas robežas tiek noteiktas parāk seklī un kāds no pierādīšanas priekšmetā ietilpstošajiem faktiem paliek nepietiekami pierādīts,
- pierādīšanas robežas tiek noteiktas parāk plaši un pierādīšanas darbība tiek veikta nepamatoti plaši, galvenokārt izmantojot (un pirms tam arī iegūstot) nepamatoti daudz pierādījumu.³¹⁵

Faktiski pirmā veida kļūda nozīmē to, ka pierādīšanas robežu noteicējs ir nepareizi identificējis konkrētās krimināllietas pierādīšanas priekšmetā ietilpstošos faktus, otrā veida kļūda - ka nav pietiekami apzinājies pierādīšanas standarta prasības vai arī pārvērtējis norādīto pierādījumu nozīmību, kamēr trešā veida kļūda var nozīmēt gan nepareizu pierādīšanas priekšmeta noteikšanu, gan darbības neatbilstību pierādīšanas standartam. Pirmā un otrā veida kļūdas ir šķērslis sekmīgai pierādīšanas mērķa sasniegšanai, kamēr trešā veida kļūda noved pie nepamatotas procesa novilcināšanas, laika un cilvēku resursa patēriņa, kas nozīmē procesuālas ekonomijas principa pārkāpumu.

Piemērs

Kļūda pierādīšanas robežu parāk šaurā noteikšanā.

Persona tiek tiesāta par tāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kura sastāvs paredz sekas būtisku kaitējumu. Neskatoties uz to apsūdzētājs tiesā vispār nepievēršas ar noziedzīgo nodarījumu nodarīto seku pierādīšanai. Šādā gadījumā viņš pierādīšanas priekšmetu noteicis nepareizi un secīgi to nav arī pierādījis.

Kļūda pierādīšanas robežu parāk seklā noteikšanā.

Apsūdzētājs, uzstājoties debatēs tiesā . norāda, ka noziedzīgs nodarījums izdarīts atbildību pastiprinošos apstākļos, proti tiesājamais bijis alkohola reibumā, taču kā vienīgo pierādījumu šim faktam min tikai paša tiesājamā liecību, ka tai dienā viņš nedaudz iedzēris. Tiesā tiesājamais norāda, ka tiešām noziedzīga nodarījuma izdarīšanas dienā nedaudz iedzēris, taču ne tik, daudz, lai tas varētu izraisīt reibumu. Nekādu citu pierādījumu par tiesājamā atrašanos alkohola reibumā lietā nav. Šādā gadījumā tiesājmā alkoholiskā .Reibuma stāvoklis, domājams, uzskatāms par nepierādītu, apsūdzētājs savu uzdevumu atbilstoši pierādīšanas standartam attiecībā uz konkrēto pierādīšanas priekšmetu - atbildību pastiprinošo apstākli nav izpildījis, jo nav novērsis saprātīgas šaubas par reibuma esamību.

Kļūda pierādīšanas robežu parāk plašā noteikšanā.

Šāda kļūda varētu tikt saistīta ar situāciju, kad tiek veikta "nevajadzīga", "lieka" pierādīšana, t.i. "tās ir nepamatoti par daudz". Attiecīga situācija varētu veidoties, kad tiek pierādīts vispārzināms fakts, vai jebkurš cits apstākļis, kas saskaņā ar likumu paredzēts kā

³¹⁵ Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.190-193

tāds, no kura pierādīšanas procesa dalībnieki ir atbrīvoti (šo situāciju nedrīkst jaukt ar šo faktu atspēkošanu, kas, protams, ir pieļaujama). Tāpat šī kļūda varētu veidoties, kad viena fakta pierādīšanai tiek pielietoti nepamatoti daudz pierādījumu, piemēra, liels skaits indentisku liecinieku liecību utt.

Lai arī, kā jau norādīts, pierādīšanas robežu noteikšana ir attiecināma uz konkrētu lietu, tomēr var izveidot kopēju raksturojumu tiem apstākļiem, kas jāņem vērā, tās nosakot. Šie apstākļi būtu iedalāmi divās lielās grupās

- konkrētā krimināllietā esošais pierādīšanas priekšmets ,
- faktiskas ziņas, kuras tiek plānots izmantot turpmākajā šīs krimināllietas procesā kā pierādījumus, saistībā ar to pietiekamību pierādīšanas standarta prasību izpildei,

Pirmajā grupā apzināmi visi tie apstākļi, kas konkrētā procesa gaitā pakļaujas pierādīšanai, noskaidrojot, kādi tieši apstākļi konkrētā krimināllietā ir jāpierāda, vai ir kādi saistītie un blakus fakti. Tai skaitā jāapzina, vai šajā procesā sastopams kāds apstāklis, no kura pierādīšanas procesa dalībnieki ir atbrīvoti, vai gluži pretēji – kāds apstāklis, kuram likumā ir prasīta noteikta pierādīšanas līdzekļa forma (piemēram miesas bojājumu konsultācijai – eksperta atzinums). Tādējādi, pierādīšanas robežu noteicējam, sagatavojot sevi sekmīgai pierādīšanai, ir jārada sevī pilnīgs priekšstats par to, ko vajag un ko nevajag konkrētā procesā pierādīt.

Otrajā grupā ietilpstošie apstākļi saistāmi ar nepieciešamā pierādīšanas standarta identificēšanu. Kā jau atzīmēts, tas var būt dažāds – apsūdzībai un procesa virzītājam "saprātīgu šaubu izslēgšana", bet aizstāvībai "iespējamību pārsvars". Jau pēc tam, ņemot vērā konkrētā pierādīšanas standarta prasības, jāizvērtē to pierādījumu apjoms, kāds nepieciešams pierādīšanā. Pie tam ar "apjomu" šeit vairāk jāsaprot pierādījumu kvalitatīvā, nevis kvantitatīvā aspekta izvērtēšana, jeb citiem vārdiem sakot jāizvērtē pierādījumu nozīmība un svars pierādīšanas procesā. Bez ziņu, kas prognozētas izmantot kā pierādījumus svarīguma pierādīšanā, ietekme var būt arī šo ziņu ticamībai, procesuālai kvalitātei u.c. apstākļiem, kas jebkādā veidā var ietekmēt šo ziņu izmantošanas iespēju vai nozīmīgumu pierādīšanā.

Rezumējot teikto var norādīt, ka pierādīšanas robežas un to noteikšana ir nozīmīgs apstāklis pierādīšanas īstenošanā kriminālprocesā, no to pareizas noteikšanas ir atkarīga sekmīga pierādīšanas mērķa sasniegšana, izpildot visas pierādīšanas standarta izvirzītās prasības.

3. nodaļa

PIERĀDĪJUMU IZPRATNE, VEIDI UN TO KLASIFIKĀCIJA, PIERĀDĪJUMU ĪPAŠĪBAS KRIMINĀLPROCESĀ

3.1. PIERĀDĪJUMU IZPRATNE UN SATURS KRIMINĀLPROCESĀ. PIERĀDĪJUMU JĒDZIENA SAISTĪBA AR PIERĀDĪŠANAS LĪDZEKĻU UN PIERĀDĪJUMU AVOTU JĒDZIENIEM.

Pierādījumu jēdziens, kā jau pētījumā minēts, patreiz ir vienīgais Latvijā esošais legālais (likuma normās ietvertais) pierādīšanas teorijā ietilpstošais jēdziens.

Latvijas KPK 49. pants

Pierādījumi krimināllietā ir jebkuri fakti, uz kuru pamata izziņas iestāde, prokurors, tiesnesis un tiesa likumā noteiktā kārtībā nosaka KL paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmju esamību vai neesamību, šo nodarījumu izdarījušās personas vainu un citus apstākļus, kam nozīme lietas pareizā izlemšanā.

Šos faktus konstatē ar liecinieku liecībām, cietušā liecībām, aizdomās turētā liecībām, apsūdzētā liecībām, eksperta atzinumu, lietiskajiem pierādījumiem, izmeklēšanas un tiesu darbības protokoliem un citiem dokumentiem.

Operatīvās darbības pasākumos iegūtās ziņas par faktiem, arī ziņas, kas fiksētas ar tehnisku līdzekļu palīdzību, drīkst izmantot kā pierādījumus tikai tad, ja tās iespējams pārbaudīt šajā kodeksā noteiktajā procesuālajā kārtībā

Šī pierādījumu definīcija jau tika kritizēta pētījuma iepriekšējā gaitā un arī turpmāk šīs nodaļas gaitā tai tiks veltītas vairākas kritiskas piezīmes, noslēgumā ierosinot pierādījumu definīciju izteikt citā redakcijā. Tomēr vēl pirms konkrētu ierosinājumu izteikšanas, pierādījuma izpratnes un procesuālās dabas jautājums sīki analizējams.

Uzskatāmākam un secīgākam pierādījuma jēdziena un tā procesuālās dabas apskatam pamatā izdalāmi galvenie jautājumi – pierādījuma funkcija kriminālprocesā un pierādījuma jēdziena un tā sastāvelementu saturs izpratnē.

3.1.1. PIERĀDĪJUMU FUNKCIJA

Nosakot pierādījuma funkciju, zinātnē sastopamies ar divām galvenajām tendencēm – pierādījums tiek definēts vai nu kā izziņāšanas (apstākļu noskaidrošanas, izmeklēšanas, noteikšanas utt.) vai arī kā pierādīšanas (apgalvojumu pamatošanas) līdzeklis³¹⁶. Šis apstāklis cieši saistīts ar paša pierādīšanas procesa izpratni, kas tuvāk jau tika apskatīta pētījuma pirmajā nodaļā. Gluži saprotams, ka zinātnieki, kuri pierādīšanu pielīdzina

³¹⁶ šajā apakšnodaļā vēl netiek skatīti jautājumi par pierādījumu un pierādīšanas līdzekļu jēdzienu savstarpējo attiecību. tāpēc šeit pierādīšanas līdzeklis saprotams tikai kā pierādīšanā izmantojama parādība.

izzināšanai, pierādījumu izmantošanai piedēvē izzināšanas funkciju³¹⁷. Šāda izpratne ir atbilstoša arī tiesību normās ietvertai nostādnei.

Bijušo PSRS republiku kriminālprocesuālajos likumos, kuru lielākā daļa ir pieņemti salīdzinoši nesēn ir saglabājusies norāde par pierādījumu kā par faktiskām ziņām, uz kuru pamata procesa virzītājs nosaka krimināllietā pierādāmo apstākļu esamību vai neesamību. Tādējādi pierādījumi joprojām tiek uzverti kā izzināšanas līdzekļi.³¹⁸

Šāda pierādījuma izpratne nav sveša arī ārvalstīs – piemēram, Japānas KPK³¹⁹ 317.p. ir teikts, ka faktu noskaidrošana jāveic ar pierādījumiem.

Tāču, kā jau iepriekš vairākkārtēji ir atzīmēts, spēkā esošās tiesību normās ietverto nostāju vien nevar likt par pamatu dziļākiem zinātniskiem pētījumiem. Tāpat, pierādījumu kā izzināšanas līdzekļu izpratne nav pazīstama tikai bijušo padomju republiku zinātnē, kur tas varbūt daļēji tiešām pamatots ar sekošanu likuma nostājām, bet arī daļā, atzīstams gan, ka salīdzinoši mazā, Rietumeiropas un anglo-amerikāņu tiesību saimes valstu autoru darbos. Tā, piemēram, ir sastopams arī sekojošs definējums - “pierādījums – viss, kas ir nodēris tiesnesim vai tiesai, lai noskaidrotu konkrētas lietas faktus”³²⁰.

Domājams, ka pierādījuma funkcija kriminālprocesā būtu skaidri jādefinē un vislabāk to iespējams atklāt izzināšanas un pierādīšanas procesu saistītā analizē. Pilnībā var pievienoties R.Dombrovskim, kurš norāda, “ar pierādījumu palīdzību, nevis tiek noskaidrota, bet gan tiek pamatota sabiedriski bīstamā nodarījuma un citu apstākļu esamība vai neesamība”³²¹. Brīdī, kad kaut kādas ziņas vai fakti procesa gaitā tiek iegūti, nav pamata runāt par šīm ziņām kā pierādījumiem. Pirmkārt, kamēr nav izvērtēta šo ziņu kvalitāte un nodēris sekojošā pierādīšanas procesā, nav iespējams pateikt, vai šīs ziņas atbildīs pierādījumu statusam (piemēram, tiek noskaidrots, ka liecinieks ir melojis – viņa liecības pierādīšanas procesā nav izmantojamas), otrkārt, kamēr vien ar iegūtām ziņām nekas netiek pamatots, kamēr tās netiek izmantotas pārliecības radīšanai citā cilvēkā, vispār nenotiek pierādīšana, līdz ar to nevar runāt arī par pierādījumiem.

³¹⁷ skat., piemēram, Борико С. Уголовный процесс М., 2000.С.80; Уголовный процесс Под ред. Григорьева В. и Химичевой Г. М.,2001.С.134; Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М.,2001 С.166; Уголовный процесс Под. ред. Божьева В. М., 1998. С.157

³¹⁸ skat., piemēram, KF KPK 74.p. (Уголовно процессуальный кодекс Российской Федерации М., 2002); Baltkrievijas Republikas KPK 68.p. (Уголовно процессуальный кодекс Республики Беларусь Минск., 2001.); Kazahstānas Republikas KPK 115.p.(Уголовно процессуальный кодекс Республики Казахстан Алматы,1998); Moldovas KPK 55.p.(Codul De Procedura Penala Уголовно процессуальный кодекс Суант. 1997)

³¹⁹ The Code of Crimianl Procedure Eibun-Horei-Sha, 1955

³²⁰ Schmallegger F. Criminal Justice Today 2nd edition New Jersey, 1993.P.323. Šeit gan jāatzīmē, ka autors savos izteikumos nav secīgs un definējot tiešo pierādījumu, definīcijā jau ietver pavisam citu norādi, proti “tiešs pierādījums ir tāds, kurš, ja ir ticams, tieši apstiprina faktus” (P.323)

³²¹ Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев, 1990. С.39; Dombrovskis R. Pierādījumu izpratne kriminālprocesā//Administratīvā un kriminālā justīcija 2000.g. nr.1(10) 43.lpp.

Šāds uzskats atzīts lielākajā vairumā Rietumeiropas un anglo-amerikāņu tiesību saimes autoru darbos, kuros paustos uzskatus precīzi var ilustrēt sekojošas definīcijas - "pierādījumi ir informācija, kas vērsta uz faktu pamatošanu"³²², "pierādījums – fakta izklāstījums, kurš palīdz tiesā kaut ko pamatot, parādīt, ka kaut kas ir paties" ³²³ pierādījums ir tas, kas vērsts uz kaut kā esamības vai neesamības pamatošanu. "³²⁴ "fakta pierādījums ir tas, kas vērsts uz ticības kāda fakta esamībai radīšanu"³²⁵, "par pierādījumiem var uzskatīt jebkurus materiālus, kuri vērsti uz tiesas pārliecināšanu par noteiktu, tiesai paziņotu faktu patiesumu vai iespējamību"³²⁶, "pierādījumi ietver sevī visus objektus un liecības, kas tiek izmantotas procesā tiesā un ir vērstas uz fakta apstiprināšanu vai atspēkošanu"³²⁷.

Neskatoties uz to, ka Latvijas KPK pierādījumiem tiek piedēvēta loma tikai izzināšanas procesā, tiesu prakse atzinusi, ka pierādījumi galvenokārt nepieciešami tieši lietai nozīmīgu apstākļu pamatošanai, nevis atklāšanai, ko uzskatāmi ilustrē Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas spriedumā norādītais - " .. tiesu palāta tās nevar izmantot kā pierādījumu un pamatot ar tām spriedumu"³²⁸.

Nostāja par pamatošanas funkcijas atvēlēšanu pierādījumiem, kā jau iepriekš minēts, tiek atbalstīta Civilprocesa likumā³²⁹ un Administratīvā procesa likumā³³⁰. Tomēr, lai arī šajos jaunajos likumos ietvertā pierādījumu definīcija vērtējama kā progresīva, taču tai veltāma arī zināma kritika. Sākotnēji kā kritiska piezīme minama tā, ka likumdevējs pierādījumu funkcijas noteikšanā minētajos likumos nav bijis konsekvents - pašā pierādījumu definīcijā pierādījumiem tiek atvēlēta pamatošanas funkcija, taču vēlāk, raksturojot lietiskos pierādījumus, tiek atzīmēts, ka tie tiek izmantoti " .. faktu noskaidrošanai, kam ir nozīme lietā"³³¹. Turpinot šajos likumos ietvertās pierādījumu definīcijas kritiku, atzīmējams arī sekojošais. Pierādījumi tiek definēti kā apgalvojumu pamatošanas līdzekļi, kas ir atbalstāmi. Taču tiek norādīts, ka pierādījumus izmanto procesa dalībnieki (puses). Tieši šis pēdējais apstāklis ir pelnījis kritiku, jo, kā norādīts šī pētījuma iepriekšējā nodaļā, pierādīšanas subjekts nav tikai procesa dalībnieki, bet arī procesa virzītāji (lietas izlēmēji), kuriem savs lēmums arī ir jāpamato ar pierādījumiem.

³²² Keane A. The Modern Law of Evidence 3rd edition GB.1994.P.1

³²³ Collin P.H. Dictionary of Law Finland. 1998. P.89-90.208

³²⁴ A Dictionary of Law 4th edition Edited by Martin E. A. Oxford. 1997.P.175,361

³²⁵ Tapper C. Outline of the Law of Evidence 6th edition London. 1986.P.14

³²⁶ Murphy P. A Practical Approach to Evidence 3rd edition London. 1988.P.1

³²⁷ Šādu un līdzīgas pozīcijas skatīt piemēram, Cole G.F. The American System of Criminal Justice 5th edition California, 1989. P.443-445. 233-235 < Newman D.J. Introduction to Criminal Justice 3rd edition New York, 1986 P.187., 195., 196., 386., 392.

³²⁸ LR Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas spriedums lietā nr.PAK-89

³²⁹ Latvijas Civilprocesa kodekss R., 1996. 50. p.

³³⁰ Administratīvā procesa likums// Latvijas Vēstnesis 14.11.2001

³³¹ Administratīvā procesa likuma 152.pants un Civilprocesa likuma 115.pants.

No visa iepriekš teiktā uzskatāmi izriet pierādījumu funkcija kriminālprocesā – proti, pierādījumi tiek izmantoti tāpēc, lai kaut ko pierādītu, t.i. lai ar to starpniecību radītu pierādīšanas adresātā pārliecību par pierādāmā apgalvojuma patiesumu. Tādējādi atzīstams, ka pierādījumus izmanto ne tikai procesa dalībnieki, bet arī lietas izlēmēji (procesa virzītāji). Tieši šāda pierādījuma funkcijas izpratne, domājams, ir visatbilstošākā un būtu atspoguļojama arī pierādījumu definējumā kriminālprocesuālajā likumā.

3.1.2. PIERĀDĪJUMU, PIERĀDĪŠANAS LĪDZEKĻU UN PIERĀDĪŠANAS AVOTU IZPRATNE

Jēdzieni “pierādījums”, “pierādīšanas līdzeklis” un “pierādījumu avots” tradicionāli Latvijas kriminālprocesuālajā zinātnē tiek uzskatīti par patstāvīgiem jēdzieniem, kur katram no tiem ir sava izpratne. Šī apstākļa esamībā liela nozīme ir ievērojamam latviešu kriminālprocesa zinātniekam A.Liedem, kura uzskati, nenoliedzami, tika respektēti un bieži tiek respektēti arī šobrīd. 1970.gadā iznākušajā grāmatā “Kriminālprocess un tiesu pierādījumi” viņš uzskatāmi nošķīra augstāk minētos jēdzienus, katram no tiem piedēvējot savu izpratni. Pierādījumus viņš definēja atbilstoši jau norādītajai kriminālprocesuālajā likumdošanā sastopamajai izpratnei, savukārt attiecībā uz pārējiem diviem jēdzieniem sniedza sekojošu skaidrojumu: “Likumā pieļautos avotus, no kuriem pierādījumu faktus iegūst, mēdz apzīmēt ar pierādījumu avotiem, bet to procesuālā nostiprinājuma formas – par pierādīšanas līdzekļiem”³³².

Piemērs

saskaņā ar A.Liedes piedāvāto terminoloģiju pierādījums lietā ir liecinieka sniegtā informācija, pierādīšanas līdzeklis – liecinieka liecība, savukārt pierādījumu avots – liecinieks.

Šāds uzskats kā vadošais pārsvarā gadījumu tika un tiek mācīts jurisprudences studentiem, no tā ietekmējušies arī pēdējos gados iznākušo nepaplašināto kriminālprocesuālo pētījumu autori Latvijā³³³. Tomēr blakus šis uzskatam bija un ir sastopami arī citi.

Kā ļoti izplatītu var minēt viedokli par pierādīšanas līdzekļa un pierādīšanas avota sakrišanu. Šādā izpratnē pierādīšanas avots tiek saprasts kā faktisko ziņu procesuālā nostiprinājuma forma, ko saskaņā ar A.Liedes piedāvāto jēdzienu definējumu mēs varētu saukt par pierādīšanas līdzekli. Šādu uzskatu varam sastapt vairumā Krievijas zinātnieku

³³² Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 228.lpp.

³³³ skat., piemēram, Meikališa A. Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca 2.labotais un papildinātais izdevums R., 2000 189., 196.lpp.

darbu³³⁴, kā arī vairākos Rietumvalstu autoru darbu³³⁵. Tieši šī, vadošā pierādījumu avota izpratne tiks ievērota, turpmāk analizējot kriminālprocesa zinātnieku darbus

Blakus nule minētajam apstāklim, kā nozīmīgs minams arī , ka ir dažādi uzskati par to, vai vispār pierādījums un pierādīšanas līdzeklis ir patstāvīgi procesuāli institūti. Šis aspekts saistāms ar to, kas tad īsti tiek ietverts pierādījuma jēdziena sastāvā. Daži autori norāda, ka pierādījums un pierādīšanas līdzeklis ir atšķirīgi jēdzieni³³⁶, kamēr citi uzskata, ka pierādījumam ir divas izpratnes – vienā pierādījums uztverams kā lietai nozīmīgi fakti, otrajā – kā šo faktu avots³³⁷. Savukārt lielākā daļa Krievijas kriminālprocesa zinātnieku atbalsta uzskatu, ka pierādījums ir tajā ietvertās informācijas (faktu vai ziņu par faktiem) un to procesuālās formas (pierādījumu avota)vienotība³³⁸. Līdztekus minētajiem ir arī uzskati, ka pierādījums ir faktisko ziņu (saturs) un to procesuālās iegūšanas formas integrālis³³⁹, vai, ka pierādījums ir faktisko ziņu, to avotu, iegūšanas procesuālo līdzekļu un to procesuālā nesēja kopums³⁴⁰.

Interesantu ierosinājumu šajā sakarā ir izteicis R.Dombrovskis, piedāvājot pierādījumu dēvēt par krimināltiesiskā un kriminālprocesuālā fakta vienotību. Kā krimināltiesiskos faktus šajā nozīmē autors uzskata faktus, kurus krimināllietā ir jāpierāda (šajā pētījumā dēvētus par krimināllietā pierādāmiem apstākļiem) un pierādījumu faktus (šajā pētījumā dēvētus par saistītajiem faktiem), savukārt kā kriminālprocesālos faktus nosauc izmeklēšanas darbības kā pierādāmo faktu pierādīšanas līdzekļus. Vēlāk gan autors lieto izteicienu "izmeklēšanas darbības (izmeklēšanas darbības protokols)", uzskatot šīs divas procesuālās parādības – izmeklēšanas darbība un izmeklēšanas darbības protokols par identiskām. Šāds uzskats, domājams, ir diskutējams un dažiem tā aspektiem nevar pievienoties, kas tuvāk tiks aplūkots, analizējot jēdzienu "fakts" un "ziņas par faktu" izpratni un pielietojumu. Šobrīd apskatāmā problēmjaūtājuma sakarā atzīmējams tikai tas, ka arī R.Dombrovskis uzskata, ka jēdzieni "pierādījums" un "pierādīšanas līdzeklis" nav

³³⁴ skat., piemēram, Рьжаков А. Курс уголовного процесса (структурно логические схемы) М., 2001. С.135; Уголовный процесс Под. ред. Божьева В. М., 1998. С.158; Уголовный процесс Под ред. Башкатова Н. М., 2001. С.99; Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.197; Громов Н. Зайцева С. Оценка доказательств в уголовном процессе М., 2002. С.7

³³⁵ skat., piemēram, Hatcher I. Huber B. Vogler R. Comparative Criminal Procedure Wales, 1996

³³⁶ Карнеева Л. Доказательства и доказывание в уголовном процессе М., 1994 С.9// Громов Н. Зайцева С. Оценка доказательств в уголовном процессе М., 2002. С.5

³³⁷ skat., piemēram, Винберг А. Мьянковский Г. Рахунов Р. Косвенные доказательства в советском уголовном процессе М., 1956.

³³⁸ skat., piemēram, Уголовный процесс Под. ред. Божьева В. М., 1998. С.158; Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.197; Рьжаков А. Курс уголовного процесса (структурно логические схемы) М., 2001. С.134; Громов Н. Зайцева С. Оценка доказательств в уголовном процессе М., 2002. С.7

³³⁹ Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М., 2001 С.169

³⁴⁰ Якупов Р. Уголовный процесс М., 2001. С.229

šķirami, taču viņš apgalvo, ka tas ir viens un tas pats. R.Dombrovskis uzskata, ka gan pierādījuma saturu, gan formu veido fakti. Tie fakti, kas veido pierādījuma saturu, ir krimināltiesiskie fakti³⁴¹, savukārt tie, kas veido formu – procesuālie fakti.³⁴²

Piemērs

Attiecībā uz kādas liecinieka liecības izmantošanu pierādīšanā saskaņā ar R.Dombrovskā piedāvāto terminoloģiju situācija būtu sekojoša – liecība kā pierādījums sastāvētu no krimināltiesiskā fakta (liecinieka liecību saturs) un procesuālā fakta – liecinieka nopratināšanas vai arī liecinieka nopratināšanas protokola kā liecinieka nopratināšanas fakta aizstājēja.

It kā noliedzot pierādījuma procesuālās formas esamību, faktiski to pašu parādību autors nosauc citiem vārdiem – kriminālprocesuāls fakts.

Lielākā daļa iepriekš citēto autoru ar pierādījuma procesuālo formu saprot informācijas procesuālo nesēju, kas iegūts atbilstoši noteiktām likuma prasībām. Tas visumā ir atzīstams par pareizu. Taču var piebilst, ka "procesuālā forma" ir neveikls izteiciens un, lai novērstu pārpratumus, labāk būtu lietot jēdzienu "procesuālā nostiprinājuma forma" vai "procesuālā forma, kādā tas nostiprināts". Nebūtu arī nepareizi šo procesuālo nesēju nosaukt par procesuālu faktu, taču nozīmīgu atšķirību pašā institūta būtībā tas nerada.

Kas attiecas uz šī jautājuma reglamentāciju likumā, tad redzams, ka spēkā esošā kriminālprocesuālajās normās (Latvijas KPK 49.p. 1. un 2.daļa) ir šķirti pierādījuma kā fakta un pierādīšanas līdzekļa (procesuālā pierādījumu avota) jēdzieni³⁴³. Šāda nostāja pazīstama arī vairākās citas bijušās PSRS republikās, kā, piemēram, Baltkrievijā un Moldovā, tomēr blakus tai ir sastopama arī pierādījuma (kā saturs) un pierādīšanas līdzekļa (kā formas) vienotības izpratne, kā tas ir, piemēram, Krievijas Federācijā³⁴⁴.

Tāpat pierādījuma un pierādīšanas līdzekļa nošķiršana ir atbalstīta arī Civilprocesa likumā un Administratīvā procesa likumā³⁴⁵.

³⁴¹ Starp citu, šis norādījums arī ir diskutējams un nav atbalstāms šajā pētījumā izteikto ierosinājumu sakarā. R. Dombrovskis visus krimināllietā pierādāmos un saistītos faktus dēvē par krimināltiesiskiem, taču, kā tika norādīts nodaļā par pierādīšanas priekšmetu, atsevišķos gadījumos krimināllietā pierādāmie apstākļi var būt arī procesuālie fakti (piemēram, šaubas, pierādījumu trūkums utt.)

³⁴² Dombrovskis R. Pierādījumi un to izpratne kriminālprocesā//Tradicionālais un novatoriskais sabiedrības ilgspejīgā attīstībā Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli 2002.gada 28.februāris-2.marts Rēzeknes augstskola 2002.gada 28.februāris-2.marts Rēzekne. 2002 57.-60.lpp.

³⁴³ Atzīmējams, ka vienā aspektā šis jautājums gan ir diskutējams, proti, lietojot jēdzienu "lietiskais pierādījums", likumdevējs nav bijis secīgs un "pierādījums" un "pierādīšanas līdzeklis" vienādojis, jo pretējā gadījumā būtu bijis jālieto jēdzienu "lietiskie pierādīšanas līdzekļi". Pierādījuma un pierādīšanas līdzekļa jēdzieni šķirti arī Civilprocesa likumā.

³⁴⁴ skat., piemēram, KF KPK 74.p. (Уголовно процессуальный кодекс Российской Федерации М., 2002); Baltkrievijas Republikas KPK 68.p. (Уголовно процессуальный кодекс Республики Беларусь Минск., 2001.); Moldovas KPK 55.p.(Codul De Procedura Penală Уголовно процессуальный кодекс Суант. 1997)

³⁴⁵ Administratīvā procesa likuma 18., 20.nodaļa. Civilprocesa likuma 15., 17.nodaļa.

Rietumvalstu zinātnē valda dominējošs uzskats, ka pierādījums ir satura un tā procesuālās formas vienotība³⁴⁶, tomēr dziļākam šī jautājuma pētījumam autori savos darbos nepievēršas.

Arī Latvijā būtu atbalstāma pierādījuma kā tā satura un procesuālās nostiprinājuma formas vienota integrāla izpratne³⁴⁷. Izskaidrojot šo pozīciju, var teikt – kamēr vien ir tikai informācija, pat ja tā ir ļoti noderīga pierādīšanai, tā nevar tikt izmantota kā pierādījums, kamēr vien nav attiecīgi procesuāli iegūta un nostiprināta, t.i. nav ieguvusi noteiktu procesuālā nostiprinājuma formu. Tieši kļūdišanās procesuālajā nostiprinājumā var izveidot situāciju, kad pat ļoti noderīga informācija nevar tikt izmantota, lai pierādītu kādus noteiktus apstākļus, t.i. veidojas nepieļaujamība. No teiktā uzskatāmi redzams, ka informāciju pašu par sevi uzskatīt par pierādījumu nav pamata, bet saturam kā nenoliedzami obligātam pierādījuma elementam jāpievieno otrs obligāts elements – atbilstoša satura procesuālā nostiprinājuma forma.

No teiktā izriet, ka “pierādījums” un “pierādīšanas līdzeklis” nav uztverami kā patstāvīgi procesuāli jēdzieni, jo faktiski tas, ko Latvijā A.Liedes iespaidā ir pieņemts uzskatīt par pierādīšanas līdzekli, ir tikai viens no pierādījuma sastāva elementiem – tā satura procesuālā nostiprinājuma forma. Savukārt, ja analizējam attiecīgo jēdzienu vārdisko izpausmi, tad nav uzskatāma par nepareizu situācija, kad, vēloties uzsvērt pierādījuma funkciju, lomu, tā apzīmēšanai tiek lietots jēdziens pierādīšanas līdzeklis. Tātad faktiski šie jēdzieni zināmā mērā var tikt uzskatīti par sinonīmiem.

Arī attiecībā uz jēdziena “pierādījumu avots” pielietojamību Latvijā, domājams, ierastā pozīcija ir nedaudz pārskatāma. Jēdziena “pierādījumu avots” lietošana attiecībā uz informācijas avotiem (liecinieku, cietušo, apsūdzēto, ekspertu utt.) aizstāvamās pozīcijas ietvaros nebūtu atbalstāma. Ja mēs pierādījumu skatām kā satura un tā procesuālās nostiprinājuma formas vienotu integrāli, tad nosaukt augstākminētos informācijas avotus par pierādījumu avotiem nav pamata, jo viņu rīcībā nav pierādījumi, bet tikai informācija, kas procesa tālākā posmā varētu veidot vienu no pierādījuma elementiem – tā saturu. Līdz ar to, pamatotāk būtu attiecībā uz informācijas nesējiem lietot jēdzienu “faktisko ziņu avoti”. Savukārt jēdziens “pierādījumu avoti” vispār nebūtu atzīstams par patstāvīgu procesuālu jēdzienu, jo, sekojot izklāstītajai pozīcijai, šis jēdziens paliktu bez noteikta saturiska seguma

³⁴⁶ skat., piemēram, Krasotski P. Walker D. Criminal Justice in Amerika Process and Issues 2nd edition New York. 1984. P.246; Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London. 1993. P.254

³⁴⁷ Dažbrīd šāda nostāja jau ir izskanējusi. Piemēram, tiek norādīts, ka “Pierādījuma jēdziens aptver gan pierādošos faktus, gan ziņu avotu par šiem faktiem – dokumentus, aktus, liecinieku liecības” (Neimanis J. Lietas faktisko apstākļu apzināšana un juridiska noteikšana/Likums un tiesības 2000. gada jūnijs 2.sējums. nr.6(10) 184.lpp.

(to nevar attiecināt uz faktisko ziņu avotiem, savukārt attiecināšana uz kādas informācijas procesuālā nostiprinājuma formu arī nav pamatota, jo, kā jau minēts, šī forma nav nekas cits kā pierādījuma neatņemama sastāvdaļa).

Tādējādi no visa augstākminētā izriet piedāvājums turpmāk Latvijā ierasto jēdzienu "pierādījums", "pierādīšanas līdzeklis" vietā lietot "pierādījums", savukārt "pierādījumu avots" kā avota, no kā iegūta attiecīgā informācija, jeb pierādījuma saturs, atzīmēšanai lietot jēdzienu "faktisko ziņu avots". Šādu nostāju būtu vēlām nostiprināt arī normatīvajos aktos.

3.1.3. PIERĀDĪJUMU SATURS

Kā izriet no iepriekš teiktā, pierādījumu saturs ir tajos ietvertā informācija. Lai arī sākotnēji šķiet, ka šis jautājums ir vienkāršs, tomēr jāatzīmē, ka arī tajā kriminālprocesa zinātnē nav gūta vienprātība. Pamatā kriminālprocesuālajā zinātnē diskusija noris jautājumā par to, vai pierādījuma saturs ir fakti vai ziņas par faktiem³⁴⁸. Diskusijas risinājumā ir iezīmējušies trīs galvenie uzskati

- pierādījumu saturs ir fakti³⁴⁹,
- pierādījumu saturs ir ziņas par faktiem³⁵⁰,
- pierādījumu saturs ir gan fakti, gan ziņas par faktiem³⁵¹.

Atšķirība pirmā un otrā uzskata autoru starpā ir tā, ka viņi vienādas parādības apzīmē dažādi – vieni kā "faktus", otri kā "ziņas par faktiem", savukārt trešā uzskata autoru vidū ir dažādi viedokļi par to, ko uztvert par faktu, ko par ziņām par faktu. Tā, piemēram, V.Vandiševs divu jēdzienu pielietojumu pierādījuma satura izklāstā saista ar divu veida realitātes izziņāšanas ceļu – tiešā un pastarpinātā – esamību³⁵², N.Gromovs un S.Zaiceva savukārt uzskata, ka pierādījumi kā objektīvās realitātes fakti izpaužas noziedzīgā nodarījuma materiālo pēdu veidā, bet ziņas par faktiem ir tās, kas jāizzina, jānoskaidro un

³⁴⁸ uzreiz atzīmējams, ka šī diskusija raksturīga bijušo padomju valstu zinātniekiem, jo rietumvalstīs tikt teorētiskam jautājuma skatījumam uzmanība tiek veltīta daudz mazāk. Kas attiecas uz normatīvajiem aktiem, tad šeit atzīmējams, ka likumdevēji nav bijuši savos uzskatos secīgi un kā pierādījumu saturu Latvijas KPK 49.pantā atzīmējuši gan faktu, gan ziņas par faktiem.

³⁴⁹ skat., piemēram, Винберг А. Миньковский Г. Рахунов Р. Косвенные доказательства в советском уголовном процессе М., 1956. С.5; Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев, 1990. Р.35; Dombrovskis R. Pierādījumu izpratne kriminālprocesā//Administratīvā un kriminālā justīcija 2000.g. nr.1(10) 42.-43.lpp. Dombrovskis R. Pierādījumi un to izpratne kriminālprocesā//Tradicionālais un novatoriskais sabiedrības ilgspejīgā attīstībā Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli 2002.gada 28.februāris-2.marts Rēzeknes augstskola 2002.gada 28.februāris-2.marts Rēzekne. 2002 57.-60.lpp.

³⁵⁰ skat., piemēram, Уголовный процесс Под ред. Божьева В. М., 1998. С.158; Уголовный процесс Под ред. Григорьева В. и Химичевой Г. М., 2001. С.135

³⁵¹ skat., piemēram, Громов Н. Зайцева С. Оценка доказательств в уголовном процессе М., 2002. С.8; Вандышев В. Уголовный процесс Конспект лекций Санкт-Петербург, 2002. С.68; Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 227.lpp.

³⁵² Вандышев В. Уголовный процесс Конспект лекций Санкт-Петербург, 2002. С.68

jāpārbauda³⁵³. Kaut arī pieskaitāms šai autoru grupai, tomēr nedaudz atšķirīgu viedokli pauž S.Boriko, norādot, ka pierādījuma saturu veido ziņas par faktiem un pierādāmie fakti (šajā pētījumā apzīmēti kā saistītie fakti)³⁵⁴.

Domājams, ka visatbilstošāk attiecībā uz pierādījuma saturu būtu lietot jēdzienu "ziņas par faktiem". Šāda ieteikuma labā darbojas vairāki kritēriji. Kā pirmais minams, ka izslēdzot pierādījumu faktu jeb, kā tie apzīmēti šajā pētījumā, saistīto faktu pieskaitīšanu pierādījumiem, jāpiekrīt literatūrā izteiktajam viedoklim, ka šādi fakti, būdami paši ticami pierādīti, protams, ir nozīmīgi krimināllietā pierādāmo apstākļu pierādīšanā, taču paši nevar tikt definēti kā procesuāli pierādījumi³⁵⁵. Kā pierādījums joprojām saglabājās informācija, kas ietverta noteiktā procesuālā formā – piemēram, liecinieka liecība – protams, tā uzreiz nepierāda galveno faktu, taču pierādot saistīto faktu, tā ļauj galveno faktu pierādīt pastarpināti.

Piemērs

Krimināllietā A. apsūdzībā par slepkavības izdarīšanu iegūta G. liecība, ka viņš dzirdējis cietušā dzīvoklī atskanam šāvienu un tūlīt pēc tam redzējis A. iznākam no cietušā dzīvokļa. Šāda liecība apstiprina faktu, ka A. ir bijis cietušā dzīvoklī, kad veikts šāviens, kas, kopsakarā ar citiem pierādījumiem, iespējams ļaus pierādīt A. vainu. Taču kā procesuāls pierādījums pierādīšanā nedarbosies fakts, ka A. ir bijis notikuma vietā nozieguma brīdī, bet gan liecība, kas šo faktu apstiprina.

Nākamais aspekts, kas ļauj atbalstīt pierādījuma saturu kā "ziņu par faktu" izpratni, ir sekojošs – kā literatūrā ir pareizi norādīts, "pierādījumi – tie nav paši objektīvās patiesības fakti, bet gan ziņas par šiem faktiem, informācija par tiem, to atainojums"³⁵⁶, kā arī "nevar būt vienādojama informācija par kādu objektu ar pašu šo objektu"³⁵⁷. Taču jāatzīmē, ka šāds uzskats ir saņēmis arī asu kritiku. Tā, R.Dombrovskis norāda "Pierādījumi ir tikai fakti un nevis ziņas par faktiem. Visai izplatīts viedoklis, ka pierādījumu saturu veido ziņas par faktiem, jo it kā cilvēki savā saskarsmē operē nevis ar faktiem, bet ar to apveidiem apziņā. Šeit nav ņemtas vērā dialektiskās loģikas atziņas, ka faktam ir dažādas formas: (1) fakts ir ne tikai reāls notikums, bet arī (2) notikums domas formā, jo doma ir doma par kādu faktu un fakts ir domas saturs, kā arī (3) mutvārdu vai rakstveida ziņojums par kādu faktu satur sevī šo faktu. Dokuments, un tai skaitā, arī procesuālais dokuments ir kāda fakta aizvietotājs vai kāda fakta pārstāvis... Filozofijas valodā dokuments ir kāda fakta citesamība... Tātad faktam ir trīs dažādas formas, bet saturs paliek tas pats -- fakts. Tātad

³⁵³ Громов Н. Зайцева С. Оценка доказательств в уголовном процессе М., 2002. С.8

³⁵⁴ Борико С. Уголовный процесс М., 2000. С.81

³⁵⁵ Якупов Р. Уголовный процесс М., 2001. С.228

³⁵⁶ skat. piemēram. Уголовный процесс Под ред. Божьева В. М., 1998. С.158; Уголовный процесс Под ред. Григорьева В. и Химичевой Г. М., 2001. С.134

³⁵⁷ Громов Н. Понятие доказательств в уголовном судопроизводстве//Журнал российского права 1998. Но 3 С.50

katram faktam ir trīs dažādas formas un tas pats saturs³⁵⁸. Šādam uzskatam varētu oponent vairāku apstākļu dēļ. Pirmkārt, pats fakts un tā atainojums arī saturiski nevar būt identiskas parādības, jo fakta atainojumu ietekmē dažādi apstākļi, kas var radīt izmaiņas tā saturā gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi. Tieši šī iemesla pēc pierādījumos kā ziņas par faktiem ietvertā informācija ir jāpārbauda, tieši tāpēc tie ir jāvērtē. Otrkārt, ja kāds fakts ir bijis, tad viss, kas notiek pēc tam, ir šī fakta atainojums, bet ne vairs šis pats fakts. Vai mēs varam teikt, ka kādā grāmatā apskatīts vēstures notikums ir pats šis vēstures notikums – nē, mēs sakām, ka tas ir šī notikuma atainojums. Var piekrist, ka fakta atainojums ir fakts – taču cits, nevis tas pats fakts, līdz ar to, lai nerastos pārpratumi, par kādiem faktiem tad tiek runāts, labāk šķiet lietot jēdzienus fakts (kā pierādāmais fakts) un ziņas par faktiem (kā pierādošie fakti).

Piemērs

Kā saistītais fakts varētu būt pierādāms fakts, ka apsūdzētais bijis notikuma vietā. Kā pierādošais fakts šeit varētu būt fakts, ka lieciniece viņu redzējusi notikuma vietā. Citiem vārdiem šo pierādošo faktu mēs varētu izteikt arī sekojoši - tās ir ziņas par to, ka apsūdzētais ir bijis notikuma vietā, ko sniedz lieciniece, kas viņu tur ir redzējusi.

Nākamais aspekts, kas šķiet ir pat vēl būtiskāks, ir tas, ka saskaņā ar loģikas likumiem ir kategoriski aizliegts pierādīt tēzi ar pašu tēzi. Atzīmējams, ka tas var novest pie kļūdas "circulus in probando" ("aplis pierādījumā")³⁵⁹. Taču tieši to ierosina R.Dombrovskis, krimināltiesisko faktu, ko uzskata par pierādījuma saturu, kategorijā iekļaujot krimināllietā pierādāmos faktus. Līdz ar to secināms, ka autors piedāvā pierādīt kādu pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo faktu ar šo pašu faktu, tikai citā formā.

Piemērs

Liecinieks slepkavības lietā ir redzējis slepkavības faktu un liecina, ka slepkavību izdarījis apsūdzētais. Šī liecība tiek izmantota kā pierādījums apgalvojumam "apsūdzētais ir izdarījis slepkavību".

Saskaņā ar R.Dombrovskā piedāvāto terminoloģiju, izriet, ka liecinieka liecība satur nevis ziņas par slepkavības izdarītāju, bet gan pašu faktu "slepkavību izdarījis apsūdzētais" paziņojuma par to formā. Tādējādi izriet, ka apgalvojums "slepkavību izdarījis apsūdzētais" tiek pierādīts ar faktu "slepkavību izdarījis apsūdzētais" kā pierādījuma saturu. Šeit uzskatāmi redzama pieļautā loģikas kļūda.

Domājams, ka atbilstošāk šo situāciju būtu risināt, sakot, ka kā viens no pierādījumiem, ka slepkavību izdarījis apsūdzētais ir liecinieka liecībā paustās ziņas par šo faktu.

Tādējādi, domājams, ka jēdziena "ziņas par faktiem" pielietojums ir vairāk attaisnojams un atbilstošāks procesuālo pierādījumu dabai. Bez tam, iebilstot pret ierosinājumu "ziņas par faktu" attiecināt uz noziedzīga nodarījuma ideālajām, bet "fakts" uz noziedzīga nodarījuma materiālajām pēdām, jāatzīmē, ka jēdziens "ziņas par faktu"

³⁵⁸ Dombrovskis R. Pierādījumi un to izpratne kriminālprocesā//Tradicionālais un novatoriskais sabiedrības ilgspejīga attīstībā Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli 2002.gada 28.februāris-2.marts Rēzeknes augstskola 2002.gada 28.februāris-2.marts Rēzekne, 2002. 57.lpp.

³⁵⁹ Vedins I. Loģika R., 2000. 472.lpp.

vienlīdz attiecināms kā uz noziedzīga nodarījuma ideālajām, tā materiālajām pēdām. Ir uzskats, ka izsists logs kā pierādījums ir fakts. Neanalizējot šo apgalvojumu sīkāk, rodas priekšstats, ka tas it kā ir pareizs. Taču faktiski pats izsistais logs ir tikai ziņa par faktu – notikusi loga izsišana. Līdz ar to atzīmējams, ka pats logs mums neko pierādīšanā nedod (tā sauktā nosacītā attiecināmība, kas tiks skatīta nedaudz vēlāk), mums vajag tā izpēti, secinājumus par to un šeit uzskatami redzams, ka kā pierādījuma saturs darbojas ziņas par faktu (kad logs izsists, kā tas izsists utt.).

Jēdziena ‘‘ziņas par faktiem’’ pielietojums būtu atbalstāms arī no tā viedokļa, ka tieši šāds termins tiek lietots pierādījumu definīcijās arī Civilprocesa likumā un Administratīvā procesa likumā³⁶⁰.

Rezumējot visu iepriekš teikto par pierādījuma izpratni un tā procesuālo dabu, atzīmējams galvenais – pierādījums, ņemot vērā tā pildāmo funkciju, uztverams kā pierādīšanas (pārliecināšanas, pamatošanas) līdzeklis, pierādījums ir tā satura kā ziņu par faktiem un šī satura procesuālās nostiprinājuma formas vienots integrālis. Izrietoši ierosināma sekojoša pierādījuma definīcija, kas iekļaujama procesuālajā likumā - *‘‘Pierādījumi krimināllietā ir jebkuras likumā paredzētā kārtībā iegūtas un likumā noteiktā procesuālā formā nostiprinātas ziņas par faktiem, ko procesa dalībnieki savas kompetences robežās izmanto pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošanā’’*.

3.2. PIERĀDĪJUMU KLASIFIKĀCIJA KRIMINĀLPROCESĀ

3.2.1. PIERĀDĪŠANĀ IZMANTOJAMIE PROCESUĀLIE PIERĀDĪJUMI

Gan zinātnē, gan normatīvajos aktos, gan praksē, runājot par konkrētiem pierādījumiem, kurus ir iespējams izmantot procesā, to veidi tiek nosaukti atkarībā no pierādījuma satura procesuālās nostiprinājuma formas. Tādējādi tiek atzīmēts, ka pierādījums ir, piemēram, liecinieka liecība, eksperta atzinums, taču tas nenozīmē, ka pierādījuma saturs šajos gadījumos tiek noniecināts. Šāda terminoloģija tiek lietota zināmas ērtības labad. jo pretējā gadījumā visu laiku nāktos teikt, ka procesā izmantojamie pierādījumi ir ‘‘ziņas, ko satur liecinieka liecība’’, ‘‘ziņas, ko satur eksperta atzinums’’ utt. Līdz ar to zināmai valodas vienkāršošanai tiek atzīmēta tikai satura procesuālā

³⁶⁰ Civilprocesa likuma 92.pants. Administratīvā procesa likuma 149.pants

nostiprinājuma forma, vienlaicīgi saprotot, ka šajā jēdzienā ietverts arī atbilstošs pierādījuma saturs.

Jautājums par pierādīšanā izmantojamo procesuālo pierādījumu uzskaitījumu un to pakļaušanu normatīvai reglamentācijai nav risināts visās valstīs vienādi. Tā, piemēram, tā sauktā "brīvā pierādījumu sistēma", kad konkrēts izsmelošs pierādījumu veidu uzskaitījums likumos nav noteikts, ir Beļģijā, kur, lai gan likums paredz vairākus pierādījumu veidus, to uzskaitījums nevar tikt uzskatīts par izsmelošu³⁶¹. Līdzīga situācija ir arī Portugālē, kur tiek noteikts, ka pieļaujami visa veida pierādījumi, kuri ar likumu nav aizliegti³⁶². Latvijā tradicionāli pastāvējusi t.s. "stingri noteiktā pierādījumu sistēma", saskaņā ar kuru likumā tiek paredzēts izsmelošs pierādījumu³⁶³ veidu uzskaitījums. Domājam, ka šāda sistēma ir attaisnojama un jā saglabā. Šobrīd saskaņā ar Latvijas KPK paredzēti sekojoši pierādījumu veidi - liecinieka liecības, cietušā liecības, aizdomās turētā liecības, apsūdzētā liecības, eksperta atzinums, lietiskie pierādījumi, izmeklēšanas un tiesu darbību protokoli un citi dokumenti. Īpaši neko nemainot pašos pierādījumu veidos, tomēr būtu ierosināms pārskatīt to tiesisko reglamentāciju. Patreiz Latvijas KPK nodaļā "Pierādījumi" ir ietverti jautājumi, kuriem ar pierādīšanu ir tikai attāls sakars (piemēram, liecinieka tiesības, pienākumi un atbildība u.c.). Šāda situācija nebūtu attaisnojama un jautājumi, kuri tiešu uz pierādīšanu neattiecas attiecīgajā nodaļā nebūtu jāreglamentē.

Jautājumi par konkrētiem pierādījumu veidiem, to īpatnībām (faktisko ziņu avoti, ziņu iegūšana, pārbaude un novērtēšana u.c.) tradicionāli tiek skatīti pierādīšanas teorijas sevišķajā daļā. Šis aspekts atzīmējams arī konkretizējot šī pētījuma uzdevumu pierādījumu veidu atklāšanā. Ņemot vērā, ka darba uzdevums ir atklāt pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu pielietojumu, procesā izmantojamie pierādījumi tiks skatīti tikai tiktāl, cik nepieciešams to jēdzienu atklāšanai un nelielam ieskatam to procesuālajā dabā.

Domājams, ka Latvijā būtu saglabājami sekojoši pierādījumu veidi - liecības, ekspertu atzinumi, lietiskie pierādījumi, procesuālo darbību protokoli un citi dokumenti. Pētījuma mērķa ietvaros dodams neliels ieskats šo pierādījumu veidu izpratnē un procesuālajā reglamentācijā.

³⁶¹ Dupont L. Fijnaut C. Belgium 1993 //International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.1 P.175

³⁶² Antunes M. Caeiro p. Portugal 1995// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.3 P.236-238

³⁶³ Saskaņā ar Latvijā dominējošo procesuālo uzskatu tie tiktu saukti par pierādīšanas līdzekļiem

LIECĪBAS

Liecības kā pierādījums ir viens no tiem pierādījumu veidiem, kuram likuma sadaļā par pierādīšanu un pierādījumiem būtu veltāma vismazākā uzmanība, atklājot tikai liecību kā pierādījumu pamatbūtību.

Domājams, ka atbilstoša varētu būt sekojoša likuma norma

“Kā pierādījums krimināllietā var būt ziņas par faktiem, ko šajā likumā noteiktā kārtībā nopratināšanas laikā paziņojuši liecinieki, cietušie, aizdomās turētie, apsūdzētie vai tiesājamie.”

Šeit tuvāk nebūtu norādāmas ne nostādnes par attiecīgo procesa dalībnieku procesuālajiem statusiem, ne to tiesībām un pienākumiem (kas būtu skatāms sadaļā par procesa dalībniekiem), ne par nopratināšanas kārtību (attiecīgi skatāms pie izmeklēšanas darbībām) utt.

Savukārt uzsverams, ka liecības kā pierādīšanas līdzeklis ir jānošķir no izmeklēšanas darbības protokola. Nošķiršana ir apgrūtināta, ja skatām šo pierādījumu tikai no ziņu par faktiem procesuālās noformēšanas formas viedokļa, jo procesuālās formas aspekts abiem pierādījumiem ir praktiski vienāds. Arī liecības, lai tās varētu tikt izmantotas kā pierādījums, ir procesuāli noformējamas protokolā (šoreiz atšķirību precīzākai atklāšanai jāakcentē tieši pirmstiesas izmeklēšanas process, lai gan arī tiesā liecības ir jāprotokolē). Taču pamatatšķirība saskatāma informācijas saturā, kas tiek atspoguļots attiecīgajos procesuālajos protokolos. Izmeklēšanas protokolos (šī vārda kā pierādījuma veida nozīmē) tiek iekļauta informācija, ko par noziedzīgo nodarījumu uztver pats procesa virzītājs, protokola sastādītājs (pats apskatījis notikuma vietu, redz to un apraksta; pats izņem lietas un sastāda par to izņemšanas protokolu; aplūko personu un redzēto ieraksta protokolā utt.), savukārt liecību saturs, lai arī iekļauts izmeklēšanas darbības protokolā, ko sastāda procesa virzītājs, nav atkarīgs no šī protokola sastādītāja, bet gan no liecinošās personas – šajā protokolā tāpat tiek iekļautas ziņas par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošajiem apstākļiem, ko uztvērusi liecinošā persona.

Tādējādi, raksturojot liecības kā pierādījumu veidu, tās varētu definēt sekojoši “Liecības ir viens no likumā paredzētiem pierādījumu veidiem kriminālprocesā, kas izpaužas kā kriminālprocesa likumā noteiktā kārtībā iegūtas un procesuāli nostiprinātas ziņas par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošajiem apstākļiem, ko sniegušas krimināllietā liecinošās personas”.

EKSPERTA ATZINUMS

Eksperta atzinums lietā dodams tad, ja kādu faktisko ziņu konstatācijai, kuras vēlāk varētu tikt izmantotas kā pierādījums, nepieciešamas speciālas zināšanas. Šī pierādījuma veida tiesiskā reglamentācija varētu būt sekojoša -

“Eksperta atzinums sniedzams šajā likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā. Eksperta atzinuma kā pierādījuma forma ir rakstiska. Mutiski eksperta paskaidrojumi vērtējami tikai kā iepriekš sniegta rakstveida atzinuma izskaidrojumi un tiem nav patstāvīga pierādījuma statusa.”

Tāpat kā iepriekš minētajā gadījumā, pretēji šobrīd spēkā esošajai šī jautājuma normatīvajai reglamentācijai, turpmāk kopā ar eksperta atzinumu kā pierādījuma veidu nevajadzētu skaitīt jautājumus par eksperta statusu, noraidījumu utt. Šie jautājumi būtu iekļaujami nodaļā par procesa dalībniekiem un nodaļā par izmeklēšanas darbībām.

Ieteiktajā eksperta atzinuma kā pierādījuma veida definējumā atzīmējama būtiska iezīme, kas tieši nav ietverta spēkā esošajā Latvijas KPK. Tiek piedāvāta konkrēti noteikta eksperta atzinuma forma - tiek paredzēts, ka eksperta atzinuma forma vienmēr un pie visiem apstākļiem ir tikai rakstiska. Viss, ko eksperts paskaidro mutiski, ir vērtējams tikai kā rakstiski dotā eksperta atzinuma paskaidrojumi, kuriem nav patstāvīga pierādījuma rakstura. Tātad, ja ekspertīzes izskaidrošanas nolūkā eksperts tiek nopratināts kā liecinieks, tad nevar teikt, ka šis eksperta liecība ir patstāvīgs pierādījums. Vienīgais pierādījums šai situācijā ir un paliek eksperta atzinums, bet eksperta liecība ir tikai atzinuma izskaidrojums.

Definējot kriminālprocesa teorijā eksperta atzinumu kā pierādījumu, iesakāms sekojošs termina skaidrojums “Eksperta atzinums ir viens no likumā paredzētajiem pierādījumu veidiem kriminālprocesā, kuru likumā noteiktā kārtībā sniegusi par ekspertu aicināta persona un kurš satur ziņas par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem faktiem”.

LIETISKIE PIERĀDĪJUMI

Lietiskie pierādījumi, atšķirībā no citiem pierādījumu veidiem, pierādīšanā ir noderīgi nevis ar saturisko informāciju, bet gan saistībā ar savām priekšmetiskajām īpašībām. Citiem vārdiem lietisko pierādījumu būtību mēs varam skaidrot, norādot, ka lietiskie pierādījumi mūs interesē sakarā ar tajos atspoguļotajām materiālajām noziedzīga nodarījuma pēdām, kamēr pārējie pierādījumu veidi - sakarā ar noziedzīga nodarījuma ideālajām pēdām. Lieta noziedzīgā nodarījumā var tikt iesaistīta dažādi – gan kā noziedzīga nodarījuma priekšmets, gan rīks, gan arī citādi uztvērusi noziedzīgu nodarījumu un var sniegt par to ziņas materiālu

pēdu veidā. Lietisko pierādījumu tiesiskai reglamentācijai piedāvājama sekojoša tiesību normas redakcija -

“Kā lietiskie pierādījumi var tikt izmantotas jebkuras lietas, kas noderējušas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rīkiem, saglabājušas noziedzīga nodarījuma pēdas vai bijušas par noziedzīga nodarījuma priekšmetu, kā arī jebkādā citā veidā ir izmantojamas pierādīšanā.

Ja lieta pierādīšanā izmantojama sakarā ar tajā ietverto saturisko informāciju, tā kā pierādījums uzskatāma nevis par lietisko pierādījumu, bet par dokumentu.”

No piedāvātā lietisko pierādījumu tiesiskās dabas izklāsta uzskatāmi redzams, lietu formas kā galvenā elementa esamība pierādījumu veidā – lietiskais pierādījums. Ja kāda priekšmetiska lieta mūs interesē un mēs to pierādīšanā izmantojam nevis pēc formas, bet gan pēc satura (Piemēram, papīra lapa mūs interesē nevis tāpēc, ka tā ir A-4 formāta, balta utt., bet gan interesē tajā ietvertā informācija), mēs to, neskatoties uz priekšmetisko dabu, apzīmējam kā dokumentu.

Piemērs

Testaments kā netiešs pierādījums slepkavības lietā mūs interesētu pēc satura, tāpat varētu tikt uzskatīts par pierādījumu veidu dokuments.

Savukārt dokumentu viltojuma lietā viltotais dokuments mūs interesētu kā lieta kā tieši tas viltots, kas izmainīts utt. Šeit mēs to uzskatīsim par lietisko pierādījumu.

Būtisks apstāklis, kas atzīmējams, raksturojot lietiskos pierādījumus ir sekojošs – lietisko pierādījumu apzīmēšanā lietoto jēdzienu “lieta” jātulko paplašināti, ietverot tajā arī dzīvās dabas objektus, kuri varētu būt saglabājuši materiālas noziedzīga nodarījuma pēdas, izņemot cilvēkus. Šādu nostāju jau šobrīd ir paudis LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments, lietā nr. SKK 01-37/01 norādot, ka par lietiskajiem pierādījumiem pamatoti ir atzīti zirgi, jo “tulkojot.. pantu pēc jēgas, ar lietiskajiem pierādījumiem jāsaprot ne tikai nedzīvās dabas priekšmeti, bet arī visi citi materiālās pasaules objekti, izņemot cilvēku”³⁶⁴.

Atzīmējams, ka lietiskie pierādījumi paši par sevi raksturojas ar t.s. nosacīto attiecināmību, kura tuvāk tiks raksturota vēlākā pētījuma gaitā.

Modulējot teorētisku lietisko pierādījumu definīciju, izvirzāms sekojošu priekšlikums - “Lietiskie pierādījumi ir viens no likuma paredzētiem pierādījumu veidiem, - visi materiālās dabas objekti (izņemot cilvēkus), kuri materiālo pēdu veidā ir saglabājuši ziņas par krimināllietā pierādāmiem apstākļiem”.

³⁶⁴ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā nr. SKK 01-37/01/Latvijas Vēstnesis Jurista vārds 24.04.2001 nr.205

PROCESUĀLO DARBĪBU PROTOKOLI

Procesuālo darbību protokoli kā pierādījumu veids raksturīgi ar jau iepriekš pieminēto iezīmi, proti, tajos atainojas ziņas par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošajiem apstākļiem, ko uztvēruši paši procesa virzītāji. Faktiski šādā veidā pierādīšanā tiek izmantotas visu izmeklēšanas darbību, izņemot pratināšanas, laikā iegūtā informācija. Atbilstoši procesuāli nostiprinātas pratināšanā iegūtās ziņas uztveramas kā pierādījumu veids – liecības.

Procesuālo darbību protokolu kā pierādījumu tiesiskai reglamentācijai būtu piedāvājama sekojoša tiesību normas redakcija -

“Kā pierādījumi krimināllietā var tikt izmantotas ziņas par faktiem, kas iegūtas šajā likumā paredzēto izmeklēšanas un tiesu darbību laikā un ietvertas šajā likumā noteiktajā kārtībā sastādītajos izmeklēšanas un tiesu darbību protokolos, kuri apliecina apstākļus, ko tieši uztvēris procesa virzītājs.

Par protokolu kā pierādījumu uzskatāma gan procesuālas darbības norises rakstiska, gan jebkura cita šajā likumā pieļautā procesuālas darbības fiksēšanas forma.”

Kā atšķirīga no patreiz tiesiskajā reglamentācijā iekļautās, atzīmējama pazīme, ka protokola forma var būt ne tikai rakstiska, bet jebkura cita veida procesuālās darbības fiksācijas forma, ja tā pieļauta likumā. Šāds nosacījums ietverts, domājot par nākotnes perspektīvām, kad iespējams vairums procesuālu darbību varēs nefiksēt rakstiskā veidā, bet tikai videolentē utml. Uz patreizējo brīdi nekāds cits, izņemot rakstisku procesuālās darbības fiksēšanas veidu, Latvijas KPK nav pieļauts (video, audio ieraksti u.c. vērtējami tikai kā rakstveida protokolu pielikumi) līdz ar to šībrīža situācijā ierosinātā norāde par citām fiksēšanas formām nedarbotos.

DOKUMENTI

Kā pēdējais, bet tāpēc ne maznozīmīgāks, var tikt raksturots pierādījumu veids – dokuments. Izstrādājot dokumentu kā pierādījumu tiesisko definējumu, piedāvājama sekojoša tiesību normas redakcija -

“Dokumenti var tikt izmantoti kā pierādījumi, ja tie pierādīšanā izmantojami sakarā ar tajos ietverto saturisko informāciju.

Dokumenti var saturēt ziņas par faktiem kā rakstiskā, tā citā formā. Kā dokumenti pierādījuma izpratnē vērtējami arī datorizētās informācijas nesēji, foto un kino uzņēmumi, audio un video ieraksti, kuros saturiski fiksētā informācija var tikt izmantota kā pierādījums, un kuri pieprasīti, iegūti vai nodoti šajā likumā paredzētajā kārtībā.”

Norādītā veidā likumā tiktu skaidri noteikts, ka par dokumentu kā pierādījumu atzīstama ne tikai rakstiska, bet arī jebkura cita informācijas fiksēšanas forma. Taču šī nav vienīgā iespējamā attiecīgā jautājuma tiesiskās reglamentācijas forma. Tā, piemēram, Baltkrievijā attiecīgais pierādījumu veids nosaukts kā "dokumenti un citi informācijas nesēji", savukārt Krievijā šis jautājums reglamentēts līdzīgi pētījumā ieteiktajam³⁶⁵.

Bez tam attiecībā uz dokumentiem kā pierādījumu veidu atzīmējams arī nozīmīgs apstāklis, proti, šajā izpratnē ar "dokumenti" tiek saprasti visi citi dokumenti, izņemot attiecīgās lietas procesuālo darbību protokolus.

Noslēdzot jautājumu par kriminālprocesā izmantojamiem pierādījumiem, atzīmējami vēl daži procesuālas dabas jautājumi. Pirmkārt, kā jau atzīmēts iepriekš, atsevišķi Krievijas un citu bijušo padomju republiku autori kā atsevišķu pierādījumu veidu nosauc arī saistītos faktus. Līdzīga nostāja pazīstama arī citu ārvalstu zinātnieku darbos. Tā, piemēram, grieķu zinātnieki norāda, ka Grieķijā var tikt izdalīti sekojoši pierādījumu veidi - personu, vietu un objektu pārbaūžu akti, ekspertu atzinumi, atzišanās, liecinieku liecības, dokumenti un "indices", ar pēdējo saprotot nevis noteiktu pierādījumu kategoriju, bet gan attiecinot to vispār uz visiem netiešajiem pierādījumiem³⁶⁶. Arī Čīles zinātnieki izdala šādu kategoriju, savukārt norādot, ka Čīlē pastāv sekojoši pierādījumu veidi - liecinieka liecības, ekspertu atzinumi, *inspeccion personal del juez* (tiesneša paša pārbaudīti materiāls dabas pierādījumi), dokumenti, atzišanās un netiešie pierādījumi³⁶⁷. Kā jau iepriekš atzīmēts, domājams ka šāda atsevišķa pierādījuma ieviešana likumā nebūtu attaisnojama, jo netiešie pierādījumi ir nevis pierādīšanā izmantojamo pierādījumu patstāvīgs veids, bet gan viens no visu pierādījumu klasifikācijas veidiem, kas pretējs tiešiem pierādījumiem. Kā netieši pierādījumi var būt jebkurš no iepriekš uzskaitītajiem pierādīšanā izmantojamajiem pierādījumiem. Tādēļ, domājams, ka ieviest šādu kategoriju, kas it kā var aptvert pārējos pierādījumu veidus, nebūtu pamatoti.

Otrais, ne mazāk svarīgais jautājums skar operatīvo pasākumu rezultātā iegūto ziņu izmantošanu pierādīšanā. Saskaņā ar iepriekš norādīto Latvijas KPK 49.panta redakciju operatīvās darbības rezultātā iegūtās ziņas par faktiem pierādīšanā var izmantot tikai tad, ja tās var tikt pārbaudītas KPK noteiktā kārtībā. Pēc būtības tas nozīmē KPK paredzētā

³⁶⁵ Уголовно процессуальный кодекс Российской Федерации М., 2002; Уголовно процессуальный кодекс Республики Беларусь Минск., 2001.

³⁶⁶ Anagnostopoulos I. Magliveras D. Greece 2000// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.2 P.160

³⁶⁷ Zhou M. Kang S. Wang S. Zhao G. China 1994//// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.2 P.204

pierādījuma izveidi. Domājams, ka jaunajā kriminālprocesuālajā likumā īpašas atzīmes par operatīvās darbības rezultātā iegūto ziņu izmantošanu pierādīšanā nebūtu iekļaujamas, jo šis jautājums risināms nedaudz savādākā veidā. Ir jāizlemj jau sen izvirzītais jautājums – vai darbības, kas patreiz tiek raksturotas kā operatīvās darbības, var tikt iekļautas kriminālprocesuālajās tiesību normās, tādējādi tās padarot par kriminālprocesuālām darbībām, vai arī tas nav realizējams. Pirmajā gadījumā problēmas ar pierādījumiem nerastos, jo, pakļaujot attiecīgās darbības kriminālprocesuāli tiesiskai reglamentācijai, to rezultātā iegūtās ziņas par faktiem, kas iekļautas attiecīgos procesuālo darbību protokolos, varētu tikt izmantotas kā pilntiesīgi pierādījumi. Savukārt, ja tiek lemts, ka šādas darbības nav savienojamas ar kriminālprocesuālo kārtību, tad to rezultātiem nevar būt nekāda nozīme kriminālprocesuālajā pierādīšanā. Domājams, ka atbalstāmāks šķiet pirmais variants un proti, noteikta veida darbības, kas šobrīd tiek uzskatītas par operatīvām, būtu iekļaujamas kriminālprocesuālajā likumā, protams, paredzot stingras garantijas personām, attiecībā uz kurām tās tiktu vērstas.

3.2.2. PIERĀDĪJUMU KLASIFIKĀCIJA

Pierādījumu klasifikācijas jautājums ir viens no tiem, par kuriem var teikt, ka Latvijā bezierunu kārtībā ir pieņemts A.Liedes piedāvātais klasifikācijas modelis, kurš tā arī līdz pat šim brīdim tiek izmantots. A.Liede savulaik piedāvāja sekojošu klasifikācijas modeli:

- pierādījumu avotus iedalīt sākotnējos un atvasinātos;
- pierādīšanas līdzekļus iedalīt lietiskajos un personiskajos;
- pierādījumus iedalīt apsūdzošos un attaisnojošos, tiešos un netiešos.³⁶⁸

Jāatzīst, ka šis modelis pamatā ir pilnīgs un principiāli atbalstāms. Tomēr ir izsakāmi daži ierosinājumi, kā arī daži iebildumi saistībā ar pielietoto terminoloģiju.

Atzīmējams, ka A.Liedes ieteiktā klasifikācija terminoloģiski neatbilst pētījumā piedāvātajam terminoloģijas pielietojumam. Ņemot vērā to, ka netiek atzīta tādu procesuālu institūtu kā "pierādīšanas līdzeklis" un "pierādīšanas avots" patstāvīga eksistence, tad secīgi nav iespējama arī to klasifikācija. Tomēr A.Liedes ieteiktie klasifikācijas parametri nav izslēdzami, tie tikai izmantojami atbilstoši piedāvātai terminoloģijai.

Tādējādi būtu saglabājams uzskats, ka pierādījumi, pēc dažādām to pazīmēm, būtu klasificējami četros veidos. Faktiski visi šie veidi raksturo pierādījumu saturu, tikai katrs no sava caur savu skata prizmu.

³⁶⁸ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 286. lpp.

SĀKOTNĒJI UN ATVASINĀTI PIERĀDĪJUMI

Pierādījumus sākotnējos un atvasinātos var iedalīt, ņemot par pamatu pierādījumu saturā ietverto ziņu avota kompetenci. Par sākotnējiem uzskatāmi tādi pierādījumi, kuros ietvertās ziņas ir iegūtas no tāda faktisko ziņu avota, kurš pats uztvēris lietai nozīmīgus apstākļus. Savukārt par atvasinātiem jādēvē pierādījumi, kuru saturā ietilpstošās ziņas ir iegūtas no avota, kurš pats nav uztvēris lietai nozīmīgos apstākļus, bet gan informāciju guvis no cita avota. Ņemot vērā to, ka šī klasifikācija ir cieši sasaistīta ar faktisko ziņu avotu, to var dēvēt arī par faktisko ziņu avotu klasifikāciju.

Piemērs

Noziedzīga nodarījuma aculiecinieka liecība var tikt uzskatīta par sākotnēju pierādījumu, savukārt personas, kurai aculiecinieks pastāstījis par redzēto noziedzīgo nodarījumu, liecība ir atvasināts pierādījums

Sākotnēji un atvasināti iespējami visi likumā paredzētie pierādījumi, tai skaitā lietiskie.

Piemērs

Pirksta nospiedums tā dabiskajos apstākļos ir sākotnējs pierādījums, bet tā kopija uz daktiloskopiskās plēves ir atvasināts pierādījums.

Šāda atvasināta ķēde var būt ne tikai vienas pakāpes, bet sastāvēt no vairākiem posmiem. Tādējādi jo vairāk ir šādi savstarpēji atvasināti faktisko ziņu avoti, jo vairāk ziņas attālinās no paša fakta. Tādējādi, protams, var atzīt, ka atvasinātais pierādījums nosacīti ir it kā "sliktāks" par sākotnējo, jo tajā ir vairāk iespēju, ka ziņas par faktu ir attālinājušās no patiesā fakta būtības. Interesanti šo domu ir izteicis K. Tappers, uzskatot, ka šis pierādījumu klasifikācijas veids atkarīgs no tā, "vai ir vai nav iespējama labāka pierādījuma esamība"³⁶⁹. Atsevišķos gadījumos likumā ir ietverta pat norāde, kas liedz izmantot atvasinātos pierādījumus vai ierobežo to izmantošanas iespējamību. Tā, piemēram, Latvijas KPK 52.pants paredz "Ja liecinieka liecības ir pamatotas uz citu personu izteikumiem, tad šīs personas ir jānopratina" un "Nevar uzlūkot par pierādījumu liecības, kas pamatotas uz ziņām, kuru avots nav zināms". Pirmajā gadījumā atvasināto pierādījumu izmantošanas iespēja ir ierobežota – tās var tikt izmantotas tikai tad, ja ir nopratināts sākotnējais faktisko ziņu avots (šeit gan varētu teikt, ka, ja ir iegūta sākotnējā informācija, nepieciešamība pēc atvasinātās informācijas izmantošanas vispār zūd), kā arī ja sākotnējo ziņu avotu faktiski nav iespējams nopratināt (personas nezināma prombūtne, nāve u.c.). Otrajā gadījumā savukārt atvasinātās informācijas izmantošana nav iespējama vispār, jo ziņas, uz kuru avotu persona nevar norādīt, tiek uzskatītas par baumām un nevar tikt izmantotas pierādīšanā.

³⁶⁹Tapper C. Outline of the Law of Evidence 6th edition London. 1986. P. 17

Teiktais tomēr nekādā gadījumā nevar būt par pamatu atvasināto pierādījumu atzīšanai par nenozīmīgiem vai nederīgiem pierādīšanā. Kā pareizi literatūrā atzīmēts, tieši atvasinātiem pierādījumiem var būt izšķiroša loma, kad sākotnējie nav pieejami (aculiecinieks miris, oriģināldokuments iznīcināts utt.)³⁷⁰. Bez tam atsevišķos gadījumos tieši atvasinātais pierādījums var noderēt sākotnējā pierādījuma patiesuma izvērtēšanai. Piemēram apsūdzētais apgalvo, ka nav izdarījis noziedzīgo nodarījumu, bet ir vairākas personas, kam viņš ir stāstījis, ka nodarījumu ir izdarījis. Šajā situācijā tieši atvasinātu ziņu esamība ļauj veikt sākotnējā avota sniegto ziņu patiesuma izvērtēšanu. Tāpat daļā gadījumu sākotnējais pierādījums nav iespējams, kā, piemēram, gadījumos ar pirkstu nospiedumu, pēdu nospiedumu u.c. izmantošanu – šādā situācijā faktiski vienmēr darbojas to kopija vai nolējums, tātad – atvasināta ziņa.

LIETISKIE UN PERSONISKIE PIERĀDĪJUMI

Saskaņā ar A.Liedes piedāvāto klasifikācijas modeli, daļījums personiskajos un lietiskajos pierādījumos veicams atkarībā no pierādīšanas līdzekļa (saskaņā ar šajā pētījumā atbalstīto terminoloģiju – pierādījuma satura procesuālās noformēšanas formas), taču iepazīstoties ar autora piedāvāto klasifikāciju detalizētāk, jāsecina, ka arī šis daļījums vairāk ir atkarīgs tieši no ziņu avota³⁷¹. Tādējādi, ar personiskajiem pierādījumiem tiek saprasti pierādījumi, kuru saturs iegūts no personām, savukārt ar lietiskajiem tādi, kuru saturā esošās ziņas par faktiem satur lietas. Saskaņā ar šo klasifikācijas modeli, attiecinot to uz visiem iespējamiem pierādījumu veidiem kriminālprocesā, atzīmējams, ka pie lietisko pierādījumu grupas pieder tikai lietiskie pierādījumi, savukārt visi pārējie pierādījumu veidi vērtējami kā personiskie pierādījumi. Taču uzreiz atzīmējams, ka šis iedalījums ir visai nosacīts, jo lieta pati par sevi bez papildus izpētes, ko, protams, veic cilvēki, pierādīšanā nemaz nevarētu tikt izmantota (t.s. nosacītā attiecināmība). Atsevišķos gadījumos zinātniskajā literatūrā pausts vēl striktāks šīs situācijas vērtējums – tā, piemēram, V.Zažickis, strikti iebilst pret tādu pierādījumu klasifikāciju kā lietiskie un personiskie pierādījumi, norādot “ka visi bez izņēmuma pierādījumi ir personiski, jo bezpersonisku pierādījumu nav” un ka arī materiālās pasaules pēdas var tikt izzinātas tikai sistēmā lieta-cilvēks³⁷². Daudzi Krievijas autori šo

³⁷⁰ skat., piemēram, Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М., 2001. С.176; Уголовный процесс Под ред. Божьева В. М., 1998. С.161

³⁷¹ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 288.lpp.

³⁷² Жажицкий В. Доказывание и доказательства в уголовном процессе// Уголовный процесс Под ред. Башкатова Н. М., 2001. С.102

jautājumu īpaši neapskata, tomēr klasifikāciju lietiskajos un personiskajos pierādījumos ievieš³⁷³.

Rietumvalstīs lietisko pierādījumu esamība vairumā gadījumu tiek atzīta, taču attiecīgais klasifikācijas iedalījums ir nedaudz savādāks. Tiek ieteikts pierādījumus iedalīt trīnās grupās – mutiskie, rakstiskie (dokumentārie) un lietiskie³⁷⁴. Kā redzams, šie autori vadījušies no pierādījumu faktiskās (ne procesuālās!) formas.

Domājams, ka teorijā būtu jā saglabā iedalījums lietiskajos un personiskajos pierādījumos, kāds tas pazīstams Latvijā uz šo brīdi. Lai arī šis iedalījums ir visai nosacīts, tomēr tas ļauj akcentēt uzmanību uz tām atšķirībām, kas ir “no cilvēkiem nākušiem” un “no lietām nākušiem” pierādījumiem.

APSŪDZOŠIE UN ATTAISNOJOŠIE PIERĀDĪJUMI

Apskatāmais pierādījumu klasifikācijas veids vistiešākā veidā ir atkarīgs no pierādījumā ietverto ziņu satura. A. Liede apsūdzošos un attaisnojošos pierādījumus saista ar to satura izmantošanu apsūdzētā vainas vai nevainīguma, kā arī atbildību pastiprinošo un mīkstinājošo apstākļu noteikšanā³⁷⁵. Šādu uzskatu atbalsta arī citi autori³⁷⁶. Pamatā šādam skaidrojumam var pievienoties, atzīmējot, ka ar “vainīgumu” vai “nevainīgumu” jāsaprot plašāks jēdziens, nekā tikai noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses pazīmes – vainas – konstatēšana vai noliegšana. Attiecīgajā izpratnē šis termins saistīts ar atbildības iestāšanās iespēju vai tās izslēgšanu kopumā. Lai vieglāk varētu saprast šo izteikumu, to var ilustrēt sekojoši – pierādījums, kas apstiprina noziedzīga nodarījuma objektīvās puses pazīmes – seku esamību var tikt vērtēts kā apsūdzošs, kaut gan tas nav attiecināms uz noziedzīga nodarījuma sastāva subjektīvās puses obligāto pazīmi – vainu, jo, ja tā var teikt, tas norāda, ka vispār ir iespējama atbildība. Šādu pašu piemēru var veidot arī uz attaisnojoša pierādījuma bāzes – piemēram, attaisnojošs ir pierādījums, ka ar nodarījumu nodarītais zaudējums nesasniedz apmēru, kāds norādīts dispozīcijā (objektīvās puses pazīmju neesamība), kaut gan tas tieši neattiecas uz subjektīvo pusi – tas tikai norāda, ka, ja nav noziedzīga nodarījuma neviena persona tajā arī nevar būt vainojama.

³⁷³ skat., piemēram, Борико С. Уголовный процесс М., 2000. С.82.-83; Уголовный процесс Под ред. Божьева В. М., 1998. С.160; Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М., 2001. С.180

³⁷⁴ skat., piemēram, Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London. 1993. P.255; Keane A. The modern law of evidence 4th edition London. 1996. P.8

³⁷⁵ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 289.-290. lpp.

³⁷⁶ skat., piemēram, Уголовный процесс Под ред. Божьева В. М., 1998. С.161-162; Борико С. Уголовный процесс М., 2000. С.83-84; Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М., 2001. С.178-179; Белкин А. Теория доказывания М., 1999. С.18-19

*Piemērs**Apsūdzošie pierādījumi**Apsūdzētā liecība, kurā viņš atzīstas, ka izdarījis viņam inkriminēto noziedzīgu nodarījumu**Liecinieka liecība, ka viņš redzējis, kā apsūdzētais izdara noziedzīgu nodarījumu**Eksperta atzinums, kurā konstatēts, ka uz slepkavības ieroča ir apsūdzētā pirkstu nospiedumi u.c.**Attaisnojošie pierādījumi**Apsūdzētā liecība, ka viņš neatzīst savu vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā**Liecinieka liecība, ka apsūdzētais laikā, kad izdarīts noziedzīgs nodarījums, bijis ar viņu kopā kinoteātrī u.c.*

Līdzīgi atzīmējams, ka pareizi atzīt apsūdzošu un attaisnojošu pierādījumu attiecināšanu uz atbildību pastiprinošajiem un mīkstinošajiem apstākļiem, lai gan, ja strikti sekojam terminoloģijai, tad šos apstākļus vajadzētu saukt par "atbildību mīkstinošo apstākļu pierādījumi" un "atbildību pastiprinošo apstākļu pierādījumi". Tomēr, domājams, ka šāda terminoloģijas daudzveidība, nevajadzīgi sadalot pēc būtības līdzvērtīgas parādības, nav nepieciešama. Arī uz atbildību pastiprinošo un mīkstinošo apstākļu pierādījumiem attiecināmi tie paši "apsūdzošie un attaisnojošie" pierādījumi, atceroties, ka šajā aspektā tie tulkojami paplašināti.

*Piemērs**Apsūdzošie pierādījums**Eksperta atzinums, ka noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī apsūdzētais bijis alkohola reibuma stāvoklī**Attaisnojošs pierādījums**Eksperta atzinums, ka apsūdzētais noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī bijis ierobežotas pieskaitāmības stāvoklī*

Klasifikācijai "attaisnojoši un apsūdzoši pierādījumi" būtu jāpakļauj arī citi apstākļi, kas var ietekmēt soda bardzību, piemēram, tiesājamā personību raksturojošie fakti u.c.

Bez tam atzīmējams vēl kāds ļoti būtisks apstāklis -- viens un tas pats pierādījums kriminālprocesā var tikt izmantots dažādu apstākļu pierādīšanai. Šādas situācijas iespējamības nosacīta savukārt ir situācija, kad viens pierādījums vienā procesā var būt gan attaisnojošs, gan apsūdzošs atkarībā no tā, kura apstākļa pierādīšanai tas tiek izmantots.

Piemērs

1. *Personas pieteikšanās par vainīgu protokols un vēlākā šīs personas jau kā apsūdzētā liecība, kurā viņš vaļsirdīgi atzīstas izdarītajā nodarījumā un nožēlo izdarīto, būs apsūdzošs pierādījums attiecībā uz viņa vainu noziedzīgajā nodarījumā, savukārt kā attaisnojošs atbildību mīkstinošo apstākļu kontekstā.*

2. *Personai uzrādīta apsūdzība par KL 117.p. paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu, t.i. par to, ka tā izdarījusi slepkavību mantkārīgā nolūkā. Šajā gadījumā viņas liecība par to, ka slepkavību viņa izdarījusi, taču*

nevis aiz mantkārības, bet gan aiz greizsirdības būs vērtējama kā apsūdzība daļā par pašu slepkavības faktu, savukārt attaisnojoša daļā par kvalificējošo: apstākli mantkārīgo nolūku.

Domājams, ka apsūdzība vai attaisnojoša pierādījuma statusa attiecināšana konkrētam pierādījumam ne vienmēr ir jāattiecina uz konkrētas personas atbildības iestāšanos un tās apmēra noteikšanu, bet skatāma attiecībā uz vispārīgiem noziedzīga nodarījuma apstākļiem pat bez konkrētas vainojamās personas. Šāda situācija ir grūti iedomājama iztiesāšanā, bet sastopama pirmstiesas izmeklēšanā, it sevišķi saistībā ar attaisnojošiem pierādījumiem krimināllietu izbeidzot.

Piemērs

Eksperta atzinums, ka personas nāve iestājusies pašnāvības rezultātā, vērtējams kā attaisnojošs pierādījums, ar ko pamatojama krimināllietas par slepkavības faktu izbeigšana. Šāda izbeigšana var notikt procesa stadijā, kad nav bijusi vēl neviena potenciāli aizdomās turētā persona.

Rezumējot augstāk teikto, atzīmējams, ka pierādījumu klasifikācija attaisnojošos un apsūdzošos veicama atkarībā no pierādījumu saturā ietvertu ziņu attieksmes pret tiem pierādīšanas priekšmetā ietilpstošajiem faktiem, no kā atkarīga kriminālatbildības iestāšanās iespēja un tās apmērs. Tādējādi kā apsūdzoši vērtējami tie pierādījumi, kuros ietvertās ziņas pamato kriminālatbildības iestāšanās pamatu, kā arī ziņas par atbildību pastiprinošiem un citiem apstākļiem, kas ļautu soda noteicējam piemērot vainīgajai personai bargāku sodu, nekā tad, ja šādu apstākļu vispār nebūtu. Savukārt kā attaisnojoši traktējami tādi pierādījumi, kuros ietvertās ziņas pamato kriminālatbildības neiestāšanās iespēju, kā arī atbildību mīkstinošos apstākļus, vai citus apstākļus, kas ļautu soda noteicējam vainīgajai personai mīkstāku sodu, nekā tad, ja šādu apstākļu vispār nebūtu.

TIEŠIE UN NETIEŠIE PIERĀDĪJUMI

Apskatāmā pierādījumu klasifikācija ir nozīmīgākā no visām. To apstiprina apstākļi, ka tā pazīstama praktiski visās valstīs. Tiešie un netiešie pierādījumi, pierādīšana ar netiešajiem pierādījumiem – tie ir jautājumi, kuriem veltītas monogrāfijas un atzīstams, ka jautājums tiešām ir tā vērts. Tāpēc šobrīd akcentējams, ka šī pētījuma mērķis nav atklāt visās niansēs tiešo un netiešo pierādījumu būtību, darbības modeli ar netiešajiem pierādījumiem un to pielietošanas problemātiku, bet gan, atbilstoši šajā pētījumā noteiktajai tematikai un mērķim, apskatīt tikai šī jautājuma jēdzienisko bāzi.

Pierādījumu klasifikācija tiešos un netiešos pierādījumos ir atkarīga no tajos ietvertu ziņu par faktiem saistības ar krimināllietā pierādāmajiem faktiem. Tiešo un netiešo pierādījumu izpratne praktiski ir vienāda vienā aspektā – proti, tiek uzskatīts, ka pierādījums ir tiešs, ja tā izmantošana nozīmē krimināllietā pierādāmā apstākļa tiešu, nepastarpinātu pierādīšanu, kamēr netiešs pierādījums krimināllietā pierādāmos faktus pierāda tikai

pastarpināti, t.i. ar t.s. saistīto faktu palīdzību. Šos faktus pieņemts dēvēt dažādi – par saistītiem, blakus faktiem vai pierādījumu faktiem. Pētījumā tiek atbalstīts jēdziens “saistītie fakti” un to izpratne, būtība un nepieciešamība, to vieta pierādīšanas priekšmetā jau iepriekš tika skatīta.

Tomēr minētā jautājuma sakarā atzīmējamas arī atšķirības dažādu autoru uzskatos – daži autori jēdzienus “netiešie pierādījumi” un “saistītie fakti (blakus fakti, pierādījumu fakti)” identificē, kamēr citi tos šķir. Tā, piemēram A.Liede un R.Dombrovskis minētos jēdzienus vienādo, uzskatot, ka netiešie pierādījumi ir tie paši pierādījumu fakti, kuri paši pirms tam jāpierāda, lai tos varētu izmantot tālākā pierādīšanā³⁷⁷, kamēr citi autori šos jēdzienus nošķir, attiecinot uz tiem “mērķa-līdzekļu” attiecības. Šie autori uzskata, ka netiešie pierādījumi ir saistīto faktu pierādījumi, jeb citiem vārdiem sakot, tos izmantojot, var pierādīt saistīto faktu (netiešais pierādījums satur ziņu par saistīto faktu)³⁷⁸. Domājams, ka atbilstošāks šķiet otrais uzskats, jo var atzīt, ka starp saistītajiem faktiem un netiešajiem pierādījumiem pastāv attiecības kā starp mērķi un līdzekļiem. Izmantojot netiešos pierādījumus tiek pierādīts saistītais fakts. Taču tas nebūt nenozīmē, ka netiešie pierādījumi netiek izmantoti krimināllietā pierādāmo faktu pierādīšanai. Tieši pretēji – krimināllietā pierādāmo apstākļu pierādīšana arī ir netiešo pierādījumu izmantošanas gala mērķis. Taču, ņemot vērā to saturu, šis gala mērķis ir sasniedzams tikai pastarpināti – t.i. pierādot faktus, kas loģiski saistīti ar krimināllietā pierādāmajiem faktiem. Tieši minētā iemesla pēc šie pierādījumi tiek saukti par netiešajiem pierādījumiem. Teiktais vēlreiz ļauj akcentēt iepriekš jau pētījumā pieminēto, ka paši saistītie fakti nav pierādījumi procesuālā nozīmē, bet kā pierādījumi šādā situācijā ir un paliek netiešie pierādījumi.

Kā netiešie pierādījumi var darboties pierādījumi, kuros ietvertas visdažādākās ziņas par saistītajiem faktiem. Literatūrā tiek minēts, un tam var pilnībā pievienoties, ka kā netiešie pierādījumi varētu tikt izmantoti pierādījumi, kuri satur

- ziņas par motīvu (*ja vien tas nav iekļauts noziedzīga nodarījuma sastāvā, jo šādā gadījumā motīvs kļūst par krimināllietā pierādāmu apstākli, savukārt pierādījums, kurš izmantojams šī apstākļa esamības pamatošanai par tiešo pierādījumu K.S.*), kas raksturo situāciju sekojoši – iespēja, ka noziedzīgo nodarījumu izdarījusi persona, kurai

³⁷⁷ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 296.lpp.; Dombrovskis R. Pierādījumi un to izpratne kriminālprocesā//Tradicionālais un novatoriskais sabiedrības ilgspejīgā attīstībā Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli 2002.gada 28.februāris-2.marts Rēzeknes augstskola 2002.gada 28.februāris-2.marts Rēzekne. 2002. 57.-60.lpp.

³⁷⁸ skat., piemēram, Уголовный процесс Под ред. Башкатова Н. М., 2001. С.104; Keane A. The modern law of evidence 4th edition London, 1996. P.11

bija motīvs to izdarīt, ir daudz lielāka, nekā iespēja, ka noziedzīgu nodarījumu izdarījusi kāda persona, kurai nebija nekāda motīva to darīt;

- ziņas par iepriekšējiem plāniem un sagatavošanās darbībām. Šī situācija savukārt tiek raksturota sekojoši – persona, kura ir sagatavojusi plānus un sagatavojusies noziedzīga nodarījuma veikšanai, visticamāk arī ir tā persona, kura to ir izdarījusi;
- ziņas par personas spējām (*šķiet, ka Latvijā šāds netiešs pierādījums īpaši netiek izmantots, kaut gan nav tā izmantošanas iespēja nav izslēgta K.S.*). Tiek norādīts, ka personas psihiskās un fiziskās spējas un prasmes var noderēt par ļoti labu netiešo pierādījumu tam, ka viņa ir veikusi konkrētu noziedzīgu nodarījumu;
- ziņas par iespēju izdarīt noziedzīgo nodarījumu faktiski nozīmē ziņas par to, ka persona noteiktā laikā bija vai nebija noteiktā vietā;
- ziņas par tāpatību. Šīs ziņas parasti tiek ietvertas eksperta atzinumā, kā, piemēram, gadījumos, kad apsūdzētā pirkstu nospiedumi vai tā ķermeņa citi paraugi saskan ar atrastajiem notikuma vietā. Ziņas par tāpatību var saturēt arī dokuments, kurš fiksē, ka suns, izsekodams noziedzīgā nodarījuma izdarītāju, aizvedis pie apsūdzētā. Tāpat ziņas par tāpatību var saturēt citi pierādījumi, piemēram tāds, kurā atspoguļojies fakts, ka apsūdzētajam un uzbrucējam ir viens vārds, ka noziedzīgu nodarījumu izdarījušais raksta ar kreiso roku, un tāpat to dara arī apsūdzētais utt.
- citas ziņas par saistītajiem faktiem³⁷⁹.

Piemēri

Kā netieši pierādījumi var tikt uzskatīti -

Liecnieka liecība, kurā atzīmēts, ka liecinieks dzirdējis apsūdzēto izsakām draudus cietušajam iepriekšējā dienā pirms uzbrukuma.

Pierādījumi, kas apliecina, ka apsūdzētajam ir kādas speciālas prasmes (piemēram, persona nogalināta, izmantojot specifiskas medicīniskas metodes, kuras nevarētu būt cilvēkam, kurš šādas prasmes nav speciāli apguvis, bet apsūdzētajam šādas prasmes ir).

Eksperta atzinums par to, ka uz slepkavības rīka ir apsūdzētā pirkstu nospiedumi.

Liecnieka liecība, ka nozieguma izdarīšanas laikā atradies kopā ar apsūdzēto citā vietā (alibi pierādījums) u.c.

A.Kīns min vēl vienu ļoti interesantu netiešā pierādījuma veidu, kas uz patreizējo brīdi Latvijā nav izmantojams. Proti, tiek norādīts, ka netiešs pierādījums apsūdzētā vainai var būt viņa melus pamatojoši pierādījumi. Uzsverot, ka tie nekādā gadījumā nevar būt “stingrs un tiešs pamats” apsūdzētā vainas pierādīšanai, autors norāda, ka noteiktos gadījumos tas tomēr varot būt netiešā pierādījuma veids³⁸⁰. Kā jau atzīmēts, Latvijā šāda

³⁷⁹ Keane A. The modern law of evidence 4th edition London, 1996. P.13-16

³⁸⁰ Keane A. The modern law of evidence 4th edition London, 1996. P.16

situācija šobrīd nevar būt, jo attiecinot apsūdzētā aizstāvību arī uz viņa tiesībām melot, tiek izslēgta jebkāda veida negatīvu seku piemērošana viņam apzināti nepatiesu liecību došanas gadījumā. Domājams, ka šāda situācija nav pareiza, jo aizstāvība tāpat kā privilēģija uz pašneapsūdzēšanu būtu attiecināma tikai uz tiesībām klusēt, bet apsūdzētajam nevajadzētu paredzēt tiesības melot, tādējādi apzināti pieļaujot normālas tiesvedības traucēšanu. Gadījumā, ja Latvijā šī nostāja atbilstoši ieteiktajam tiktu grozīta, konstatēta apzināti melīga liecība varētu tikt vērtēta kā netiešs pierādījums.

Pierādīšana ar netiešajiem pierādījumiem, protams, ir grūtāka un komplicētāka par pierādīšanu ar tiešajiem pierādījumiem. Kā atzīmēts literatūrā, netiešajiem pierādījumiem ir divi "vājuma" punkti. Jāņem vērā ne tikai tas, ka pats faktisko ziņu avots, sniedzot informāciju, var melot vai kļūdoties, bet, pat, ja viņa sniegtā informācija ir patiesa, secinājumi, ko var izdarīt no šīs informācijas konkrētajā lietā, var izrādīties nepareizi. Visbeidzot, secinājumi šādos gadījumos nav nekas vairāk kā vispārīnājumu piemērošana, bet nevar izslēgt situāciju, kad vispārīnājums konkrētā situācijā nerasniedz pareizu rezultātu³⁸¹. Tomēr šis norādījums nozīmē tikai to, ka pret netiešajiem pierādījumiem jāattiecas ar pienācīgu rūpību, nevis to, ka tie būtu sliktāki, vai neizmantojami. Jāpiekrīt norādei - "sakt, ka pierādījums ir netiešs, tas netiek noniecināts. Šāda pierādījuma nozīmība izpaužas tā potenciālā pierādīt dažādu saistīto faktu lielu daudzumu, kuri visi var novest pie viena un tā paša secinājuma"³⁸². Tādējādi neatņemama prasība, kas tiek izvirzīta netiešajiem pierādījumiem – tiem jābūt tādiem, kas pierāda vairākus savstarpēji un ar krimināllietā pierādāmiem faktiem loģiski saistītus faktus. Netieši pierādījumi skatāmi tikai to kopsakarā, jo katram individuālam netiešam pierādījumam nav atbilstoša seguma "pierādoša spēka".

Tiešo un netiešo pierādījumu izpratni kriminālprocesa zinātnē nevajadzētu jaukt ar tiešo un netiešo pierādījumu izpratni loģikā. Kā jau atzīmēts, loģikā ar pierādījumu saprot pašu sprieduma pamatošanas procesu. Secīgi varam teikt, ka loģikā "tiešais un netiešais pierādījums" faktiski ir "tieša un netieša pierādīšana". Šādi pierādīšanas veidi tiek raksturoti sekojoši – "Tiešā pierādījuma tēzes patiesums nepastarpināti tiek pamatots ar argumentiem", turpinot, ka netiešam pierādījumam ir divi veidi – netiešais apagogiskais pierādījums un netiešais sadalāmais pierādījums. "Apagogiskā pierādījumā tēzes patiesumu pamato, pierādot antitēzes aplamību. Par antitēzi sauc atzinumu, kas pretrunīgs tēzei. Tātad, pierādot, ka pretrunīgs pieņēmums tēzei (antitēze) nav iespējams, varam secināt, ka tēze ir patiesa. Apagogiskais pierādījums ir spēkā tikai tad, ja attiecība starp tēzi un antitēzi atbilst trešā izslēgtā likuma principam "tertium non datur" ("trešais nav dots"). Sadalāmais pierādījums balstās uz visu disjunktijas locekļu pakāpenisku atspēkojumu, izņemot vienu, kas ir pierādāmā tēze. Tas ir pierādījums ar izslēgšanas metodi"³⁸³.

³⁸¹ Tapper C. Outline of the Law of Evidence 6th edition London, 1986. P.18

³⁸² Keane A. The modern law of evidence 4th edition London, 1996. P.11-12

³⁸³ Vedins J. Formālā loģika R..2000. 448., 453.-458.lpp.

Blakus iepriekš skatītajiem pierādījumu klasifikācijas veidiem, daži autori piedāvā ieviest vēl citus veidus. Tā, piemēram, Čīles zinātnieki norāda, ka visi pierādījumi iedalāmi pierādījumos ar pilnīgas pārliecināšanas vērtību (*plena prueba*) un tādos, kuriem pašiem par sevi nav šīs pilnīgas pārliecināšanas vērtības. Pie pirmajiem var tikt pieskaitīti paša tiesneša pārbaudīti lietiskie pierādījumi, daļēji šāda vērtība ir arī publiskajiem dokumentiem³⁸⁴. Savukārt angļu autors K.Tappers iesaka ieviest papildu pierādījumu klasifikāciju atkarībā no to pietiekamības konkrētā procesa posmā, tādējādi visus pierādījumus sadalot sekojoši – nepietiekami pierādījumi, *prima facie* pierādījumi un noslēdzošie pierādījumi³⁸⁵. Krievijas zinātnieks A.Belkins iesaka pierādījumus klasificēt arī atkarībā no to attieksmes pret pierādīšanas mērķi, iedalot tos patiesuma un melīguma pierādījumos³⁸⁶.

Domājams, ka Latvijā šādu augstāk minētu jaunu klasifikācijas modeļu ieviešana nebūtu nepieciešama, jo faktiski tie ir aptverti ar citiem procesuāliem institūtiem. Tā, attiecībā uz katra pierādījuma “pierādošās (pārliecinājošās) vērtības” noteikšanu atzīmējams, ka tā būtu atstājama brīvai, uz strīdus izlēmēja iekšējo pārliecību balstītai izvērtēšanai, līdz ar to, nekāda iepriekš noteikta klasifikācija nav nepieciešama. Kas attiecas uz otro papildu klasifikācijas piedāvājumu (nepietiekami pierādījumi, *prima facie* pierādījumi un noslēdzošie pierādījumi), tad šis jautājums tiek skatīts pierādījumu robežu sakarā un attiecas nevis uz atsevišķiem pierādījumiem, bet gan to kopumu. Pēdējais ierosinājums (patiesuma un melīguma pierādījumi) šķiet vairāk atbilstošs mūsu apstākļiem, taču arī tas īsti nav atbalstāms, jo, kā jau minēts šī pētījuma pirmajā nodaļā, pierādīšana vairumā gadījumu, arī šajā pētījumā, tiek saprasta kā pozitīva darbība – tātad kaut kā patiesuma pamatošana. Protams, pamatojot kaut kā patiesumu, vienlaicīgi var norādīt uz kaut kā nepatiesumu, t.i. atspēkot kādu norādījumu, taču no tā nemainās pierādījuma virzība – tas vienmēr vērsts uz kaut kādas tēzes patiesuma pamatošanu.

Tādējādi, pabeidzot jautājumu par pierādījumu klasifikāciju, ierosinājums būtu saglabāt ierasto pierādījumu klasifikācijas formu, atsevišķos gadījumos, kā iepriekš norādīts, tikai nedaudz precizējot pielietoto terminoloģiju un ietverto saturu.

³⁸⁴ Polítof S. Koopmans f. Ramfrez M. Chile 1999// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol. I P.462-464

³⁸⁵ Tapper C. Outline of the Law of Evidence 6th edition London. 1986. P.20

³⁸⁶ Белкин А. Теория доказывания М. 1999. С.18-19

3.3. PIERĀDĪJUMU ĪPAŠĪBAS KRIMINĀLPROCESĀ

3.3.1. PIERĀDĪJUMU ĪPAŠĪBU IZPRATNE UN KOPĒJAIS RAKSTUROJUMS

Pierādījumu īpašības atzīstams par vienu no svarīgākajiem pierādīšanas teorijas jautājumiem un tam kriminālprocesuālajā zinātnē veltīti daudzi pētījumi. Darbā, atbilstoši izvirzītajam pētījuma mērķim atklāt pierādījumu teorijas pamatjēdzienu pielietojuma problemātiku, šis jautājums tiks analizēts no tajā pielietoto jēdzienu un to izpratnes aspekta. Zīmīga kriminālprocesuālās zinātnes iezīme jautājumā par pierādījumu īpašībām ir tā, ka kriminālprocesa zinātnieki praktiski neatklāj pierādījumu īpašību jēdziena saturu, bet gan uzreiz pāriet pie konkrētu pierādījumu īpašību raksturojuma.

Akcentējot pierādīšanas īpašību jēdzienu kā "pašizskaidrojošu" jēdzienu, jāsecina, ka pierādījumu īpašības ir tādas īpašības, kuras raksturīgas pierādījumiem. Tomēr tādējādi var tikt pieļauta nozīmīga kļūda. Kā pareizi atzīmēts vienā no nedaudzajiem pētījumiem, kurā ir skarta pierādījumu īpašību jēdziena izpratne, konkrētu pierādījumu īpašību jēdzieniem " ir nosacīts raksturs un tie tiek lietoti tikai, ņemot vērā to īsumu un tradicionālītāti. No strikti zinātniska viedokļa dotajā gadījumā jārunā par faktiskās informācijas, kura pretendē tikt izmantota kriminālprocesā pierādījuma statusā, pieļaujamību un attiecināmību"³⁸⁷. Tik tiešām pats pierādījums kā tāds vairs nevar tikt izvērtēts pēc noteiktām īpašībām, jo, ja attiecīgo īpašību nebūs, nebūs arī pierādījuma. Ievērojot teikto, uzsverams, ka jēdziens "pierādījumu īpašības" tiešām ir nosacīts un arī šajā pētījumā tiks izmantots tikai, ievērojot tā tradicionālītāti un īsumu.

Domājams, ka atbilstošāk būtu pierādījumu īpašības definēt sekojoši - **"Pierādījumu īpašības ir pierādījuma saturam un tā procesuālā nostiprinājuma formai obligāti izvirzītās prasības"**.

Tradicionāli literatūrā tika un tiek atzītas divas pierādījumu īpašības – attiecināmība un pieļaujamība. Bijušo padomju valstu autori tās uzskata par patstāvīgām procesuālām pierādījumu pazīmēm, norādot, ka saturs nosaka pierādījumu attiecināmību, bet satura procesuālās nostiprinājuma formas noteikumu ievērošana – to pieļaujamību lietā. Bez tam, lielākajā daļā gadījumu, šīs tiek uzskatītas par vienīgajām pierādījumu pazīmēm³⁸⁸. Rietumvalstu, it sevišķi anglo-amerikāņu tiesību sistēmas zemju autori arī atzīst pierādījumu

³⁸⁷ Вандышев В. Уголовный процесс Курс лекций Санкт-Петербург. 2002. С.92

³⁸⁸ skat., piemēram, Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 235.lpp.; Уголовный процесс Под ред. Григорьева В. и Химичевой Г. М., 2001. С.134-135; Уголовный процесс Под ред. Божьева В. М., 1998. С.158; Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973. С.228-256

attiecināmības un pieļaujamības esamību, taču vairumā gadījumu attiecināmību skata kā pieļaujamības sastāvā ietilpstošu pierādījumu īpašību. Šādā gadījumā tiek norādīts, ka pierādījumu pieļaujamība ir vispārīga pierādījuma īpašība, kura sevī ietver attiecināmības prasības un attiecināmo pierādījumu izslēgšanas noteikumus³⁸⁹. Bez tam vairākos rietumvalstu autoru darbos blakus pieļaujamībai un attiecināmībai kā pierādījumu īpašībām, minētas vēl arī citas. Tā, piemēram, kā obligāta pierādījumu īpašība tiek nosaukta pierādījumu ticamība³⁹⁰, pierādoša vērtība (iespējamība izmantot pierādīšanā)³⁹¹, pierādījumu pietiekamība³⁹². Uzskats par pierādījumu īpašību papildināšanas nepieciešamību nav svešs arī bijušajās padomju valstīs. Par to liecina, piemēram fakts, ka jaunajā Baltkrievijas Republikas KPK ir iekļauta norāde par četrām pierādījumu īpašībām – attiecināmību, pieļaujamību, ticamību un pietiekamību³⁹³.

Domājams, ka pierādījumu īpašību skaita palielināšana ir atbalstāma, taču tikai daļēji. Tādējādi, kā obligāta pierādījuma īpašība būtu jāparedz tā ticamība, savukārt pietiekamība un t.s. "pierādošais spēks", lai arī nevar tikt noliegta to nozīmība, nebūtu apskatāms saistībā ar pierādījumu īpašībām. Šīs divas visai būtiskās iezīmes ir vairāk raksturīgas un var tikt izvērtētas tikai pierādījumu kopumā, līdz ar to, domājams, nevar tikt piedēvētas individuālam pierādījumam. Pierādījumu pietiekamības un t.s. "pierādošā spēka" jautājums vairāk attiecināms uz pierādīšanas robežām, kur arī to nozīmība tiek pienācīgi izvērtēta.

Tādējādi, kā pierādījumu obligātas īpašības, paredzot tās arī likuma normās, būtu minamas – pierādījumu attiecināmība, pierādījumu pieļaujamība un pierādījumu ticamība. Sekojot šai norādei, un atceroties, ka jēdziens "pierādījumu īpašības" var tikt pielietots tikai nosacīti, iesakāma sekojoša tiesības normas redakcija attiecībā uz pierādījumu īpašībām – ***"Kā pierādījumus procesa dalībnieks var izmantot tikai tādās ziņās par faktiem, kas ir nostiprinātas liecībās, ekspertu atzinumos, lietiskajos pierādījumos, procesuālo darbību protokolos vai citos dokumentos un kas ir ticamas, attiecināmas un pieļaujamas."***

³⁸⁹ skat., piemēram, Keane A. The modern law of evidence 4th edition London. 1996. P.18; Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London. 1993. P.257-259; Broun K. Blakey W. Evidence 2nd edition St.Paul. 1994. P.106-110; Milton J. Merve S. Smit D. Republic of South Africa// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.3 P.459-465

³⁹⁰ skat., piemēram, Zhou M. Kang S. Wang S. Zhao G. China 1994// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.2 P.P.388-389

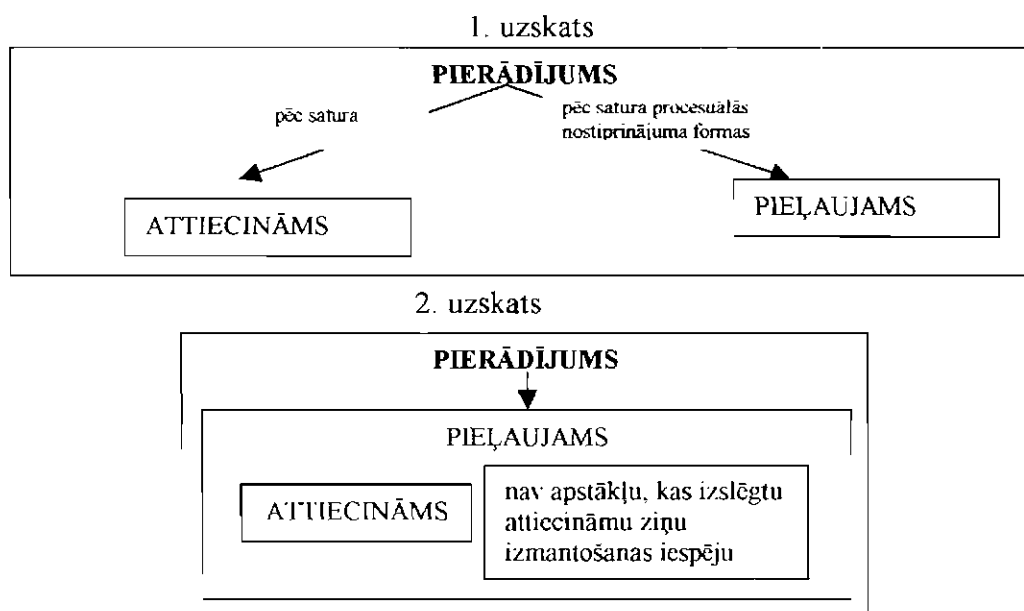
³⁹¹ skat., piemēram, Abebrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London. 1993. P.259; Schmallegger F. Criminal justice Today 2nd edition New Jersey. 1993.P.323;

³⁹² skat., piemēram, Keane A. The modern law of evidence 4th edition London. 1996. P.34

³⁹³ Уголовно процессуальный кодекс Республики Беларусь Минск., 2001. 105.pants

3.3.2. PIERĀDĪJUMU ATTIECINĀMĪBA

Pierādījumu attiecināmība, nenoliedzami, ir viena no obligātām pierādījumu pazīmēm. Kā jau tika minēts, dažādās valstīs jautājums par to, vai pierādījumu attiecināmība ir patstāvīga procesuāla pierādījuma pazīme, vai arī tā tiek ietverta pierādījumu pieļaujamības pazīmē, risinātas atšķirīgi. Bijušajās padomju valstīs attiecināmība tiek uzskatīta par patstāvīgu pierādījuma pazīmi, kamēr, piemēram, anglo-amerikāņu tiesību sistēmas valstīs attiecināmība ir ietverta pieļaujamības sastāvā³⁹⁴. Shematiski to var attēlot sekojoši

Katrā no šiem uzskatiem saskatāma sava patiesība un neviens no tiem nav nepareizs, tikai pieiet attiecīgā jautājuma skatījumam no sava redzes loka. Tādēļ domājams, ka nebūtu nepieciešams graut Latvijā jau ilgu laiku ierasto terminoloģiju un attiecināmības un pieļaujamības pazīmes arī turpmāk uztveramas kā patstāvīgas procesuālo pierādījumu īpašības. Protams vienlaicīgi nedrīkst aizmirst arī to, ka attiecināmība un pieļaujamība, tāpat kā trešā pierādījumu īpašība – ticamība, ir nesaraujami saistītas un, lai kādas ziņas varētu tikt izmantotas par pierādījumu, ir jākonstatē visu šo īpašību esamība.

Atgriežoties pie attiecināmības tuvāka raksturojuma, atzīmējams, ka neskatoties uz to, kā šī pierādījuma īpašība tiek vērtēta no procesuālās patstāvības viedokļa, tā vienmēr tiek saistīta ar pierādījuma saturu. Tādējādi pierādījumu attiecināmība tiek definēta kā "pierādījuma īpašība, kas raksturo pierādījumu gatavību tikt izmantotam kriminālprocesā"³⁹⁵; "pierādījuma satura saikne ar krimināllietā pierādāmiem apstākļiem, pamatojoties uz kuru

³⁹⁴ skatīt iepriekšējās norādes šī jautājuma skatījumā

³⁹⁵ Вандышев В. Уголовный процесс Конспект лекций Санкт-Петербург, 2002. С.69

tas var tikt izmantots šo apstākļu pamatošanā”³⁹⁶; vai arī skaidrota sekojošos vārdos “pierādījums ir attiecināms, ja ar to var loģiski pierādīt vai atspēkot kādu faktu, kura pierādīšana procesā ir nepieciešama...”³⁹⁷. Izsakot minēto citiem vārdiem, var norādīt, ka **pierādījumu attiecināmība ir pierādījumu pazīme, kas raksturo tajos ietvertu ziņu objektīvo saistību ar pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem faktiem.**

Pierādījumu attiecināmības īpašība nekur konkrēti Latvijā spēkā esošajā kriminālprocesuālo tiesību normās nav noteikta, bet var tikt izsecināta no citām nostādnēm. Piemēram, Latvijas KPK 246.p. paredzēts, ka tiesas sēdes priekšsēdētājs izslēdz no izskatīšanas visu, kas neattiecas uz izskatāmo lietu. Tomēr domājams, ka šāda situācija nav atbalstāma un pierādījumu attiecināmības jautājums likumā būtu tieši jāreglamentē³⁹⁸.

Latvijas kriminālprocesuālajā literatūrā ir izteikts viedoklis, ka pierādījums uzskatāms par attiecināmu, ja

- 1) tam ir tiešs objektīvs sakars ar kādu no krimināllietā pierādāmiem apstākļiem,
- 2) ja tam ar krimināllietā pierādāmiem apstākļiem tieša sakara nav, bet tas var noderēt saistīto faktu pierādīšanai,
- 3) ja tas noderīgā noziedzīga nodarījuma notikuma versijas pareizai noteikšanai;
- 4) ja tas var noderēt jebkādu citu pierādāmu lietas apstākļu pierādīšanai³⁹⁹.

Šim viedoklim var pievienoties, izņemot tajā norādīto 3. punktu, jo jautājumi, kas saistāmi ar versiju izstrādi, vairāk saistāmi ar izmeklēšanu un izziņāšanu, nevis pierādīšanu šajā pētījumā atbalstītajā izpratnē.

Atbilstoši pētījumā izvirzītajai terminoloģijai iesakāma sekojoša tiesību normas redakcija pierādījumu attiecināmības tiesiskai reglamentācijai –

“ Pierādījumu attiecināmība

Pierādījumi uzskatāmi par attiecināmiem, ja ziņas par faktiem, ko tie satur, tieši vai netieši pamato krimināllietā pierādāmo apstākļu esamību vai neesamību, kā arī citu pierādījumu ticamību vai neticamību, izmantošanas iespējamību vai neiespējamību.”

Ieteikto likuma redakciju var raksturot sekojoši – tā paredz, ka pierādījums ir attiecināms, ja tajā ietvertās ziņas par faktiem var noderēt jebkura pierādīšanas priekšmetā ietilpstošā apstākļa pierādīšanai. Vārdi “tieši ... pierāda krimināllietā pierādāmo apstākļu

³⁹⁶ Уголовный процесс Под ред. Григорьева В. и Химичевой Г. М., 2001. С.135; Уголовный процесс Под ред. Божьева В. М., 1998. С.158

³⁹⁷ Keane A. The modern law of evidence 4th edition London, 1996. P.19

³⁹⁸ Civilprocesā šis jautājums ir atrisināts maksimāli vienkārši. 94.pantā “Pierādījumu attiecināmība” norādot, ka “tiesa pieņem tikai tos pierādījumus, kuriem nozīme lietā”

³⁹⁹ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 244 lpp. (Autora teiktais norādīts, pielāgojot terminoloģiju šajā pētījumā lietotajiem terminiem un to izpratnei)

esamību vai neesamību” nozīmē, ka pierādījums ir attiecināms tad, ja tajā ietvertās ziņas attiecas tieši uz krimināllietā pierādāmiem apstākļiem. Vārdi “...netieši pierāda krimināllietā pierādāmo apstākļu esamību vai neesamību” attiecas uz saistītajiem faktiem. Savukārt vārdi “ pamato.. citu pierādījumu ticamību vai neticamību, izmantošanas iespējamību vai neiespējamību” nozīmē, ka pierādījums attiecas uz palīgfaktiem.

Turpinot raksturot attiecināmību kā pierādījumu īpašību, apskatāmi atsevišķi ar šo problemātiku saistīti specifiski jautājumi – loģiskās un tiesiskās attiecināmības izpratne un saistība, nosacītā attiecināmība un t.s. ‘labākā pierādījuma likums’.

LOĢISKĀ UN TIESISKĀ ATTIECINĀMĪBA

Daži autori, raksturojot pierādījumu attiecināmību, nošķir jēdzienus ‘tiesiskā attiecināmība’ un ‘loģiskā attiecināmība’, norādot, ka atsevišķos gadījumos pierādījumi, kas ir loģiski attiecināmi, var netikt atzīti par attiecināmiem tiesiskā izpratnē. Šāda situācija tiek raksturota ar piemēru, ka daudzos gadījumos tiesas atsakās pieņemt pierādījumus, ko sadzīvē mēs uzskatītu par attiecināmiem, jo tie ir vai nu pārāk attāli saistīti ar konkrēto lietu, vai ir maznozīmīgi, vai arī var radīt tiesā aizspriedumainu uzskatu. Vienlaicīgi tiek norādīts, ka šī jautājuma attiecināšana uz pierādījumu attiecināmību, ir diskutējams jautājums, jo tik pat labi, un var būt vēl veiksmīgāk, to attiecināt nevis uz attiecināmību, bet uz pieļaujamību. Tā, piemēram, ASV Federālā likuma par pierādījumiem 401.pantā tiek definēta pierādījumu attiecināmība, kamēr 403.pants nosaka, ka ‘‘Kaut arī attiecināmi, pierādījumi var tikt izslēgti sakarā ar to, ka tie varētu maldināt tiesnešus vai arī radīt viņos apjukumumu vai netaisnīgus aizspriedumus, kā arī sakarā ar nepieciešamību novērst nepamatotu kavēšanos, laika novilcināšanu vai nevajadzīgu vienādu pierādījumu uzrādīšanu’’⁴⁰⁰.

Lerosinājums attiecīgos jautājumus saistīt ar pierādījumu pieļaujamības īpašību ir atbilstošs anglo-amerikāņu tiesību sistēmas izpratnei par pieļaujamību, taču nebūtu atbilstošs Latvijā tradicionāli pieņemtai izpratnei. Tā kā pieļaujamība tiek saistīta ar pierādījuma satura procesuālā nostiprinājuma formu, tad tā nekādā veidā neaptvertu pierādījumu saturu akcentējošos jautājumus.

Līdz ar to saskaņā ar pētījumā atbalstīto pierādījumu attiecināmības izpratni, tomēr būtu lietderīgi akcentēt loģiskās un tiesiskās attiecināmības esamību, atzīmējot, ka ar attiecināmību kā procesuāla pierādījuma īpašību jāsaprot tieši tiesiskā attiecināmība. Tādējādi jāatzīst, ka tiesiski attiecināmiem pierādījumiem vienmēr jābūt loģiski attiecināmiem, taču loģiski attiecināmas ziņas par faktiem ne vienmēr būs tiesiski

⁴⁰⁰ Phipson on Evidence Gen. editor Howard N. London. 2000. P.106-107

attiecināmas. Parametri, pēc kuriem vadoties, loģiski attiecināmus pierādījumus varētu neatzīt par tiesiski attiecināmiem, jānosaka likumā, kā arī tos var izveidot tiesu prakse. Tā, piemēram, jau šobrīd Latvijas KPK, kā jau minēts, nepieļauj izmantot kā pierādījums ziņas, kuru sākotnējais avots nav zināms. Tātad šādas ziņas var būt pat loģiski attiecināmas un pat pieļaujamas (procesuālā iegūšanas forma ievērota), atsevišķos gadījumos pat ticamas (apstiprinās ar vairākiem pierādījumiem), taču sakarā ar aizliedzošo likuma prasību nevar tikt izmantotas.

Tāpat atzīmējams, ka nākotnē, domājams, ļoti liela nozīme attiecināmības jautājumu noteikšanā būs tiesu praksei. Īpaši aktīvi tas varētu izrādīties apstākļos, kad jālemj jautājumi, piemēram, par apsūdzētā rakstura īpašību vai ieradumu utt. attiecināmību uz lietu. Šādi jautājumi jau šobrīd aktīvi tiek diskutēti ārvalstīs, bet salīdzinoši maz tiek skatīti mūsu valstī. Varbūt tas nosacīts ar apstākli, ka Latvijā vairumā gadījumu pieņemts neizmantot apsūdzētā personības raksturojumu vai ieradumus kā netiešu pierādījuma viļa vainai. Domājams, ka šis apstāklis nav tik viennozīmīgs un iespējams, ka atsevišķos gadījumos, personību raksturojošo ziņu izmantošana būtu lietderīga ne tikai pie soda noteikšanas (šobrīd personība ir viens no apstākļiem, kas tiek ņemts vērā nosakot soda apmēru), bet arī pie vainas jautājuma lemsšanas.

Piemēram, ASV jautājums par rakstura īpašību, iepriekšējas uzvedības vai ieradumu pierādījumiem tiek ļoti sīki atrunāts.

Jautājums par rakstura pierādījumiem tiek skatīts divās daļās. Gadījumos, ja raksturs neietilpst krimināllietā pierādāmajos apstākļos, pēc vispārīga principa pierādījumi par raksturu nevar tikt izmantoti. No šī principa ir vairāki izņēmumi. Pirmais paredz, ka, ja apsūdzētais izsaka kādus pierādījumus par savu raksturu, tad apsūdzētais var tos atspēkot (piemēram, apsūdzētais piesavināšanās lieta var norādīt pierādījumus par to, ka viņš ir godīgs, šādā gadījumā apsūdzība var norādīt pierādījumus, kas to atspēko). Otrais izņēmums ir tad, ja apsūdzētais norāda pierādījumus par cietušā raksturu vai iepriekšējām darbībām, šādā gadījumā apsūdzība var tos atspēkot.

Noteikti izņēmumi izstrādāti attiecībā uz izvarošanas lietām. Ilgu laiku šāda rakstura lietās apsūdzētais varēja brīvi iesniegt pierādījumus par cietušās sliktu reputāciju seksuālās morāles aspektā. Tagad Federālajos likumos un daudzu štatu likumos lielākajā daļā gadījumu tas ir aizliegts. Šobrīd, Federālajos likumos izvarošanu lietās atļauts iesniegt tikai divu veidu pierādījumus par cietušā seksuālo uzvedību - a) uzvedību saistībā ar citām personām, kas varētu izskaidrot izvarošanas pēdu esamību; b) uzvedību attiecībā uz apsūdzēto, kas varētu pierādīt cietušās piekrišanu seksuālajām attiecībām. Šādi pierādījumi ir izmantojami tikai tad, ja pirmstiesas noklausīšanās laikā tiek secināts, ka to vērtība pierādīšanā ir lielāka kā netaisnīgu aizspriedumu rašanās risks.

Piemērs 1) apsūdzētais izvarošanā nevar atsaukties uz sliktu cietušās raksturojumu saistībā ar tās seksuālo morāli, kaut arī tas varētu norādīt uz iespējamu piekrišanu seksuālajam kontaktam;

2) apsūdzētais var izmantot kā pierādījumu ziņas, ka cietušajai ir bijusi sakari ar citu personu, kas varētu izskaidrot spermas pēdu esamību;

3) *apsūdzētais var norādīt uz cietušās uzvedību ar viņu pašu pirms seksuālā kontakta, kas var liecināt par labprātīgu seksuālo sakaru.*

Ja raksturs iekļauts pierādīšanas priekšmetā, tad nekādi ierobežojumi pierādīšanā, protams, netiek noteikti.⁴⁰¹

Risinot jautājumu par personības pierādījumu izmantošanas iespējamību no loģikas viedokļa, atzīmējams sekojošais - Loģikas zinātnē tiek norādīts, ka "tēzes loģisko pamatojumu nedrīkst apmainīt pret cilvēka personības pozitīvu vai negatīvu novērtējumu. Šādas prasības pārkāpšanu sauc "argumentum ad hominem" ("atsaukšanās uz personību")", tomēr vienlaicīgi tiek arī norādīts, ka "absolūti izslēgt šo principu no reālas argumentācijas prakses diez vai ir iespējams, jo dažās dzīves situācijās personības novērtējumam ir būtiska nozīme tieši pierādījuma demonstrācija"⁴⁰²

NOSACĪTĀ ATTIECINĀMĪBA

Termins "nosacītā attiecināmība" līdz šim vairāk bijis pazīstams rietumvalstu kriminālprocesuālajā zinātnē. Savukārt kriminālprocesuālajā zinātnē Latvijā un arī citās bijušajās PSRS republikās tas praktiski netika un netiek pielietots. Tomēr šis jautājums ir vienlīdz aktuāls visās valstīs, līdz ar to tam pienācīga uzmanība jāvelta arī Latvijā.

Ar nosacīto attiecināmību apzīmē situācijas, kad par kāda pierādījuma attiecināmību vispār nevar spriest, ja tas tiek skatīts atrauti no citiem, ar to cieši saistītiem pierādījumiem⁴⁰³. Tā, piemēram, par nosacīti attiecināmiem var uzskatīt praktiski visus lietiskos pierādījumus. Šim apgalvojumam ir pavisam vienkāršs izskaidrojums – ja lietisko pierādījumu skata "atrautu" no citiem, ar to cieši saistītiem pierādījumiem (piemēram, apskates protokola, eksperta atzinuma par lietu, kas tiek izmantota kā lietiskais pierādījums, atpazīšanas protokola, kur cietušais atpazīst viņam nozagtās mantas, u.c.), tad jautājumu par to, vai tas ir vai nav attiecināms, vispār nevar izspriest. Tādējādi, tā attiecināmība var tikt vērtēta tikai kā nosacīta. Šī nosacītība nozīmē arī to, ka viens pats šāds pierādījums nevar tikt izmantots un tā izmantošanas iespējamība ir atkarīga no citiem pierādījumiem. Secīgi – ja kāds no "citiem pierādījumiem" izrādās pierādīšanā nederīgs (piemēra, nepieļaujams), nav izmantojams ar nosacīti attiecināmais pierādījums.

Piemērs

Narkotiskās vielas kā lietisks pierādījums krimināllietā var tikt izmantotas, ja ir ievēroti vairāki nosacījumi. Viens no šiem nosacījumiem ir eksperta atzinums. Tādējādi varam uzskatīt, ka narkotiskās vielas kā lietas ir tikai nosacīti attiecināmas, jo nevar tikt izmantotas pierādīšanā, kamēr nav eksperta atzinuma, ka vielas tiešām

⁴⁰¹ Broun K. Blakey W. Evidence 2nd edition St.Paul, 1994. P.83.-85.

⁴⁰² Vedins I. Loģika R., 2000. 476.lpp.

⁴⁰³ skat., piemēram, Keane A. The modern law of evidence 4th edition London, 1996. P.24. Broun K. Blakey W. Evidence 2nd edition St.Paul, 1994. P.81, Phipson on Evidence Gen. editor Howard N. London, 2000. P.109 (jāatzīmē, ka atsevišķos darbos apskatāmais institūts tiek saukts par "nosacīto pieļaujamību", taču pēc būtības šeit tiek runāts par pierādījuma saturu – tātad, šī petījuma izpratnē – attiecināmību)

ir narkotiskas. Savukārt, ja procesa laikā zūd iespēja izmantot kā pierādījumu eksperta atzinumu (piemēram, tiek konstatēta eksperta nekompetence un eksperta atzinums kļūst nepieļaujams), kā pierādījums nevar tikt izmantotas arī attiecīgās vielas. Šis aizliegums ir spēkā tik ilgi, kamēr tiek iegūts jauns eksperta atzinums, kurš, apstiprinot narkotisko vielu esamību, atkal pieļauj narkotiskās vielas izmantot kā lietiskos pierādījumus.

Teiktais nav attiecināms tikai uz lietiskajiem pierādījumiem, bet var izpausties arī saistībā ar personiskajiem pierādījumiem. Tā, piemēram, cietušā liecība, kurā viņš kā uzbrucēju nenosauc konkrētu cilvēku, bet tikai raksturo to, un atpazīšanas protokols, kurā cietušais atpazīst personu, par kuru iepriekš ir liecinājis. Par liecības attiecināmību šajā gadījumā mēs varam spriest tikai kopsakarā ar atpazīšanas protokolā fiksēto. Šādi pierādījumi kriminālprocesuālajā pierādīšanas teorijā sastopami bieži.

Nosacītās attiecināmības pareiza izpratne ir svarīga arī jautājumā par pierādīšanas robežām un faktiski nepieciešamo pierādījumu daudzumu lietā. Tā ļauj vēlreiz uzsvērt, ka nepieciešamais pierādījumu daudzums kriminālprocesā nav kvantitatīva, bet kvalitatīva pazīme. Teikto var ilustrēt ar piemēru – tikai nosacīti var teikt, ka nazis un eksperta atzinums, ka uz naža ir apsūdzētā pirkstu nospiedumi, ir divi pierādījumi, jo tie ir tik nesaraucjami saistīti, ka nazis bez eksperta atzinuma vispār nevar tikt izmantots kā pierādījums. Pamats tam viens – nav nosakāma neatņemama pierādījuma īpašība – attiecināmība.

‘‘LABĀKĀ PIERĀDĪJUMA LIKUMS’’

‘‘Labākā pierādījuma likums’’ ir pazīstams anglo-amerikāņu tiesību sistēmas zemēs. Faktiski šis noteikums nozīmē to, ka katrā lietā jāizmanto atbilstošākais, labākais pierādījums⁴⁰⁴ un tas būtu saistāms ar tiesiskās attiecināmības institūtu. Angļu autori atzīmē, ka ‘‘kādreiz šis princips ir bijis fundamentāls pierādīšanas tiesībās, taču šobrīd tas tiek piemērots tik reti, ka praktiski ir izzudis. 1745.gadā Lords Hardvaiks (Lord Hardwicke) teicis ‘‘tiesnešiem un tiesību zintniekiem ir jāatzīst, ka ir tikai viena vispārīga prasība pierādījumam – tam jābūt labākajam, kādu lieta atļauj’’. Šī norāde tika teikta lietā *Omychund v Barker*, kurā tika nolemts, ka noteiktas reliģijas (Gentoo religion) pārstāvju zem zvēresta dotās liecības ir izmantojamas, neskatoties uz to, ka šie liecinieki neatzīst Evaņģēlija autoritāti. Tādējādi šis noteikums var tikt raksturots kā ‘‘atļaujošs’’, kurš paredz, ka var izmantot labāko pierādījumu kāds prāvniekiem pieejams. Šāda šī principa izpratne tika izmantota ļoti reti un noteikti tai nav vietas modernā pierādīšanas tiesību sistēmā. Vairāk tiek norādīts, ka šim principam ir izslēdzoša daba un saskaņā ar to tiek noliegta kāda pierādījuma izmantošana, ja ir cits pierādījums, kas labāks par to. (Piemēram, lietā *Chenie v*

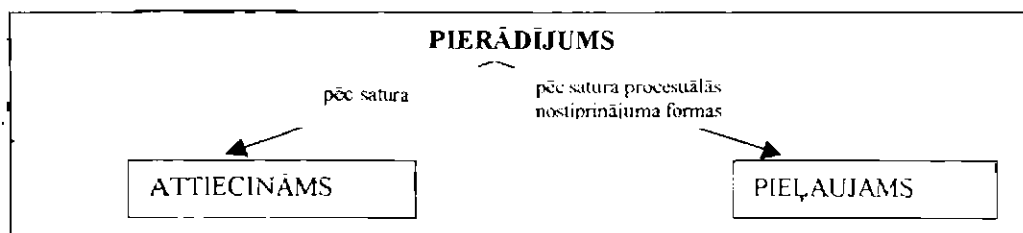
Watson (1797) tika noteikts, ka, ja ir tiešie pierādījumi, netiešie nevar tikt izmantoti). Taču, pat kā izslēdzošs noteikums, šis princips tomēr ir miris⁴⁰⁵. Šo atzinumu apstiprina arī citi autori, norādot, ka modernajās tiesībās tas tiek skatīts kā "pierādīšanas spoks"⁴⁰⁶.

Domājams, ka šāda jautājuma izskatīšana pierādījumu attiecināmības (izmantojamības) sakarā nebūtu nepieciešama. T.s. "labākā pierādījuma likumam" kā izslēdzošam principam nav īpašas nozīmes, jo patreiz ne tiesību normās, ne tiesu praksē Latvijā nav atrodami principi par "augstāka spēka" piedēvēšanu kādam pierādījumam. Savukārt par noteiktu ziņu izmantošanu kā pierādījumu konkrētā situācijā lemj pierādīšanas subjekts, nosakot pierādīšanas robežas un nepieciešamo pierādījumu daudzumu. Šajā brīdī tieši viņš arī ir tas, kas izvērtē viņa rīcībā esošās ziņas un izlemj, kuras no tām izmantot pierādīšanā. Ļoti iespējams, ka, ja lietā būs vairāki tiešie pierādījumi kādam apstāklim, pierādīšanas subjekts izlems izmantot tikai tos, bet ziņas, kas varētu veidot netiešo pierādījumu, attiecīgajā situācijā nemaz neizmantos. Tādējādi šis jautājums atstājams pierādīšanas subjekta brīvai izlemšanai, bet kādi vadoši norādījumi nekādā ziņā nebūtu dodami.

3.3.3. PIERĀDĪJUMU PIEĻAUJAMĪBA

Pierādījumu pieļaujamība ir otra obligāta pierādījumu pazīme, kuras nepieciešamība kriminālprocesa zinātnē tiek viennozīmīgi atzīta. Tomēr tās izpratne, kā jau atzīmēts, dažādu autoru darbos atšķiras. Pamatā šīs atšķirības skatāmas saistībā ar pieļaujamības un attiecināmības jēdzienu izpratnes savstarpējo saistību. Jau atzīmēts, ka anglo-amerikāņu tiesību zinātnieki pieļaujamību skata kā vispārīgu pierādījumu īpašību, tajā ietverot arī attiecināmības jēdzienu, savukārt bijušo padomju valstu zinātnieki pieļaujamību atzīst par patstāvīgu pierādījumu īpašību. Izmantojot iepriekš konstruētās shēmas attiecībā uz pieļaujamības izpratni, šos uzskatus var attēlot sekojoši⁴⁰⁷

1. uzskats

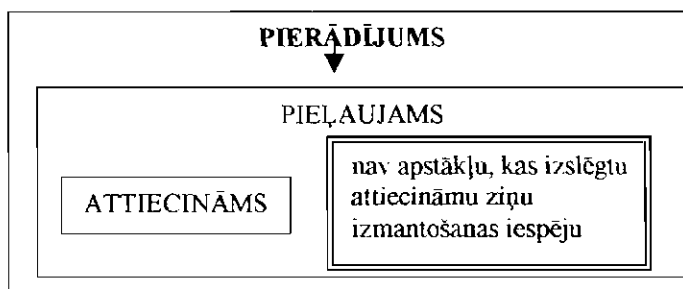

⁴⁰⁴ *Phipson on Evidence* Gen. editor Howard N. London, 2000. P.116

⁴⁰⁵ Keane A. *The modern law of evidence* 4th edition London, 1996. P.24-25

⁴⁰⁶ *Phipson on Evidence* Gen. editor Howard N. London, 2000. P.116

2. uzskats

Vēlreiz uzsverot, ka abi šie uzskati nav nepareizi, taču skata jautājumu katrs no sava redzes loka, atzīmējams, ka nebūtu nepieciešams graut Latvijā tradicionāli atzīto uzskatu. Tādējādi ar pieļaujamību būtu jāsaprot patstāvīga pierādījumu īpašība, kas raksturo pierādījuma procesuālo (formas) aspektu.

Zīmīga iezīme bijušo padomju valstu autoru darbos ir tā, ka pieļaujamības pazīme tiek sīki analizēta, taču praktiski netiek dots tās definējums. Domājams, ka šāda situācija nav pareiza un būtu nepieciešams izstrādāt noteiktu pierādījumu pieļaujamības definīciju. Tāpat attiecīgais jautājums būtu vienkopus reglamentējams arī kriminālprocesuālajā likumā, jo uz patreizējo brīdi Latvijas KPK šo jautājumu tieši nereglamentē, tādējādi visai būtiskus jautājumus atstājot tiesību piemērotāju brīvai izvērtēšanai.

Civilprocesa likumā pierādījumu pieļaujamībai ir veltīts atsevišķs pants, kurā noteikts, ka tiesa pieļauj tikai likumā noteiktus pierādīšanas līdzekļus⁴⁰⁸. Tāda pati norāde tiek lietota arī Administratīvā procesa likumā⁴⁰⁹. No šīs norādes var secināt, ka faktiski šeit netiek reglamentēta pierādījumu pieļaujamība, bet gan pierādīšanas līdzekļu pieļaujamība. Norāde uz šo likumā pielietoto jēdzienu nekonekvenci sastopama arī literatūrā⁴¹⁰. Domājams, ka jēdzienu atšķirības vien nebūtu nekas īpaši būtisks, jo, kā jau atzīmēts, ir divas pieejas pierādījuma saturā ietilpstošo ziņu procesuālās formas definēšanā – saskaņā ar vienu pieeju šī forma uzskatāma par paša pierādījuma neatņemamu integrāli, kamēr saskaņā ar otru pieeju attiecībā uz to tiek lietots jēdziens – pierādīšanas līdzeklis. Tādējādi, neatkarīgi no tā, kādu jēdzienu pielietojam, jebkurā gadījumā pieļaujamības pazīmi attiecinām uz pierādīšanā izmantojamo ziņu procesuālā nostiprinājuma formu. Faktiski tas ir arī pareizi. Taču Civilprocesa likumā esošā norāde, domājams, ir kritizējama citu aspektu dēļ.

⁴⁰⁷ skatīt iepriekšējās norādes šī jautājuma skatījumā

⁴⁰⁸ CPL 95.p.1.d.

⁴⁰⁹ APL 152.pants

⁴¹⁰ Līcis A. CPL 95.panta komentāri//Civilprocesa likuma komentāri K.Torgāna un A.Dudeļa vispārīgā zinātniskā redakcijā R., 1998. 106.lpp.

Izmantojot likumā tikai norādi "tiesa pieļauj tikai likumā noteiktos pierādīšanas līdzekļus", bez citām piezīmēm pierādījumu pieļaujamības skaidrojumā, faktiski ir pausta pierādījumu pieļaujamības sašaurināta izpratne. Šajā gadījumā akcentēts pierādījuma saturā ietilpstošo ziņu procesuālās (procesuālā nostiprinājuma) formas viens aspekts – izsakoties vienkārši, "apvalks", kādā tās tiek fiksētas. Tādējādi, ja ziņas ietvertas likumā paredzētā "apvalkā", jeb, saskaņā ar Civilprocesa likumā pielietoto terminoloģiju, pierādīšana līdzekļi, - tās var tikt izmantotas. Taču šis jautājums nebūt nav tik vienkāršs un papildus šim ziņu "apvalkam" ir vairāki citi būtiski apstākļi, kas tāpat ir attiecināmi uz ziņu pieļaujamību un kurus kopumā var apzīmēt sekojoši - ziņu iegūšanas veida likumība. Šādā izpratnē tiek aptverti vairāki būtiski momenti – ziņas ir ieguvis kompetents subjekts, no atbilstoša avota, ar likumīgiem paņēmieniem utt. Atzīmējams, ka arī šiem apstākļiem var pielietot jēdzienu "procesuālā forma" vai "procesuālā nostiprinājuma forma", taču izprotot to plašāk, ne tikai kā "apvalku", kurā ziņas tiek ietvertas.

Ievērojot teikto, atzīmējams, ka uz pierādījumu pieļaujamību attiecināmi visi ar pierādījumu satura procesuālo iegūšanu saistītie jautājumi. Šai sakarā pilnībā var pievienoties V.Vandiševam, kurš piedāvā sekojošu pierādījumu pieļaujamības izpratni - **"Pierādījumu pieļaujamība ir.. pierādījumu procesuālā kvalitāte"**⁴¹¹. Tieši pierādījumu pieļaujamības pazīme ir tā, kas var izsaukt loģiski attiecināmu ziņu izmantošanas neiespējamību pierādīšanā.

Akcentējot dažādu procesuālo aspektu iekļaušanu pierādījumu pieļaujamības izpratnē, tiesību normās pieļaujamība varētu tikt definēta sekojoši -

"Kriminālprocesa laikā iegūtās ziņas par faktiem var izmantot kā pierādījumus, ja tās iegūtas un procesuāli nostiprinātas šajā likumā paredzētā kārtībā."

Tādējādi, skatot pierādījumu pieļaujamības pazīmi sīkāk, izdalāmi noteikti tās kritēriji. Atbilstoši izvirzītajam pētījuma mērķim, dodams tikai pierādījumu pieļaujamības pazīmē ietilpstošo kritēriju vispārīgs raksturojums ciktāl tas nepieciešams šīs pazīmes jēdzieniskās izpratnes ilustrācijai.

Dažādu autoru skatījumā pierādījumu pieļaujamības noteikumi ir dažādi. Tā, piemēram, A.Liede norāda, ka pierādījumi ir pieļaujami, ja tie

- ir iegūti no likumā paredzētiem avotiem,
- nostiprināti likumā paredzētos līdzekļos,
- to ieguvē ievērota procesuālā kārtība.
- to ieguvē nav izmantotas neatļautas metodes un paņēmieni.⁴¹²

⁴¹¹ Вандышев В. Уголовный процесс Конспект лекций Санкт-Петербург. 2002. С.

⁴¹² Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R.. 1970. 236.lpp.

Citi autori šo norādi papildina arī ar pieļaujamības kritēriju – ziņas ieguvuši kompetenti subjekti⁴¹³. Apkopojot šos viedokļus un pielietojot šajā pētījumā atbalstītajai terminoloģijai atbilstošus definējumus, var norādīt, ka par pieļaujamiem atzīstami pierādījumi, kuru saturā ietilpstošās ziņas iegūtas saskaņā ar likumā paredzēto procesuālo formu, un tieši

- ja pierādījuma saturā ietilpstošās ziņas iegūtas no likumā paredzētiem faktisko ziņu avotiem,
- ja pierādījuma saturā ietilpstošās ziņas ieguvuši kompetenti kriminālprocesa subjekti,
- ja pierādījuma saturā ietilpstošās ziņas iegūtas un procesuāli nostiprinātas likumā noteiktā veidā (tai skaitā nav izmantoti neatļauti paņēmieni un metodes),
- ja ievēroti citi likuma nosacījumi, kādi izvirzīti kā obligāts priekšnosacījums ziņu procesuālai izmantošanai pierādījumu statusā.

Apskatot pirmo nosacījumu – *pierādījuma saturā ietilpstošajām ziņām jābūt iegūtām no likumā paredzētiem faktisko ziņu avotiem* – atzīmējams, ka šajā nosacījumā iekļaujami vairāki aspekti. Sākotnēji jau norādāms, ka, likumā iekļaujot noteiktu pierādījumu veidu uzskaitījumu, likumdevējs jau paredz ierobežotu faktisko ziņu avotu loku. Secīgi, ja saskaņā ar piedāvāto situācijas risinājumu atzīti sekojoši pierādījumu veidi – liecības, eksperta atzinumi, lietiskie pierādījumi, procesuālo darbību protokoli un dokumenti, tad atbilstoši šim uzskaitījumam izsecināmi arī likumā pieļautie faktisko ziņu avoti. Tādējādi, atbilstoši konkrētiem pierādījumu veidiem, kriminālprocesā par pierādījumu saturā ietilpstošo ziņu avotiem var būt –

- liecībām – krimināllietā liecinošās personas (saskaņā ar šobrīd spēkā esošo Latvijas KPK redakciju – aizdomās turētais, apsūdzētais, tiesājamais, liecinieks un cietušais),
- eksperta atzinumam – kriminālprocesa likumā noteiktā kārtībā aicināta persona – eksperts,
- lietiskajiem pierādījumiem – lietas, kas ar savām ķermeniskajām īpašībām var sniegt nepieciešamo informāciju (nedrīkst aizmirst, ka šajā gadījumā izpaužas t.s. nosacītā attiecināmība),
- procesuālo darbību protokoliem – procesa dalībnieki, kuri sastāda procesuālo darbību protokolu un ir atbildīgi par tā saturu,
- dokumentiem – personas, kuras ir tiesības sastādīt dokumentus, kuri izmantojami kriminālprocesuālā pierādīšanā.

⁴¹³ skat., piemēram, Вандышев В. Уголовный процесс Конспект лекций Санкт-Петербург, 2002. С.89; Уголовный процесс Под ред. Григорьева В. и Химичевой Г. М., 2001. С.136

Blakus šim formālā uzskaitījuma aspektam, kurš nosaka, kas tad īsti var būt par faktisko ziņu avotu, jāmin arī šo avotu kvalitatīvā pazīme. Tā, piemēram, lai eksperta atzinumu atzītu par pieļaujamu, nepieciešams ne tikai formālais kritērijs – to taisījusi par ekspertu aicināta persona, bet jāievēro arī kvalitatīvais kritērijs – persona bijusi kompetenta (protams, ka procesa virzītājam jau aicinot kādu personu par ekspertu ir šī kompetence jāizvērtē, taču, ja tas nenotiek vai nekompence atklājas vēlāk, eksperta atzinums nav pieļaujams, kaut arī formālais kritērijs ir ievērots). Tas pats attiecināms arī uz liecinieku vai cietušo – kaut arī persona ieguvusi liecinieka statusu atbilstoši likuma prasībām, tās liecības var tikt atzītas par nepieļaujamām, ja tiek konstatēta šī faktisko ziņu avota nekompence – piemēram, ar eksperta atzinumu konstatēts, ka persona nevar pareizi uztvert faktus un par tiem liecināt utt. Faktisko ziņu kvalitātes kritēriji nosakāmi likumā un atbilstoši tam tiem jātiek realizētiem praksē.

Dažādās valstīs sastopami dažādi faktisko ziņu avotiem izvirzīti kritēriji, kuri bieži ļoti stipri atšķiras no Latvijā ierastajiem. Tā, piemēram, Čīlē par liecinieku nevar būt persona, kura varētu būt netaisnīga pret vienu no pusēm, kurai ir kādas naidīgas attiecības, vai gluži pretēji – draudzības saites ar kādu no pusēm utt.⁴⁴ Latvijā šāda prasība netiek izvirzīta un liecinieka attiecības ar pusēm nevar būt pamats tā nepieļaušanai procesā. Šis aspekts var tikt ņemts vērā tikai novērtējot liecinieka sniegto ziņu patiesumu un līdz ar to ar tālākas izmantošanas iespējamību pierādīšanā.

Ja iepriekš apskatītais pieļaujamības kritērijs attiecās uz pierādījuma saturā ietilpstošo ziņu avotu, tad otrs kritērijs – *pierādījuma saturā ietilpstošās ziņas ieguvis kompetents subjekts* – attiecināms uz procesa dalībnieku, kurš šīs ziņas no attiecīgā avota iegūst.

Šī kritērija apskats ir vienkāršāks un var tikt izteikts sekojoši – tikai tādas ziņas ir izmantojamas pierādīšanā, ko ieguvis procesa dalībnieks, kas ir pilnvarots šo ziņu iegūšanai. Parasti tiek atzīmēts, ka šie pilnvarotie subjekti ir procesa virzītāji, un vairumā gadījumu tas ir arī pareizi. Viennozīmīgi šāda nostāja attiecināma uz visām izmeklēšanas darbībām, kuru veikšanas tiesības uz patreizējo brīdi ir paredzētas tikai procesa virzītājiem. Izmeklēšanas darbību rezultātā faktiski veidojas lielākā daļa pierādījumu, proti, liecības iegūstamas tikai nopratinot, eksperta atzinums – nosakot ekspertīzi, lietiskais pierādījums un procesuālo darbību protokoli – veicot attiecīgas procesuālas darbības. Neliels izņēmums ir minams tikai pie pierādījuma veida – dokumenti. Atsevišķos gadījumos tos sākotnēji var iegūt arī citi procesa dalībnieki, ne tikai procesa virzītāji. Tā, piemēram, raksturojumu vai cita veida izziņas par apsūdzēto, no dokumenta sastādītāja var iegūt arī viņš pats vai viņa aizstāvis.

⁴⁴ Polifof S. Koopmans f. Ramfrez M. Chile 1999// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.1 P.465-467

Taču arī šajā gadījumā kā pierādījumus tos varēs izmantot tikai tad, ja pēc tam šos dokumentus pieņēmis un pievienojis lietai procesa virzītājs (pirmstiesas izmeklēšanas laikā – izziņas izdarītājs vai prokurors, iztiesāšanā – tiesa).

Bez tam ļoti būtiski pieļaujamības kritērija saistībā ir atcerēties, ka daudzos gadījumos likums neaprobežojas tikai ar vispārīgu norādi par procesa virzītāju kā tiesīgo subjektu, bet izvirza papildus prasības. Ja šādas papildus prasības ir likumā noteiktas, tās ir jāievēro un to pārkāpšanas gadījumā var tikt risināts jautājums par iegūto ziņu nepieļaujamību pierādīšanā. Tā, piemēram, noteiktos gadījumos likumā paredzētas prasības procesa virzītāja dzimumam – personas kratīšanu vai aplūkošanu var izdarīt tikai tā dzimuma procesa virzītājs; kāda dzimuma ir kratāmā vai aplūkojamā persona (šobrīd Latvijas KPK 173.p., 182.p.). Noteiktos gadījumos, kā piemēram, kratīšana, telefonsarunu noklausīšanās u.c., attiecīgās darbības var izdarīt tikai tāds procesa virzītājs, kuram uz to ir īpaša atļauja – speciāls lēmums. Šis aspekts, lai gan ir saistāms ar ziņu iegūšanas subjektam izvirzītām prasībām, tomēr vairāk attiecināms uz ziņu iegūšanas procesuālo kārtību (kura tiek noteikta pēc satura un pēc formas).

Trešais pierādījumu pieļaujamības kritērijs – *pierādījuma saturā ietilpstošās ziņas ir iegūtas un procesuāli nostiprinātas likumā noteiktā kārtībā* – aptver divus aspektus. Tie ir ziņu iegūšana un to procesuālā nostiprināšana. Abi šie kritēriji ir noteikti ar procesuālo formu šī jēdziena plašākā izpratnē. Otrais aspekts – procesuālā nostiprināšana ir līdzvērtīgs jēdzienam “procesuālā nostiprinājuma forma” šaurākā izpratnē. Gan ziņu procesuālā iegūšana, gan to nostiprināšana ir jāveic atbilstoši likuma prasībām. Šī pieļaujamības kritērija izpratnē ar iegūšanu un nostiprināšanu saprot tieši veidu, kādā ziņas tiek iegūtas, jo šo ziņu avoti un iegūšanas subjekti jau tika aptverti ar iepriekšējiem pieļaujamības kritērijiem.

Ziņu iegūšana ir saistīta ar noteiktu procesuālu darbību veikšanu, savukārt procesuālā nostiprināšana - ar noteiktu procesuālu dokumentu sastādīšanu. Šajos procesos ir jāievēro visas likumā izvirzītās prasības un jebkura atkāpe no tām var būt pamatā jautājuma risināšanai par pierādījumu nepieļaujamību. Ziņu iegūšanas likumība nozīmē arī to, ka to iegūšanā nevar tikt izmantoti neatļauti paņēmieni un metodes. Daļa no šiem aizliegtajiem paņēmieniem un metodēm ir paredzētas likumā, daļu izstrādā tiesu prakse. Tā, piemēram, likumā paredzēts, ka liecības nevar iegūt vardarbīgā veidā (KL 294.p.). Savukārt par to, vai izmeklēšanas laikā kā kriminālistisks paņēmieni var tikt izmantota dezinformācija un meli, tiek diskutēts un viennozīmīgs risinājums šai situācijai vēl nav atrasts. Domājams, ka, kamēr šis jautājums nav reglamentēts likumā, novērtējums jāsniedz tiesu praksei.

Tāpat, tieši pie ziņu iegūšanas īpaši akcentējami tie gadījumi, kad kādas procesuālas darbības veikšanai nepieciešams īpašs lēmums. Tā, piemēram, lai veiktu kratīšanu nepieciešams tiesneša lēmums, bet tikai neatliekamības gadījumos kratīšanu var veikt bez tiesneša lēmuma ar prokurora piekrišanu, bet personas kratīšanai atsevišķos gadījumos vispār nav nepieciešams tiesneša lēmums (Latvijas KPK 168., 173.p.p.)

Ziņu iegūšanas procesā jāievēro ne tikai kriminālprocesuālajos normatīvajos aktos noteiktie uzvedības noteikumi, bet jārespektē arī citos likumos paredzētais ciktāl tas attiecas uz kriminālprocesam nepieciešamas informācijas iegūšanu. Tā, piemēram, Ārstniecības likuma⁴¹⁵ (Latvijas Republikas Saeimā likums pieņemts 12.06.1997) 50. pants paredz, ka ziņas par pacienta ārstēšanu, slimības diagnozi un prognozi (turpmāk - ziņas par pacientu), kā arī ziņas, ko ārstniecības personas ārstniecības procesā ieguvušas par pacienta un viņa tuvāko radnieku privāto dzīvi, ir konfidenciālas. Ziņas par pacientu tiesai, prokuratūrai, policijai, kā arī institūcijām, kuras veic izziņu var sniegt tikai pēc šo institūciju rakstveida pieprasījuma ar ārstniecības iestādes vadītāja parakstītu atļauju. Savukārt Valsts drošības iestāžu likuma⁴¹⁶ 17.pantā paredzēts, ka Valsts drošības iestāžu dienestā esošajām un atvaļinātajām amatpersonām un darbiniekiem bez iestādes vadītāja īpaša pilnvarojuma aizliegts izpaust informāciju, kas viņiem kļuvusi zināma vai ir pieejama sakarā ar dienesta pienākumu pildīšanu. Šādu informāciju kriminālprocesā var izpaust tikai ar Nacionālās drošības padomes vai valsts drošības iestādes vadītāja atļauju. Īpašas prasības pieprasījumiem izvirza arī Kredītiestāžu likuma⁴¹⁷ 63.pants. Nule minētie īpašie nosacījumi būtu jāievēro arī kriminālprocesa virzītājiem un tādējādi, nevis, piemēram, jāizsauc un jānopratina izmeklēšanu interesējošo personu ārstējošais ārsts, kuram likums ir aizliedzis izpaust noteikta veida informāciju, bet gan ar rakstisku pieprasījumu jāvērsas pie ārstniecības iestādes vadības.

Ziņu ieguves procesā jāievēro arī tās likuma prasības, kas attiecināmas uz procesuālo darbību pēctecību. Tā, piemēram, konfrontēšana, uzrādīšana atpazīšanai, liecību pārbaude uz vietas, izmeklēšanas eksperiments veicamas tikai pēc attiecīgu liecību, kuras tad vēlāk tiek precizētas, pārbaudītas utt., iegūšanas.

Attiecībā uz ziņu procesuālo nostiprināšanu atzīmējams, ka apskatāmā pieļaujamības kritērija izpratnē "procesuālā nostiprināšana" saprotama šaurākā izpratnē tikai kā ziņu ietveršana likumā paredzētā formā. Ja skatām jēdzienu "procesuālā nostiprinājuma forma" plašākā izpratnē, tad tas faktiski aptver visus pieļaujamības kritērijus, jo, ja nav ievērots kaut

⁴¹⁵ Ārstniecības likums // sākotnējais teksts publicēts LV 1997.g. 01.jūlijā

⁴¹⁶ Valsts drošības iestāžu likums// sākotnējais teksts publicēts LV 1994.g. 19.maijā

⁴¹⁷ Kredītiestāžu likums// sākotnējais teksts publicēts LV 1995.g. 24.oktobrī

viens no tiem, ir pamats runāt par procesuālās formas, kas reglamentē visu procesa norisi, pārskatīšanu. Procesuālā nostiprinājuma forma šaurākā izpratnē apzīmē tos procesuālos veidus, kā iegūtās ziņas tiek fiksētas. Šis jautājums ir vistiešākā veidā saistīts ar pierādījuma jēdzienu, jo atkarībā no procesuālās fiksācijas formas pierādījumi tiek sadalīti noteiktos veidos. Tādējādi pieļaujami ir tikai tie pierādījumi kuru saturs ir fiksēts

- liecībās,
- eksperta atzinumos,
- lietiskajos pierādījumos,
- procesuālo darbību protokolos,
- dokumentos.

Pēdējais norādītais pieļaujamības kritērijs - citu likuma nosacījumu, kādi izvirzīti kā obligāts priekšnosacījums ziņu procesuālai izmantošanai pierādījumu statusā, ievērošana - , kā redzams, ir "atklāts" kritērijs, kurā apvienoti visi tie nosacījumi, kuri netiek ietverti iepriekšējos pieļaujamības kritērijos. Šī kritērija saturs atkarīgs no procesuālo darbību veikšanas tiesiskās reglamentācijas attiecīgā laika posmā. Ilustrējot šo pieļaujamības kritēriju atbilstoši šobrīd spēkā esošajām tiesību normām, var norādīt, piemēram, šādu likuma prasību – "tiesa pamatoto savu spriedumu vienīgi uz tiem pierādījumiem, kas izskatīti tiesas sēdē..." (Latvijas KPK 299.p.2.d.).

Noslēdzot pierādījumu pieļaujamības apskatu, jāatzīmē, ka šī problemātika, domājams, tuvākajā laikā iegūs vēl lielāku aktualitāti. Tas nosacīts ar dažādu starpvalstu veidojumu lomas palielināšanos kriminālprocesuāli tiesiskajā jomā. Jau šobrīd, piemēram, Eiropas Savienībā ir aizsākta diskusija par to, kā šīs Savienības robežās izvērtēt pierādījumu pieļaujamību apstākļos, kad dažādās valstīs ir dažādas pierādīšanas teorijas un dažādi ziņu iegūšanas nosacījumi kriminālprocesā. Noteiktu soli šajā jomā spēra jau pieminētais Corpus Juris, kura 33.pantā ir paredzēts, ka pierādījums uzskatāms par pieļaujamu visas Savienības robežās, ja tā ieguvē ir ievērotas tās valsts likuma normas, kurā tas ir iegūts un ja nav pārkāptas Eiropas cilvēktiesību hartas vai paša Corpus Juris normas⁴¹⁸. Šāda nostāja nav guvusi viennozīmīgu atbalstu un izpelnījusies vairāku valstu speciālistu kritiku, pamatojoties uz apstākli, ka nebūtu pareizi atzīt par pieļaujamiem pierādījumus, kas saskaņā ar attiecīgās valsts likumiem uzskatāmi par procesuāli defektīviem⁴¹⁹. Šī diskusija tikai apliecina, ka

⁴¹⁸ The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 3 2001 P.1013

⁴¹⁹ skat. piemēram. Garde P. National Report of Denmark// The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 2 2001 P.249; Spinellis D. National report of Greece// The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 2 2001 P.462; Vervaele J. Klip A. National report of the Netherlands// The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 3 2001 P.678

pierādījumu pieļaujamības jautājums ir nemainīgi aktuāls un arī turpmāk piesaistīs pastiprinātu uzmanību.

PROCESUĀLAS FORMAS DEFEKTS UN TĀ IETEKME UZ PIERĀDĪJUMU PIEĻAUJAMĪBU

Iepriekš jau norādīts, ka pierādījumu pieļaujamība raksturo pierādījuma satura procesuālo kvalitāti. Procesuālā kvalitāte, kas ir atkarīga no procesuālās formas prasību ievērošanas ziņu iegūšanas procesā, var tikt pazemināta, ja ir pieļauti kādi procesuālās formas pārkāpumi, jeb, citiem vārdiem sakot, procesuālās formas defekti. Procesuālās formas defekta ietekme uz pierādījumu pieļaujamību ir viens no svarīgākajiem jautājumiem gan pierādījumu teorijā, gan praksē. Šī problēmjautājuma risinājumā zinātnē nav vienota uzskata. Kā pareizi norādīts literatūrā, sastopoties ar procesuālas formas defektu faktisko ziņu ieguvē (šeit un tālāk, analizējot procesuālās formas defekta problēmu "ieguve" aptver arī "procesuāla nostiprināšana"), var tikt un tiek piedāvāti trīs risinājuma ceļi. Viens kategorisks ieteikums ir jebkuras ziņas, kuru ieguvē ir kaut mazākais procesuālās formas defekts, atzīt par nepieļaujamām pierādīšanā. Otrs galējais viedoklis ir - visas ziņas, kas ir nodēģas kādu lietai svarīgu apstākļu pierādīšanā atzīt par pieļaujamām, neskatoties uz pieļautajiem pārkāpumiem to iegūšanā. Šāda uzskata pamatojumam tiek izvirzīts arguments, ka, izslēdzot kādas nozīmīgas ziņas no pierādīšanas procesa, varētu izsaukt netaisnību un vainīgās personas nepamatotu attaisnošanu. Tādējādi, jebkādā veidā iegūtas ziņas būtu izmantojamas procesā, bet personas, kas pieļāvušas pārkāpumus ziņu iegūšanas procesā, attiecīgi sodāmas kriminālā vai disciplinārā kārtā. Trešais viedoklis, kas guvis pārliecinošu pārsvaru modernajā pierādīšanas teorijā, ir "vidusceļš" starp diviem iepriekšējiem un nosaka, ka ziņu izmantošanas iespējamība ir atkarīga no pieļautā procesuālā defekta nozīmīguma.⁴²⁰

Domājams, ka jāpievienojas trešajam uzskatam, kā tas ir darīts arī lielākajā daļā zinātnieku darbu un atzīts lielā daļā valstu⁴²¹. Pamatā procesuālā defekta ietekmes uz ziņu izmantošanas iespēju pierādīšanā izvērtē notiek atkarībā no defekta būtiskuma. Taču tas nav vienīgais pazīstamais modelis. Piemēram, Grieķijā, ziņu, kas iegūtas ar procesuālu defektu

⁴²⁰ Keane A. The modern law of evidence 4th edition London, 1996. P.46

⁴²¹ skat., piemēram, Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970. 239.lpp.; Вандышев В. Уголовный процесс Курс лекций Санкт-Петербург. 2002.90.lpp.; Langsted L. Garde P. Greve V. Denmark 1997// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.2 P.395-396; Dupont L. Fijnaut C. Belgium 1993 //International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.1 P.471-472; Tiedemann K. Vogel J. National report of Germany// The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 2 2001 P.408; Brown A. Corpus Juris 1997 and Scots Law// The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 3 2001 P.985

(procesuāli defektīvas) izmantošanas iespējamība ir atkarīga no noziedzīga nodarījuma kategorijas. Ja lieta ir par smagu noziegumu, ziņas var tikt izmantotas arī tad, ja tās ir procesuāli defektīvas⁴²². Domājams, ka šāda pieeja nebūtu atbalstāma un pierādījumu pieļaujamība būtu jāvērtē kopsakarā ar pieļautā procesuālā defekta būtiskumu vienādi visu kategoriju lietās.

Bez tam, atzīmējams, ka jautājums par procesuālās formas defekta ietekmi uz pierādījumu pieļaujamību būtu reglamentējams arī attiecīgās kriminālprocesuālās normās. Šī jautājuma tiesiskai reglamentācijai var tikt piedāvāta sekojoša tiesību normas redakcija -

“Ja ziņu par faktiem iegūšanā pārkāptas likuma prasības, to izmantošanas iespēja pierādīšanā atkarīga no pieļautā pārkāpuma ietekmes uz iegūto ziņu ticamību.”

Nedrīkst aizmirst, ka jebkura procesuāla formas defekta pārkāpuma gadījumā jāizvērtē ne tikai to ietekme uz pierādījumu pieļaujamību, bet jāpievēršas arī jautājumam par pārkāpēja atbildību. Faktiski, konstatējot procesuālas formas defektu, procesa virzītājam būtu pienākums reaģēt uz to arī pārkāpēja sodīšanas jomā un ierosināt izskatīt jautājumu par viņa saukšanu pie likumā noteiktās atbildības. Šādas prasības izpilde izslēgtu situācijas esamību, kāda daudzbrīd vērojama šobrīd, kad tiesas savos spriedumos norāda, ka tic tiesājamā teiktajam, ka pirmstiesas izmeklēšanas liecības viņš sniedzis vardarbības iespaidā, taču nekādus reaģēšanas pasākumus attiecībā par vardarbības pielietošanas faktu neveic.

Atgriežoties pie procesuālās formas defekta ietekmes uz pierādījumu pieļaujamību jautājuma, atzīmējams, ka atkarībā no pieļautā procesuālā pārkāpuma būtiskuma var izdalīt – nepieļaujamību absolūtā un ierobežotā pieļaujamība.

ABSOLŪTĀ NEPIEĻAUJAMĪBA

Ar absolūto nepieļaujamību jāsaprot tāda situācija, kad ziņu iegūšanā pieļautais procesuālais defekts ir tik būtisks, ka pilnībā izslēdz iegūto ziņu izmantošanu pierādīšanā. Absolūtas nepieļaujamības gadījumi būtu jāparedz likumā. Šī jautājuma tiesiskai reglamentācijai var piedāvāt sekojošu tiesību normas redakciju

“Par absolūti nepieļaujāmām un pierādīšanā neizmantojamām atzīstamas tādas ziņas par faktiem, kas iegūtas
- izmantojot vardarbību, draudus, šantāžu,

⁴²² Anagnostopoulos I. Magliveras D. Greece 2000// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.2 P.395-396

- *maldinot procesa dalībnieku par viņa tiesībām un pienākumiem, šīs tiesības un pienākumus viņam neizskaidrojot, nepilnīgi izskaidrojot vai nepatiesi izskaidrojot,*
- *procesuālas darbības laikā, ko veikusi persona, kurai saskaņā ar šo likumu nebija tiesību šo darbību veikt,*
- *kā arī jebkurā citā veidā, kas ļauj būtiski apšaubīt iegūto ziņu par faktiem ticamību''.*

Kā redzams, piedāvātais variants satur gan konkrētu procesuālo formas defektu uzskaitījumu, gan ietver sevī vērtējuma norādi. Nedaudz konkrētāk apskatot katru no piedāvātiem absolūtās nepieļaujamības kritērijiem, atzīmējams, ka tie var tikt apzīmēti ar vārdiem "būtiski pārkāpumi" vai "ziņu izmantošanas pierādīšanā procesuālais aizliegums". Tā, pirmais paredz tādu ziņu izmantošanas aizliegumu, kuras iegūtas vardarbības, draudu vai šantāžas rezultātā. Izstrādājot šo ieteikumu, tika izvērtēts arī variants norādes "izmantojot vardarbību, draudus vai šantāžu" vietā lietot "noziedzīgā ceļā". Taču, rūpīgāk izanalizējot katru no norādēm un to saturisko ietilpību, tika secināts, ka patreiz ieteiktā norāde ir pilnīgāka un atbilstošāka. Tas nosacīts ar pirmās norādes plašāku saturisku ietilpību. Tā, piemēram, KL kā noziedzīgu paredz tikai liecību iegūšanu ar vardarbību u.c. aizliegtā veidā (KL 294.p.), kamēr tieši netiek runāts par citu procesuālu darbību, kā piemēram, aplūkošanas, paraugu izņemšanas salīdzināmai pētīšanai utt., veikšanu ar nepieļaujamiem paņēmieniem⁴²³, lai gan ir acīmredzams, ka arī šajā gadījumā iegūtās ziņas pierādīšanā izmantot nevarētu. Tāpat jēdziena "noziedzīgs" piemērošana uzliek papildus apstākļu konstatēšanas nepieciešamību. Tā, piemēram, modelējot iedomātu situāciju, varētu iedomāties, ka liecību dot piespiedis ir kāds procesa virzītājs, kurš tiek atzīts par nepieskaitāmu – noziedzīgs šis nodarījums nebūtu, jo iztrūktu noziedzīga nodarījuma sastāva obligāts elements – subjekts, taču tas nekādā gadījumā neattaisnotu attiecīgo ziņu iegūšanas veidu un tāpat būtu spēkā ziņu izmantošanas procesuālais aizliegums.

Otrais absolūtās nepieļaujamības gadījums ir procesa dalībnieku neinformēšana vai nepienācīga informēšana par tiesībām vai pienākumiem. Ar neinformēšanu jāsaprot to, ka procesa virzītājs vispār neizskaidro procesa dalībniekam viņa tiesības un pienākumus. Savukārt nepienācīga informēšana var izpausties divos veidos – nepilnīgā izskaidrošanā (daļa tiek noklusēta), nepatiesā informēšanā (pilnīgi vai daļēji sagrozīta informācija).

Piemērs

⁴²³ šeit gan varētu runāt par to, ka tiek izdarīts cits noziedzīgs nodarījums – dienesta stāvokļa ļaunprātīga izmantošana vai dienesta pilnvaru pārsniegšana, tomēr adekvātāk būtu atbildību par attiecīgu nodarījumu ievietot sadaļā "noziedzīgi nodarījumi pret jurisdikciju"

Par absolūti nepieļaujamu varētu tikt uzskatītas liecības, kas iegūtas no apsūdzētā, pirms tam norādot, ka viņam par neliecināšanu ir paredzēta kriminālatbildība (faktiski apsūdzētajam nav pašapsūdzības pienākuma un šis procesa dalībnieks nav atbildīgs par atteikšanos no liecības došanas).

Atzīmējams, ka neinformēšana vai nepienācīga informēšana par tiesībām un atsevišķos gadījumos arī par pienākumiem, kā absolūts nepieļaujamības kritērijs vērtējams tikai tad, ja attiecīgais procesa dalībnieks procesā tiek iesaistīts pirmo reizi. Ja šāds pārkāpums pieļauts pie atkārtotu darbību veikšanas, tad tas būtu vērtējams kā ierobežotas pieļaujamības gadījums.

Piemērs

Liecinieks netiek informēts par pienākumu liecināt patiesi pirmajā nopratināšanas reizē – šis gadījums varētu izsaukt absolūtu nepieļaujamību. Savukārt, ja viņš tiek pratināts otro, trešo .. reizi, pirmajā būdams informēts, tad, ja tas netiek darīts atkārtotajos pratināšanas gadījumos, tad tas automātiski neizsauc absolūtu nepieļaujamību, bet jāvērtē saskaņā ar ierobežotas pieļaujamības prasībām.

Atsevišķos gadījumos, ja notiek dezinformēšana par pienākumiem (piemēram, paziņojums apsūdzētajam par pienākumu liecināt), tad tas izsauc nepieļaujamību neatkarīgo no tā, kurā nopratināšanas reizē tas notiek.

Nākamais absolūtās nepieļaujamības kritērijs saistīts ar prasību ievērošanu, kas izvirzītas ziņu ieguvējam. Šis kritērijs paredz, ka ziņas nevar izmantot pierādīšanā, ja tās ieguvis subjekts, kuram uz to nebija tiesību. Tā, piemēram, saskaņā ar šo norādi par nepieļaujamiem varētu tikt atzītas ziņas par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošajiem apstākļiem, kas iegūtas bez speciālas atļaujas, ja šādu atļauju likums pieprasa.

Piemērs

Kratīšanas laikā iegūtā faktiskā informācija uzskatāma par nepieļaujamu, ja kratīšana veikta bez tiesneša lēmuma vai, neatliekamības gadījumos, bez prokurora piekrišanas (šīs prasības paredz Latvijas KPK 168.p.).

Pēdējais absolūtās nepieļaujamības gadījums ir veidots, ietverot vērtējuma jēdzienu un paredz aizliegumu izmantot pierādīšanā ziņas, kas iegūtas procesuāli defektīvā ceļā, kas ļauj būtiski apšaubīt iegūto ziņu ticamību. Tādējādi šis gadījums paliek tiesību piemērotāju izvērtēšanas ziņā. Šajā gadījumā katrs konkrēts procesuālās formas defekts ir izvērtējams individuāli. Kā piemērus situācijai, kad procesuālais pārkāpums varētu tikt atzīts par pietiekami būtisku, var minēt situāciju, kad kāds no procesa dalībniekiem nav sapratis valodu kādā notiek attiecīgā procesuālā darbība un viņam nav bijusi nodrošināta darbības norises tulkošana; kad protokols pirms tā parakstīšanas nav uzrādīts vai nolasīts procesa dalībniekam, kurš to parakstījis utt.

Ari šobrīd tiesu praksē pierādījumu pieļaujamības jautājums, atšķirībā no pierādījumu attiecināmības, tiek skatīts ievērojami biežāk un tiesas izsaka savu vērtējumu procesuāli defektīvu ziņu izmantošanas iespējamībā.

Tā, piemēram, Augstākās tiesas Senāts līcā nr.SKK-298 (2000.gads) nolēma kā nepieļaujamu pierādījumu izslēgt fotofilmas "Agfa" atpazīšanas faktu, jo atpazīšana netika veikta atbilstoši likuma

prasībām. (Tika uzrādīts trīs dažādas firmas foto filmiņas, uz kurām visām bija viena veikala cenu uzlīme, taču atpazīšana notika tieši pēc pazīmes – uz foto filmiņas iepakojuma ir attiecīgā veikala uzlīme.)⁴²⁴

LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta lietā nr. PAK-39 norādīja, ka nepieļaujams pierādīšanā ir atpazīšanas fakts par uzrādīšanu atpazīšanai, kurā jau iepriekš ir norādīta attiecīgās fotogrāfijas atrašanās vieta.⁴²⁵

IEROBEŽOTA PIEĻAUJAMĪBA.

Ar ierobežotu pieļaujamību jāsaprot gadījumi, kad ziņu ieguvē ir pieļauti kādi procesuāli pārkāpumi, taču tie nav tik būtiski, lai uzreiz izslēgtu šo ziņu izmantošanas iespējamību pierādīšanā. Šīs situācijas tiesiskai reglamentācijai piedāvājama sekojoša likuma normas redakcija -

“Ziņas par faktiem, kas iegūtas, pieļaujot citus procesuālus pārkāpumus, uzskatāmas par ierobežoti pieļaujamām un var tikt izmantotas pierādīšanā tikai tādā gadījumā, ja pieļautie procesuālie pārkāpumi var tikt novērsti vai arī to ticamību apstiprina pārējās lietā iegūtās ziņas.”

Tādējādi procesuāli defektīvu ziņu par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem apstākļiem izmantošana šo apstākļu pierādīšanā būtu atkarīga no tā, vai šos defektus var novērst vai arī, ņemot vērā to salīdzinošo nebūtiskumu, tie var tikt neievēroti, ja iegūto ziņu ticamību apstiprina citi pierādījumi lietā.

Pievēršoties pirmajam aspektam, atzīmējams, ka veids kā novērst radušos procesuālās formas defektus, ir atkārtota attiecīgas procesuālas darbības veikšana vai arī citas procesuālas darbības veikšana, kas nosacīti novērš pieļauto pārkāpumu. Uzskatāmi redzams, ka pirmajā gadījumā šāda rīcība ir iespējama tikai gadījumos, kas pieļauj atkārtotu procesuālu darbību. Faktiski atzīstams, ka šāda – jaunas darbības veikšana – pēc būtības rada jaunu potenciālo pierādījumu, kas it kā aizvieto pirmo. Savukārt otrajā gadījumā būs divas dažādas procesuālas darbības un ziņu procesuālās pieļaujamības aspektā tās jāvērtē kopsakarā.

Piemērs

Nopratināšana veikta ar procesuālu defektu - protokols nav parakstīts. Tiek veikta atkārtota nopratināšana un ziņas iegūtas vēlreiz (1.gadījums)

⁴²⁴ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-298 2000.gads// Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2000 R. 463-465.lpp.

⁴²⁵ LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 39 (2000.gads)// Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 718.-723.lpp.

Kratīšanas protokolu nav parakstījis viens no pieaicinātajiem, kaut gan faktiski viņš kratīšanā ir bijis klāt. Tiek veikta pieaicinātā nopratināšana liecinieka statusā, kur viņš apstiprina, ka tiešām piedalījies attiecīgajā darbībā un apstiprina kratīšanas protokola satura atbilstību faktiski notikušajam (2.gadījums).

Savukārt attiecībā uz otro aspektu – ziņu izmantošanu neatkarīgi no tā, ka to ieguvē ir pieļauti procesuāli pārkāpumi, atzīmējami divi būtiski momenti. Pirmkārt, to var darīt tikai tad, ja pārkāpums nav būtisks, jo ja tas ir būtisks, iegūtās ziņas nav pieļaujamas ne pie kādiem apstākļiem. Un, otrkārt, atzīmējams apstāklis, ka procesuāli nebūtiski defektīvas ziņas pierādīšanā var izmantot tikai tad, ja pārējie pierādījumi apstiprina to ticamību.

Piemērs

Varētu tikt atzītas par pieļaujamām ziņas, ko sniedzis liecinieks, būdams nopratināts atkārtoti, kaut arī viņš nav informēts par pienākumu liecināt patiesi, ja pirmajā nopratināšanā viņš par šo pienākumu ir bijis informēts un sniedz nemainīgas liecības arī turpmāk.

Cieši ar pierādījumu pieļaujamību saistīta ir problēma par tādu ziņu izmantošanu pierādīšanā, kuras pašas nav iegūtas, pieļaujot procesuālus pārkāpumus, bet kuru iegūšanas iespējamību ir nosacījušas procesuāli defektīvas ziņas. Šo jautājumu skata t.s. ‘‘saindētā koka augļu’’ doktrīna.

‘‘SAINDĒTĀ KOKA AUGĻU’’ DOKTRĪNA

Šis jautājums ir mazpazīstams bijušo padomju valstu literatūrā, taču tiek apskatīts rietumvalstu zinātnē. Ar ‘‘saindētā koka augļu’’ gadījumu apzīmē situācijas, kad pašas ziņas iegūtas procesuāli pareizi, taču to iegūšana ir saistīta ar kādu citu ziņu izmantošanu, kuras savukārt ir procesuāli defektīvas. Saskaņā ar minēto doktrīnu arī pēdējās ziņas uzskatāms par nepieļaujamām.

Piemērs

Apsūdzētā atzīšanās tiek iegūta vardarbības rezultātā – persona pastāsta, kur likusi nozagtās mantas. Uz šīs atzīšanās rezultātā gūto ziņu pamata tiek veikta kratīšana un tiek atrastas zagtās mantas. Tādējādi, pati liecību iegūšana ir procesuāli defektīva, bet zagto mantu izņemšana – procesuāli pareiza. Tomēr, neskatoties uz šo faktu, par nepieļaujamām tiek uzskatītas visas iegūtās ziņas.

‘‘Saindētā koka augļu’’ doktrīnu pazīst daudzās valstīs, kā piemēram, ASV⁴²⁶ un Nīderlandē⁴²⁷. Tomēr atzīmējams arī tas, ka daudzās Rietumeiropas valstīs, kā, piemēram, Dānijā⁴²⁸, Anglijā un Velsā⁴²⁹ šāda doktrīna nedarbojas. Pēc vispārīga principa šī doktrīna

⁴²⁶ Huber B. Criminal procedure in Germany// Hatchard I. Huber B. Vogler R. Comparative Criminal Procedure Wales. 1996. P.156

⁴²⁷ Lensing J. The Netherlands //International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.3 P.359-361

⁴²⁸ Langsted L. Garde P. Greve V. Denmark 1997// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.2 P.294-295; Spencer J. National report of tehe United Kingdom// The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 3 2001 P.939

⁴²⁹ Hateshard J. Criminal procesudre in England and Wales// Hatchard I. Huber B. Vogler R. Comparative Criminal Procedure Wales. 1996. P.218

nedarbojas arī Vācijā, kaut gan tiesu praksē ir atzīti atsevišķi izņēmumi – tā, piemēram, Federālā Augstākā tiesa ir izslēgusi pierādījumus, kuru ieguve bijusi nosacīta ar tādu ziņu esamību, kuras iegūtas, pieļaujot procesuālus pārkāpumus. Viens no spilgtākajiem gadījumiem jāmin sekojošais – tiesa ir atzinusi par nepieļaujamām liecinieku liecības un apsūdzētā atzīšanos, kas iegūtas, uzrādot nelikumīgi veiktus sarunu ierakstus. Savukārt citā lietā fakts, ka policija pārkāpēja personību uzzinājusi, izmantojot nelikumīgu noklausīšanos, netika uzskatīts par pietiekamu, lai izslēgtu šo pierādījumu⁴³⁰.

“Saindētā koka augļu” doktrīnu šobrīd neatzīst arī Latvijā. Tādējādi pierādījumi, kas iegūti, izmantojot procesuāli defektīvas ziņas, ir pieļaujami. Vai šī situācija ir pareiza, vai nē, ir diskutējams jautājums. Uzverot, ka šī pētījuma mērķis nav sniegt pilnīgu identificētās problēmas analīzi, šķiet, ka atbilstošāk būtu attiecīgajā situācijā pamatā saglabāt nostāju par ziņu, kas iegūtas, izmantojot procesuāli defektīvas ziņas, izmantošanas iespējamību. Šī pamatnostāja neizslēgtu iespēju īpaši rupju pārkāpumu gadījumā, izvērtējot konkrētos apstākļus, nepieļaut attiecīgu ziņu izmantošanu. Šādu gadījumu noteikšana būtu atstājama procesa virzītāja ieskatam.

3.3.4. PIERĀDĪJUMU TICAMĪBA

Pierādījumu ticamība kā pierādījumu obligāta pazīme minēta tikai pēdējo gadu literatūrā, līdz tam šai pierādījumu īpašībai netika pievērsta pienācīga uzmanība. Domājams, ka pierādījumu ticamības kā patstāvīgas pierādījumu pazīmes akcentēšana ir pilnībā pamatota.

Jēdzienu “pierādījumu ticamība” var analizēt kopsakarā ar jēdzienu “pierādījumu patiesums”. To tuvāka analīze faktiski parādītu, ka šie jēdzieni zināmā mērā ir vienādojami. Taču tajos ir arī atšķirība. Ja patiesumu kā kategoriju mēs varam saistīt tikai ar objektīvo realitāti, tad ticamība blakus objektīvai realitātei kā īpaši nozīmīgu faktoru paredz arī subjektīvo uzskatu, subjektīvo pārliecību. Tādējādi, ticamība var tikt apzīmēta arī kā pamatots patiesums. Tas, ka pierādījumiem jāatbilst šim kritērijam, atzīmēts jau loģikas zinātnē, kur norādītas divas argumentu obligātas prasības – patiesums un pamatotība.

Tiek norādīts, ka, pārkāpjot prasību pēc argumentu patiesuma, rodas kļūda “error fundamentalis”) (“aplams pamats”). L.i. tēzes pamatošana ar aplamiem spriedumiem. Tādējādi atzīstams, ka izmantojot aplamus argumentus, nevar pamatot patiesu tēzi.

⁴³⁰ Tiedemann K. Vogel J. National report of Germany// The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 2 2001 P.409; Huber B. Criminal procedure in Germany// Hatchard I. Huber B. Vogler R. Comparative Criminal Procedure Wales. 1996. P.156

*Savukārt argumentu pamatotības prasības pārkāpums noved pie kļūdas "petitio principii" ("aizsteigšanās priekšā argumentiem"), tādējādi tēze tiek pamatota ar argumentiem, kuriem vēl pašiem nepieciešams pamatojums*⁴³¹.

Jēdziena "ticamība" pielietojums tiesiskajās zinātnēs ir atbalstāms arī atceroties šajā pētījumā iepriekš minēto, ka pierādīšanas mērķis ir tieši pārliecības radīšana, ko, protams, var izdarīt tikai tad, ja pierādīšanas adresāts notic teiktajam, tātad, ja pierādījums viņam šķiet ticams. Protams, šī ticība nevar būt "akla", tās pamatā jābūt objektīvi pamatotai pārliecībai. Tieši tādēļ ticamības kā pierādījuma īpašības saturā iekļaujams pierādījuma patiesums un pamatotība.

Piemērs

Baumas, lai arī varbūt ir patiesas, pierādīšanā nevar tikt izmantotas, jo nav ticamas (blakus patiesumam nav pamatojuma) un nerada pārliecību.

Lai arī teorijā ticamība kā pierādījuma pazīme, atšķirībā no pierādījumu pieļaujamības un attiecināmības, apskatīta salīdzinoši maz, tiesu prakse bieži vien akcentē tieši šo pierādījumu īpašību, norādot tās nozīmīgo lomu pierādīšanas procesā.

Piemēri

*LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta lietā nr.PAK-33 (2000.g.) norādījusi, ka pierādījumiem jābūt objektīviem*⁴³².

*LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta lietā nr.PAK39 (2000.g.) norādījusi, ka pierādījumiem jābūt patiesiem un pārliecinošiem*⁴³³.

*Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta lietā nr.PAK-14 (1999.g.) norādījusi, ka pierādījumiem jābūt patiesiem un objektīviem*⁴³⁴.

*Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta lietā nr.PAK-118 (1999.g.) norādījusi, ka pierādījumiem jābūt nevis ar pieņēmumu raksturu, bet objektīviem*⁴³⁵.

Uzskats par to, ka , lai kādas ziņas varētu uzskatīt par pierādījumiem, to saturam jābūt patiesam, literatūrā ir sastapis arī kritiku. Tā, piemēram, tiek norādīts, ka "pierādījumu nozīme ir ne tikai ticamai informācijai par lietas apstākļiem, pamatojoties uz kuriem tiek formulēti galīgie secinājumi par lietu, bet arī jebkurām ziņām par faktiem, kas nozīmīgi lietā un iegūti likumīgā procesuālā kārtībā. ...apsūdzētā liecības, kurās viņš noliedz savu vainu, un

⁴³¹ Vedins I. *Loģika R.*, 2000. 470.-471.lpp.

⁴³² LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 33 (2000.gads)// Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 699-702.lpp.

⁴³³ LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 39 (2000.gads)// Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 718.-723.lpp.

⁴³⁴ LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 114 (1999.gads)// Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 872.-881.lpp.

⁴³⁵ LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 118 (1999.gads)// Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 885.-889.lpp.

kuras tiek atspēkotas ar pierādījumu kopumu, paliek pierādījums lietā, kaut arī atzītas par nepatiesām un atspēkotas tiesas spriedumā”⁴³⁶. Šim uzskatam ir zināms pamats un pilnībā tas nevar tikt ignorēts.

Attiecībā uz pierādījuma saturā ietilpstošo ziņu patiesumu atzīmējami vairāki būtiski apstākļi. Sākotnēji norādāms, ka adekvāti lietojot jēdzienu pierādījumu ticamība, pierādījuma patiesums identificējams ar pierādījuma izmantotāja pārliecību par pierādījuma satura objektīvo patiesību. Tātad pirmkārt, šī pazīme ir nosacīta laikā – vienā brīdī kaut kas var šķist paties, bet vēlāk var atklāties apstākļi, kas atklāj attiecīgo ziņu nepatiesumu. Tieši tādēļ viens pats pierādījums nevar tikt pilnvērtīgi izvērtēts no tā ticamības viedokļa. Pierādījumu ticamība skatāma tikai to kopsakarā ar citiem pierādījumiem. Vadoties no šīs atziņas, pierādījumu ticamības tiesiskai reglamentācijai varētu tikt ieteikta sekojoša tiesību normas redakcija

“Pierādīšanā izmantojamo ziņu par faktiem ticamību izvērtē visu kriminālprocesa laikā iegūto ziņu par faktiem kopumā un savstarpējā sakarībā.”

Otrs būtisks apstākļis ir tas, ka ne visi procesa dalībnieki ir saistīti ar pienākumu sniegt patiesu informāciju. Pierādījumu teorijas kontekstā šis apstākļis nerada pretrunas pie pierādīšanas, ko īsteno procesa virzītāji, pamatojot savus nolēmumus. Procesuālo nolēmumu pamatojumam vienmēr jābūt balstītam uz ticamiem pierādījumiem, pretējā gadījumā šo nolēmumu varam uzskatīt par procesuāli defektīvu. Ja kādu no ziņām, kas iegūtas lietā un attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, viņi uzskata par nepatiesu, tad tā netiek izmantota kā pierādījums, bet gan pierādīšanas laikā tiek atspēkota (tiek pierāta tās antitēze).

Nedaudz savādāka šī situācija ir tad, ja pierādīšana netiek īstenota kā nolēmuma pamatošana, bet gan kā vērtēšana pie noteikta adresāta nolūkā pārliecināt to par attiecīga nolēmuma pieņemšanas pamatotību. Šajā gadījumā var izmantot attiecināmas un pieļaujamas ziņas – bet vai vienmēr tām jābūt ticamām? Diskusiju neizraisa šīs prasības viennozīmīga attiecināšana uz valsts apsūdzības uzturētāju. Viņam ir jāveic iegūto ziņu iepriekšēja izvērtēšana to ticamības aspektā un faktiski jābūt pārliecinātam par izmantojamo ziņu patiesumu. Tāpat pārliecībai par pierādījumu patiesumu būtu jābūt arī pārējos procesa dalībniekos, izņemot vienu – apsūdzēto (tiesājamo). Saskaņā ar Latvijas kriminālprocesuālajām normām, apsūdzētajam (tiesājamajam) ir tiesības melot – tādējādi viņa paša liecības var nebūt patiesas (līdz ar to arī ticamas). Taču šādas liecības viņš pats var izmantot pierādīšanā, tāpat kā to var darīt viņa aizstāvis. Līdz ar to rodas jautājums – vai šīs liecības, kuras faktiski ir nepatiesas un neapstiprinās ar pārējo lietā esošo informāciju, var

⁴³⁶ Уголовный процесс Под ред. Григорьева В. и Химичевой Г. М., 2001. С.158-159

uzskatīt par pierādījumu? Domājams, ka noliegt zināma pierādījuma statusa esamību šāda veida ziņām būtu nepamatoti (ir pieļaujamas un attiecināmas kritērijs, ir arī saskatāms mērķis – pārliecināšana). Protams, uzreiz atgādināms jau pieminētais – faktiski ar nepatiesiem argumentiem (pierādījumiem) apsūdzētais vai viņa aizstāvis patiesu tēzi pierādīt nevar. Tomēr, neskatoties uz to, atzīmējams, ka pierādījumu īpašībai – ticamībai – ir nosacīts raksturs un tā vairāk izvērtējama pierādījumu kopsakarā pie galējā procesuālā nolēmuma pamatošanas.

Papildus būtisks apstāklis, kas jāpiemin, apskatot pierādījumu ticamības pazīmi un vēlreiz akcentējot pierādījumu kopuma izvērtes nepieciešamību šīs problēmas risinājumā, atzīmējams tas, ka neviens no pierādījumu veidiem nav apveltāms ar iepriekš noteiktu augstāku ticamības pakāpi kā citi. Visiem pierādījumiem ir vienāds spēks un tikai to kopsakarībā un savstarpējā saistībā var veidot mehānismu, ko saucam par pierādīšanu. Šīs idejas tiesiskais ietērs konkrētā tiesību normā varētu būt sekojošs

‘Nevienam no pierādījumiem nav iepriekš noteikta augstāka ticamība kā pārējiem pierādījumiem’.

Tādējādi ir svarīgs katrs pierādījums lietā un neviens no tiem nav svarīgāks par citu. Arī atzīšanās nav un nevar tikt uzskatīta par pierādījumu karalieni. Tā ir tikai viens no pierādījumiem, kura jāvērtē kopsakarā ar citiem. Tikai kopā ar citiem apsūdzošiem pierādījumiem tā var būt apsūdzības vai notiesājoša sprieduma pamatā. Apsūdzētā atzīšanās varētu būt par pamatu procesa vienkāršošanai, taču tā nekādā gadījumā nevarētu tikt pasludināta par individuāli pietiekamu personas vajāšanai vai sodīšanai.

Mums ir zināma pierādījumu daudzveidība, kas, no vienas puses blakus apsūdzētā liecībām ļauj rast vēl citas uz pierādīšanas priekšmetu attiecināmas ziņas, tādējādi ļaujot būvēt pamatīgu un pārliecināšu pierādīšanas pamatu. No otras puses, tieši pierādījumu daudzveidība ir tā, kas rada iespēju pierādīt arī tad, kad apsūdzētais nevēlas sadarboties ar justīcijas iestādēm. Taču pierādījumi ir jāmeklē, jāatpazīst un jāizmanto.

Tas nav viegli, bet ir derīgi un aizraujoši. Tas rada lielu mākslu, ko saucam par pierādīšanas teoriju un praksi – tiesisku mākslu, kam jābūt un kas ir lielisks veids sabiedrības drošības garantēšanā.

AIZSTĀVĒŠANAI IZVIRZĪTĀS TĒZES

Darbā tika analizēts Latvijā un citās valstīs spēkā esošo pierādīšanas teorijā ietilpstošo jautājumu tiesiskās reglamentācijas modelis, apskatīti un izvērtēti dažādu autoru uzskati par attiecīgo problemātiku. Līdz ar to tika izdarīti secinājumi un izvirzīti priekšlikumi. Šie secinājumi un priekšlikumi var tikt vērtēti kā divu veidu –

- 1) ja promocijas darba - disertācijas izstrādes gaitā apzinātā teorētiski-zinātniskā diskusija par attiecīgo jautājumu bija pietiekami izsmeloša un plaša un kāds no tajā izteiktajiem viedokļiem pietiekami pamatots, darbā tika norādīts atbalstītais viedoklis, vienlaikus sniedzot pamatojumu, kāpēc noraidīti citi uzskati;
- 2) savukārt, ja attiecīgā jautājuma skatījumā esošā teorētiski-zinātniskā diskusija nebija pietiekama vai tajā izteiktie uzskati neguva disertācijas darba autora atbalstu, tika izteikts patstāvīgs priekšlikums attiecīgās situācijas izpratnei.

Ievērojot teikto, pētījuma rezultātā aizstāvēšanai tiek izvirzītas sekojošas tēzes -

- Pierādīšanas un pierādījuma jēdzienu aizsākumi un sākotnējā izpratne meklējama loģikas zinātnē. Izrietoši, to pielietojumā juridiskajās zinātnēs, tai skaitā kriminālprocesā, būtu jārespektē šo jēdzienu sākotnējā izpratne. Tādējādi, pretēji patreiz kriminālprocesuālajā zinātnē izplatītākajam uzskatam, **pierādīšanas un izzināšanas jēdzienus kriminālprocesā nepieciešams nošķirt.**
- Atbalstot pierādīšanas un izzināšanas jēdzienu nošķiršanu, izzināšanu būtu ieteicams definēt sekojoši : **“Izzināšana kriminālprocesā ir kriminālprocesa likumā noteiktā kārtībā veikta tam pilnvarotu procesa dalībnieku darbība, kas izpaužas kā informācijas iegūšana no likumā paredzētiem avotiem, procesuāla tās nostiprināšana, pārbaudīšana un novērtēšana, un kas izdarīta nolūkā noskaidrot pagātnē notikuša noziedzīga nodarījuma apstākļus”.**
- Pierādīšanu savukārt būtu ieteicams definēt sekojoši **“Pierādīšana kriminālprocesā ir kriminālprocesa likumā noteiktā kārtībā veikta procesa dalībnieka darbība, kas izpaužas kā apgalvojuma par kādu krimināllietā noskaidrojamu (noskaidrotu) apstākli paziņošana kriminālprocesa likumā noteiktam adresātam un šī apgalvojuma pamatošana ar likumā pieļautiem līdzekļiem un kas tiek izdarīta nolūkā pārliecināt adresātu par apgalvojuma patiesumu”.**
- Attiecībā uz pierādīšanas priekšmeta izpratni, jānorāda, ka, lemjot par to, kuri fakti ietilpināmi pierādīšanas priekšmetā, par pamatu jāņem apstākļi – kuri fakti ir jāpierāda, neatkarīgi no šo faktu nozīmības lietas gala rezultāta izlemšanā. Savukārt konkrēto faktu

nozīmības un procesuālās dabas norādei pielietojama to klasifikācija. Tādējādi **pierādīšanas priekšmets var tikt definēts kā visu kriminālprocesa gaitā pierādāmo apstākļu kopums, kurā ietilpst krimināllietā pierādāmie apstākļi (fakti), ar krimināllietā pierādāmiem apstākļiem saistītie fakti un palīgfakti.**

- ✓ **Pie krimināllietā pierādāmiem faktiem būtu jāpieskaita Krimināllikumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva esamība vai neesamība, kā arī citi Krimināllikumā un citos likumos paredzētie apstākļi, kuri var ietekmēt kriminālatbildības iestāšanos, kriminālsoda veidu un apmēru.**
- ✓ **Saistītie fakti var tikt raksturoti kā fakti, kuri neietilpst krimināllietā pierādāmo faktu lokā, bet ir ar tiem saistīti un līdz ar to dod pamatu izdarīt secinājumu par krimināllietā pierādāmiem faktiem (apstākļiem).**
- ✓ **Palīgfakti var tikt raksturoti kā fakti, ar kuriem tiek pamatota kāda cita pierādījuma ticamība vai neticamība, izmantošanas iespējamība vai neiespējamība pierādīšanā**
- ✓ **Kriminālprocesuālajos tiesību aktos, līdzīgi kā tas jau šobrīd Latvijā ir veikts civilprocesuālajās tiesību normās, būtu paredzami apstākļi, no kuru pierādīšanas procesa dalībnieki ir atbrīvoti.** Domājams, ka par pierādītiem bez papildus procesuālu darbību veikšanas, ja vien procesa gaitā netiek pierādīts pretējais, varētu tikt uzskatīti sekojoši fakti-
 - vispārzināmi fakti,
 - ar likumīgā spēkā stājošos tiesas spriedumu citā krimināllietā vai administratīvā pārkāpuma lietā konstatēti fakti (tikai pie apstākļiem, ja abās šajās tiesvedībās tiek piemērots vienāds pierādīšanas standarts),
 - fakts, ka persona zina/ viņai vajadzēja zināt normatīvajos aktos paredzētos pienākumus,
 - fakts, ka persona zina/ viņai vajadzēja zināt savus profesionālos un amata pienākumus,
 - mūsdienu zinātnē, tehnikā, mākslā vai amatniecības nozarē vispārpieņemtu izpēti metožu pareizība.
- ✓ **apstākļi, no kuru pierādīšanas procesa dalībnieki atbrīvoti, pēc savas procesuālās dabas būtu uzskatāmi par atspēkojamām likuma prezumpcijām.**

Definējot pierādīšanas subjektus, būtu norādāms, ka par pierādīšanas subjektiem uzskatāmi visi procesa dalībnieki, kuriem ar šo likumu uzlikts pienākums vai

piešķirtas tiesības veikt pierādīšanu. Šeit atzīmējams, ka kriminālprocesā par pierādīšanas subjektiem atzīstami tikai tie, kuri veic kriminālprocesuālu pierādīšanu, tātad izmanto procesuālus pierādījumus.

Analizējot pierādīšanas pienākuma izpratni, izvirzāma līdz šim neakcentēta atziņa, ka **pierādīšanas pienākumam ir divas izpratnes –**

1. pierādīšanas pienākumu raksturo kā pienākumu kaut ko pierādīt noteiktam, konkrēti identificējamam adresātam, nolūkā pārliecināt to pieņemt atbilstošu galīgo lēmumu lietā (šeit visspilgtākais piemērs ir tiesas debašu runas – debašu dalībnieki izvirza kādu apgalvojumu un pierāda to, nolūkā panākt, lai tiesa pieņem noteiktu nolēmumu);

2. pierādīšanas pienākumu raksturo kā galīgo nolēmumu pamatošanas pienākumu. Šeit adresāts nav konkrēti identificējams un, varam teikt, ka tas ir jebkurš cilvēks, jebkurš sabiedrības pārstāvis (piemērs - tiesas spriedums).

Jēdziens **“pierādīšanas nasta”** jāsaista ar **pirmo pierādīšanas pienākuma izpratni – “pierādīšanas pienākums”** ir pienākums kaut ko pierādīt noteiktam, konkrēti identificējamam adresātam, nolūkā pārliecināt to pieņemt atbilstošu galīgo lēmumu lietā.

- ✓ **Kā vispārīgs princips būtu saglabājama nostāja, ka pierādīšanas nasta gulstas uz apsūdzētāju.**
- ✓ **Atsevišķos gadījumos (atspēkojamās likuma prezumpcijas atspēkošana) pierādīšanas nasta varētu tikt pārnesta uz aizstāvību.**
- ✓ **No pierādīšanas nastas nošķirams pienākums norādīt uz noteikta veida apstākļiem, kā, piemēram, uz sodāmas darbības izdarīšanu kriminālatbildības izslēdzamības apstākļos utt. Šajos gadījumos ar likumu uzlikts pienākums aizstāvībai norādīt uz attiecīgiem apstākļiem nebūtu uzskatāms par pierādīšanas nastas pārņemšanu.**

Pierādīšanas mērķis būtu jānošķir no pierādīšanas standarta. Noraidot patreiz Latvijas un citu postsociālisma valstu likumos pausto nostāju, ka pierādīšanas mērķis ir objektīvās patiesības noskaidrošana, **pierādīšanas mērķi ieteicams definēt kā mērķi pārliecināt pierādīšanas adresātu par izteiktā apgalvojuma juridisko patiesumu.**

Blakus tam, kā obligāts faktors atzīmējams, ka pierādīšanas adresāta (vēlākā pierādīšanas subjekta) **subjektīvā pārliecība nevar veidoties patvaļīgi, bet tai jābūt balstītai uz objektīviem kritērijiem.**

- Latvijas kriminālprocesuālajā zinātnē būtu ieviešams pierādīšanas standarta jēdziens, ar to saprotot līmeni, kādā pierādīšanas mērķa sasniegšanai jātiek īstenotai pierādīšanas nastai.
 - ✓ Attiecībā uz apsūdzētāju piemērojamais pierādīšanas standarts būtu – “saprātīgu šaubu izslēgšana”.
 - ✓ Attiecībā uz aizstāvību piemērojamais pierādīšanas standarts būtu – “iespējamības pārsvars”.
- Strikti būtu jādefinē pierādījumu funkcija kriminālprocesā, ievērojot iepriekš paustās atšķirības starp izziņāšanas un pierādīšanas procesiem. Tādējādi, pierādījumu procesuālāi dabai atbilstoša ir pierādījumu apveltīšana tikai ar vienu funkciju – pamatošana, pārliecināšana. Pierādījumi tiek izmantoti tāpēc, lai kaut ko pierādītu, t.i. lai ar to starpniecību radītu pierādīšanas adresātā pārliecību par pierādāmā apgalvojuma patiesumu.
- Jēdzienu “pierādījums” un “pierādīšanas līdzeklis” saistītā skaidrojumā, pretēji tiesību normās nostiprinātajam un Latvijā zinātnē valdošajam uzskatam, atbalstāma ir pierādījuma kā tā satura un procesuālās nostiprinājuma formas vienota integrāla izpratne. Izskaidrojot šo pozīciju, var teikt sekojošus vārdus – kamēr ir tikai informācija, pat ja tā ir ļoti noderīga pierādīšanai, tā nevar tikt izmantota kā pierādījums, kamēr nav attiecīgi procesuāli iegūta un nostiprināta, t.i. nav ieguvusi noteiktu procesuālā nostiprinājuma formu. Tādējādi, uzskatāmi redzams, ka vienu pašu informāciju uzskatīt par pierādījumu nav pamata, bet saturam kā nenoliedzami obligātam pierādījuma elementam jāpievieno otrs obligāts elements – atbilstoša satura procesuālā nostiprinājuma forma.
- Ja pierādījumu saprot kā tā satura un procesuālās nostiprinājuma formas vienotu integrāli, tad jāpārskata arī patreiz Latvijas kriminālprocesa zinātnē dominējošā pierādījumu avota izpratne. Nosaukt informācijas avotus (lieciniekus, cietušos, ekspertus utt.) par pierādījumu avotiem nav pamata, jo viņu rīcībā nav pierādījumi, bet tikai informācija, kas procesa tālākā posmā varētu veidot vienu no pierādījuma elementiem - tā saturu. Līdz ar to, attiecībā uz informācijas nesējiem pamatotāk ir lietot jēdzienu “faktisko ziņu avoti”.
- Pierādījuma satura raksturojumam izmantojams jēdziens “ziņas par faktiem”, nevis “fakti”.
- Ievērojot iepriekš secināto, pierādījumus ieteicams definēt sekojoši “Pierādījumi krimināllietā ir jebkuras likumā paredzētā kārtībā iegūtas un likumā noteiktā

procesuālā formā nostiprinātas ziņas par faktiem, ko procesa dalībnieki savas kompetences robežās izmanto pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošanā”.

- ☑ **Latvijā būtu saglabājama t.s. stingrā pierādījumu sistēma**, t.i. modelis, kad tiesību aktos ir noteikts izsmeļošs pierādījumu veidu uzskaitījums. Kā pierādījumu veidi arī turpmāk būtu jāparedz liecības, ekspertu atzinumi, lietiskie pierādījumi, procesuālo darbību protokoli un citi dokumenti.
- ☑ **Latvijā būtu saglabājama ierastā pierādījumu klasifikācija atkarībā no četriem parametriem**. Tādējādi tiktu saglabāts dalījums personiskos un lietiskos; apsūdzēšos un attaisnojošos; sākotnējos un atvasinātos; tiešos un netiešos pierādījumos. Literatūrā sastopamās papildu klasifikācijas (kā, piemēram, patiesīguma un melīguma pierādījumi; pierādījumi ar pilnīgu pārliecināšanas vērtību un pierādījumi bez šādas vērtības) Latvijā nebūtu nepieciešamas.
- ☑ Viennozīmīgi ir atzīstama nepieciešamība pēc noteiktu pierādījumu īpašību esamības. Uzreiz gan atzīmējams, ka jēdziens “pierādījumu īpašības” ir visai nosacīts, jo pats pierādījums kā tāds nevar tikt izvērtēts pēc norādītajām īpašībām, jo, ja attiecīgo īpašību nebūs, nebūs arī pierādījuma. Ievērojot teikto, pierādījumu īpašības ieteicams definēt sekojoši **“Pierādījumu īpašības ir pierādījuma saturam un tā procesuālā nostiprinājuma formai obligāti izvirzītās prasības”**.
- ☑ **Kā pierādījumu obligātas īpašības jānosaka pierādījumu attiecināmība, pierādījumu pielaujamība un pierādījumu ticamība**. Visas šīs pierādījumu īpašības jāuztver kā savstarpēji saistītas, tomēr patstāvīgas.
- ☑ Aizpildot robu Latvijas kriminālprocesuālajā zinātnē, jāizstrādā pierādījumu īpašību definīcijas. kā arī jāpārskata, jāpapildina vai jāprecizē to procesuālie noteikumi.
 - ✓ Pierādījumu attiecināmību ieteicams definēt sekojoši - **“pierādījumu attiecināmība ir pierādījumu pazīme, kas raksturo tajos ietvertu ziņu objektīvo saistību ar pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem faktiem”**.
 - Attiecībā uz pierādījumu attiecināmības pazīmi akcentējams, ka tā pierādījumu raksturo no tiesiskās attiecināmības viedokļa. **Tiesiskā attiecināmība nav vienādojama ar loģisko attiecināmību**. Citiem vārdiem sakot, ziņas par faktu, ko mēs varētu uzskatīt par loģiski attiecināmām, dažādu tiesisku apsvērumu dēļ var netikt uzskatītas par attiecināmām tiesību izpratnē.

- **Lietderīgi būtu zinātnē ieviest jēdzienu “nosacītā attiecināmība”**, ar to saprotot situācijas, kad par kāda pierādījuma attiecināmību vispār nevar spriest, ja tas tiek skatīts atrauti no citiem, ar to cieši saistītiem pierādījumiem. Tā, piemēram, par nosacīti attiecināmiem var uzskatīt praktiski visus lietiskos pierādījumus.
- ✓ Savukārt attiecībā uz pierādījumu pieļaujamības definējumu, var pievienoties literatūrā paustajam, ka **pierādījumu pieļaujamība ir.. pierādījumu procesuālā kvalitāte**. Tieši pierādījumu pieļaujamības pazīme ir tā, kas var izsaukt loģiski attiecināmu ziņu izmantošanas neiespējamību pierādīšanā.
 - **Normatīvajos aktos būtu nepieciešams strikti reglamentēt jautājumus par procesuālā defekta ietekmi uz pierādījumu pieļaujamību**. Atbilstoši būtu atzīt, ka ja ziņu par faktiem iegūšanā pārkāptas likuma prasības, to izmantošanas iespēja pierādīšanā atkarīga no pieļautā pārkāpuma ietekmes uz iegūto ziņu ticamību.
 - Tādējādi ieteicams ieviest t.s. absolūto un ierobežoto pieļaujamību.
 - Ar absolūto nepieļaujamību būtu jāsaprot tāda situācija, kad ziņu iegūšanā pieļautais procesuālais defekts ir tik būtisks, ka pilnībā izslēdz iegūto ziņu izmantošanu pierādīšanā. Absolūtas nepieļaujamības gadījumi būtu jāparedz likumā.
 - Par absolūti nepieļaujamām un pierādīšanā neizmantojamām būtu atzīstamas tādas ziņas par faktiem, kas iegūtas
 - izmantojot vardarbību, draudus, šantāžu,
 - maldinot procesa dalībnieku par viņa tiesībām un pienākumiem, šīs tiesības un pienākumus viņam neizskaidrojot, nepilnīgi izskaidrojot vai nepatiesi izskaidrojot,
 - procesuālas darbības laikā, ko veikusi persona, kurai saskaņā ar Kriminālprocesa likumu nebija tiesību šo darbību veikt,
 - kā arī jebkurā citā veidā, kas ļauj būtiski apšaubīt iegūto ziņu par faktiem ticamību”.

- Attiecībā uz ierobežotu pieļaujamību atzīmējams, ka tā raksturo situāciju, kad ziņu ieguvē ir pieļauts kāds pārkāpums, taču tas nav tik būtisks, lai uzreiz radītu šo ziņu izmantošanas procesuālo aizliegumu. Tādējādi varētu paredzēt, ka **ziņas par faktiem, kas iegūtas, pieļaujot citus procesuālus pārkāpumus, uzskatāmas par ierobežoti pieļaujamām un var tikt izmantotas pierādīšanā tikai tādā gadījumā, ja pieļautie procesuālie pārkāpumi var tikt novērsti vai arī to ticamību apstiprina pārējās lietā iegūtās ziņas.**
- ✓ **Pierādījumu ticamība jāvērtē kā pierādījuma satura pazīme – pamatots tā patiesums.**
 - Raksturojot pierādījumu ticamību zinātnē un likumā ieteicams norādīt sekojošo – **pierādījumu ticamība var tikt izvērtēta tikai pierādījumu kopumā un nevienam no pierādījumiem nav piešķirama iepriekš noteikta lielāka ticamība kā pārējiem pierādījumiem.**

NB! VISAS IEPRIEKŠ NORĀDĪTĀS TĒZES TIKA IESTRĀDĀTAS KRIMINĀLPROCESA LIKUMA NODAĻAS “PIERĀDĪJUMI UN PIERĀDĪŠANA” PROJEKTĀ, kurš 2002.gada sākumā iesniegts izvērtēšanai Kriminālprocesa likuma projekta izstrādes darba grupai. Projekta teksts pievienots doktora darba pielikumā.

ANNOTATION

The Promotion Paper, in its nature, represents Thesis – a scientific work containing possibly complete discussion of the issues of basic terms in the theory of proof, one of the key elements of the science of criminal proceeding. The research issue selected hereunder has been discussed in relation to its current regulation by the applicable laws of Latvia.

The Thesis have been developed in the following form: introduction, three extended sections, theses advanced for defending, summaries, list of used normative acts, literature and court practice references, appendix.

Introduction describes the relevance of the subject, the need for and importance of the study, as well as it defines the scope and purpose of the study.

Section One deals with discussion of “proving” as one of the key terms in the theory of proof. The fact, that the concept of proving originates from the science of logic, indicates that just the verities of logic are those to be taken into consideration to determine the meaning of the term according to its contents. Does understanding of the term of proving in Criminal Procedure Law norms and criminal proceeding science in Latvia corresponds to the verities in the science of logic? How is this term construed in other countries, and is there a need for any changes in Latvia? The section provides answer to those questions.

Within the advanced basic problem, the concept of proving has been analyzed in interconnection with the term of inquiry.

The Thesis acknowledge the need to separate the terms of proving and inquiry in criminal proceedings, in contradiction with the current position prevailing in Criminal Procedure Law in Latvia and recognized in legal norms.

Section Two deals with clarification of the basic terms related to the process of proving, such as subject, agents, purpose and standart of proving, and it is the largest section of the Thesis. Structurally, it consists of three sub-sections, each discussing an independent, significant basic concept of the theory of proof.

The central issue of the third section is proof discussed from its different angles. The study starts from search of correct understanding of the concept of proof. The concept of proof is currently the only legal (included in legal norms) concept in Latvia included in the theory of proof. Definition of proof mentioned in the legal norms is subject to criticism in the course of this study, and in conclusion it is recommended to express the definition of proof in another wording.

Part of Section Three deals with types of proof and their classification. No special new opinions, not earlier recognized in theory, have been expressed here. It is proposed to include in the title of Criminal Procedure Law on proving and proofs only the matters directly concerning to the types of proof and proceeding-based nature of them as the means of proving. At the end of Thesis, the issue of properties of proofs is discussed.

The section Theses advanced for defending includes, in form of theses, the basic conclusions made in the course of the work and advanced by the author for defending.

Appendix of the Thesis presents a draft section of the Criminal Procedure Law “Proving and Proofs” elaborated by the author and submitted for considering to the working group engaged in elaboration of the draft Criminal Procedure Law in January 2002.

АННОТАЦИЯ

Данная работа посвящена проблеме толкования основных терминов теории доказывания в уголовном процессе.

Работа состоит из вводной, трех основных и итоговой частей, а также части, содержащей тезисы, выдвинутые на защиту, списков использованных нормативных актов, литературы и материалов судебной практики и приложения.

В вводной части обоснован выбор конкретной проблемы как объекта исследования, выдвинуты цели исследования, а также рассмотрены другие вопросы общего характера данной темы исследования.

Первая часть работы посвящена пояснению понятия познания и доказывания в науке логики и уголовного процесса. Принимая во внимание обстоятельство, что науке известны две логики – формальная и диалектическая, и что понятие объектов исследования данной работы в них различно, в этой части работы отдельно рассмотрены вопросы о понятии познания и доказывания в формальной и диалектической логике.

Также рассмотрен вопрос о понятии доказывания и познания в уголовном процессе. В этой части рассмотрены разные научные взгляды на данную проблему, одновременно их критикуя в большинстве случаев из-за методологических ошибок и несоответствия высказаний с выводами логики. Внимание уделено также вопросам диалектики познания и доказывания.

Вторая часть диссертации состоит из трех подразделов. Первый посвящен вопросам о предмете доказывания в уголовном процессе. Рассматриваются вопросы о понятии предмета доказывания, видах фактов, составляющих предмет доказывания. Также обсуждается проблема фактов, рассматриваемых как доказанные без проведения специальных действий. Второй подраздел посвящен проблеме субъектов доказывания в уголовном процессе – понятию термина, видам субъектов доказывания, проблемам обязательности доказывания. Третий подраздел охватывает аспекты цели, стандарта и пределов доказывания в уголовном процессе.

Третья часть работы также подразделена на три подчасти. В первой внимание уделяется понятию, функции и содержанию доказательства. Анализируются соотношения терминов доказательства, средств доказывания и источников доказательств. Рассматривается вопрос о понятии доказательства как факта или как сведения о факте. Второй подраздел посвящен классификации доказательств, а третий – свойствам доказательств.

Данной работе характерно то, что проанализированы разные взгляды на данную проблему, даны предложения для пересмотра настоящей терминологии теории доказательств.

В итоговой части сделаны главные выводы и предложения, высказанные в данной работе, и выдвинуты тезисы на защиту.

IZMANTOTO NORMATĪVO AKTU SARAKSTS

1. Latvijas Republikas Satversme ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 1998.gada 23.oktobrim//Ziņotājs 1994. Nr.4; 1996. Nr.14; 1997. Nr.2; 1998. Nr.22
2. 1948.gada vispārējā cilvēktiesību deklarācija//Human Rights and The Judiciary A collection of International documents Edited by F.Quinn, A.Rzeplinski Vienna, 1997.
3. 1961.gada Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām//Human Rights and The Judiciary A collection of International documents Edited by F.Quinn, A.Rzeplinski Vienna, 1997.
4. Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija//www.humanrights.lv
5. Eiropas savienības pamattiesību harta//Vilbergs H. Feldhūne G. Salīdzinošās konstitucionālās tiesības R., 2001. 92.-106.lpp.
6. Administratīvā procesa likums //LV 2001.g.14.novembris
7. Ārstniecības likums // sākotnējais teksts publicēts LV 1997.g. 01.jūlijā
8. Civilprocesa likums R., 1999.
9. Kredītiestāžu likums// sākotnējais teksts publicēts LV 1995.g. 24.oktobrī
10. Krimināllikums R., 1998.
11. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss// Normatīvo aktu informācijas sistēma
12. Latvijas Civilprocesa kodekss R., 1996.
13. Latvijas Kriminālprocesa kodekss R., 1999.
14. Valsts drošības iestāžu likums// sākotnējais teksts publicēts LV 1994.g. 19.maijā
15. Уголовно процессуальный кодекс Российской Федерации М., 2002
16. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной республики Германии Р., 1992.
17. Уголовно процессуальный кодекс Республики Беларусь Минск., 2001.
18. Уголовно процессуальный кодекс Республики Казахстан Алматы,1998
19. Закон Российской Федерации О введении в действие уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации// Уголовно процессуальный закон Российской Федерации М., 2002
20. Codul De Procedura Penala Уголовно процессуальный кодекс Султ, 1997 (Moldovas KPK)

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Bannenberg B. Pierādījumu nastas pārņemšana? Mantas konfiskācija korupcijas gadījumos//Likums un tiesības 2001.gada decembris 3.sējums nr.12 354.-359.lpp.
2. Bukovskis V. Civīlprocesa mācību grāmata R., 1935.
3. Čelpanovs G. Loģika Tulkojis K.Corbiks R., 1925.
4. Civilprocesa likuma komentāri K.Torgāna un A.Dudeļa vispārīgā zinātniskā redakcijā R., 1998.
5. Čurakovs J. Kirilovs V. Starčenko A. Loģika R., 1966.
6. Dombrovskis R. Pierādījumu izpratne kriminālprocesā//Administratīvā un kriminālā justīcija 2000.g. nr.1(10) 42.-43.lpp.
7. Dombrovskis R. Pierādījumi un to izpratne kriminālprocesā//Tradicionālais un novatoriskais sabiedrības ilgspejīgā attīstībā Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli 2002.gada 28.februāris-2.marts Rēzeknes augstskola 2002.gada 28.februāris-2.marts Rēzekne. 2002 57.-60.lpp.
8. Grūtups A. Tiesāšanās kā māksla R., 2001.
9. Iljenkovs Ē. Mācieties domāt kopš jaunības R., 1989.
10. Jakubaņecs V. Juridiski-terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca juristiem iesācējiem R., 1998.
11. Kalniņš E. Publiskās ticamības princips tiesu praksē// Likums un Tiesības 1999.gada novembris 1.sējums nr.3 81.-85.lpp.
12. Karpovics E. Dialektiskais materiālisms. Sestā burtnīca : Izziņas teorija R., 1970.
13. Krimināllikuma komentāri 1.grāmata R., 1999.
14. Krimināllikuma komentāri 2.grāmata R., 1999.
15. Kūtris G. Pienākums pierādīt savu ienākumu izcelsmes avotu //Administratīvā un kriminālā justīcija 2000.g. nr.1 44.-46.lpp.
16. Latviešu valodas vārdnīca 2.izdevums R., 1998.
17. Latvijas Republikas Kriminālprocesa kodekss Projekts R., 1998.
18. Latvijas Padomju enciklopēdija 7.sējums R., 1981.
19. Liede A. LPSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi R., 1970.
20. Liede A. LPSR kriminālprocess un tiesu pierādījumi R., 1980.
21. Meikališa Ā. Strada K. Kriminālprocesa tiesības Vispārīgā daļa Shēmas 2 .papildinātais un labotais izdevums R., 2001 .
22. Meikališa Ā. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca R., 1998.
23. Meikališa A. Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca 2.labotais un papildinātais izdevums R., 2000.
24. Meļķis E. Dažas kritiskas piezīmes Kriminālprocesa likumprojektam//Likums un tiesības 2002.gada marts 4.sējums. nr.3(31) 87.-88.lpp.
25. Neimanis J. Lietas faktisko apstākļu apzināšana un juridiska noteikšana//Likums un tiesības 2000.gada jūnijs 2.sējums. nr.6(10) 180.-185.lpp.
26. Rozenbergs J., Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības R., 1978.
27. Students J. Loģika. Ievads formālajā loģikā un metodoloģijā R.,1931.
28. Svešvārdu vārdnīca Red. M.Guļevska R., 1996.
29. Vedins I. Loģika R., 1996.
30. Vedins I. Loģika R., 2000.
31. Vedins J. Formālā loģika R., 1979.
32. Methodenlehre der Rechtswissenschaft Dritte. Neubearbeitete Auflage Heidelberg. 1995.
33. Abcbrase O. Burton F. Coory U. Clore J. Haines J. Criminal Litigation London, 1993.
34. Anagnostopoulos I. Magliveras D. Greece 2000// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.2
35. Anderson T. Twining T. Anylisis of evidence USA, 1991.
36. Antunes M. Caeiro p. Portugal 1995// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.3
37. Benyon I. Bourn C. The Police Powers, Procedures and Proprieties Oxford. 1986.
38. Broun K. Blakey W. Evidence 2nd edition St.Paul. 1994.
39. Clapp J.E. Legal Dictionary New York, 1996.
40. Clark R.S. The Criminal Justice System : an analytical approach USA. 1982.
41. Cole G.F. The American System of Criminal Justice 5 edition California, 1989.
42. Collin P.H. Dictionary of Law 2nd edition Finland. 1998.
43. Dictionary of Law 4th edition Edited by E. A.Martin Oxford. 1997.
44. Dupont L. Fijnaut C. Belgium 1993 //International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.1
45. Elliot B.W. Manual of the Law of Evidence London. 1987.
46. Greve V. Criminal Procedure in Denmark 2 edition Copenhagen. 1992.

47. Hatchard I. Huber B. Vogler R. Comparative Criminal Procedure Wales, 1996.
48. Hinova T. Trendafilova-Batchvarova E. Republic of Bulgaria 1999// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol. 1
49. Inciardi I.A. Criminal Justice USA, Florida, 1984.
50. Jason W.S. Civil and Criminal procedure London, 1997.
51. Keane A. The modern law of evidence 3rd edition London, 1994.
52. Keane A. The modern law of evidence 4th edition London, 1996.
53. Krasotski P. Walker D. Criminal Justice in Amerika Process and Issues 2nd edition New York, 1984.
54. Langsted L. Garde P. Greve V. Denmark 1997// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.2
55. LaFave W. Israel J. Criminal procedure 2nd edition, St.Paul, 1992.
56. Lempert R.O., Saltzburg S. A. A Modern Approach to Evidence. Text, problems, transcripts and cases. 6th edition St.Paul., 1982.
57. Lensing J. The Netherlands //International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.3
58. Milton J. Merve S. Smit D. Republic of South Africa// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.3
59. McAlhone Christina Stockdale M. Evidence in a Nutshell 1st edition London ,1996.
60. McAlhone Christina Stockdale M. Evidence in a Nutshell 2nd edition London ,1999.
61. Murphy P. A Practical Approach to Evidence 3rd edition. London, 1988.
62. Murphy P. Murphy to Evidence 5th edition. London, 1995.
63. Newman D.I. Anderson P.R. Introduction to Criminal Justice 4th edition USA, 1989.
64. Newman D.J. Introduction to Criminal Justice 3rd edition New York, 1986.
65. Nijboer J. The society for reform of criminal law // A Conference of The Society for Reform of Criminal Law Reform of Evidence Vancouver, August 3-7, 1992.
66. Nijboer J. The Requirement of a Fair Process and the Law of Evidence in Dutch Criminal Proceedings Neoficiāla publikācija
67. Oxford minireference Dictionary&Thesaurus Oxford, 1997.
68. Phipson on Evidence Gen. editor Howard N. London, 2000.
69. Politof S. Koopmans f. Ramfrez M. Chile 1999// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol. 1
70. Schunalleger F. Criminal justice Today 2nd edition New Jersey, 1993.
71. Tapper C. Outline of the Law of Evidence 6th edition London, 1986.
72. The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 1 2000
73. The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 2 2001
74. The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. VOL. 3 2001
75. Uglow S. Evidence : Text and materials London, 1997.
76. Webster's New World Dictionary Student edition Editor in Chief Guralnik D.B. USA, 1981.
77. Zhou M. Kang S. Wang S. Zhao G. China 1994// International Encyclopaedia of Law Criminal law Gen. editor R.Blaupain. Vol.2
78. Аверьянова Т., Белкин Р. Корухов Ю., Россинская Е. Криминалистика М., 1999.
79. Андреев Н. Диалектическая логика М., 1985.
80. Арошкер Л. Тактика и этика судебного допроса М., 1969.
81. Арсеньев В. О понятии и круге субъектов доказывания по уголовным делам // Теория и практика установления истины в правоприменительной деятельности Иркутск, 1985.
82. Банин В. Гносеологическая и правовая природа предмета доказывания в советском уголовном процессе Уфа, 1975.
83. Белкин А. Теория доказывания М., 1999.
84. Берков В. Доказательство и опровержение//Логика Минск, 1974.
85. Борико С. Уголовный процесс М., 2000.
86. Бранский В. Принцип протеривочивости объекта и его атрибутов // Материалистическая диалектика Т. I – Объективная диалектика М., 1981.
87. Брутян Г. Аргументация Ереван, 1984.
88. Вандышев В. Уголовный процесс Конспект лекций Санкт-Петербург, 2002.
89. Вандышев В. Уголовный процесс Курс лекций Санкт-Петербург, 2002.
90. Ведин Ю. О предмете диалектической логики//Философ. науки 1977. №3
91. Винберг А. Малаховская Н. Судебная экспертиология Волгоград, 1979.
92. Винберг А. Миньковский Г. Рахунов Р. Косвенные доказательства в советском уголовном процессе М., 1956.
93. Габриельян Г. Основы марксистской логики Ереван, 1968.
94. Гетманова А. Логика М., 1986.

95. Громов Н. Понятие доказательств в уголовном судопроизводстве // Журнал российского права 1998. № 3 С.48-52
96. Громов Н. Зайцева С. Оценка доказательств в уголовном процессе М., 2002.
97. Джатиев В. Доказывание и оценка обстоятельств, определяющих характер и степень общественной опасности преступления. Автореферат. Л., 1984.
98. Джатиев В. Доказывание и оценка обстоятельств преступления Ростов-на-Дону, 1991.
99. Джатиев В. Общая методология и современные проблемы обвинения и защиты по уголовным делам. Автореферат Владикавказ, 1995.
100. Домбровский Р. Логика и теория судебных доказательств // Оптимизация расследования преступлений Иркутск, 1982.
101. Домбровский Р. Логический анализ понятия «факт» // Алгоритмы и организация решений судебных задач. Иркутск, 1982.
102. Домбровский Р. О понятии судебного доказательства в советском уголовном процессе // Совершенствование уголовного и уголовно-процессуального законодательства. Рига, 1982.
103. Домбровский Р. Познание и доказывание в расследовании преступлений Автореферат. Киев, 1990.
104. Домбровский Р. Познание и доказывание по уголовным делам // Актуальные проблемы теории юридического доказательства. Иркутск, 1984.
105. Домбровский Р. Соотношение познания и доказывания в судебном исследовании // Вопросы борьбы с преступностью Уч.записки ЛГУ. Рига, 1975.
106. Домбровский Р. Соотношение познания и доказывания в судебном исследовании (статья вторая) // Вопросы борьбы с преступностью на современном этапе. Межвузовский сборник. Рига, 1978.
107. Домбровский Р. Факты как средства доказывания в уголовном процессе // Теория и практика установления истины в правоприменительной деятельности. Иркутск, 1985.
108. Домбровский Р. Смилгайтис В. Формы, содержание и сущность тактики допроса // Борьба с преступностью на современном этапе Рига, 1980.
109. Дулов А. Нестеренко П. Тактика следственных действий Минск, 1971.
110. Ильенков Э. Диалектическая логика М., 1984.
111. Каз Ц. Проблемы доказывания в суде первой инстанции Саратов, 1978.
112. Каз Ц. Субъекты доказывания в советском уголовном процессе Саратов, 1986.
113. Карнеева Л. Доказательства и доказывание при производстве расследования Горький, 1977.
114. Казимирчук В. Право и методы его изучения М., 1965.
115. Кергадберг Э. К реформе института уголовно-процессуального доказывания // Проблемы доказывания в условиях обновления Основ уголовного судопроизводства : Труды по правведению Тарту, 1989. Вып. 849.
116. Кирилов В. Старченко А. Логика М., 1987.
117. Колдин В. Актуальные вопросы теории и методологии криминалистики // Методологические и теоретические проблемы юридической науки М., 1986.
118. Кондаков Н. Логический словарь-справочник М., 1975.
119. Копнин П. Диалектика как логика и теория познания М., 1973.
120. Корневский Ю. Актуальные проблемы доказывания в уголовном процессе // Государство и право 1999 № 2
121. Кудрин А. Истина и очевидность в системе доказательства Автореферат М., 1985.
122. Кумлф Ф. Оруджев З. Диалектическая логика : основные принципы и проблемы М., 1979.
123. Курс советского уголовного процесса / Общая часть // Под ред. Бойкова А. и Карпец И. М., 1989.
124. Ларин А. Работа следователя с доказательствами М., 1966.
125. Лузгин И. Методологические проблемы расследования М., 1973.
126. Лузгин И. Расследование как процесс познания М., 1969.
127. Лупинская П. Доказывание в советском уголовном процессе М., 1966.
128. Лупинская П. Уголовно процессуальное право М., 2001.
129. Маковельский А. История логики М., 1967.
130. Михсенко М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве Киев, 1984.
131. Нокербёков М. Предмет доказывания в советском уголовном процессе Автореферат. Алма-ата, 1965.
132. Орлов Ю. Структура судебного доказывания и понятие судебного доказательства // Вопросы борьбы с преступностью М., 1978.
133. Оруджев З. Диалектика как система М., 1973.
134. Петрухин И. Доказывание невиновности и позиция адвоката в суде // Сов. Юстиция, 1972. №10
135. Петрухин И. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе М., 1964.
136. Попович М. Очерк развития логических идей в культурно-историческом контексте Киев, 1979.
137. Ратинов А. Вопросы познания в судебном доказывании // Сов. государство и право 1964, №8
138. Рахунов Р. Участники уголовно-процессуальной деятельности М., 1961.
139. Рыжаков А. Уголовно-процессуальное доказывание : понятие и средства М., 1997.

140. Рыжаков А. Курс уголовного процесса (структурно логические схемы) М., 2001.
141. Румянцев О. Додонов В. Юридической энциклопедический словарь М., 1997.
142. Савицкий В. Государственное обвинение в суде М., 1971.
143. Свинцов В. Логика М., 1987.
144. Соловьев А. Процессуальные вопросы установления истины на предварительном следствии Автореферат. Киев. 1969.
145. Спасович В. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судостроительством и судороизводством М., 2001.
146. Строгович М. Курс советского уголовного процесса М., 1958.
147. Строгович М. Курс советского уголовного процесса Т.1 Основные положения науки советского уголовного процесса М., 1968.
148. Строгович М. Логика М., 1949.
149. Субъективная диалектика М., 1982. // Материалистическая диалектика В Т.5
150. Теория доказательств в советском уголовном процессе М., 1973.
151. Теория доказательств в советском уголовном процессе – часть общая М., 1966.
152. Трусов А. Основы теории судебных доказательств (краткий очерк) М., 1960.
153. Уголовный процесс Под ред. Башкатова Н. М., 2001.
154. Уголовный процесс Под ред. Божьева В. М., 1998.
155. Уголовный процесс Под ред. Григорьева В. и Химичевой Г. М., 2001.
156. Уголовный процесс Под ред. Гуценко К. М., 1997.
157. Уголовный процесс Под ред. Кобликова А. М., 2001.
158. Уголовно процессуальное право Российской Федерации Institutiones Под ред. Лупинской П. М., 2001.
159. Фаткуллин Ф. Общие проблемы процессуального доказывания Казань, 1976.
160. Фейербах Л. К критике философии Гегеля// Избр. философские произведения М., 1955. Т.1
161. Фогараши Б. Логика М., 1959.
162. Фойницкий И. Курс советского уголовного судопроизводства Т.1 Пт., 1915.
163. Челпанов Г. Учебник логики М., 1946.
164. Чурилов С. Предмет расследования преступления – проблемы, пути решения М., 2002.
165. Шейфер С. Собиране доказательств в советском уголовном процессе : методологические и правовые проблемы Саратов, 1986.
166. Шейфер С. Следственные действия : система и процессуальная форма М., 1981.
167. Шейфер Л. Формы закрепления доказательств в судебном заседании Автореферат М., 1989.
168. Шейфер С. Следственные действия : Система и процессуальная Форма М., 1981.
169. Шиканов В. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса Иркутск, 1978.
170. Эйсман А. Логика доказывания М., 1971.
171. Элез Й. Единство практического и теоретического в доказательстве истины// Проблемы научного метода М., 1964.
172. Якубович Н. Теоретические основы предварительного следствия М., 1975.
173. Якупов Р. Доказывание и уголовном процессе М., 1975.
174. Якупов Р. Уголовный процесс М., 2001.

IZMANTOTO TIESU PRAKSES MATERIĀLU SARAKSTS

1. LR Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 14 (1999.gads)// Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 872.-881.lpp.
2. LR Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas spriedums lietā nr.PAK-89 (1999.gads) // Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 728.-732.lpp.
3. LR Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 118 (1999.gads) // Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 885.-889.lpp.
4. LR Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 206 (1999.gads) // Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 896.-900.lpp.
5. LR Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 260 (1999.gads) // Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 851.-855.lpp.
6. LR Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 290 (1999.gads)// Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 756.-766.lpp.
7. LR Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 32 (2000.gads)// Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 910.-919.lpp.
8. LR Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 33 (2000.gads)/ Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 699-702.lpp.
9. LR Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas spriedums lietā nr. PAK 39 (2000.gads)// Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojums krimināllietās 1999.-2000.gads R., 2000. 718.-723.lpp.
10. LR Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-78 1999.gads./ Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmumi 1999 R. 247.-280.lpp.
11. LR Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-2 2000.gads// Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmumi 2000 R. 272.-275.lpp.
12. LR Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-10 2000.gads// Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmumi 2000 R. 278.-280.lpp.
13. LR Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-59 2000.gads// Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmumi 2000 R. 315.-321.lpp.
14. LR Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-181 2000.gads// Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmumi 2000 R. 377.-398.lpp.
15. LR Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-231 2000.gads// Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmumi 2000 R. 431.-433.lpp.
16. LR Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmums lietā nr.SKK-298 2000.gads// Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmumi 2000 R. 463-465.lpp.
17. LR Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmums lietā nr. SKK-01-236/01// Latvijas Vēstnesis Jurista vārds 23.10.2001 Nr.225
18. LR Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmums lietā nr. SKK-01-331/01// Latvijas Vēstnesis Jurista vārds 18.12.2001 Nr.233
19. LR Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmums lietā nr. SKK 01-37 01 //Latvijas Vēstnesis Jurista vārds 24.04.2001 nr.205

PIELIKUMS

Kriminālprocesa likuma nodaļas
 "Pierādīšana un pierādījumi" projekts.
 iesniegts izskatīšanai
 Kriminālprocesa likuma izstrādes darba grupai

X sadaļa

PIERĀDĪŠANA UN PIERĀDĪJUMI

X.pants. **Pierādīšana**

Pierādīšana ir procesa dalībnieku darbība, kas izpaužas kā pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo faktu esamības vai neesamības pamatošana, izmantojot pierādījumus.

X.pants. **Pierādīšanas priekšmets**

Pierādīšanas priekšmets ir visu kriminālprocesa gaitā pierādāmo apstākļu kopums, kurā ietilpst krimināllietā pierādāmie apstākļi (fakti), ar krimināllietā pierādāmiem apstākļiem saistītie fakti un palīgfakti.

Krimināllietā pierādāma Krimināllikumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva esamība vai neesamība, kā arī citi Krimināllikumā un citos likumos paredzētie apstākļi, kuri var ietekmēt kriminālatbildības iestāšanos, kriminālsoda veidu un apmēru.

Saistītie fakti ir fakti, kuri neietilpst krimināllietā pierādāmo faktu lokā, bet ir ar tiem saistīti un līdz ar to dod pamatu izdarīt secinājumu par krimināllietā pierādāmiem faktiem (apstākļiem).

Palīgfakti ir fakti, ar kuriem tiek pamatota kāda cita pierādījuma ticamība vai neticamība, izmantošanas iespējamība vai neiespējamība pierādīšanā.

Pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā izslēgtas jebkādas saprātīgas šaubas par to esamību vai neesamību.

X.pants. **Apstākļi, no kuru pierādīšanas procesa dalībnieki ir atbrīvoti**

Sekojoši apstākļi uzskatāmi par pierādītiem bez papildus procesuālu darbību veikšanas, ja vien procesa gaitā netiek pierādīts pretējais, -
 vispārzināmi fakti,

ar likumīgā spēkā stājošos tiesas spriedumu citā lietā krimināllietā vai administratīvo pārkāpumu lietā konstatēti fakti²²,

fakts, ka persona zina/ viņai vajadzēja zināt normatīvajos aktos paredzētos pienākumus

fakts, ka persona zina/ viņai vajadzēja zināt savus profesionālos un amata pienākumus,

mūsdienu zinātnē, tehnikā, mākslā vai amatniecības nozarē vispārpieņemtu izpētes metožu precizība.

X.pants. **Pierādīšanas subjekti un pierādīšanas pienākums**

Par pierādīšanas subjektiem uzskatāmi visi procesa dalībnieki, kuriem ar šo likumu uzlikts pienākums vai piešķirtas tiesības veikt pierādīšanu.

Pierādīšanas pienākums ir procesa virzītājam un apsūdzētajam.

Ja kāds no procesa dalībniekiem uzskata, ka kāds no apstākļiem, no kuru pierādīšanas procesa dalībnieki ir atbrīvoti (šī likuma ____ pants) nav patiesi, šī fakta neatbilstība īstenībai jāpierāda tam procesa dalībniekam, kurš to apgalvo.

Uz faktu par to, ka nodarījums izdarīts nepieskaitāmības vai ierobežotā pieskaitāmības stavoklī, kā arī apstākļos, kas izslēdz kriminālatbildību, jānorāda personai, kura tiek turēta aizdomās, apsūdzēta vai tiesāta par šī nodarījuma izdarīšanu. Ja aizdomās turētais vai apsūdzētais uz šādiem apstākļiem nenorāda, apsūdzībai nav pienākums pierādīt to neesamību, kā arī tiesai nav jānod vērtējums tiem spriedumā.

X.pants. **Pierādījumi**

Pierādījumi krimināllietā ir jebkuras likumā paredzētā kārtībā iegūtas un likumā noteiktā procesuālā formā nostiprinātas ziņas par faktiem, ko procesa dalībnieki savas kompetences robežās izmanto pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošanā.

Kā pierādījumus procesa dalībnieks var izmantot tikai tādas ziņas par faktiem, kas ir nostiprinātas liecībās, ekspertu atzinumos, lieciskajos pierādījumos, procesuālo darbību protokolos vai citos dokumentos un kas ir ticamas, attiecināmas un pieļaujamas.

X.pants. **Pierādījumu ticamība**

²² Piemērojams tikai pie nosacījuma, ka abās šajās tiesvedībās (kā publisko sodu piespriešanas procesuālo kārtību reglamentējošās nozarēs) tiek paredzēts vienāds pierādīšanas standarts

Pierādīšanā izmantojamo ziņu par faktiem ticamību izvērtē visu kriminālprocesa laikā iegūto ziņu par faktiem kopumā un savstarpējā sakarībā.

Nevienam no pierādījumiem nav iepriekš noteikta augstāka ticamība kā pārējiem pierādījumiem.

X.pants. **Pierādījumu attiecināmība**

Pierādījumi uzskatāmi par attiecināmiem, ja ziņas par faktiem, ko tie satur, tieši vai netieši pamato krimināllietā pierādāmo apstākļu esamību vai neesamību, kā arī citu pierādījumu ticamību vai neticamību, izmantošanas iespējamību vai neiespējamību.

X.pants. **Pierādījumu pieļaujamība**

Kriminālprocesa laikā iegūtās ziņas par faktiem var izmantot kā pierādījumus, ja tās iegūtas un procesuāli nostiprinātas šajā likumā paredzētā kārtībā.

Ja ziņu par faktiem iegūšanā pārkāptas likuma prasības, to izmantošanas iespēja pierādīšanā atkarīga no pieļautā pārkāpuma ietekmes uz iegūto ziņu ticamību.

Par absolūti nepieļaujamām un pierādīšanā neizmantojamām atzīstamas tādas ziņas par faktiem, kas iegūtas

- izmantojot vardarbību, draudus, šantāžu.
- maldinot procesa dalībnieku par viņa tiesībām un pienākumiem, šīs tiesības viņam neizskaidrojot, nepilnīgi izskaidrojot vai nepatiesi izskaidrojot.
- procesuālas darbības laikā, ko veikusi persona, kurai saskaņā ar šo likumu nebija tiesību šo darbību veikt.
- kā arī jebkurā citā veidā, kas ļauj būtiski apšaubīt iegūto ziņu par faktiem ticamību.

Ziņas par faktiem, kas iegūtas, pieļaujot citus procesuālus pārkāpumus, uzskatāmas par ierobežoti pieļaujamām un var tikt izmantotas pierādīšanā tikai tadā gadījumā, ja pieļautie procesuālie pārkāpumi var tikt novērsti vai arī to ticamību apstiprina pārējās lietā iegūtās ziņas.

X. Liecības

Kā pierādījums krimināllietā var būt ziņas par faktiem, ko šajā likumā noteiktā kārtībā nopratināšanas laikā paziņojuši liecinieki, cietušie, aizdomnās turētie, apsūdzētie vai tiesājamie.

X. Eksperta atzinums

Eksperta atzinums sniedzams šajā likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā. Eksperta atzinuma kā pierādījuma forma ir rakstiska. Mutiski eksperta paskaidrojumi vērtējami tikai kā iepriekš sniegta rakstveida atzinuma izskaidrojumi un tiem nav patstāvīga pierādījuma statusa.

X. Lietiskie pierādījumi

Kā lietiskie pierādījumi var tikt izmantotas jebkuras lietas, kas noderejušas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rīkiem, saglabājušas noziedzīga nodarījuma pēdas vai bijušas par noziedzīga nodarījuma priekšmetu, kā arī jebkādā citā veidā ir izmantojamas pierādīšanā.

Ja lieta pierādīšanā izmantojama sakarā ar tajā ietvertu saturisko informāciju, tā kā pierādījums uzskatāma nevis par lietisko pierādījumu, bet par dokumentu.

Lietas, par kurām ir pamatots uzskats, ka vēlākā procesā tās varētu tikt izmantotas kā lietiskie pierādījumi, tiek izņemtas un uzglabātas šī likuma ____ pantā paredzētajā kārtībā. Ja attiecīgās lietas nepieciešamas to īpašniekam vai likumīgam valdītājam tiesisku mērķu sasniegšanai, tās var tikt viņam atdotas pastāvīgi vai uz laiku, ja tas nekaitē turpmākam procesam krimināllietā. Jautājums par galīgu rīcību ar lietiskajiem pierādījumiem tiek izlemts spriedumā vai lēmumā par krimināllietas izbeigšanu saskaņā ar šī likuma ____ pantā un ____ pantā paredzētajā kārtībā.

X. Procesuālo darbību protokoli

Kā pierādījumi krimināllietā var tikt izmantotas ziņas par faktiem, kas iegūtas šajā likumā paredzēto izmeklēšanas un tiesu darbību laikā un ietvertas šajā likumā noteiktajā kārtībā sastādītajos izmeklēšanas un tiesu darbību protokolos, kuri apliecina apstākļus, ko tieši uztvēris procesa virzītājs.

Par protokolu kā pierādījumu uzskatāma gan procesuālas darbības norises rakstiska, gan jebkura cita šajā likumā pieļautā procesuālas darbības fiksēšanas forma.

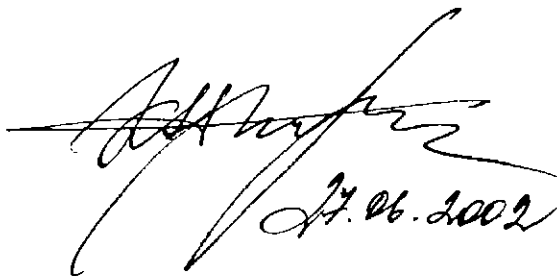
X. Dokumenti

Dokumenti var tikt izmantoti kā pierādījumi, ja tie pierādīšanā izmantojami sakarā ar tajos ietvertu saturisko informāciju.

☞ Panta trešajā daļā norādītais var tikt reglamentēts arī Kriminālprocesa likuma citā nodaļā, kur paredzēta lietu izņemšanas procesuālā kārtība

Dokumenti var saturēt ziņas par faktiem kā rakstiskā, tā citā formā. Kā dokumenti pierādījuma izpratnē vērtējami arī datorizētās informācijas nesēji, foto un kino uzņēmumi, audio un video ieraksti, kuros saturiski fiksētā informācija var tikt izmantota kā pierādījums, un kuri pieprasīti, iegūti vai nodoti šajā likumā paredzētajā kārtībā.

Dokumentu oriģināli pēc to iegūšanas maksimāli īsā laikā atdodami atpakaļ to īpašniekam vai likumīgam valdītājam, bet lietas materiāliem pievienojamas to kopijas. Ja dokumentu oriģinālu atdošana to īpašniekam vai likumīgam valdītājam var kaitēt turpinākam procesam vai ir pamatotas aizdomas, ka tie pēc atdošanas varētu tikt izmantoti prettiesisku mērķu sasniegšanai, dokumentu īpašniekam vai likumīgam valdītājam tiek nodotas dokumentu kopijas, bet dokumentu oriģināli tiek pievienoti lietas materiāliem un uzglabāti kopā ar to visu krimināllietas glabāšanas laiku²⁰.

Handwritten signature and date: 27.06.2002

²⁰ Panta trešajā daļā norādītais var tikt reglamentēts arī Kriminālprocesa likuma citā nodaļā, kur paredzēta dokumentu pieprasīšanas, saņemšanas vai izņemšanas procesuālā kārtība